

T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

DİN EĞİTİMİNİN MAHREMİYET YÖNELİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
-İstanbul İli Örneği-

Doktora Tezi

HATİCE BAŞAR ALTINEL

İSTANBUL, 2024

T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

DİN EĞİTİMİNİN MAHREMİYET YÖNELİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

-İstanbul İli Örneği-

Doktora Tezi

HATİCE BAŞAR ALTINEL

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı: DOÇ. DR. EMİNE KESKİNER
2. Üye: PROF.DR. NURULLAH ALTAŞ
3. Üye: PROF.DR. AHMET KOÇ
4. Üye: DOÇ. DR. RAMAZAN GÜREL
5. Üye: DOÇ. DR.UMUT KAYA

İSTANBUL, 2024

ÖZET

DİN EĞİTİMİNİN MAHREMİYET YÖNELİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

-İstanbul İli Örneği-

İnternetle birlikte sosyal medya kullanımının artması, gizliliği gerektiren birçok mahremiyet alanının ifşasını ve bununla birlikte gelen mahremiyet kaybının hızlanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın temel amacı bireylerin sosyal medya platformlarında mahremiyet yönelimleri ile bu yönelimlerin onların dindarlık, dinî kimlik ve değerlere sahip oluş düzeyi ile arasındaki etki ve ilişkiyi incelemektir. Din eğitimi almış olmanın mahremiyet yönelimlerinde herhangi bir farklılaşmaya yol açıp açmadığının tespit edilmesi, diğer taraftan bazı demografik verilerin mahremiyet yönelimleri ile ilişkisi çalışma kapsamında ele alınmıştır. Nicel araştırma yöntemiyle ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır. İstanbul evreninden Marmara, Medipol ve 29 Mayıs üniversitelerinde öğrenim gören 1129 lisans öğrencisine, Çok Boyutlu Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik ve Değerler Ölçekleri yöneltmiştir. Araştırma bulgularına göre mahremiyet yönelimleri ile dindarlık ve dinî kimlik arasında pozitif yönde, zayıf düzeyde; mahremiyet yönelimleri ile değerler arasında pozitif yönde, orta düzeyde ilişki ve etkileşim tespit edilirken, dindarlığın mahremiyetle ilişkisinde değerlerin kısmî aracılık rolü üstlendiği bulgulanmıştır. Kadınların erkeklerden; İHL mezunu olanların diğer lise türlerinden mezun olanlardan; ilahiyat fakültesinde öğrenim görenlerin diğer fakültelerde öğrenim görenlerden mahremiyet yönelimleri daha yüksek bulunmuştur. Bireylerin dinî düşüncelerinin oluşumuna etki eden (aile, DKAB dersleri ve DKAB öğretmeni, Kur'ân Kursları vb.) faktörlerin mahremiyet yönelimleri ile arasındaki ilişki ve etkileşimlerin de incelendiği çalışmada, bu faktörlerin mahremiyet konusunda etkisiz kaldığı veya zayıf bir etkiye sahip bulunduğu ortaya konulmuştur. Sonuç olarak din, dinî kimlik ve değerlerle ilişkili olarak düşünülen mahremiyetin, gerek ailede gerekse de örgün ve yaygın eğitim kurumlarında, din eğitimi ve değerler eğitimi bağlamında medya okuryazarlığı birikimlerinden de faydalanılarak ele alınması ve bu konudaki çalışmaların artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: din eğitimi, mahremiyet, dindarlık, sosyal medya

ABSTRACT

THE EFFECT OF RELIGIOUS EDUCATION ON PRIVACY ORIENTATIONS

-Example of Istanbul Province-

The increase in social media use along with the internet has resulted in the disclosure of many privacy areas that require confidentiality and the acceleration of the loss of privacy that comes with it. The main purpose of the study is to examine the privacy orientations of individuals on social media platforms and the impact and relationship between these orientations and their level of religiosity, religious identity and values. Determining whether receiving religious education leads to any differentiation in privacy orientations, and on the other hand, the relationship of some demographic data with privacy orientations are discussed within the scope of the study. Relational screening model was used with the quantitative research method. Multidimensional Privacy Orientation, Religiosity, Religious Identity and Values Scales were administered to 1129 undergraduate students studying at Marmara, Medipol and 29 Mayıs universities from the Istanbul universe. According to the research findings, there is a positive and weak relationship between privacy orientations and religiosity and religious identity; while a positive, moderate relationship and interaction was detected between privacy orientations and values, it was found that values played a partial mediating role in the relationship between religiosity and privacy. Women from men; Those who graduated from IHL are more likely than those who graduated from other types of high schools; Those studying at the faculty of theology were found to have higher privacy orientation than those studying at other faculties. In the study, which examined the relationships and interactions between the privacy orientations and the factors that affect the formation of individuals' religious thoughts (family, DKAB courses and DKAB teachers, Quran Courses, etc.), it was revealed that these factors were ineffective or had a weak effect on privacy. As a result, it is recommended that privacy, which is considered to be related to religion, religious identity and values, should be addressed both in the family and in formal and non-formal education institutions, by making use of media literacy knowledge in the context of religious education and values education, and that studies on this subject should be increased.

Key Words: religion education, privacy, religiosity, social media

ÖNSÖZ

Bu çalışma ile sosyal medyada bireylerin mahremiyet yönelimlerinin, dindarlık, dinî kimlik ve değerlerle olan ilişkisi İstanbul örneğinde incelenmiştir. Din eğitimi almış olmanın bireylerin sosyal medyada mahremiyetle ilgili yönelimlerinde bir farklılık oluşturup oluşturmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Böylelikle ailenin, DKAB öğretmeninin, DKAB derslerinin, ilahiyat, imam hatip ortaokulu/lisesinin ve Kur'ân kurslarının bireyin mahremiyet yönelimleriyle nasıl bir ilişki içerisinde bulunduklarını belirlemek suretiyle sosyal medya mahremiyeti konusu din eğitimi bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Uzun bir sürece yayılan bu çalışmayı ortaya çıkarmak için uğraşırken birçok kıymetli insan yoluma eşlik etti. Öncelikle bu zorlu yolda önüme çıkan engelleri aşma gücünü bulmamda, azmimi, inancımı sürdürme kararlılığını göstermemde büyük payı olan saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Emine Keskiner'e teşekkürü bir borç bilirim. Mahremiyet konusuna kıymetli hocamın dikkat çekmesiyle yöneldim. Kaynakları okuma, yorumlama ve teorik altyapıyı oluşturma aşamalarında kendisinden çok büyük destek aldım. Tezin her aşamasında engin akademik bilgi ve tecrübesinden istifade ettim. Vazgeçip bırakmak istediğim zamanlar oldu. Danışmanımın bana olan inancını büyük bir sabırla sürdürmesi ve benden hiç vazgeçmemesi aslında bu yolda edindiğim en büyük kazanımdır. Bu yüzden kendimi çok şanslı hissediyorum. Kendisine bunun için de şükranlarımı sunarım.

Bu süreçte yolumu aydınlatan bir başka isim daha var. Çalışmamın özellikle nicel araştırmasına yaptığı önemli katkılar için saygıdeğer hocam Prof. Dr. Nurullah Altaş'a teşekkürlerimi sunuyorum. Tezin alan araştırması pandemi zamanına denk geldiğinden ölçme aracını cevaplayacak öğrenci bulmakta zorlandığım zamanlarda güven veren konuşmaları için, SPSS öğrenirken, analizleri yapmaya çalışırken sorduğum tüm sorulara büyük bir sabırla cevap verdiği için, değerli yorumları ve hayati yönlendirmeleri için kendisine çok teşekkür ederim.

Bu çalışmada yanımda olan bir başka kıymetli isim, her zaman desteğini hissettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ahmet Koç olmuştur. Tezin her aşamasında yaptığı değerli yorum ve katkılar için, yeni yapılan çalışmalardan beni hemen haberdar ettiği ve beni daima yüreklendirdiği için kendisine teşekkür ederim. Ayrıca zorlandığım konularda yardım alabileceğim kişilerle bağlantı kurmamı sağladığı için kıymetli hocama en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmayı baştan sona inceleyerek değerli yorum ve katkılarını sunan saygıdeğer Doç. Dr. Umut Kaya'ya ve saygıdeğer Doç. Dr. Ramazan Gürel'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın en zorlu evresinde yoluma eşlik eden, çalışmadan kopmaya yaklaştığım zamanlarda beni motive eden, tezin gidişatını takip ederek tezimi baştan sona okuyup tek tek

düzeltilmelerini yapan, fikir ve önerileriyle bakış açımı yeni ufuklar ekleyen saygıdeğer akademisyen arkadaşım Dr. Ahmet Sürürî'yi de burada anmam gerekir. Onun titiz ve özverili çalışması sayesinde tezin dili daha akıcı ve zevkle okunabilir bir üsluba sahip oldu. Aynı zamanda imla ve şekilsel problemler çözüme kavuştu. Kendisine şükranlarımı sunuyorum.

Doktoraya başlamanın konusunda beni teşvik eden ve sürecin her aşamasında desteğini esirgemeyen saygıdeğer eşim Doç. Dr. Tolga Savaş Altınal'e de şükranlarımı sunarım. Yorulduğum zamanlarda beni motive etmesi yanında evdeki sorumluluklarımı hafifletmek için gösterdiği çaba da takdire şayandır. Çocuklarım Enes, Elif ve İlay'a gösterdikleri sabır ve anlayış için çok teşekkür ederim.

Bu süreçte yanımda olan mensubu bulunduğum Ümraniye Prof. Dr. Nabi Avcı Fen Lisesi idareci ve öğretmenlerine şükranlarımı sunarım. Ayrıca enerji ve neşe kaynaklarım canım öğrencilerime de çok teşekkür ederim.

Arkadaşlarım Sema Ersoyak, Ebru Gölpınar, Elif Polat ve Şule Aydın Türkmen'e dua ve destekleri için ayrı ayrı teşekkür ederim.

Ölçme aracını cevaplayan katılımcı öğrencilere, Marmara, Medipol ve 29 Mayıs üniversitelerinde yardımcı olan herkese şükranlarımı sunarım. Ayrıca 29 Mayıs Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına da teşekkür ederim.

Son olarak büyük aileme: annem, babam ve kardeşlerime çok teşekkür ederim.

Tabi ki şükranların en büyüğü, şairin vurguladığı gibi sa'y-i medîdin (uzun süreli çalışmanın) onsuz eksik kalacağı tevfiğin (başarının) yegane sahibi olan yüce Allah'adır.

Hatice BAŞAR ALTINEL

İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLOLAR LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR.....	xv
GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Soruları ve Hipotezleri.....	3
1.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	4
1.4. İlgili Literatür.....	5
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	11
1.1. Mahremiyetin “Ne”liği.....	11
1.2. Tarihsel Süreç.....	15
1.2.1. Modern Öncesi Dönem.....	15
1.2.2. Modern Dönem.....	20
1.2.3. Postmodern Dönem.....	24
1.3. Mahremiyet - Din (İslam) / Dindarlık İlişkisi.....	29
1.3.1. Haya.....	34
1.3.2. İffet, Namus ve Irz.....	37
1.3.3. Tesettür.....	39
1.3.4. Tecessüs.....	41
1.3.5. Gıybet, İftira ve Zan.....	42
1.4. Mahremiyet - Dinî Kimlik İlişkisi.....	44
1.5. Mahremiyet - Değer İlişkisi.....	50
1.6. Sosyal Medya ve Mahremiyet.....	59
2. BÖLÜM: YÖNTEM.....	67
2.1. Araştırmanın Modeli.....	67
2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	68
2.3. Veri Toplama Araçları.....	69
2.3.1. Çok Boyutlu Mahremiyet Yönelimi Ölçeği.....	69
2.3.2. İç Güdümlü – Dış Güdümlü Dindarlık Ölçeği.....	70
2.3.3. Değerler Ölçeği.....	71

2.3.4. Dinî Kimlik Ölçeği.....	72
2.4. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizler	73
3. BÖLÜM: BULGULAR ve YORUM.....	74
3.1. Araştırmaya Katılanların Nitelikleri ile İlgili Bulgular	74
3.1.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri	74
3.1.2. Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörler	79
3.1.3. Araştırmaya Katılanların Sosyal Medya Kullanım Durumları	80
3.1.3.1. Sosyal Medya Kullanım Sıklık ve Süre Durumu	80
3.1.3.2. Sosyal Medya Kullanım Amaçları	96
3.2.1. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği ile İlgili Bulgular.....	99
3.2.2. Dindarlık Ölçeği ile İlgili Bulgular	101
3.2.3. Dinî Kimlik Ölçeği ile İlgili Bulgular	102
3.2.4. Değerler Ölçeği ile İlgili Bulgular	103
3.3. Üniversite Öğrencilerinin Mahremiyet Yönelimlerini Etkileyen Faktörler	106
3.3.1. Mahremiyet Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Dağılımı	106
3.3.2. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Mezun Olunan Lise Türlerine Göre Dağılımı.....	107
3.3.3. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Bölümlere Göre Dağılımı	108
3.3.4. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Öğrencilerin Yaşamını Geçirdiği Yere Göre Dağılımı	110
3.3.5. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Anne Mesleğine Göre Dağılımı.	111
3.3.6. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Baba Mesleğine Göre Dağılımı.	112
3.3.7. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Aile Yapısına Göre Dağılımı.....	114
3.3.8. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Anne Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	115
3.3.9. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Baba Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	116
3.3.10. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu ile Araştırmaya Katılanların Yaş ve Aylık Gelirleri Arasındaki İlişki ve Etkileşimler	118
3.3.11. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ile Araştırmaya Katılanların Aile Dünya Görüşü ve Kendi Dünya Görüşleri Arasındaki İlişki.....	121
3.3.12. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Yerel Toplumsal Değerler ve Araştırmaya Katılanların Sosyal Medya Kullanım Sıklık ve Süre Arasındaki İlişki ve Etkileşimler	123
3.3.13. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Puanlarının Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına Göre Dağılımı	126

3.4. Mahremiyet Yönelimi ve Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Arasındaki İlişki.....	129
3.5. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörler Arasındaki İlişki.....	132
3.5.1. Aile ve Kur'ân Kursları	132
3.5.2. Eğitim - Öğretim Kurumları	135
3.5.3. DKAB ve Diğer Ders Öğretmenleri	139
3.5.4. Kültür ve Medya Unsurları	142
3.6. Dindarlık ile Mahremiyet Yönelimleri Arasındaki İlişkide Değerlerin Aracı (Mediating) Rolü.....	145
4. BÖLÜM: TARTIŞMA	150
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	167
KAYNAKÇA	172
EKLER.....	184
1. Ölçme Aracı	184
2. İzin Belgeleri	194

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1. Araştırmaya Katılanların Cinsiyet Durumuna İlişkin Bulgular.....	74
Tablo 3. 2. Araştırmaya Katılanların Mezun Olunan Lise Türüne İlişkin Bulgular	74
Tablo 3. 3. Araştırmaya Katılanların Bölümlerine İlişkin Bulgular.....	75
Tablo 3. 4. Araştırmaya Katılanların Yaşamlarını Geçirdikleri Yere İlişkin Bulgular.....	75
Tablo 3. 5. Araştırmaya Katılanların Anne Mesleğine İlişkin Bulgular	76
Tablo 3. 6. Araştırmaya Katılanların Baba Mesleğine İlişkin Bulgular	77
Tablo 3. 7. Araştırmaya Katılanların Aile Yapısına İlişkin Bulgular	78
Tablo 3. 8. Araştırmaya Katılanların Anne Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular	78
Tablo 3. 9. Araştırmaya Katılanların Baba Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular	79
Tablo 3. 10. Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlere İlişkin Bulgular.....	79
Tablo 3. 11. Araştırmaya Katılanların WhatsApp Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular	80
Tablo 3. 12. Araştırmaya Katılanların WhatsApp Kullanım Süresine İlişkin Bulgular.....	81
Tablo 3. 13. Araştırmaya Katılanların Telegram Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular.....	81
Tablo 3. 14. Araştırmaya Katılanların Telegram Kullanım Süresine İlişkin Bulgular.....	82
Tablo 3. 15. Araştırmaya Katılanların Bipp Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular	82
Tablo 3. 16. Araştırmaya Katılanların Bipp Kullanım Süresine İlişkin Bulgular	83
Tablo 3. 17. Araştırmaya Katılanların Facebook Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular.....	83
Tablo 3. 18. Araştırmaya Katılanların Facebook Kullanım Süresine İlişkin Bulgular	84
Tablo 3. 19. Araştırmaya Katılanların Instagram Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular	84
Tablo 3. 20. Araştırmaya Katılanların Instagram Kullanım Süresine İlişkin Bulgular	85
Tablo 3. 21. Araştırmaya Katılanların Youtube Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular	85
Tablo 3. 22. Araştırmaya Katılanların Youtube Kullanım Süresine İlişkin Bulgular	86
Tablo 3. 23. Araştırmaya Katılanların Twitter Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular	86
Tablo 3. 24. Araştırmaya Katılanların Twitter Kullanım Süresine İlişkin Bulgular	87
Tablo 3. 25. Araştırmaya Katılanların LinkedIn Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular.....	87
Tablo 3. 26. Araştırmaya Katılanların LinkedIn Kullanım Süresine İlişkin Bulgular.....	88
Tablo 3. 27. Araştırmaya Katılanların Pinterest Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular	88
Tablo 3. 28. Araştırmaya Katılanların Pinterest Kullanım Süresine İlişkin Bulgular	89
Tablo 3. 29. Araştırmaya Katılanların Snapchat Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular.....	89
Tablo 3. 30. Araştırmaya Katılanların Snapchat Kullanım Süresine İlişkin Bulgular	90
Tablo 3. 31. Araştırmaya Katılanların FB Messenger Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular	90
Tablo 3. 32. Araştırmaya Katılanların FB Messenger Kullanım Süresine İlişkin Bulgular.....	91

Tablo 3. 33. Araştırmaya Katılanların TikTok Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular	91
Tablo 3. 34. Araştırmaya Katılanların TikTok Kullanım Süresine İlişkin Bulgular	92
Tablo 3. 35. Araştırmaya Katılanların Skype Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular	92
Tablo 3. 36. Araştırmaya Katılanların Skype Kullanım Süresine İlişkin Bulgular	93
Tablo 3. 37. Araştırmaya Katılanların Tumblr Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular	93
Tablo 3. 38. Araştırmaya Katılanların Tumblr Kullanım Süresine İlişkin Bulgular	94
Tablo 3. 39. Araştırmaya Katılanların Discord Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular.....	94
Tablo 3. 40. Araştırmaya Katılanların Discord Kullanım Süresine İlişkin Bulgular	95
Tablo 3. 41. Araştırmaya Katılanların Diğer Sosyal Medya Araçlarını Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular.....	95
Tablo 3. 42. Araştırmaya Katılanların Diğer Sosyal Medya Araçlarını Kullanım Süresine İlişkin Bulgular.....	96
Tablo 3. 43. Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular (Bilgi Edinme/Bilgi Paylaşma)....	96
Tablo 3. 44. Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular (Sosyalleşme/Eğlence).....	97
Tablo 3. 45. Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular (Alışveriş)	97
Tablo 3. 46. Sosyal Medya Kullanım Durumuna İlişkin Bulgular (Oyun)	97
Tablo 3. 47. Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular (Kültür/Sanat Faaliyetleri).....	98
Tablo 3. 48. Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular (Siyasi Düşünceleri İfade Etme)..	98
Tablo 3. 49. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları	99
Tablo 3. 50. Dindarlık Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları	101
Tablo 3. 51. Dinî Kimlik Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları	102
Tablo 3. 52. Değerler Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	103
Tablo 3. 53. Cinsiyete Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları	106
Tablo 3. 54. Farklı Lise Türlerinden Mezun Kişilerden Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular	107
Tablo 3. 55. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Mezun Olunan Lise Türüne Göre ANOVA Sonuçları	108
Tablo 3. 56. Farklı Bölümlerden Kişilerden Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular	109
Tablo 3. 57. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Puanlarının Bölümlere Göre ANOVA Sonuçları.....	109
Tablo 3. 58. Katılımcıların Yaşamlarını Geçirdiği Yere Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin bağımsız T-test Sonuçları	110
Tablo 3. 59. Katılımcıların Annelerinin Mesleklerine Göre Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular	111
Tablo 3. 60. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Anne Mesleklerine Göre ANOVA Sonuçları	112

Tablo 3. 61. Katılımcıların Babalarının Mesleklerine Göre Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular	113
Tablo 3. 62. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Baba Mesleklerine Göre ANOVA Sonuçları	113
Tablo 3. 63. Katılımcıların Aile Yapısına Göre Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular	114
Tablo 3. 64. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Aile Yapısına Göre ANOVA Sonuçları	115
Tablo 3. 65. Katılımcıların Annelerinin Eğitim Durumuna Göre Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular.....	115
Tablo 3. 66. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Anne Eğitimine Göre ANOVA Sonuçları	116
Tablo 3. 67. Katılımcıların Babalarının Eğitim Durumuna Göre Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular.....	117
Tablo 3. 68. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Baba Eğitimine Göre ANOVA Sonuçları.....	117
Tablo 3. 69. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ile Araştırmaya Katılanlara Ait Yaş ve Aylık Gelirleri Arasındaki İlişki	118
Tablo 3. 70. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanlara Ait Yaş ve Aylık Gelirleri Arasındaki Regresyon Analizi.....	120
Tablo 3. 71. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ile Araştırmaya Katılanların Aile Dünya Görüşü ve Kendi Dünya Görüşleri Arasındaki İlişki	121
Tablo 3. 72. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Aile Dünya Görüşü ve Kendi Dünya Görüşü Arasındaki Regresyon Analizi	122
Tablo 3. 73. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ile Araştırmaya Katılanların Sosyal Medya Kullanım Sıklık Düzeyi ve Günlük Sosyal Medya Kullanım Süresi İlişkisi	124
Tablo 3. 74. Mahremiyet Yönelimi ve Sosyal Medya Kullanım Sıklık Düzeyi Arasındaki Regresyon Analizi	125
Tablo 3. 75. Mahremiyet Yönelimi ve Araştırmaya Katılanların Sosyal Medya Kullanım Süresi Arasındaki Regresyon Analizi.....	126
Tablo 3. 76. Bilgi Edinme/Bilgi Paylaşma Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları	126
Tablo 3. 77. Sosyalleşme/Eğlence Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları.....	127
Tablo 3. 78. Alışveriş Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları	127

Tablo 3. 79. Kùltür Sanat Faaliyetleri Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları.....	128
Tablo 3. 80. Siyasi Düşünceleri İfade Etme Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları	128
Tablo 3. 81. Oyun Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları.....	128
Tablo 3. 82. Mahremiyet Ölçeği Puanı, Dindarlık Ölçeği Puanı, Dinî Kimlik Ölçeği Puanı ve Değerler Ölçeği Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Arasındaki İlişki	129
Tablo 3. 83. Mahremiyet Yönelimi ve Dindarlık Arasındaki Regresyon Analizi.....	130
Tablo 3. 84. Mahremiyet Yönelimi ve Dinî Kimlik Arasındaki Regresyon Analizi	131
Tablo 3. 85. Mahremiyet Yönelimi ve Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Arasındaki Regresyon Analizi	131
Tablo 3. 86. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Aile ve Kur'an Kurslarına Verdikleri Puan İlişkisi.....	132
Tablo 3. 87. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Aile ve Kur'an Kurslarına Verdikleri Puan Arasındaki Regresyon Analizi	134
Tablo 3. 88. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Eğitim-Öğretim Kurumlarına Verdikleri Puan İlişkisi.....	135
Tablo 3. 89. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Eğitim-Öğretim Kurumlarına Verdikleri Puan Arasındaki Regresyon Analizi	138
Tablo 3. 90. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşum Düzeyine Etkisi Açısından Öğretmene Verdikleri Puan İlişkisi.....	139
Tablo 3. 91. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Öğretmene Verdikleri Puan Arasındaki Regresyon Analizi	141
Tablo 3. 92. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Kùltür ve Medya Unsurlarına Verdikleri Puan İlişkisi	142
Tablo 3. 93. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Kùltür ve Medya Unsurlarına Verdikleri Puan Arasındaki Regresyon Analizi.....	144

Tablo 3. 94. Mahremiyet Yönelimi ile Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu, Dinî Kimlik ve Dindarlık Arasındaki Hiyerarşik Regresyon Analizi	146
Tablo 3. 95. Dindarlık, Değerler ile Mahremiyet Yönelimleri Arasındaki Hiyerarşik Regresyon Analizi.....	148

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Mahremiyet Yönelimleri, Dindarlık ve Değerler Değişkenleri Arasındaki Regresyon İlişkisi	147
Şekil 2. Mahremiyet Yönelimleri, Dindarlık Değişkenleri Arasındaki İlişkide Değerlerin Aracı Rolü.....	149

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği ABAD: Avrupa Birliği Adalet Divanı

ABD: Anabilim Dalı

AFA: Açımlayıcı Faktör Analizi

AIHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AIHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

bkz.: Bakınız

çev: Çeviren

ÇHS: Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

DKAB: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

EARGED: Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı

EBE: Eğitim Bilimleri Enstitüsü

ERÜHFD: Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

ed: Editör

Fak.: Fakülte

İHO: İmam Hatip Ortaokulu

İHL: İmam Hatip Lisesi

İİBF: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

KVKK: Kişisel Verilerin Korunması Kanunu

KSÜ: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MEDİAD: Medya ve Din Araştırmaları Dergisi

MÜ: Marmara Üniversitesi

SBED: Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

SEKAM: Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi

TBB: Türkiye Barolar Birliği

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

vd.: Ve Diğerleri

YHGK: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi, araştırma soruları ve hipotezleri, araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları ile ilgili literatür başlıkları ele alınacaktır.

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Çok farklı tanımları yapılmış bir kavram olan mahremiyet, günümüzde daha ziyade bireyin kendisi hakkındaki bilgileri başkalarına açıklama noktasında istekli olup olmaması açısından tanımlanmaktadır. Bu sebeple “bir kimsenin kendisine veya grubuna ulaşma gayreti üzerindeki seçici kontrolü”¹ veya “bireyin başkaları tarafından yalnız bırakıldığı veya bırakılması gerektiği ve kendi iyiliğini kendi yolunda sürdürmek için istediğini yapabileceği ve düşünebileceği bir alan”² şeklindeki tanımlar öne çıkmaktadır. Bu tanımlar bireyin seçiminin merkeze alındığı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Oysaki geçmişten günümüze insan ve toplumların davranışlarına yön veren pek çok bileşeni bulunan çok boyutlu bir kavram olarak düşünüldüğünde mahremiyetle ilgili farklı bakış açıları ve tanımlamaları da göz ardı etmemek gerekir. Tarih boyunca mahremiyetin algılanışı zamandan zamana toplumdan topluma farklılık göstermiştir. Örneğin insanoğlu ilahi vahiyle karşılaştığı günden itibaren mahremiyeti din ile ilişkili, dinden beslenen, dinin kurallarının şekillendirdiği bir kavram olarak içselleştirmiştir. Bütün ilahi dinlerde bir şekilde etkisi hissedildiği üzere, mahremiyet, ilahi iradenin kontrol ve düzenleme alanı içine dahil bulunan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağlı, bu düşüncüyü destekler mahiyette mahremiyetin bu yönünü, “Mahrem kelimesinden kast olunan özel durumlar, sadece bireyin kendisi için belirleyip orada bir muhtariyete sahip olduğu alanlar değildir. Bu aynı zamanda ilahi belirleyiciliğin de egemen olduğu bir alandır.”³ ifadeleriyle vurgulamaktadır. Mahremiyetin dinden temellenen bir yapısının var olması bireyin mahremiyetle ilgili tutumlarının da büyük oranda dinden bağımsız olarak düşünülemeyeceği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte tarih boyunca yaşanan bazı gelişmeler bireyin mahremiyet algısında önemli değişiklikler ve dönüşümler meydana getirmiştir. Modernleşmeyle birlikte bireyin dinden uzaklaşması, kitle iletişim araçlarının (gazete, dergi, radyo, televizyon, sinema vb.) gösterdiği gelişim ve nihayet internetle birlikte sosyal medyanın hayatımızı kuşatması ve yakın zamanda daha da yaygınlaşan dijitalleşme, bilgi mahremiyeti başta olmak üzere gizliliği gerektiren birçok mahremiyet alanının ifşası ve görünür kılınması sonucunu ortaya çıkarmış, mahremiyetsizliğe doğru bir gidişatı kaçınılmaz hale getirmiştir. Mahremiyetin dönüşümü, mahremiyetin tükenişi, mahremiyetin ölümü vb. ifadelerle yüksek sesle dile getirilen bu süreç, adına ne dersek diyelim, gün geçtikçe özellikle gençlerimizi ve çocuklarımızı daha çok etkileyerek yol almaktadır. Sosyal ağ mecralarında adeta bir paylaşım çılgınlığı yaşanmakta, bireyler gizliliğe dair ne varsa görünür kılmaktan çekinmemekte hatta

¹ Robert Gifford, *Environmental Psychology Principles and Practice* (Virginia Allyn and Bucon Publishing, 1987), 199.

² Steven Lukes, *Individualism* (UK: ECPR Press, 2006), 59.

³ Mazhar Bağlı, *Modern Bilinç ve Mahremiyet* (İstanbul: Yarın, 2011), 185.

bundan zevk almaktadır. Mahremiyetin sınırsız paylaşımının bireyler üzerinde şimdi oluşan ve gelecekte oluşabilecek olumsuz etkileri ile ilgili çalışmalar maalesef olumlu sonuçlar sunmamaktadır. Araştırmacılar, uzmanlar, psikiyatristler ve eğitimciler bu önü alınamaz görünen dönüşümün bireye ve topluma zarar verdiğini, eğer önlem alınmaz ise bu zararın telafi edilemeyecek boyutlara ulaşabileceğini dile getirmektedir.⁴ Bu ve benzeri tespitler mahremiyetin önemini ve ona duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Mahremiyetin sınırsız paylaşımı mahremiyetsizliği ortaya çıkarmakta, yokluğu ise ona duyulan ihtiyacın daha derinden hissedilmesini sağlamaktadır. Mahremiyetin çağlar boyunca dönüşüm geçirmiş olması veya farklı toplumlar tarafından farklı anlaşılmış ve hayata geçirilmiş olması onun birey ve toplum için vazgeçilmez bir değer olma özelliğinden bir şey eksiltmemiştir.

Mahremiyet eğitiminin geçmişe nazaran daha fazla odaklanılan bir konu olmaya başladığı görülmektedir. Son yıllarda mahremiyet ve mahremiyet eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarda hızlı yükseliş bir ihtiyaca ve eksikliğe işaret etmektedir. Mahremiyetin din ve değerler alanıyla olan yakın birlikteliği sebebiyle konunun din eğitimcileri tarafından da çalışılmasının elzem olduğu görülmektedir. Biz de buradan hareketle sahadan elde edilecek verilerle günümüzde mahremiyetin din ve değerler ile nasıl bir ilişki içinde olduğunun araştırılması gerektiğini düşündük. Bu bağlamda araştırmamıza yön veren ilk sorular şunlar oldu:

1. “Sosyal medyada mahremiyet yönelimleri din eğitimi alma düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır?”
2. “Dindarlık ile sosyal medyada mahremiyet yönelimleri arasında bir ilişki var mıdır?”

Günümüz gençlerinin sosyal medyayla yoğun ilişkisinden hareketle araştırmamızda bu soruları üniversite öğrencilerinin sosyal medya ve sosyal ağlardaki mahremiyet yönelimlerinin, onların dindarlık ve değerlere sahip olma düzeyleri ve dinî kimlik algılarıyla olan ilişkisi açısından cevaplamayı konu edindik.

Bu araştırmada bireylerin dindarlık düzeyleri ile sosyal medyada mahremiyet yönelimleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı, bunun yanında dindarlık, değerlere sahip oluş düzeyleri ve kimlik ile anlamlı ilişkileri ortaya koyarak mahremiyeti din ve değerler çerçevesinde değerlendirmek amaçlanmaktadır. Din eğitimi almış olmanın mahremiyet yönelimlerinde herhangi bir farklılaşmaya yol açıp açmadığının belirlenmesi, demografik verilerin mahremiyet yönelimleri ile ilişkisi, dindarlık değişkeninin mahremiyet yönelimi değişkeni ile aralarındaki ilişkide değerlerin anlamlı bir aracı rolü

⁴ Örneğin Arık çalışmasında sosyal medyanın kişisel yaşamları nasıl tehdit altında bıraktığını 2013'teki NSA skandalı, 2018'de Cambridge Analytica'nın Facebook'tan 87 milyon kişinin bilgilerini sızdırması ve Google'ın insanların bilgilerini tasnif etmesi vb. örnekler üzerinden işlemektedir. bkz. Emel Arık, *Dijital Mahremiyet, Yeni Medya ve Gözetim Toplumu* (Konya: Literatürk, 2018). Bir diğer örnekte Özüç toplumsal değişim ve değerler perspektifinden Youtuberlık yapan ilköğretim öğrencileri üzerinden çocukluğun dijitalleşmesi meselesini masaya yatırmaktadır. Bu bağlamda aileleri çocuklarının karşılaştığı veya karşılaşılabileceği tehlikelere karşı uyarmaktadır. Dijital neslin dijital habıusa sahip olduğunu bunun da farklı bir kimlik modeli oluşmasına neden olduğunu belirterek bu kimliği “yapay yansıtma kimliği” olarak kavramsallaştırmıştır. bkz. Elif Özüç, *Dijital Sosyoloji Perspektifinden Toplumsal Değerlerin Değişme Sürecinde Youtuberlar: İlköğretim Öğrencileri Örneği* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

bulunup bulunmadığının test edilmesi de bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Üniversite gençlerinin sosyal medya platformlarındaki mahremiyet yönelimleri ile bu yönelimlerin onların dindarlık düzeyleri, değerlere sahip oluş düzeyleri ve kimlikleriyle olan ilişkisini aldıkları din eğitimi de dikkate alarak belirlemek suretiyle din eğitimi alanına katkı yapmak hedeflenmektedir. Sosyal ağlarda mahremiyet etrafında ortaya çıkan durum veya problemlerle ilgili olarak sahadan elde edilen verilerin eğitimciler ve din eğitimcileri için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sosyal medyada mahremiyet konusu, tutumlar, dönüşüm, kaygılar ve sınırlar ekseninde araştırmalara konu edilmiştir. Bireylerin kendi mahremiyetine yönelik kaygıları yanında başkalarının mahremiyetine yönelik kaygılarının araştırıldığı çalışmalar olmakla birlikte, bu yönelimlerin dindarlık, değerler ve kimlikle ilişkisini ortaya koyan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu yönüyle bu çalışma din eğitimi alanındaki konuyla ilgili çalışmalar için ilk adım niteliği taşımaktadır.

Sosyal medyada mahremiyetin dindarlık ve dinî kimlik ile ilişkisinin nasıllığını ele alan bu çalışma -araştırma kapsamına değerlerin de dahil edilerek birlikte ele alındığı bir çalışma olarak- alanda ilk olma özelliği taşımaktadır. Buna ek olarak din eğitimi almış olmanın bireylerin sosyal medyada mahremiyetle ilgili yönelimlerinde bir farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Böylelikle son zamanlarda giderek daha yüksek sesle ifade edilen sosyal medya mahremiyeti meselesine din eğitimi bağlamında dikkat çekilmek istenmektedir. Bireyin dinî görüşlerinin oluşumuna etki eden aile, DKAB dersleri, DKAB öğretmeni, Kur'ân kursları vb. faktörlerin sosyal medyada mahremiyet yönelimleriyle bir ilişki içerisinde olup olmadığı da alanda ilk defa bu çalışma ile incelenmektedir. Mahremiyet eğitiminin din eğitiminin de bir araştırma ve uygulama alanı olması gerektiği düşüncesiyle temellenen bu çalışma, din eğitimi alanına sosyal medyada mahremiyet eğitime yönelik sahadan veri sunarak katkı yapmakla kendinden önceki çalışmalardan farklılaşmaktadır.

1.2. Araştırmanın Soruları ve Hipotezleri

Araştırma Sorusu 1: Sosyo-demografik özellikler mahremiyet yönelimini etkiler mi?

H1: Mahremiyet yönelimi **cinsiyete** göre farklılaşmaktadır.

H2: **Yaş** ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.

H3: Mahremiyet yönelimi **mezun olunan lise** türüne göre farklılaşmaktadır.

H4: Mahremiyet yönelimi **öğrenim görülen bölüme** göre farklılaşmaktadır.

H5: Mahremiyet yönelimi **yaşamın büyük çoğunluğunun geçtiği yere** göre farklılaşmaktadır.

H6: Mahremiyet yönelimi **anne mesleğine** göre farklılaşmaktadır.

H7: Mahremiyet yönelimi **baba mesleğine** göre farklılaşmaktadır.

H8: Mahremiyet yönelimi **aile yapısına** göre farklılaşmaktadır.

H9: **Ailenin aylık geliri** ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.

H10: Mahremiyet yönelimi **ailenin dünya görüşüne** göre farklılaşmaktadır.

H11: Mahremiyet yönelimi **kendi dünya görüşüne** göre farklılaşmaktadır.

H12: Mahremiyet yönelimi **annenin eğitim durumuna** göre farklılaşmaktadır.

H13: Mahremiyet yönelimi **babanın eğitim durumuna** göre farklılaşmaktadır.

H14: **Dinî görüşlerin oluşum düzeyine etki eden faktörler** ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.

Araştırma Sorusu 2: Sosyal ağ kullanımı mahremiyet yönelimini etkiler mi?

H15: **Sosyal ağ kullanım sıklığı** ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.

H16: **Sosyal ağ kullanım süresi** ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.

H17: Mahremiyet yönelimi **sosyal ağ kullanım amaçlarına** göre farklılaşmaktadır.

Araştırma Sorusu 3: Dindarlık mahremiyet yönelimini etkiler mi?

H18: **Dindarlık** ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.

Araştırma Sorusu 4: Değerler mahremiyet yönelimini etkiler mi?

H19: **Değerler** ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.

Araştırma Sorusu 5: Dinî kimlik mahremiyet yönelimini etkiler mi?

H20: **Dinî kimlik** ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.

Araştırma Sorusu 6: Dindarlık, dinî kimlik ve değerler mahremiyet yönelimini yordamakta mıdır?

H21: **Dindarlık** mahremiyet yönelimini yordamaktadır.

H22: **Dinî Kimlik** mahremiyet yönelimini yordamaktadır.

H23: **Değerler** mahremiyet yönelimini yordamaktadır.

Araştırma Sorusu 7: Dindarlık değişkeninin mahremiyet yönelimi değişkeni ile aralarındaki ilişkide değerlerin anlamlı bir aracı rolü bulunmakta mıdır?

H24: **Dindarlık** değişkeninin **mahremiyet yönelimi** değişkeni ile aralarındaki ilişkide **değerlerin** anlamlı bir aracı rolü bulunmaktadır.

1.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma verileri 1 Haziran – 1 Ekim 2021 tarihleri arasında Marmara, Medipol ve 29 Mayıs üniversitelerinde öğrenim gören lisans öğrencileri arasından toplam 1129 öğrencinin dijital ortamda verdikleri cevapların toplanmasıyla elde edilmiştir. Katılımcılara öğrenim gördükleri fakülte ve

bölümlerin öğrenci işleri vasıtasıyla erişim sağlanmış veya bizzat öğrenci ile iletişim kurularak formun erişimi ve cevaplandırılması sağlanmıştır. Örneklemin konuyla ilgili tutum ve davranışları değişebileceği için araştırma uygulandığı zaman dilimiyle sınırlıdır.

Bu araştırma, evreni temsil ettiği varsayılan örnekleme yani 1129 üniversite öğrencisinin dijital ortamda verdiği cevaplar ile sınırlıdır. Aynı zamanda bu araştırma katılımcıların ölçme aracında yer alan ifadelerle verdikleri cevapların değerlendirilmesi ve bunların temsil gücüyle de sınırlı bulunmaktadır.

1.4. İlgili Literatür

Sosyal medya platformlarında bireyin mahremiyet tutumları dünyada ve ülkemizde özellikle son yıllarda büyük çapta araştırılan bir konu olmuştur. Konu, genel olarak modernleşme süreci ve dönüşüm bağlamında, kuşaklar arasındaki farklılıkları ele alan çalışmalarda işlenmektedir. Ayrıca teşhir, röntgencilik ve gözetim gerçeklikleri üzerinden çeşitli boyutlarıyla araştırmalara konu edilmiştir. Facebook, Instagram araştırmaları zamanla diğer sosyal ağların yaygınlaşmasıyla genişlemiş ve alanda yapılan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmıştır. Bu çalışmalar arasında konuyu eğitim boyutuyla da ele alanlar bulunmaktadır. Aşağıda ülkemizdeki literatür tematik olarak üç başlık altında, her bir başlıkta eserler kronolojik olarak sıralanarak ortaya konulacaktır. Bu başlıklara aşağıda yer verilmiştir:

1. Konumuzla direkt bağlantısı bulunan, sosyal medyada mahremiyetin din, dindarlık, dinî kimlik ve değerlerle ilişkili olarak ele alındığı çalışmalar,

2. Sosyal medya çalışması olmamasına rağmen mahremiyet ve din ilişkisine yönelik çalışmalar,

3. Mahremiyet eğitimi ile ilgili çalışmalar,

1. Sosyal medyada mahremiyet tutumlarının dindarlık, dinî kimlik ve değerlerle ilişkisini doğrudan inceleyen bir doktora çalışması bulunmamakla birlikte alanda konumuzla kesişen bazı araştırmalar mevcuttur.

Budak (2016) tarafından yapılan *Yeni Çağ Yeni Medya ve Mahremiyetin Yeni Sınırları* isimli doktora tezinde yeni medyayı kullanan bireylerin yaşadıkları deneyim ile mahremiyet tutum ve davranışlarında bir dönüşüm meydana gelip gelmediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Konya’da yaşayan 736 sosyal ağ kullanıcısı üzerinde gerçekleştirilen araştırmaya göre sosyal ağlarda mahremiyeti dönüştüren bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi “kendini ifşa etme”, diğeri “merak duygusu” ve üçüncüsü “gözetleme” olarak tespit edilmiştir.⁵ Budak, mahrem alanın sadece bireyin belirleyici olduğu bir alan olmadığı, mahremiyet üzerinde ilahi bir denetimin bulunduğunu dolayısıyla toplumdaki ahlaki değerler sisteminin revize edilerek narsistik değerlerin yükselişinin önlenmesinin gereğine vurgu

⁵ Hatice Budak, *Yeni Çağ, Yeni Medya Mahremiyetin Yeni Sınırları* (Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora, 2016), 237.

yapmaktadır. Aynı zamanda mahremiyetin salt bir değer ve hukuki bir kavram olarak yeniden ele alınmasının gerekliliğine de dikkat çekmektedir.⁶

Göçmen (2018) tarafından yapılan *Toplumsal Yaşamda Bireylerin Mahremiyet Yönelimleri: Sosyal Ağ Kullanıcıları Üzerine Bir Saha Araştırması* isimli doktora çalışmasında, sosyal ağ kullanıcılarının mahremiyet yönelimlerini belirlemek, ne ölçüde kendilerini teşhir ettiklerini ve ne ölçüde başkalarının mahremiyetini ihlal ederek röntgencilik yaptıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bunun için İzmir ve Konya şehirlerinde yaşayan 815 kişilik bir örnekleme yüz yüze görüşmeye dayalı saha araştırması yapılmıştır. Çalışmanın teorik kısmında din olgusunun mahremiyet anlayışı üzerinde en etkili mecralardan biri olduğu, her dinin kendi değer yargıları ve mahremiyet anlayışının toplumların yaşam tarzlarını etkilediği gösterilmiştir.⁷ Araştırmaya göre sosyal ağlar mahremiyet algısını dönüştürmekte ve şekillendirmektedir. Araştırma sonuçlarından biri bundan sonra yapılacak çalışmalarda bireylerin dine ilişkin eğilimleri ve değerlerinin mahremiyetle ilişkisinin ortaya konulmasının gerekliliğine yaptığı vurgudur.⁸

Hacıbekiroğlu'nun (2019) *Sosyal Medya Kullanımına Bağlı Değişen Mahremiyet Algısı ve Dindarlık İlişkisi* isimli yüksek lisans tezinde sosyal medyanın mahremiyet sınırlarını nasıl ihlal ettiğinin, ifşa kültürünün nasıl benimsendiğinin, internette bırakılan ayak izlerinin nasıl sonuçlar doğurabileceğinin ve bireylerin izleme ekonomisinin nasıl bir parçası haline getirildiğinin izleri sürülmektedir. Çalışma sosyal medyanın dindar bireyi sekülerleştirdiğini gösterirken, Müslüman kimliğini ve mahremiyet sınırlarını da dönüştürdüğünü vurgulamaktadır.⁹

Kütükoğlu (2019) tarafından yapılan *Sosyal Medyadaki Mahremiyet Algısının Belirlenmesi: X, Y ve Z Kuşakları Üzerinde Bir Araştırma* isimli doktora tezinde 1625 sosyal medya kullanıcısına anket yöntemi uygulanmış ve X, Y ve Z kuşaklarının sosyal medya kullanım alışkanlıkları, sosyal medya hesaplarında yaptıkları paylaşımların içerikleri ve bunların neticesinde mahremiyetleri ile ilgili kaygı taşıyıp taşımadıkları incelenmiştir. Araştırmanın dikkat çeken önerilerinden biri mahremiyet konusunda Z kuşağı olarak tanımlanan lise, ortaokul, ilkokul çağındaki çocuklara eğitimler verilmesi gerekliliğidir. Her yaştan bireye bu konuda eğitimler verilmesi de belirtilen hususlar arasındadır. Medya okuryazarlığı derslerinde sosyal medya ve mahremiyet konusuna içeriklerde yer ayrılmalı, özellikle ebeveynler sosyal medya ve mahremiyet konusunda bilinçlendirilmelidir.¹⁰

⁶ Budak, *Yeni Çağ, Yeni Medya Mahremiyetin Yeni Sınırları*, 238-239.

⁷ Tuba Livberber Göçmen, *Toplumsal Yaşamda Bireylerin Mahremiyet Yönelimleri: Sosyal Ağ Kullanıcıları Üzerine Bir Saha Araştırması* (Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora, 2018), 62.

⁸ Göçmen, *Toplumsal Yaşamda Bireylerin Mahremiyet Yönelimleri: Sosyal Ağ Kullanıcıları Üzerine Bir Saha Araştırması*, 270.

⁹ Müberra Hacıbekiroğlu, *Sosyal Medya Kullanımına Bağlı Değişen Mahremiyet Algısı ve Dindarlık İlişkisi* (Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans, 2019), 163.

¹⁰ Elif Kütükoğlu, *Sosyal Medyadaki Mahremiyet Algısının Belirlenmesi: X, Y ve Z Kuşakları Üzerinde Bir Araştırma* (Erciyes Üniversitesi SBE, Doktora, 2019), 204.

Kocagöz vd. (2020) tarafından kaleme alınan “Mahremiyet ve Dindarlık Perspektifinden Sosyal Medya Platformlarında Görsel Paylaşımın İncelenmesi: KSÜ Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama” isimli makalede tüketici davranışlarını etkileyen birer faktör olarak mahremiyet ve dindarlık perspektifinden sosyal medya platformlarında görsel paylaşım davranışı incelenmektedir. Nicel yöntemle anket tekniğinden yararlanılarak elde edilen sonuca göre bireyler sosyal medyada görsel paylaşım davranışlarında mahremiyet, dindarlık düzeyleri itibarıyla anlamlı bir farklılaşma göstermemektedir.¹¹

Dereli (2022) tarafından kaleme alınan *Sanala Veda: Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık* isimli araştırma sosyal medya ve din ilişkisini, dinî kimliklerin sosyal medyadaki dönüşümünü nitel araştırma yöntemiyle inceleyen alandaki en yeni ve geniş kapsamlı çalışmalardan biridir. Çalışmada dinî kimliğin sosyal medyadaki sembolik göstergeleri beğeni, gözetim, tüketim, mahremiyet ve sosyalleşme başlıklarında toplanmış ve mahremiyet kavramı sosyal medyada paylaşım ve helal romantizmi yönleriyle ele alınmıştır.¹²

Ahmedi (2023) tarafından kaleme alınan “Mahremiyet, Dindarlık ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” isimli nicel desende gerçekleştirilen araştırma makalesinde dindarlık ile mahremiyet ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. Buna göre dindarlık artıkça mahremiyet de artmaktadır.¹³

Geredeli (2024) tarafından yapılan *Sosyal Medya, Dindarlık ve Mahremiyet İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* isimli doktora tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi’ne bağlı Fen, Hukuk ve Eğitim Fakültelerinde okumakta olan 384 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya göre dindarlık ile mahremiyet arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır. Araştırmada kadınların erkeklerden; İlahiyat fakültesinde öğrenim görenlerin; fen, hukuk ve eğitim fakültelerinde öğrenim görenlerden daha yüksek mahremiyet puanlarına sahip oldukları bulgulanmıştır. Üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada yaş gruplarının mahremiyet puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.¹⁴

2. Sosyal medya araştırması olmamasına rağmen mahremiyet ve din ilişkisini araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan tezimizle ilgili olduğunu düşündüğümüz çalışmalar şunlardır:

Çelikoğlu’nun (2008) *Mahremiyet: Kişiye Ait Özel Alan Tartışmaları* isimli çalışması ülkemizde alanda yapılan araştırmaların öncülerindendir. Farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencileri ile nitel yöntemle gerçekleştirilen araştırmada, evin, sözün, beden mahremiyeti ve cinsel mahremiyet başlıklarında bireylerin mahremiyetten ne anladıkları ve mahremiyeti nasıl tanımladıkları ortaya

¹¹ Elif Kocagöz vd., “Mahremiyet ve Dindarlık Perspektifinden Sosyal Medya Platformlarında Görsel Paylaşımın İncelenmesi: KSÜ Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi* 10/1 (2020), 96.

¹² Mustafa Derviş Dereli, *Sanala Veda Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık* (Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2022), 199-221.

¹³ Ekber Şah Ahmedi, “Mahremiyet, Dindarlık ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)* 6/1 (2023), 39.

¹⁴ bkz. Mustafa Geredeli, *Sosyal Medya, Mahremiyet ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, Doktora, 2024).

konulmaya çalışılmıştır. Buna göre mahremiyet kültürün şekillendirdiği bir kavram olarak görülmektedir. Mahremiyete yönelik değer, tutum, davranış ve beklentilerdeki farklılıkların kişisel özellikler, sosyal statü, fiziksel ve kültürel ortamın özelliklerinden kaynaklanabileceğini ortaya koyan Çelikoğlu, dinî inancı olmayan birinin de mahremiyet duygusuna sahip olabileceğinden hareketle, mahremiyeti dinden ziyade bireydeki utanma duygusuyla ilişkilendirmektedir.¹⁵

Kahraman (2008) tarafından kaleme alınan *İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği (Mahremiyet)* isimli eserde İslam hukuku ve İslam ahlakı ilkeleri ışığında, ayet ve hadislerden yararlanılarak özel hayatın kapsam ve sınırı çizilmiştir.¹⁶

2015'te Ordu'da gerçekleştirilen sempozyum sonucunda ortaya çıkan *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu* isimli çalışma mahremiyeti dinî, ahlakî, felsefî, sosyolojik, kültürel vb. pek çok yönden farklı boyutlarıyla ele alan tebliğlerden oluşmaktadır. Taşıyıcı annelikten, tasavvufi tecrübeler, sanat ve mimarideki etkilerden, İslam hukukundaki yansımalar, iletişim araçlarının mahremiyete etkilerinden gözetim ve gösteri kavramlarına varıncaya kadar çok geniş bir yelpazede konulara ve sorunlara değinen çalışma mahremiyetle ilişkili pek çok konuyu ele alması açısından önem taşımaktadır.¹⁷

Martı vd. (2019) tarafından kaleme alınan *Dünü ve Bugünüyle İslam'da Mahremiyet* adlı çalışma, İslam dininin mahremiyet olgusunu beden, mekan ve bilgi mahremiyeti başlıklarında nasıl temellendirdiğini öz bir şekilde incelemekte, çağımızın sorunlarından gözetleme, röntgencilik vb. konulara da yer vermekte, tecessüs, gıybet, aile mahremiyeti vb. kavramları mahremiyet çerçevesinde ele almaktadır.¹⁸

3. Son olarak mahremiyet eğitimi ile ilgili yapılmış tezimizle ilgili olduğunu düşündüğümüz çalışmalar ise şunlardır:

Duran (2018) tarafından yapılan “Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi” isimli yüksek lisans tezinde, literatürdeki veriler taranarak değer, mahremiyet kavramları açıklanmış ve bu ikisi arasındaki ilişki ele alınmıştır. Değerler eğitimi bağlamında verilecek mahremiyet eğitiminin ilkeleri başlıklandırılmıştır.¹⁹

¹⁵ Nalan Çelikoğlu, *Mahremiyet: Kişiyi Ait Özel Alan Tartışmaları* (İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2008), 231.

¹⁶ bkz. Abdullah Kahraman, *İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği (Mahremiyet)* (Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2008).

¹⁷ bkz. Yusuf Bahri Gündoğdu vd. (ed.), “*Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*” 27-29 Mart 2015 Ordu (Ordu: Ordu İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016).

¹⁸ bkz. Huriye Martı vd., *Dünü ve Bugünüyle İslam'da Mahremiyet* (Ankara: TDV Yayınları, 2020).

¹⁹ bkz. Hüseyin Emre Duran, *Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans, 2018).

Gümrükçüoğlu (2020) tarafından kaleme alınan *Din Eğitiminin Sosyal Medya Kullanımına Etkisi* isimli çalışmada din eğitiminin bireysel ve sosyal fonksiyonları ele alınmakta ayrıca ahlâki ilkeler ve sosyal medya konusu incelenmektedir. Bu ekseninde mahremiyet kavramına değinilmekte değer odaklı internet ve sosyal medya kullanımının gerçekleştirilmesi için bazı önerilerde bulunmaktadır. Ailelerin eğitilmesinin gerekliliği, din ve değerler eğitiminde içsel bir bilinç oluşturma amaçlanmasının önemi, okul müfredatına medya okuryazarlığı ve medya etiği derslerinin eklenmesinin gerekliliği ve sosyal medya ortamlarında paylaşılan içeriklerle ilgili hukuki düzenlemelerin yapılmasının gerekliliği vb. öneriler çalışmada ifade edilen hususlar arasındadır.²⁰

İder (2021) tarafından yapılan “Mahremiyet Eğitime İlişkin Sorunlar Üzerine Bir Araştırma” isimli doktora tezinde çocukluk ve yetişkinlik dönemindeki mahremiyete ilişkin yaşantıların yetişkinlik dönemindeki etkilerini ortaya koyarak o dönemde sunulan mahremiyet eğitiminin sorunlarını tespit etmek amaçlanmaktadır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada 21 yetişkinle görüşme yapılmış, kişilerin mahremiyete ilişkin geçmiş tecrübeleriyle şimdiki mahremiyet algısı ilişkilendirilmiştir. Buna göre bireylerin geçmişlerinde yaşadıkları her tecrübe onların bugünkü mahremiyet anlayışını etkilemektedir. Çalışmada ebeveynlerin mahremiyet eğitimi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları vurgulanmakta, ailenin çocuğa koyduğu sınırlar ve yasaklar ile anlamlandırılan, çoğunlukla beden mahremiyeti ve kadın/erkek ilişkisi kapsamında düşünülen, babaların korkutucu annelerin ise pasif bir durumda kaldıkları bir mahremiyet eğitiminin var olduğu ifade edilmektedir. Buna ek olarak ailelerin mahremiyet eğitiminde yaptıkları hataların onların ileriki yaşantılarında yanlış tercihlerde bulunmalarına sebebiyet verdiği ortaya çıkarılmıştır. Diğer taraftan dini bilgi ve duygularla yapılandırılan mahremiyet anlayışının ise bireysel ve toplumsal huzuru sağladığına dikkat çekilmektedir.²¹

Budak (2023) tarafından yapılan “Erken Çocukluk Döneminde Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi” isimli yüksek lisans tezi bu konuda yapılmış en güncel çalışmalardan biridir. Çalışma, okul öncesi öğrencilerine sunulan değerler eğitimi bağlamında mahremiyet eğitime dair etkinliklerin sonucunda öğrenci ve velilerin görüşlerinin nasıl etkilendiğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda ailelerin de eğitim süreci içinde yer aldığı etkinlikler geliştirmeyi, bunun sonucunda elde edilen verileri yorumlamayı hedeflemektedir. Çocuk ve velilerle etkinlik öncesi ve sonrası görüşmeler yapılmış, bedensel, mekan ve eşya, düşünsel ve duygusal, zaman ve dijital mahremiyet başlıklarında yapılan etkinliklerden olumlu dönüşler alınmıştır.²²

Bu çalışma, bireylerin sosyal medya ağlarındaki mahremiyet tutumlarının onların dindarlık, dinî kimlik ve değerleriyle olan ilişkisini birlikte ele alması açısından kendinden önceki çalışmalardan

²⁰ Süleyman Gümrükçüoğlu, *Din Eğitiminin Sosyal Medya Kullanımına Etkisi* (Ankara: Nobel, 2020), 129-130.

²¹ Saadet İder, *Mahremiyet Eğitime İlişkin Sorunlar Üzerine Bir Araştırma* (Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE, Doktora, 2021), 216-217.

²² Bkz. Esmâ Budak, *Erken Çocukluk Döneminde Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi* (Sakarya Üniversitesi EBE, Yüksek Lisans, 2023).

farklılaşmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma ile sosyal medyada mahremiyet konusu din eğitimi almış olma bağlamında ele alınmıştır. Bireyin din eğitiminin gerçekleştiği mecraların örneğin ailenin, yaygın ve örgün eğitim kurumlarının ve diğer mecraların sosyal medyada mahremiyet yönelimleriyle ilişkisi alanda ilk defa bu çalışmayla ele alınmıştır.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde mahremiyetin “ne”liği, tarihsel süreç, mahremiyet–din(İslam)/dindarlık, mahremiyet-dini kimlik, mahremiyet-değer ilişkisi, mahremiyet ve sosyal medya konuları ele alınacaktır.

1.1. Mahremiyetin “Ne”liği

Mahremiyet kelimesinin kökü olan Arapçadaki h-r-m’nin (ح-ر-م) birkaç farklı anlama geldiğini görmekteyiz. Bu anlamların mahrem ve mahremiyete yüklenen anlamlar konusunda yol gösterici olması sebebiyle öncelikle bu anlamlar üzerinde duracağız.

İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*’da haramı helalin zıttı, Allah’ın haram kıldığı şey olarak tanımlar.²³ Haram, işlenmesi azabı, inkâr edilmesi küfrü gerektiren (şey, hareket veya davranış), bir diğer anlamı, dokunulması, herhangi bir şekilde saygısızlık gösterilmesi yasaklanmış olan, mukaddes, kutsal, son olarak ise yasak, doğru olmayan, hak olmayan (şey) anlamlarına gelmektedir.²⁴

Harem, harim, ihram, muharrem, tahrim, hırman ve hurmet gibi ifadelerin hepsi haram kökünden türemiştir. Harem ise herkesin girmesine izin verilmeyen, saygı gösterilmesi gereken yer anlamına gelmekle birlikte Müslüman saray, konak ve evlerinde yabancı erkeklerin giremediği yalnız kadınlara mahsus bölümü ifade etmek için kullanılır. Aynı zamanda harem camilerde avluyu ifade etmek için de kullanılan bir kelimedir.²⁵

Şemseddin Sami harem kelimesine “duhulü herkese mesaği olmayan muazzez ve muhterem yer, harem-i şerif, Kabe-i Şerife ve civarları” anlamını verdikten sonra kelimenin aynı zamanda selamlık kelimesinin karşıtı olarak İslam evlerinin kadınlara mahsus dairesi ve “eş” anlamlarına geldiğini belirtmektedir.²⁶

Mütercim Asım Efendi’ye göre harem kelimesinin mağlup olmak, önegülük ve yanazlık (inatçılık ve huysuzluk) eylemek gibi manaları da vardır.²⁷

Harim bir şeyin çevresi sahanlığı, nüfuz alanı anlamına gelir. Özdemir, Arapların kuyunun savakları ve irtifak hakları için “Harimu’l-bi’r” birbirine karşı hak ve ödevleri terettüp eden kişilerin

²³ Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemaluddin b. Manzur er-Ruveeyfi İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1993), 137-138.

²⁴ *Kubbealtı Lugatı*, 2023. “Haram” (Erişim 11 Mayıs 2023).

²⁵ *Kubbealtı Lugatı*, “Harem” (Erişim 11 Mayıs 2023).

²⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki* (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317), 545-546.

²⁷ Mütercim Asım Efendi, *Kamusu’l-Muhit Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013), 5/4915.

yekdiğeri nezdindeki sıfatı olarak da “falancanın harim ü ismeti” tabirlerini kullandıklarını aktarmaktadır.²⁸

Haram kökünden türeyen ihram ve muharrem de haramın yasak ve kutsal anlamıyla ilişkili olarak anlam kazandığı görülmektedir. Muharrem işlenmemiş ham malzeme için kullanılan bir sıfattır. Bu manada tabaklanmanın ilk evresinde deri, henüz esnetilmemiş kamçı, koşum talimi tamamlanmamış deve ve hicri ayların ilkinde ad olmuştur. Ağyar için yabani ve vahşi görülme bağlamında mahremiyet ile ilişkisinden söz edilmektedir.²⁹

Haram ayları nitelendirmek için sıfat olarak kullanılan muharrem kelimesi İslami dönemde veya İslam'dan evvel bu ayın özel adı olmuştur.

Haram kılmak, kendini mahrum bırakmak, haram aylarına veya Harem bölgesine girmek anlamlarına gelen ihram kelimesi de terim olarak hac veya umreye niyet eden kimsenin diğer zamanlarda yapması helal olan bazı davranışları, hac ve umrenin rükünlerini veya bütün adabını tamamlayınca kadar kendine haram kılmasını ifade etmektedir.³⁰

Haram kökünden türeyen mahreme gelince, evlenilmesi şer'an haram olan, caiz olmayan kimse anlamına gelmekle birlikte yakın akrabadan olmakla kendisinden kaçılmayan kimseye verilen isim olmaktadır.³¹ Mahremin teklifsiz, birinin sırlarına ve özel hallerine vakıf, içli dışlı anlamının yanında gizli, sır anlamı da vardır.³² Mahremin zıttı namahrem olmaktadır. Namahrem “şeran nikah düşmemesi sebebiyle kendisinden kaçılınan” kişidir.³³

Haram kökünün yüklendiği yasaklı olma ve kutsal olma anlamı haremeynin Kabe'yi ve Ravza-i Mutahhara'yı ifade etmesinde, Muharrem'in yasaklı/kutsal oluşunda ve Kabe'yi tavaf ederken giyilen ihramda ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan mahremin ev halkını, namahremin ise yabancıyı simgelediği düşünüldüğünde buradan özel alan ve kamusal alanı çağrıştıran bir anlama doğru yol alınabileceği ileri sürülmektedir. Ev halkının mahrem, yabancının namahrem olmasından yola çıkılarak haremin korunan, korunaklı yer ve korunması gereken mahal düşüncesinden hareketle buradaki yasağın amacının bedeni, evi, mabedi namahremden, onun gözünden ve elinden korumak olduğu şeklinde çıkarımda bulunanlar vardır.³⁴

²⁸ Abdurrahman Özdemir, “Mahremiyet ve İlişkili Kavramlar”, *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015), 69.

²⁹ Özdemir, “Mahremiyet ve İlişkili Kavramlar”, 69.

³⁰ Salim Ögüt, “İhram”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 21/539-542.

³¹ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, 545-546.

³² Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, 545-546.

³³ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, 545-546.

³⁴ Hakan Poyraz, “Mahremiyet, Mahrumiyet, Hürriyet”, *Mahremiyet*, ed. Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 24.

Kabe'nin Beytullah (Allah'ın evi) olması evin dokunulmazlığı ve kutsallığı ile birlikte aynı zamanda yasa ve yasağı da ifade ettiği düşünülebilir. Haremlik ve selamlık ayrımında haremlik kadınlara ayrılmış dokunulmaz bir alandaki, selamlık ise konukların sağ salim, güvende ve barışık olarak ağırlandığı bir mekandaki sınırları temsil ettiği ortaya konulmuştur.³⁵

Mahremiyet kelimesine baktığımızda Arapça bir isim olarak sözlükte “gizlilik” şeklinde tanımlanmaktadır. “Mahremiyetine girmek” ise “bir kimsenin özel hayatını öğrenecek kadar ona yakın olmak” anlamında kullanılan bir deyimdir.³⁶

Batı dillerinde ise mahremiyetin karşılığı olarak intimacy, confidant/confidential, secrecy/secret, privacy gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Sıklıkla kullanılan privacy kelimesi Latince privo, privare fiilinden gelmektedir. Privo, bir kenara koymak, ayırmak, muaf tutmak, bağışlamak, serbest bırakmak, pejoratif bir nüans ile yoksun bırakmak, mahrum bırakmak anlamlarına gelmektedir.³⁷ Privo fiili soymak (to strip) anlamına da gelmektedir. Privatus sıfatı kişiye özel, kişisel, mahrem, gizli anlamına gelmekle birlikte isim olarak özel, vatandaş ve siyasi veya kamusal görevi olmayan kişi anlamlarına gelir. Privus sıfat olarak ayrılmış, tecrit edilmiş, tekil, bireysel, kişiye özel, özel, belirli, kendine ait anlamlarına gelmektedir.³⁸

Mahremiyetin “ne”liği ile ilgili tanımlama çabalarına baktığımız zaman kavramın farklı boyutlarına yapılan vurgunun, tanımlamaların da farklılaşmasına sebep olduğunu görürüz. Mahremiyet farklı zaman ve kültürlerde farklı anlaşılmış ve tecrübe edilmiştir. Dolayısıyla onun tek bir geçerli tanımını yapmak mümkün görünmemektedir. Yüksel'e göre mahremiyeti kesin bir şekilde tanımlama girişimleri onun bazı önemli boyutlarını dışarda bırakma riski taşıırken, geniş çaplı tanımlama çabaları ise anlamsızlaşma tehlikesini bünyesinde barındırmaktadır.³⁹ Örneğin Duby mahremiyeti geri çekilebileceğimiz veya kaçabileceğimiz bir bağımsızlık alanı, kamusal alanda ihtiyaç duyduğumuz silah ve zırhları bir kenara bırakabileceğimiz, gevşeyebileceğimiz, rahatımıza bakabileceğimiz ve dış dünyadan korunmak için giyilen çalınmış kabuğu çıkarıp attığımız bir yer olarak nitelemektedir. Anthony Giddens ise mahremiyet hakkının demokrasi için vazgeçilmez olduğunu söylemekte ve mahremiyetin de bireyin kamuya açamayacağı duygu ve eylemlerini açması anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁴⁰ Yine Giddens'e göre mahrem ilişki, bireylerin birbirinin bireyselliğini kabul ederek, benliğin geliştirilmesi, duygusal tatmin, güven, sevgi, seks, dostluk, ilgi, rahatlık ve memnuniyet kavramları üzerinde temellendirmektedir.

³⁵ Poyraz, “Mahremiyet, Mahrumiyet, Hürriyet”, 25.

³⁶ TDK Güncel Türkçe Sözlük, 2023. “Mahremiyet” (Erişim 11 Mayıs 2023).

³⁷ Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine (Paris: Librairie C. Klincksieck, 1951), 948.

³⁸ J.R.V. Marchant - Joseph F. Charles, *Cassell's Latin-English English-Latin Dictionary* (London: Cassell and Company, 1952), 440.

³⁹ Mehmet Yüksel, “Modernleşme ve Mahremiyet”, *Kültür ve İletişim* 6/1 (2003), 78.

⁴⁰ Arık, *Dijital Mahremiyet, Yeni Medya ve Gözetim Toplumu*, 24.

Bu noktada mahremiyetin hem bireyin kendi benliğiyle hem de diğer insanlarla kurduğu duygusal bir iletişim olarak düşünüldüğünü görmekteyiz.⁴¹ Bu bakış açısını bir kenara koyarak mahremiyetin sadece bireyin bir içsel gereksinmesinden ibaret olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. O, toplumsal yaşamda kişiler arası ilişkilerin düzenlenmesinde de ağırlığını hissettirmektedir. Örneğin Göle'ye göre mahrem, aile hayatını, kadının sahasını, yabancı birinin bakışlarına yasaklananı temsil etmektedir. Aynı zamanda bir erkeğin ailesi anlamına da gelmektedir. Kavrama bizim toplumumuzdaki yansımaları açısından bakıldığında Göle, mahremin Müslüman bir toplumda gizlilik, cinsel ayırım ve kamu ahlakı gibi konuların anlaşılmasında anahtar bir kavrama dönüştüğünü ifade etmektedir. Mahremi, Batılı “özel alan” kavramı yerine kullanmanın eksik olacağını belirtmekle, mahremiyetin farklı kültürlerde anlam içeriğinin ne denli farklılaşabileceğinin de altını çizmiş olmaktadır.⁴²

Mahremiyetin kültürle olan yakın ilişkisinin yanında aynı zamanda dinle olan ilişkisinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Bu durum onun ne olduğu ile ilgili yaptığımız tanımlama çalışmalarına bir yenisini ekleyecektir. Dinin kendisi mahrem alanlar, mahrem kişiler, mahrem durumları belirleyen bir merci durumundadır. Gerek gözün haramdan sakınılması gerek evlere izinsiz girilmemesi gerekse de tecessüs ve gıybetin yasaklanması gibi örneklerde açıkça görüleceği üzere İslam dini de birtakım mahremiyet ilkeleri vazetmektedir.

Mahremiyet aynı zamanda bireysel özgürlükler, korunma ihtiyacı, özel hayatın gizliliği çerçevesinde tarih boyunca gelişme ve değişim göstererek ele alınan bir kavram olmuştur. Örneğin Yüksel, “Mahremiyet bizim başkaları tarafından ne ölçüde tanınıp bilindiğimiz, başkalarının fiziksel olarak bize ne ölçüde ulaşabilir oldukları, bizim başkalarının ilgi ve dikkatinin ne ölçüde nesnesi olduğumuz hususlarıyla yakından ilişkili bir kavramdır.”⁴³ diyerek mahremiyetin bu yönüne atıf yapmaktadır. Mahremiyet bireyin “kendisi hakkındaki bilgiler üzerindeki kontrolü” ve “korunma hakkı” şeklinde düşünülmekte ve “mahremiyet hakkı” kavramıyla tarih boyunca gelişim göstererek karşımıza çıkmaktadır. 19. yüzyılda teknoloji alanında yaşanan gelişmeler örneğin anında fotoğraflamanın yaygınlaşması ve sansasyonel gazeteciliğin hız kazanması sonucu mahremiyete yönelik tehditlerin artması mahremiyetin bir hak olarak ele alınması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1890'da Warren ve Brandies “The Right to Privacy”⁴⁴ isimli makalelerinde yaşama hakkı kapsamına yalnız başına kalma ve özel yaşam alanına sahip olma hakkının da dahil edilmesi gerektiğini ilk defa ifade ettiler. Mülkiyet kavramını yalnızca maddi mallar üzerinde değil, maddi varlığı bulunmayan soyut değerler üzerindeki

⁴¹ Anthony Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü*, çev. İdris Şahin (İstanbul: Ayrıntı, 2014), 97.

⁴² Nilüfer Göle, *Modern Mahrem* (İstanbul: Metis, 2001), 20.

⁴³ Mehmet Yüksel, “Mahremiyet Hakkına ve Bireysel Özgürlüklere Felsefi Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 64/1 (2009), 278.

⁴⁴ S.D. Warren - L.D. Brandeis, “The Right to Privacy. The Implicit Made Explicit”, *Philosophical Dimensions of Privacy: an Anthology*, ed. FD Schoeman (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), 75-103.

sahiplik haklarını temsil edecek şekilde genişletilmesi gerektiğini savundular.⁴⁵ Böylece mahremiyet birey olma ve özgürlük kavramlarıyla temellenen yalnız kalma, başkalarının bakışından korunma, şeref ve haysiyetin, özel yaşam alanının korunması çerçevesinde tanımlanır oldu.

Bireyin kamusal alan üzerindeki var olma hakkını ifade eden mahremiyet sosyal bir olgudur. Kişiden kişiye, toplumdan topluma farklılık arz etmekte, kültürler değiştikçe mahremiyet algısı da değişkenlik göstermektedir. Mahremiyetin tarih boyunca geçirdiği dönüşümler dünyanın her yerinde aynı hızda ve aynı şekilde olmamıştır.

Mahremiyetin varlık ve mevcut kavramları ekseninde tartışılması gereken metafizik boyutu, benlik kavramı çerçevesinde ele alınması mümkün olan psikolojik boyutu, erdem kavramıyla ilişkili olarak ahlaki boyutu, özgürlük ve eşitlik kavramlarını içeren adalet kavramı ekseninde ele alınabilecek siyasi boyutundan söz edilebilir.⁴⁶ Buna ek olarak mahremiyet aynı zamanda sosyolojik bir olgu olarak tartışılabilir. Sonuç olarak mahremiyet gerek sosyoloji gerek psikoloji gerek ahlak ve değerler gerekse de hukukun ve dinin alanlarına dahil olabilen çok boyutlu bir kavramdır.

1.2. Tarihsel Süreç

Bu başlık kapsamında, mahremiyet olgusunun geçirdiği değişimlere Avrupa'daki tarihsel gelişimi esas alarak kısaca değinmeye çalışacağız. Sosyal medya ve diğer kitle iletişim araçlarının Batı'nın kültür kodlarıyla toplum ve bireylere etkide bulunduğunu görmekteyiz. Çalışmamızın bir sosyal medya mahremiyeti çalışması olması sebebiyle bu mecralardaki mahremiyet anlayışını daha doğru bir şekilde takip edebilmek için konu, Batıdaki mahremiyet anlayışının tarihsel süreçteki durumu, geçirdiği değişim ve dönüşümler etrafında ele alınacaktır. Burada üzerinde önemle durmamız gereken nokta, ne kadar sınırlama yaparsak yapalım mahremiyet olgusunun tarih boyunca farklı toplumlarda, farklı zamanlarda, farklı şekillerde anlaşılmış bir kavram olduğudur. Mahremiyetin bu nazik durumu onunla ilgili kaba genellemeler yapmak konusunda hassas olmayı gerektirmektedir. Çalışmamızın bu başlığı, “günümüz sosyal medya paylaşım çılgınlığı çağına gelinceye kadar neler oldu?”, “Mahremiyet nasıl bir seyir izledi?” sorularına cevap bulabilmeyi amaçlamaktadır.

1.2.1. Modern Öncesi Dönem

Antik Yunan'a baktığımızda çıplaklık ve gösterme kişinin sahip olduğu vakarının onaylanması anlamına gelmekteydi. Erkekler sokaklarda, kamuya açık alanlarda çıplak veya vücutlarında gevşek duran

⁴⁵ Mehmet Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 58/1 (2003), 229.

⁴⁶ Ömer Türker, “İslam Düşünce Geleneklerinde Mahremiyet Kavramı”, *Mahremiyet, Hayatın Sırları ve Sınırları*, ed. Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 92-93.

bir giysi ile dolaşabilirlerdi. Erkek bedeni sanatsal yapıtlarda da çıplak vaziyette tasvir edilmekteydi.⁴⁷ Yunanlılara göre farklı vücut ısıları farklı hakları ortaya çıkarmaktaydı. Örneğin kadınlar daha düşük vücut ısısına sahip oldukları için erkekler gibi çıplak gezme hürriyetine sahip değillerdi. Yaşantıları ev içerisinde geçen kadınlar hem evde hem de dışarıda vücutlarını örtecek kıyafetler giymek zorundaydı.⁴⁸ Köleler de tıpkı kadınlar gibi soğuk ısıya sahiptiler. Antik dönemin vücut ısısı anlayışı, utanç ve onurla ilgili inanç ve uygulamaların kaynağı durumundaydı. Dişil, soğuk, pasif ve zayıftan eril, sıcak, girişken ve güçlüye uzanan tıbbi sicil insanî değerin aşağıdan yukarıya doğru arttığı bir skala oluştuyordu.⁴⁹

Atina’da evlerde kadınlar için ayrılmış dış dünya ile bağlantısı bulunmayan, kölelerce korunan bir bölüm bulunmaktaydı. Kadınlar çarşıya çıkmadıkları gibi gidecekleri yerlere bir kölenin refakatinde giderlerdi. Öte yandan evlilik kurumu içerisinde zinaya kadının suçu olarak bakılır, zina eden kadın gözler önünde öldürülürdü. Eğer öldürülmezse böyle bir kadın kamuya açık yerlere ve kutsal mekanlara giremezdi.⁵⁰

Kamusal alan özel alan kavramlarının ilk nüvelerine Antik Yunan’da rastlamaktayız. Siyasal alan olarak isimlendirebileceğimiz alanda, ortaya konulan kurallara uymak durumunda kalan yurttaşların özel alanlarına müdahale edildiği görülmektedir. Özellikle kadınlar ve köleler bu müdahalelerden en çok etkilenen kesimler olmuşlardır. Siyasal alan yöneticilerinin bireylerin mahrem hayatlarına müdahil olma durumu tarih boyunca farklı şekillerle de olsa var olagelmıştır.⁵¹

Diğer taraftan MÖ 5. yüzyılın sonlarında yapılmış Pantheon heykellerinde insan figürlerinin hepsinin genç, kusursuz bedenler olduğu dikkat çekmektedir. Kusursuzluk ve ne yaparlarsa yapsınlar insan figürlerinin yüzlerinde bulunan sakinlik bu heykellerde göze çarpan niteliklerdir. Bu durum insanın nasıl görünmesi gerektiği konusuna açıklık getirmektedir. John Bourdman’ın belirttiği gibi insan bedeni imajı “bireyselleştirilmiş olmaktan çok idealleştirilmiştir. Öteki dünyaya aittir, tanrısal olan (hiçbir zaman) bu kadar insanî, insanî olan bu kadar tanrısal olmamıştır.”⁵²

Roma’ya baktığımızda Antik Yunan’daki gösterme ve teşhir etme anlayışından ayrılan farklı bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. Burada görsel düzen ile imparatorluk iktidarı arasında ilişki olduğu düşünüldüğü için anıtlar ve kamu binalarının simetrik bir biçimde yapılmasına önem verildiği ve bu

⁴⁷ Richard Sennett, *Ten ve Taş*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis, 2018), 25-26.

⁴⁸ Sennett, *Ten ve Taş*, 27.

⁴⁹ Sennett, *Ten ve Taş*, 34-36.

⁵⁰ “Eski Yunan’da Aile, Evlilik ve Kadın”, *Arkeotr* (2024). (Erişim 26 Haziran 2024).

⁵¹ Gamze Uysal, *Antik Yunan Felsefesinde Siyasal Alan ve Mahremiyet* (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans, 2019), 65.

⁵² John Boardman vd., “Greek Art and Architecture”, *The Oxford History of the Classical World* (New York: Oxford University Press, 1986), 10. akt. [Sennett, *Ten ve Taş*, 33.]

yapıtların tanrılar adına yapıldığı görülmektedir.⁵³ Yapıtlardaki bu geometrik düzen toplumsal ilişkilerde de göze çarpmaktaydı. Roma'da kadın ile erkek arasında daha fazla eşitlik söz konusuydu. Kadınlar kendi mülklerine bazı şartlar altında sahip olabiliyorlardı. Kız çocukları bazı miras tiplerinden oğlan çocukları gibi pay alabiliyorlardı. Erkekler kadınlarla birlikte yemek yiyorlardı. Romanın ilk dönemlerinde erkekler divanlara uzanırken kadınlar ayakta dururlardı ama MS 117-138 arasında imparator olan Hadrianus zamanına gelindiğinde evli çiftler birlikte uzanıyorlardı. En yaşlı erkeğin egemen otorite olduğu hiyerarşik ve ataerkil bir aile grubu olmakla birlikte evin tıpkı şehirdeki gibi geometrik bir düzeni içinde barındırıyordu.⁵⁴ Diğer taraftan salt bedensel arzunun uyandırılması noktasında hem pagan Romalılar hem de Hristiyan Romalılar aynı şekilde düşünüyorlardı. Arzu ruhu alçaltmaktaydı, arzu dünyanın yok olmasına yol açmak anlamına gelmekteydi.⁵⁵ Romalılar kendi bedenleri üzerinde bulunduğunu düşündükleri geometrik bir düzenin izlerini yaşamlarındaki diğer ayrıntılarda da var etmeye çalışıyorlardı. Gerek yaptıkları binalarda gerek tapınaklarda, gerekse de evlerinde hep bir çizgisellik ve geometrik bir düzen bulunmaktaydı.⁵⁶ Bu durum aynı zamanda mahremiyet anlayışlarının şekillenmesine etki edecek düşünce temellerine kaynaklık etmekteydi. Evlerdeki çizgisellik buna örnek olarak gösterilebilir. Bir odaya önce kimin girmesi gerektiği ve ötekilerin onu hangi sırayla takip etmeleri gerektiğini ya da misafirlerin önemine göre hangi odaların kullanılacağı gibi ayrıntılar önceden belirlenmişti.⁵⁷ Yemek odasında da misafirlerin payelerine göre çizgisel bir hat boyunca uzanan oturma alanları mevcuttu. Evli kadınlar divanlarda kocalarının yanında uzanırlardı ama kimse tamamen gevşemiş bir halde olmazdı.⁵⁸ İktidar hatları ev sahibinin yatak odasında sona ulaşıyordu. Burada yabancı birinin varlığı hoş karşılanmazdı.⁵⁹

Sonuç olarak bu dönemde mahremiyet olgusu bir şekilde var olmakla birlikte modern anlamda birey ve onun özel alanı vb. kavramlardan söz etmenin mümkün olmadığı görülmektedir.

Orta Çağ Avrupası'na gelindiğinde mahremiyetin nasıl anlaşıldığını daha iyi anlamak için öncelikle bu çağda birey ve toplumda gözlemlenen bazı karakteristik durumlardan bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlar bireysel hürriyetten ne anlaşıldığından, kilisenin birey ve toplum üzerindeki etkilerine, tanınmanın öneminden toplumsal yapının niteliğine yapılan vurgulardan oluşmaktadır.

⁵³ Sennett, *Ten ve Taş*, 77.

⁵⁴ Sennett, *Ten ve Taş*, 103.

⁵⁵ Barton, *The Sorrows of the Ancient Romans: The Gladiator and the Monster* (Princeton: Princeton University Press, 1933), 49. akt. [Sennett, *Ten ve Taş*, 77.]

⁵⁶ Sennett, *Ten ve Taş*, 78.

⁵⁷ Sennett, *Ten ve Taş*, 105.

⁵⁸ Sennett, *Ten ve Taş*, 105-106.

⁵⁹ Sennett, *Ten ve Taş*, 106.

Orta Çağ toplumunda özgürlüğün var olduğunu belirtmekle birlikte, bu özgürlüğün modern dönemin bireyi ön plana çıkaran ve onu toplumdaki ayrı bir varlık olarak değerlendiren bireysel özgürlük anlayışından uzak bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu çağda birey hayatını devam ettireceği ve geçiş imkanı pek bulunmayan sosyal sınıfının içine doğmakta ve orada yaşamını devam ettirmekteydi. Bir anlamda insan, toplumdaki rolü ne ise onu yerine getirmekte, toplumsal rolüyle tanınmakta, bilinmekte ve onunla özdeşleşmektedir. Sosyal düzenin bu şekilde işliyor olması güven duygusu ve ait olma hislerine olumlu katkılarda bulunmakta, birey bu toplumsal düzenin içerisinde kalmak şartıyla bir özgürlük alanına sahip bulunmaktaydı. Orta Çağ toplumunda fert, kendisini sosyal rolüyle tanımladığı için kendisini o rolden bağımsız bir şekilde düşünememektedir.⁶⁰

Toplumsal yapının birliği ve düzeni içerisinde tanımlanan, henüz tam anlamıyla ortaya çıkmamış bir bireysellik bir yandan da kilisenin güçlü etkisi tarafından kuşatılmıştı. Bu kuşatılma kilisenin toplum üzerindeki güçlü, derin bir sevgi ve güven sağlayan etkilerini ifade etmektedir. Kilise insan ile Tanrı arasındaki ilişkiyi de bu etkiler üzerinden temellendirmektedir.⁶¹ Kilise söz konusu zaman diliminde, sahip olduğu topraklar düşünüldüğünde bir yandan dünyevî bir güce; diğer yandan da tek kurtuluş yolunu göstermesi bakımından ilahi bir güce sahip bulunmaktaydı.⁶²

Diğer taraftan Orta Çağ toplumunda -bugün evrenselci ve eşitlikçi anlamda kullanılan *haysiyet* kavramının yerine- *şeref* kavramı hakim bulunmaktaydı. Toplumsal hiyerarşilere bağlı olan ve herkeste aynı derece ve miktarda bulunmayan şeref, toplum içerisinde bireylerin eşit konumda tanınmalarına da engel teşkil etmekteydi. Haysiyet kavramı ise bu haysiyetin herkeste ortak bulunduğu fikrine dayanmaktadır.⁶³ Mahremiyetle ilgisi bulunan haysiyet ve şeref kavramlarının Orta Çağ toplumlarında ve sonraki demokratik toplumlarda farklı algılanması, farklı mahremiyet anlayışlarının oluşmasına etki edecektir.

Toplumsal yapı içerisinde bireyin durumuna değindikten sonra Orta Çağ'da mahremiyetle ilgili elimizde ne gibi veriler bulunmakta ve bu veriler ne anlama gelmektedir inceleyelim.

Mahkeme kayıtlarından bu dönemde mahremiyetle ilgili bazı tartışmaların yaşandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu tartışmaların genelde komşu binaların kapı ve pencereleri ile ilgili şikayetler etrafında şekillendiği görülmektedir. Hane reisi kendi maiyetinden olan akrabalar ve hizmetçileri de içerecek şekilde sorumlu olduğu herkes adına başka bir ev sahibi ve maiyetindeki hane halkının davranışını dava edebilmekteydi.⁶⁴ Pencereden kendi özel hayatlarının gözetlenmesi veya ortak

⁶⁰ Erich Fromm, *Hürriyetten Kaçış*, çev. Ayda Yörük (İstanbul: Tur Yayınları, 1979), 69.

⁶¹ Fromm, *Hürriyetten Kaçış*, 70.

⁶² Tevfik Erdem (ed.), *Feodaliteden Küreselleşmeye* (Ankara: Lotus Yayınları, 2013), 37.

⁶³ Charles Taylor, *Çokkültürcülük*, çev. Yurdanur Salman (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), 44.

⁶⁴ David Vincent, *Mahremiyet, Kısa Bir Tarih*, çev. Deniz Cumhuriyet Başaraner (Ankara: Epos, 2016), 16.

duvarlardan evin içinde geçen konuşmaların dinlenmesi vb. şekillerde karşımıza çıkan bu davalar hane reisinin fiziksel mahremiyetlerini koruma ve bunu hukuki yollardan elde etme gayretinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ev ve evin fiziksel yapılanmasına baktığımızda hane üyelerinin ev içerisindeki yaşantılarının mahremiyete olanak verdiği pek söylenemez. Evin odaları ihtiyaca göre herhangi bir işe tahsis edilebilmekte olup ev halkı özel bir alan olmaksızın ihtiyaca göre yaşam alanlarını düzenlemekteydi.

1600'lü yıllara gelindiğinde Batı'da artan refah ve zenginlikle birlikte zengin kesimin bir ayrıcalığı olan ayrı odalar ve özel alan lüksü, toplumun alt kesimlerinde de yaygınlaşmaya başlamıştır. "Mahrem oda" olarak ifade edilen evin reisinin kendi köşesine çekilebildiği, buradan servetini yönettiği, iş görüşmelerini yaptığı kapısı kilitlenebilen bir mekan olarak evin içerisinde konumlanan bu mahrem köşe aynı zamanda özel bir ibadet mekanıydı. Özellikle Protestan kilisesine bağlı Hristiyanlar kilisede bir araya gelerek yapılan ibadetler yanında evde kendi odalarına çekilerek de ibadet ediyorlardı. Okuma yazma oranları düşük olmakla birlikte Avrupa'da dindar Hristiyan halkın okuma yazma bilenlerinin ibadet günlükleri tuttukları bilinmektedir. 1500'lü yılların sonlarından itibaren bir yandan ibadetin hatırlatıcısı diğer taraftan dini bir meditasyon olarak karşımıza çıkan günlükler o dönemin mahrem hayatlarına ışık tutması açısından önem arz etmektedir.⁶⁵

İletişim alanında yaşanan gelişmeler örneğin 15. yüzyıldan sonra mektuplaşmanın yaygınlaşması mahremiyetle ilgili yeni durumların ve problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Okuma yazma oranı düşük olduğu için mektuplar mektup yazıcıları tarafından yazılmakta ve bu mektupların ulaştırılması için arkadaş, akraba veya çalışanlardan yardım alınmaktaydı. Bu durum mektubu yazan için mahremiyet paylaşımı riskini göze almasını gerektirmekteydi. Mektuplar varsa mahrem odalarda veya çalışma odalarında yazılıyor ve okunuyordu. Gözlerden uzak köşeler veya evleri çevreleyen bahçeler bu iş için uygun mekanlardı.⁶⁶ Bu durum bireyin mektup yazmak veya okumak için yalnız kalma ihtiyacı duymasıyla birlikte kendini topluluktan ayırmasına sebep olurken, mahremiyetin korunması ile ilgili yeni problemlere yol açmıştır.

Orta Çağ'ın sonlarına doğru toplumun yapısı ve insanın şahsiyetinin değiştiğini gözlemlemekteyiz. Orta Çağ toplumunun birliğinin ve merkeziliğinin zayıflamaya başlaması sonucunda bu dönemin başlarında gözlemlediğimiz kendini toplumsal sınıftan ayrı bir birey olarak düşünemeyen, dindar, servete önem vermeyen Orta Çağ insanının yerine, modern anlamda ferdin geçmeye başladığını söylemek mümkündür.⁶⁷ Toplumsal yapıyı derinden etkileyen bu değişiklikler mahremiyet anlayışlarının da değişmesine sebep olmuştur.

⁶⁵ Vincent, *Mahremiyet, Kısa Bir Tarih*, 34.

⁶⁶ Vincent, *Mahremiyet, Kısa Bir Tarih*, 41.

⁶⁷ Fromm, *Hürriyetten Kaçış*, 73-74.

1.2.2. Modern Dönem

Erken modern dönem olarak da adlandırılan 1600’lü yıllardan itibaren kitle iletişiminde yaşanan gelişmeler, kentleşme, hızlı nüfus artışı, matbaacılığın gelişmesiyle birlikte basılan kitap sayısının artmasıyla bağlantılı olarak okuma yazma oranlarının artması, kapitalizm olgusunun birey ve toplumun yaşam tarzlarında etkisini göstermeye başlaması gibi ana etkenlerin değiştirdiği ve dönüştürdüğü davranış kalıplarının mahremiyeti etkilemesi kaçınılmaz bir gerçekliktir. Bununla birlikte yukarıda saydığımız etkenlerin hepsinin bir anda eş zamanlı olarak ortaya çıkmadığını, geniş bir zaman dilimine yayıldığını ve dünyanın farklı yerlerinde farklı hızda gelişme gösterdiğini de akıldan çıkarmamak gerekir.⁶⁸

Modernizmin hangi zamanda ve hangi olayla birlikte başladığı konusunda farklı düşünceler olmakla birlikte, tarihsel temelleri Rönesans ve Aydınlanmaya dayandırılmaktadır. 17. yüzyıl İngiltere’inde yaşanan siyasal değişimler ve geç 18. yüzyıldaki iktisadi dönüşümlere ek olarak Amerikan ve Fransız devrimleri de siyasal modernliğin başlangıcı olarak nitelendirilebilir.⁶⁹

Harvey’in tanımıyla modern düşünce her şeyden çok insanları zincirlerinden kurtarmak amacıyla bilginin ve toplumsal örgütlenmenin mistik ve kutsal kabuğunu kırmayı hedefleyen laik bir hareketti.⁷⁰

Başta Kant olmak üzere bütün aydınlanma düşünürleri aydınlanmanın, hayatın tüm alanlarına vahiy eksenli bir bakış açısı yerine akli ve felsefi yöntemlerle geliştirilmiş bir bakış açısı yerleştirmek olduğunda hemfikirlerdir. Aklın ışığını dogmatizm ve mistisizme karşı galip çıkarmak amacını taşıdığı için 18. yüzyıla “Akıl Çağı” veya “Aydınlanma Çağı” adı verilmiştir.⁷¹ Orta Çağ’ın din adamlarının Rönesans’la birlikte kendi alanlarına çekildiğini akli ve deneyi benimseyen düşünürlerin din adamlarının yerini aldığını söyleyebiliriz.⁷²

Reformla birlikte Katolik Hristiyanlığın karşısına daha akılcı ve daha ılımlı bir Protestan Hristiyanlık yorumu yerleşirken, diğer taraftan tüm dinleri kısmen doğru kabul eden, doğrunun ancak akıl ve doğa yasalarıyla bulunabileceğini savunan “doğal din” anlayışı da yine bu dönemde ortaya çıkan bir düşüncedir.⁷³

Diğer taraftan büyük çapta İngiltere’de başlayan üretim ve mübadele tarzlarındaki devrim, feodal bir toplumdaki kapitalist bir topluma geçişi sağlamıştır. Kapitalist anlayış hukuk, eğitim ve dinde köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Katolik kilisesinin oldukça kanaatkâr ve hırstan uzak yaşam hedefleri tüccar, imalatçı ve bankerlerden oluşan kapitalist yöneticilerin elinde oldukça önemli değişikliklere

⁶⁸ Peter Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1966), 21.

⁶⁹ Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi*, 21.

⁷⁰ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), 26.

⁷¹ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 14.

⁷² Abdülkadir Çüçen, *Felsefe* (Bursa: Ezgi Kitabevi, 2010), 266.

⁷³ Çüçen, *Felsefe*, 267.

uğramıştır. Bu değişimler için gerekli bakış açısını da Protestan kilisesi sağlamıştır. Gerek Püritenler gerek Methodistler gerekse de Kalvenistler çalışmanın, servet edinmenin, zengin olmak için her türlü fırsattan yararlanmak için çaba sarfetmenin ve tutumlu olmanın Tanrıya hizmet etmek anlamına geldiğinde birleşmişlerdir.⁷⁴

Yükselen burjuvazi tasarruf ve yatırım ile, daha çok çalışmak ve tutumlu olmak ilkelerini birleştirerek büyük bir sermaye birikimine sahip olmuş, sermaye mülksüz emekçi sınıfın varoluşuyla birleşince endüstriyel kapitalizm doğmuştur. Fabrikalarda seri üretimle daha yüksek kâr elde edildikçe ellerindeki sermayeleri tekrar fabrikalara yatırmışlar ve böylece çok büyük bir kapitalist sistem oluşmaya başlamıştır.⁷⁵

Dinin hedeflerinin değiştirildiği ve feodal bir sistemden kapitalist bir sisteme geçildiği bu dönemde bireye nasıl bakıldığını ele alacak olursak; Orta Çağ'da Tanrı için çalışması gereken, kendini düşünmemesi gereken bir kul olarak görülen insanın Rönesansla birlikte kendi geleceğini kendisi tayin edebilecek, kendini arayan ve araştıran bir birey olarak görülmeye başlandığı ifade edilmektedir.⁷⁶ Wagner'in ifadesiyle "Modernizm bireyselliğin ve bireyciliğin yükselişinin çağıdır."⁷⁷

Modernizmin önemli göstergelerinden biri olan kentleşme ile birlikte değişen kamusal alan özel alan ayrımlarına ve kent yaşamının getirdiği bazı yeniliklere değinmek yerinde olacaktır. 18. yüzyıldan itibaren *kamusal* herkesin denetimine açık olan anlamına gelirken, *özel* sözcüğü ise kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlanan kısıtlı bir alan anlamında kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁸ Zira bu yüzyıldan itibaren özellikle Paris ve Londra'da başlayan kent yaşamı, bulvar gezintileri, büyük parklar, kafe kültürünün yaygınlaşmasıyla kamusal alan ve özel alan ayrımlarının içeriğini de büyük ölçüde değişikliğe uğratmıştır. 18. yüzyıl Avrupası genel itibariyle parkların, kahvehane ve kafelerin birer sosyal merkeze dönüştüğü, tiyatro ve opera salonlarının eskiden olduğu gibi sadece aristokrat bir sınıf tarafından doldurulmadığı geniş halk kesiminden bileti satın alabilen herkesin yani kamunun ortak kullanım alanlarına döndüğü şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁹

Modernizmin ilk yıllarında Avrupa'da halk şenlikleri ve temsiller zamanla yerlerini tiyatro, müzik, dans, spor etkinliklerine bırakmış, başlangıçta küçük bir ayrıcalıklı kesimin uğraşı olan spor faaliyetleri de geniş halk kesimlerine yayılmaya başlamıştır.

⁷⁴ Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Murat Belge (İstanbul: İletişim, 1995), 189-191.

⁷⁵ Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, 192.

⁷⁶ Çüçen, *Felsefe*, 267.

⁷⁷ Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi*, 26.

⁷⁸ Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev. Serpil Durak - Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı, 2019), 31.

⁷⁹ Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 33.

18. yüzyıldan itibaren Avrupa’da özellikle İngiltere’de bir tüketim toplumu doğmaya başlamıştır. Kapitalizm ve kentleşmenin tüketim alışkanlıklarını değiştirmesiyle eskiden “gereksinimlerini” almaya çalışan insanlar, moda sayesinde “kalite ve beğeni” satın alır iken, daha ileri safhada kalite ve beğeniyi de aşarak “lüks” peşinde koşmaya başlamışlardır.⁸⁰

18. yüzyılda kamusal alanın sınırlarında yaşanan değişim ve gelişim özel alan sınırlarında da farklılaşmaları beraberinde getirmiştir. Aile yapısının yüzyıllar boyunca geçirdiği dönüşüm ve özellikle kapitalizm ile yaşadığı değişimler 1750’lerde belirmeye başlayan burjuva kamusal alanının özel yaşam alanındaki bir yansıması olarak karşımıza ataerki çekirdek aileyi çıkarmıştır. Büyük şehirlerdeki modern evlerde, odalar küçülmüş, oda sayıları artmış, aile fertlerine ait özel odaların sayısında artış olmuştur. Bunun yanında misafirlerin kabul edildiği cemiyyete ait olan salonlar kamusal alanı temsil ederken, oturma odaları mahrem alanı temsil etmeye başlamıştır.⁸¹ Toplumsal yapı içerisinde rekabetçi, çıkarıcı ilişkiler gelişmiş olmasına rağmen burjuva toplumu aileyi korunaklı bir sığınak olarak görmekte, aile üyeleri birbirleriyle oluşturdukları mahremiyet sınırlarına riayet ederek yaşamaktadırlar.⁸² 19. yüzyıla gelindiğinde kamusal yaşam ahlak bakımından sefil bir yaşam olarak nitelendirilmeye başlanmış, mahremiyet ve istikrar ailede bütünleşmiş, kamusal düzenin meşruluğu ise bir tartışma konusuna dönüşmeye başlamıştır.⁸³ Bu yüzyılda insanlar kamu düzenini denetim altına alma imkanlarının yok olması sebebiyle kendilerini koruma kaygısına kapılarak ailelerine yönelmeye, aileyi kamusal tehlikelerinden kaçışın bir yeri olarak görmeye başlamışlardır.

Bu döneme genel olarak bakıldığında karşımıza çıkan bir başka özellik; matbaanın icadıyla birlikte kitap sayısının artması sonucu okuma faaliyetlerine daha çok zaman ayrılmasının beraberinde bireylerin daha fazla yalnız kalma ihtiyacını getirmesidir. 16. yüzyıldan itibaren yalnızlık aranan, istenilen bir durum iken daha sonraları bu durumdan zevk alınmaya da başlanmıştır. Hatırat, günlük, itiraflar, otobiyografi zevk için yazılıp saklanmıştır.⁸⁴ Bir taraftan birey bu faaliyetleri gerçekleştirebileceği yalnız ortamlara ihtiyaç duyarken; diğer taraftan Rönesans öncesi dönemde görmediğimiz şekilde duygularını açabileceği kendisinin seçtiği, ara sıra bulunduğu bir dost edinme ihtiyacı içerisinde olmuştur.⁸⁵ Buna ek olarak modern dönemde adab-ı muaşeret kitaplarının sayıca artıp, bu kitaplardaki kuralların evlerde okunup hayata geçirilmeye başlanmasıyla Batı’da eskiden olmayan bir şekilde insan bedeninin diğer bedenler ile olan mesafesinin açıldığı görülmektedir. Örneğin sarılmalardan, kucaklaşmalardan, el ayak

⁸⁰ M. McKendrick vd., *The Birth of Consumer Society: The Commercialization of Eighteenth Century* (London: Hutchinson, 1983), 98. akt. [David Chaney, *Yaşam Tarzları*, çev. İrem Kutluk (Ankara: Dost Kitabevi, 1966), 26.]

⁸¹ Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (İstanbul: İletişim, 2013), 117-118.

⁸² Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 123.

⁸³ Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 36.

⁸⁴ Philippe Aries - George Duby, *Özel Hayatın Tarihi*, çev. Turhan Ilgaz (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 12-13.

⁸⁵ Aries - Duby, *Özel Hayatın Tarihi*, 13.

öpmelerden, reveranslardan vazgeçilmiştir. Söz konusu adab-ı muaşeret kitaplarında gerek insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesinde gerekse de evin tefrişinde, mobilyaların sanatsal ve incelikli dizaynında, sofrada adabından yemeğin sunumuna kadar bireyin kendi içinde beslediği mahrem değerlerin ve dışa vurduğu kendiliğinin yansımalarını bulmak mümkündür.⁸⁶ Yine bu dönemde mahremiyet anlayışını etkileyen bir başka nokta, yalnız kalma veya inzivaya çekilmekten zevk alınmaya başlanmasının bir ileri safhası olarak inzivaya çekilmenin iç gözlem veya meditasyon olarak nitelenebilecek bir ibadet ve ayine dönüşmesidir. Bunun sonucunda manevi anı yazarlığı ortaya çıkmış, yazılan kitaplar çok satan kitaplar arasına girmiştir.⁸⁷

18. yüzyılın son yıllarına gelindiğinde, yaşanan Fransız İhtilali ile birlikte yazılı eserlerin basımı, posta güvenliği, evlerin mahremiyeti dahil birçok mahremiyet alanı, ihtilalin getirdiği karmaşa ve kaostan etkilenmiş, gizlilik, böyle bir ortamda bulunamayacak şeylerden birine dönüşmüştür.⁸⁸

Modern çağdan bahsederken gizliliği tehdit eden durumlardan biri olarak üzerinde durmamız gereken bir başka husus, modernliğin yükselişi ile birlikte yükselen kapitalizmin ayrılmaz bir özelliği olarak ulus-devlet yapılanmasının beraberinde getirdiği “gözetim” gerçeğidir. Modernizmi dört kurumsal boyut çerçevesinde ele alan Giddens, gözetimi bu kurumsal boyutlardan biri olarak belirler. Yazar, diğer boyutları kapitalizm, endüstriyalizm ve askeri iktidar olarak belirlemekte ve bu boyutlar arasındaki ilişkilere dikkat çekmektedir. Ona göre modern kurumların gelişmesini sağlayan unsurlardan biri kapitalizm ise diğeri ulus-devlettir. Gözetim ise ulus-devletlerin temelinde yer alır.⁸⁹

19. yüzyılın başlarında gözetleme üzerinden tartışılan mahremiyetin sınırları bu çağdaki mahremiyet tartışmalarına da damgasını vurmuştur. Bu noktada Jeremy Bentham tarafından tasarlanan panoptikon⁹⁰ fikrine dikkat çekmek gerekir. Panoptikon mimari bir yapıdır ve bu yapının ortasında bir gözetleme kulesi bulunmaktadır. Denetçi gözetleme kulesinden herkesi görebilirken, mahkumlar veya denetlenenler kendisini gözetleyen denetçiyi görememektedirler. Panoptikon düşüncesine göre hiçbir şey

⁸⁶ Aries - Duby, *Özel Hayatın Tarihi*, 13.

⁸⁷ Vincent, *Mahremiyet, Kısa Bir Tarih*, 78.

⁸⁸ Vincent, *Mahremiyet, Kısa Bir Tarih*, 88.

⁸⁹ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı, 2012), 56.

⁹⁰ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* kitabında panoptikonu şöyle anlatır: “Bentham’ın panoptikonu bu düzenlemenin mimari biçimidir. Bunun ilkesi bilinmektedir: çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır; çevre bina hücrelere bölünmüştür, bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir; bunların biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kuleye tek bir gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkum, bir işçi veya bir okul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde, çevre binadaki hücrelerin içine kapatılmış küçük silüetleri olduğu gibi kavramak mümkündür. Ne kadar kafes varsa o kadar küçük tiyatro vardır, bu tiyatrolarda her oyuncu tek başındır, tamamen bireyselleşmiştir ve sürekli olarak görülebilir durumdadır. Görülmeden gözetim altında tutmaya olanak veren düzenleme, sürekli görmeye ve hemen tanımaya olanak veren mekânsal birimler oluşturmaktadır. Sonuç olarak hücre ilkesi tersine döndürülmekte veya daha doğrusu onun üç işlevi –kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak– tersyüz edilmektedir, bunlardan yalnızca birincisi korunmakta, diğer ikisi kaldırılmaktadır. Tam ışık altında olma ve bir gözetmenin bakışı, aslında koruyucu olan karanlıktan daha fazla yakalayıcıdır. Görünürlük bir tuzaktır.” Bkz: Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 2000), 295-296.

gizli değildir. Uygun mimari yapı ve düzenlemeyle her şey bilinebilir. Bu düşünce Hristiyanlıkta var olan her şeyden haberi olan Tanrı düşüncesinden temellenmektedir.⁹¹ Foucault'un düzenleme metaforunda (*organizing metaphor*) kullandığı panoptikon fikri, toplumsal denetim sisteminin nasıl işlediğini, iktidarların toplumları nasıl kontrol altında tuttuklarının resmini çizmesi ve dahası toplumları oluşturan bireylerin mahremiyetlerinin nasıl ellerinden alındığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Teknolojinin gelişmesiyle iktidarlar için de hız, önem kazanmıştır. Gözetim ise mekandan bağımsız hale gelmiştir. Panoptik gözetleme, mekana bağlı, yavaş ve hantal ve masraflıdır. Oysaki iktidarın hızı, elektronik sinyallerin hızı gibi olmalı hem de mekana bağımlı olmamalıdır. Panoptikondan farklı olarak ondan daha karakteristik, dolaylı ve enformasyon kontrolü üzerinde kurulmuş bir gözetlemenin yapılmaya başlanması panoptikonun bir adım daha ileriye taşındığını vurgular gözükmektedir.⁹² Bu yeni gözetleme yöntemlerine postpanoptik denilebilir. Postpanoptik sistemde güçler arasındaki mücadelenin şekli ve yöntemi değişmiştir. Bu sistemde kaçma, kaytarma, orada olmama, sakınma, iktidar kurma tekniklerinden bazılarıdır.⁹³ Lyon'a göre bireyler gözetim toplumunda kodlanmış harf ve numara dizilerine dönüşmüştür. Bilgisayarlar tarafından kişisel hayatımızın bütün hassas ayrıntıları büyük şirketlere ve devlet dairelerine ait bilgisayar veri tabanları içinde toplanmakta, saklanmakta, çağrılmakta ve işlenmektedir. Modern topluma katılmak elektronik gözetim altında olmaktır.⁹⁴ Postpanoptik gözetim yöntemlerini postmodern başlığı altında ele alacağız.

1.2.3. Postmodern Dönem

1960'lı yıllarda ortaya çıkan postmodern terimi 1970'lerden sonra Avrupalı kuramcılar tarafından kullanılmaya başlanmış, 1979'da J. F. Lyotard'ın kaleme aldığı *La Condition Postmoderne* adlı ünlü kitabında tanımlanmıştır.⁹⁵ Postmodern düşünce modernizmin kuralcılığına karşı eleştiri kültürü üzerine kurulu bir düşünce paradigması veya bir çoğulluklar evreni ve şüphecilik biçimi olarak tanımlanmaktadır. Postmodern teorisyenlerin hepsi perspektiflerini modernliğin analizi ve eleştirisi üzerine temellendirirler.⁹⁶

Postmodern döneme bakıldığında bu dönemde gözetlemenin, panoptikondan farklı bir evreye geçtiğini söylemek mümkündür. Öyle ki artık çoğunluğun az olanı gözetlediği bir panoptikondan söz edememekteyiz. Herkes aynı anda hem gözetleyen hem gözetlenen olabilmekte ve dahası bu durumdan

⁹¹ Vincent, *Mahremiyet, Kısa Bir Tarih*, 90.

⁹² Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, 55.

⁹³ Zygmunt Bauman - David Lyon, *Akışkan Gözetim*, çev. Elçin Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı, 2018), 35.

⁹⁴ David Lyon, *Elektronik Göz*, çev. Dilek Hattatoğlu (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997), 16-17.

⁹⁵ Madan Sarup, *Post-Yapısalcılık ve Post-Modernizm*, çev. Güçlü Abdülbaki (Ankara: Pharmakon, 2014), 188.

⁹⁶ Hasan Meydan, *Postmodern İklimde Din ve Değerleri Öğretmek* (İstanbul: DEM, 2022), 12-13.

haz duyabilmektedir. Dolayısıyla 1960'lar sonrası mahremiyet için yeni başlangıçların özellikle mahremiyetsizliğin uç örneklerinin yaşandığı tarihi işaret etmektedir. Çağan'ın "Bu dönemde artık sabit, kayıtlayıcı, gizli, örtülü, kapalı, gizemli hiç kimse ve hiçbir şey kalmamış, herkes ve her şey alabildiğince esnek, akışkan, serbest, görünür, açık, orta yerde ve çırılçıplaktır."⁹⁷ tespiti postmodern dönemde mahremiyetin geldiği nokta hakkında bize bir fikir sunmaktadır.

Panoptikonu iktidar ilişkisi olarak gözetim; postpanoptikonu ise gözetimin gündelikleşmesi olarak isimlendiren⁹⁸ Baştürk'e göre postpanoptik gözetlemenin en önemli özelliklerinden biri bu tür gözetlemenin yapıldığı dijital ortamların bedene ihtiyaç duymamasıdır. Bu ortamlar bireye ait verilerin tutulduğu alanlardır ve bu alanlar eskisinden farklı olarak yeni bir mekan anlayışını yansıtır. Buna göre postpanoptik ortamın mekanı soyuttur. Bu soyut mekanı panoptik mekandan ayıran en temel farklılığın bu dijital ortamların beden içermemesi, başka bir deyişle bireyin fiziksel varoluşunun ikincil plana atılarak inşa edilmesi olduğunu söyleyen Baştürk, söz konusu mekanın özelliklerini şöyle izah eder:

"Tercihler, zevkler, alışverişler, harcamalar, görüşmeler, konuşmalar, bulunulan yerler vb. bir dizi yaşamsal aktivite veri haline getirilerek dosyalanmakta ve bireye ait tanımlayıcı alan haline gelmektedir. Bu tanımlayıcı alan bedeni kapatmaksızın işleyen gözetim tekniklerinden müteşekkildir dolayısıyla beden kendisine yöneltmiş olan bakış'tan veya bu bakışın nedenselliğinden habersizdir."

Böylelikle mekan bireye ait verileri barındıran soyut bir alana, beden ise fiziksel varlığından koparılmış, başkasının bakışından habersiz bulunan başka bir şeye dönüşmüştür.⁹⁹ Diğer taraftan postpanoptik gözetleme sıradanlaşmış ve normalleşmiş bir gözetleme şeklidir. Bu şekliyle gözetim devletin veya diğerlerinin yaptığı bir şey olmaktan çıkıp günlük hayatın bir gereği olarak algılanmakta buna ek olarak bireyi rahatsız etmekten de uzaklaşıp aksine bireye haz vermekte ve onu rahatlatmaktadır. Sonuç olarak postpanoptik gözetleme sıradan insanın kendi tercihiyle kullandığı, günlük hayatının normal bir faaliyeti olarak görülen bir gözetleme aktivitesine dönüşmüştür.¹⁰⁰

İlk kez Norveçli sosyolog Thomas Mathiesen tarafından 1997 yılında ortaya atılan ve çok olanın, az olanı izlemesi anlamına gelen *sinoptikon* kavramı, kitle iletişim araçlarının özellikle televizyon ve sinemanın bir gözetim aracı olarak işlev görmesine vurgu yapar. Buna göre büyük kitleler sayıca çok daha az olan kitleyi gözetlemektedir. Televizyonda yayınlanan yarışma programları, reality showlar, diziler, filmler çoğunluk tarafından azınlığın izlendiği, takip edildiği ve gözetlendiği mecralardır. Küresellik ve gönüllülük esası üzerine kurulan bir gözetleme olarak ifade edebileceğimiz sinoptikon, bilgi

⁹⁷ Kenan Çağan, "Postmodern Toplumda Mahremiyetin Dönüşümü", *Sosyoloji Divanı* 6/11 (2018), 42.

⁹⁸ Efe Baştürk, *Gözetimin Soykütüğü Foucault'dan Deleuze'e Postmodern Bir Arkeoloji* (İstanbul: Kalkedon, 2016), 19.

⁹⁹ Baştürk, *Gözetimin Soykütüğü Foucault'dan Deleuze'e Postmodern Bir Arkeoloji*, 134.

¹⁰⁰ Baştürk, *Gözetimin Soykütüğü Foucault'dan Deleuze'e Postmodern Bir Arkeoloji*, 208-212.

teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve internet ve sosyal medya ağlarının yaygın kullanımı ile gözetimin şekil değiştirmesi sonucu ortaya çıkan yeni gözetim durumunu açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu yeni gözetim sinoptikon yerine *omniptikon* kavramıyla daha iyi anlaşılabilir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte sinoptikondaki gibi çoğunluk azınlığı izlememekte, aksine çoğunluk birbirini sürekli gözetlemektedir. İnternet ve sosyal ağlar sayesinde herkes herkesi sürekli görebilmekte, takip edebilmekte ve izleyebilmektedir. Gözetimin omniptikon boyutu ile iktidar ile birey arasında asimetrik gözetim, bireyler arasında da simetrik gözetim varlığını devam ettirmektedir.¹⁰¹

Bu dönemin postpanoptik gözetleme kavramlarından bir diğeri de Han tarafından ifade edilen *dijital panoptikon* kavramıdır. Ona göre sosyal medyanın sunduğu sınırsız özgürlük ve iletişim topyekûn kontrol ve gözetime dönüşmekte, sosyal medya toplumsallığı disiplin altına alan ve sömüren dijital panoptikona benzemektedir. Bireyler sosyal medyada gönüllü olarak, kendi içlerinden doğan bir ihtiyaca binaen paylaşım yaparlar. Bu öyle bir ihtiyaçtır ki bireyler kendileri için özel ve mahrem olan şeyleri bile bu ihtiyaca feda etmekte bir sakınca görmedikleri gibi bundan zevk de almaktadırlar.¹⁰²

Postmodern dönemde görülmek ve gözetilmek etrafında ortaya atılan kavramlara kısaca değindikten sonra, konunun bir başka boyutuna dikkat çekmek gerekmektedir. Bu yaşanan gelişmeler mahremiyet hakkıyla ilgili tartışmalara yeni boyutlar eklemiştir. *Mahremiyet hakkı, özel yaşamın gizliliği*, bir diğer ifadeyle *özel hayata saygı hakkı* veya *kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı* ve son zamanlarda tartışılan *unutulma hakkı* toplumsal, ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle önemi gün geçtikçe artan haklar olarak gösterilmektedir. Mahremiyete duyulan ihtiyacın gün geçtikçe artıyor olması onunla ilgili yeni ve daha geniş kapsamlı düzenlemelere duyulan ihtiyacı da artırmaktadır. Dolayısıyla bu alan hareketli ve canlı bir görünüm arz etmektedir.

Modern öncesinde mahremiyet, hukuki düzenlemelerde yer almasına rağmen müstakil bir hak olarak tanınmıyordu. Modernleşmeyle beraber bireyin ve onun özel yaşam alanının önemi artmaya başladı. Buna bağlı olarak da zaman içerisinde mahremiyet aranan, istenen bir hak olarak görülmeye başlandı. Fakat günümüze gelinceye kadar mahremiyete yönelik saldırılar giderek arttı. Nihayet sosyal medya çağında bireyin mahremiyetini gönüllü olarak paylaşması ve paylaşırken bundan haz duyulması bu kavramın sınırlarını aşındıran ve onu dönüştüren bir gelişme oldu.

Her ne kadar özel hayat ve mahremiyet birbirlerinin yerine kullanılsalar da özel hayatın gizliliği kavramı mahremiyet kavramından daha geniş bir anlam ve içeriğe sahip bulunmaktadır. Mahremiyetin günümüz bilgi ve teknoloji çağında sadece bir “yalnız bırakılma hakkı” olarak ele alınması yeterli

¹⁰¹ Selin Bitirim Okmeydan, “Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a”, *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 8/30 (2017), 60-61.

¹⁰² Byung Chul Han, *Şeffaflık Toplumu* (İstanbul: Metis, 2017), 12-13.

gelmemektedir. Özel hayatın gizliliği bireyin sadece özel ve gizli alanında değil onun kamusal alandaki faaliyetlerinde de korunmasını içermektedir.¹⁰³

Günümüzde özel yaşamın gizliliği tüm dünyada anayasalar tarafından güvence altına alınan temel bir haktır. Ülkemizdeki düzenlemelere bakacak olursak özel hayatın gizliliği Anayasanın 20. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir: “*Herkes özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz...*”¹⁰⁴ 20. maddenin devamında özel hayat ve aile hayatının gizliliğinin bir devamı ve parçası olarak düşünülen 21. ve 22. maddelerde konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti kapsamında haberleşmenin gizliliği düzenlenirken, 24. ve 25. maddelerde ise hiç kimsenin dini inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ve bunlardan dolayı suçlanamayacağı düzenlenmektedir.

Kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı, Anayasa’nın 20’nci maddesinde 2010 yılında yapılan değişiklikle hukukumuzda girmiştir. Buna göre: “*Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler ancak kanunda öngörülen hâllerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.*”

2016’da yayınlanan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’nun (KVKK) 6. maddesi, özel hayatın gizliliğini birçok yönden korumaktadır. 6. madde “*Kişilerin ırkı, etnik kökeni, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi veya diğer inançları, kılık ve kıyafeti, dernek, vakıf ya da sendika üyeliği, sağlığı, cinsel hayatı, ceza mahkûmiyeti ve güvenlik tedbirleriyle ilgili verileri ile biyometrik ve genetik verileri özel nitelikli kişisel veridir.*”¹⁰⁵ şeklinde bir koruma yoluna gitmektedir.

Mahremiyetin kamusal alanın karştı bir kavram olarak düşünülmemesi önemlidir. Çünkü insan sosyal bir varlıktır. Sosyal rollerine uygun olarak sosyal ortamlarda paylaşımlarda bulunması onun en doğal ihtiyaçlarından biridir.¹⁰⁶ Buradan bireylerin özel hayatları veya gizli (mahrem) hayatlarının kamusal alanlarda da korunması ihtiyacı doğmaktadır. Kamusal alanlarda mahremiyet beklentisi daha az olmakla birlikte makul saygı ölçütü veya meşru beklenti olarak ifade edilen bireyin özel hayatına saygı beklentisi önem kazanır. Kamusal alanda kişilerin izinsiz görüntülerinin alınması gibi durumlarda AİHM bulunulan yer, makul saygı beklentisi, fail ve mağdurun statüsü, hak sahibinin iradesi gibi kriterlere,

¹⁰³ Nurdan Okur, *Anayasa Hukuku Açısından Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması* (Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, Doktora, 2010), 5-6.

¹⁰⁴ T.C. Anayasası (T.C. Anayasası), 20. madde (18 Ekim 1982).

¹⁰⁵ Kişisel Verilerin Korunması Kanunu; KVKK (Kişisel Verilerin Korunması Kanunu; KVKK), 6698 (24 Mart 2016).

¹⁰⁶ Eirik Lokke, *Mahremiyet, Dijital Toplumda Özel Hayat*, çev. Dilek Başak (İstanbul, 2020), 21.

davanın kendi şartları çerçevesinde karar vermektedir. Makul mahremiyet beklentisine örnek olarak kamuya açık bir yerde yüksek sesle telefon görüşmesi yapan biri gösterilebilir.¹⁰⁷

İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, internet, akıllı telefonlar ve sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla toplumun giderek dijitalleşmesi, mahremiyetin ve özel yaşamın gizliliğinin hem sınırlarını belirsizleştiren hem de onlara duyulan ihtiyacı daha da artıran gelişmeler oldu. İnternet ve sosyal medyanın kullanımının artması ve yaygınlaşmasıyla yeni haklar gündeme gelmeye başladı. Bunlardan biri “unutulma hakkı”dır. İnternette paylaşılan bir şey gerçekliği kontrol edilmeksizin saniyeler içerisinde milyonlarca kişiye ulaşabilir ve sonsuza kadar silinmeden kalabilir. Unutulma hakkını dijital hafızada yer alan bireye ait fotoğraf, kimlik bilgisi, adres ve diğer kişisel içeriğin, yine bireyin kendi talebi üzerine bir daha geri getirilemeyecek biçimde ortadan kaldırılması biçiminde tanımlamak mümkündür.¹⁰⁸

Unutulma hakkı 2012’de Avrupa Birliği (AB) komisyonu tarafından hazırlanan bir metinde açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu gelişmeden kısa bir süre sonra Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) tarafından verilen bir karar ile unutulma hakkı ilk defa hukuksal bir temele oturmuş ve bir içtihat oluşmuştur. Bu kararı emsal göstererek Google şirketine verilerinin silinmesini talep eden çok sayıda başvuru yapılmıştır.¹⁰⁹

Unutulma hakkının sınırlarıyla ilgili kıta Avrupası ile Amerika hukuk geleneği arasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Kıta Avrupası hukukuna göre unutulma hakkı, şeref, onur, özel hayatın gizliliği ve korunması gibi kavramlarla yakından ilişkilidir. Hem ahlâki hem de hukuksal boyutu bulunmaktadır. Buna göre kişinin güvenliğinin bir parçası olarak bu bilgiler üzerinde bir kontrol hakkı bulunmaktadır. Oysaki kıta Avrupası’ndan farklı bir yaklaşımda bulunan Amerika hukukuna göre unutulma hakkı basın ve ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilir. Bu noktada özel hayatın gizliliği ile ifade özgürlüğü arasındaki çatışmanın uygun bir dengeye kavuşturulması ihtiyacı hissedilmektedir.¹¹⁰

Unutulma hakkı anayasamızda açık bir şekilde düzenlenmiş olmamakla birlikte anayasa mahkemesi kararlarında bir hak olarak tanınmıştır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (YHGK), AİHS’nin ilgili maddeleri ve Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın (ABAD) kararlarına atıfta bulunarak aldığı unutulma hakkı ve özel hayatın gizliliği temelinde esas teşkil edecek bir kararı bulunmaktadır. Bu karar Türkiye’de unutulma hakkının açık bir ifadeyle hukuki bir zemine oturduğu ilk metin olması nedeniyle önemlidir.¹¹¹

¹⁰⁷ Özlem Çelik, “Özel Hayatın Gizliliği Hakkı ve Hukuki Güvenceler”, *Tüm Yönleriyle Mahremiyet*, ed. Şule Albayrak (Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022), 587.

¹⁰⁸ Serdar Gülenler, “Dijital Hafızadan Silinmeyi İstemek: Temel Bir İnsan Hakkı Olarak “Unutulma Hakkı”, *TBB Dergisi* 102 (2012), 226.

¹⁰⁹ Hasan Elmalica, “Bilişim Çağının Ortaya Çıkardığı Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Unutulma Hakkı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 65/4 (2016), 1612-1613.

¹¹⁰ Gülenler, “Dijital Hafızadan Silinmeyi İstemek: Temel Bir İnsan Hakkı Olarak “Unutulma Hakkı”, 227-228.

¹¹¹ Elmalica, “Bilişim Çağının Ortaya Çıkardığı Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Unutulma Hakkı”, 1628.

Dijitalleşmeyle birlikte gün geçtikçe yüksek sesle ifade edilmeye başlanan bir başka kavram çocuğun mahremiyet hakkıdır. Sosyal medya kullanımının gün geçtikçe artması ve paylaşım yapan ebeveynlerin paylaşımlarında çocuklarına da yer vermeye başlamasıyla son zamanlarda “sharenting” olarak isimlendirilen “sosyal medya ebeveynliği” veya “paylaşan anababalar” vb. kavramlar ortaya çıkmıştır. Bebeğin ultrason görüntülerinden, doğum ve doğum sonrası gelişimini fotoğraf, video vb. şekillerde sosyal medya mecralarında paylaşılması durumunu açıklayan bu kavram, esasında çocuğun mahremiyetine yapılmış büyük bir müdahale olarak düşünülmektedir.

Anne-babanın sosyal medya ortamlarında çocuğa ait ses, görüntü vb. paylaşımları çocuğun kişilik haklarını ihlal anlamına gelmektedir. Burada anne babanın ifade özgürlüğü ile çocuğun kişilik hakları çatışmaktadır. Diğer taraftan anne-babanın velayet ilişkisine bağlı hak, ödev ve sorumlulukları da çatışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu çatışmaların Anayasadaki hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ve velayetin anne-babanın bir hakkı değil onlara verilmiş bir hak, ödev ve yetki bütünü olarak kabul edilmesi yoluyla çocuğun menfaati yönünde bir çözüme kavuşturulması icap etmektedir.¹¹²

Görüldüğü üzere sosyal medya kullanımının artması ve araçların çeşitlenmesi sonucu hukuka yansıyan yeni problemler, hak ihlalleri söz konusudur. Bu güncel problemlere uluslararası sözleşmeler, Anayasa ve doktrinler ışığında çözümler üretilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç olarak postmodern döneme mahremiyet açısından bakıldığında bu dönemde teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmeyle bağlantılı olarak gözetimin sıradanlaştığını görmekteyiz. Bunun yanında bireylerin gönüllü olarak kendi özel hayatlarını paylaştıklarını ve bu paylaşımlardan haz duymaya başladıklarını da vurgulamak gerekir. Postmodern dönem aynı zamanda mahremiyet hakkının yüksek sesle ifade edildiği, bu konuda hukuki düzenlemelerin yapıldığı bir dönem olması açısından da dikkat çekicidir.

1.3. Mahremiyet - Din (İslam) / Dindarlık İlişkisi

Din olgusu gerek ilahi bir vahye dayansın gerekse dayanmasın bireyleri ve toplumları derinden etkileyen, yaşamın birçok alanına yön ve şekil veren bir olgu olagelmıştır. Din bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Dinin günümüze gelinceye kadar pek çok tanımı yapılmıştır.

Genel olarak bakıldığında farklı kültürlerde din kelimesine yüklenen anlamlar “yol, inanç, adet, bağ ve kulluk” gibi anlamlarda birleşmişlerdir. Dinin “Akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilâhi bir kanundur.” şeklinde klasik tanımı yanında pek çok tanımı yapılmıştır.¹¹³ Örneğin “Bireyselliğin üstünde bir insanın her şeyi kapsayan hüküm verme ve hesap sorma gücüne sahip varlıkla, otoriteyle, tanrıyla kişisel veya kişisel olmayan kutsalla içeriklenen bir ilişki içinde

¹¹² Esra Gültekin, “Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü”, *Çocuk ve Medeniyet* 140 (2018), 140.

¹¹³ Günay Tümer, “Din”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1994, 314.

bulunan geniş bir kavram”¹¹⁴ olarak ele alınmaktadır. Genel olarak din tanımlarına bakıldığında her birinde tanrı veya kutsal fikrine, inanç, ibadet, ahlak boyutlarına vurgu yapıldığı görülmektedir.

Dini olan her türlü görünümün belli başlıklar altında sınıflanması dinin boyutlarını meydana getirmektedir. Örneğin Glock, dini kapsamlı bir şekilde beş boyutta ele alır. Bu boyutlardan ilki bireyin inanç ilkelerini ve bu inanç ilkelerinin fonksiyonunu ve anlamını bilmesini içeren dinin inanç (ideoloji) boyutudur. İkincisi mensuplarının yerine getirdikleri her türlü pratiği kapsayan ibadet boyutu, üçüncüsü sübjektif dini tecrübeye bir değer katan dini tecrübe veya duygu boyutu, dördüncüsü dini metin ve öğretilerin bilgisine sahip olmayı gerektiren bilgi boyutu ve son olarak bu dört boyutun tamamının bireyin dünyevi yaşantısındaki etkilerini içeren etki boyutudur.¹¹⁵ Yapıcı, günümüze gelinceye kadar dinle ilgili yapılan sınıflamaları dinin bireysel ve kurumsal görünümüne dayalı sınıflamalar, dinsel yaşayışın sosyo-kültürel yapıda kazandığı anlam ve muhtevaya bağlı sınıflamalar, dinin ibadet boyutu üzerine atfı yapan sınıflamalar ve son olarak dindarlık ile kişilik arasındaki ilişkiye atfı yapan sınıflamalar olarak dört başlık altında toplamıştır.¹¹⁶ Bu sınıflamalardan da anlaşıldığı üzere din bireylerin ve toplumların hayatına çok yönlü olarak etkide bulunmaktadır. Bilgi, inanç ve eylemlerin hem içeriğini oluşturan hem de onlara yön veren bir niteliğe sahip olması açısından dinin yeri ve önemi tartışılmaz.

Dindarlık ise bir dine inanma, o dinin bilgisine sahip olma, bunları içselleştirerek kişiliğin bir parçası haline getirerek yaşama, yaşam felsefesinin oluşumunda dini merkezi bir konumda tutma süreçlerini içine alan bir kavramdır.¹¹⁷ “Kişinin herhangi bir dinsel yapıya bağlılığını ifade etmesi, dinin sübjektif ifadesi” olarak da tanımlanmıştır.¹¹⁸ Tıpkı *din* gibi *dindarlığın* da bu tanımlardan başka pek çok tanımı ve sınıflandırılması bulunmaktadır. Bu sınıflamalardan biri G. W. Allport’un iç güdümlü dış güdümlü dindarlık ayrımıdır. İç güdümlü diğer ifadeleriyle “olgun”, “içselleşmiş”, “deruni” dindarlar ana güdümlerini dinde bulurlar ve dinlerini yaşamak için çaba harcarlar ve dinlerini yaşarlar. Dış güdümlü diğer ifadeleriyle “olgunlaşmamış”, “kurumsallaşmış”, “dış beklentiye yönelik” dindarlar ise kendi amaçları için dini araç olarak kullanma özelliğine sahiptirler.¹¹⁹ Dindarlığın biçimlenmesinde kişiliğin temel alındığı bu yaklaşımdan başka yaklaşımlar da bulunmaktadır. Gerek iç güdümlü olarak yaşansın gerekse dış güdümlü gerek bireyselleşmiş düzeyde gerekse de kurumlar düzeyinde bulunsun, modernite ve sekülerleşme sürecinde uğradığı değişim dönüşümleri de hesaba katarak söylenebilir ki din birey ve toplumların üzerinde belirleyici ve etkileyici rolünü muhafaza etmektedir.

¹¹⁴ Böhrer, 2003, s. 71’den aktaran Halil Apaydın, *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü* (İstanbul: Bilimkent, 2016), 62.

¹¹⁵ C.h. Y. Glock, “ABD’de Dinsel Bir Uyanış Var mı?”, çev. E. Sinanoğlu, *Toplum Bilimleri Sözlüğü* (Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu, 1982), 51-71. akt. [M. Emin Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), 53-54.]

¹¹⁶ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din* (Adana: Karahan Kitabevi, 2021), 28-29.

¹¹⁷ Apaydın, *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*, 68.

¹¹⁸ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 96.

¹¹⁹ Hasan Kayıklık, “Allport’a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/15 (2003), 134.

Tarih boyunca yaşanan toplumsal değişimler bütün kurumları etkilediği gibi din kurumunu da etkilemiştir. Dinin düşünce ve davranışları şekillendirmedeki güçlü etkisinin özellikle sekülerleşme sürecinde hızlı bir değişim ve dönüşüm geçirdiği ve bu süreçte farklı din ve dindarlık tiplerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan sekülerleşmeyi dinin bireyin hayatından tamamen çekilmesi olarak görmeyen onu modernleşme, sanayileşme ve kentleşmeye bağlı olarak din ve dinsel yaşayışta ortaya çıkan farklılaşma, bir anlamda dinin anlam, içerik ve biçim değiştirmesi süreci olarak ele alan bakış açıları da bulunmaktadır. Söz konusu bakış açılarına göre dinin toplumsal veya kurumsal hayattaki etkileri azalmakla birlikte bireysel hayattan çekildiğini söylemek imkansızdır.¹²⁰ Bu düşünciyi destekler mahiyette yukarıda ifade edilen modernleşme, sanayileşme ve kentleşmenin sonucunda ülkemizde de geleneksel dindarlık anlayışından uzaklaşıldığı ve yeni bir bireyselleşmiş dindar tipolojisinin ortaya çıktığı ifade edilmektedir.¹²¹ Son yıllarda yaşanan siyasal, iktisadi, teknolojik gelişmeler, internetin yaygınlaşması, iletişim ve sosyal medyanın geniş kitleleri etkisi altına alması, tüketim kültürünün yaygınlaşması vb. gelişmeler kaçınılmaz olarak din ve dindarlıkla ilgili değişimleri beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen dindar tipolojisinin sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde bulunduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.¹²²

Dini yaşayışın bireysel düzlemde kalması yani toplumsal ve kurumsal dinin gerilemesi sürecinin iki temel sonucu beraberinde getirdiği belirtilmektedir. Birincisi dinin toplumun zihniyet ve ahlakı üzerindeki biçimlendirici etkisinin zayıflamasıdır. İkincisi ise aşırı bireyselleşmeyle birlikte bireyin toplum içinde yalnızlaşmasıdır. Yalnızlaşan bireyin varoluşsal kaygılarla baş edebilmek ve anlam arayışına çözüm bulabilmek amacıyla yeniden dine dönüş yaptığı düşünülmektedir. Yapıcı'ya göre Batı'da ortaya çıkan yeniden dine dönüş hareketlerinin temel motivasyonunu bu süreç oluşturmaktadır. Ülkemizde ise bu süreç Avrupa ülkelerinden farklı olarak daha kendine has bir şekilde gelişmiştir. Türkiye'de sekülerleşmenin etkileri görülmekle birlikte Katolik ve Protestan kiliselerinde olduğu gibi bireysel ve kurumsal dindarlığı birbirinden ayırmanın kolay olmamasından dolayı bireysel dindarlık güçlenmiştir, kurumsal dindarlık zayıflamıştır veya tam tersi olmuştur gibi bir genelleme yapmak mümkün görünmemektedir.¹²³

1960'larda Batı'da ortaya atılan sekülerleşme teorisine göre modernleşmeyle birlikte hem kurumsal hem de ferdi bilinç düzleminde dinin gerileyeceği ve sonunda tamamen insan hayatından çekileceği öngörülmekteydi. Bu öngörüyü Batı'da ortaya çıkan ve yayılan yeni dini hareketlerin sekteye uğrattığı düşünülmektedir. Buna göre yeni dini hareketler bireylerin anlam arayışından vazgeçmediklerini, inanç konularını hayatlarından silip atmadıklarını göstermesi açısından önem

¹²⁰ Hasan Kayıklık, *Din Psikolojisi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2011), 220-222.

¹²¹ Necdet Subaşı, "Türk(İye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler", *İslamiyat* 17 (2002), 17.

¹²² Bkz. Zübeyr Nisancı, *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık* (İstanbul: International Institute of Islamic Thought & Mahya Yayıncılık, 2023).

¹²³ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, 28.

arzettmektedir. Köse çalışmasında dine yeniden dönüş sürecinin İngiltere’de İslam üzerinden nasıl gerçekleştiğini ele almaktadır. Avrupa’da sekülerleşmenin bireysel düzlemde gerçekleşmediğini ortaya koyan araştırmada, İslam’a giren İngiliz mühtedilerin, “varoluşu ve hayatı anlamlandırmak”, “dini yönelimleri kuvvetli bir toplumla özdeşleşmek” ve “dini sadece ferden yaşanan bir olgu olmaktan çıkarmak” şeklinde üç başlıkta toplayabileceğimiz amaçları bulunduğu belirtilmektedir.¹²⁴

Bu tespitlerden yola çıkarak sekülerleşen modern dünyada bireyler her şeye rağmen bir anlam arayışına girmekte, dini bir kimlik oluşturma ihtiyacını hissetmektedirler. Dinler günümüzde hala kendi değerlerini inşa etmeye devam etmektedir diyebiliriz.

Geçirdiği değişim süreçlerine rağmen geçmişten günümüze ilâhi dinler gerek inanç gerek ibadet gerekse de ahlak boyutlarında birey ve toplum için yol gösterici ve değer inşa edici rollerini ifa etmeye devam ederken bu yol gösterici ve değer inşa edici rolün doğal bir sonucu olarak bir yandan da bireyin mahrem alanı ve bu mahrem alanın belirlenmesi ve korunması konularında bir takım bakış açıları ve sınırlamalar va’z etmişlerdir. Mekan mahremiyeti kapsamında değerlendirebileceğimiz bu ilke ve sınırlandırmalar yanında aynı zamanda sır tutmanın önemine yaptıkları vurguyla bilgi mahremiyetini sağlamaya çalışırken, diğer taraftan insan bedenini de mahremiyet alanı içerisinde ele alıp bedenin örtülmesi ve bu örtünmenin sınırlarıyla ilgili hükümleri bildirmişlerdir. İslam inancı da bu doğrultuda hem bilgi mahremiyeti hem mekan hem de beden mahremiyetini sağlayıcı sınırlar çizmiştir. Bu noktada mahremiyet din ilişkisini İslam dininin ortaya koyduğu ilkeler çerçevesinde ele almaya çalışacağız. Araştırmamızın uygulama sahasında, sorularımızı yönelttiğimiz bireylerin dinî tercihlerini göz önünde bulundurarak, çalışmamızın teorik kısmında da mahremiyet ve din ilişkisini İslam dini özelinde işlemenin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

İslam inancına göre ele alındığında mahremiyetle ilgili düzenlemelerin kaynağının Allah olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla onunla ilgili tanımlamalar ilahi irade ile ilişkilendirilmiş ve sınırlarının ilahi irade tarafından çizildiği ayet ve hadislerde belirtilmiştir. Buna göre mahremiyet hayatımızdaki tüm alanlarda gerek mekân gerek beden gerekse bilgi vb. mahremiyet alanlarında kanun koyucunun çizdiği çerçeveyi ifade etmektedir. Öyle ki Kur’ân ve sünnete baktığımızda bu mahremiyet alanlarıyla ilgili vurgular, emir ve yasaklar net bir şekilde görülmektedir. Örneğin Kur’ân’da evlere girerken kapılarından girme,¹²⁵ izin isteyerek ve selam vererek girme,¹²⁶ aynı evin içerisinde özel odalara

¹²⁴ Ali Köse, “Sekülerden Kutsala Yolculuk”, *Sekülerizm Sorguluyor: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği*, ed. Ali Köse (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002), 220-221.

¹²⁵ Bakara Suresi, 2: 189. “Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: “Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi (Allah’a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışdır. Evlere kapılarından girin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” Tezimizde Kur’ân-ı Kerim meali olarak “*Kur’ân-ı Kerim Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).” tercih edilmiştir.

¹²⁶ Nur Suresi, 24: 27. “Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor.”

girerken zamana riayet etme ve izin isteme;¹²⁷ hadis-i şeriflerde geçen kapıyı üç defa çalma, kendini tanıtmama, başkasının evini gözetlememe¹²⁸ gibi mekan mahremiyetine yönelik davranış kurallarının tesis edilmesi; başkalarının gizli konuşmalarını dinlememeye¹²⁹ yönelik uyarılarla bilgi mahremiyetine yönelik temel ilkelerin yerleştirilmeye çalışılması; diğer taraftan Allah'ın insanlara elbise ve barınak vermesi,¹³⁰ kadın ve erkeğin beden mahremiyetinin korunma altına alınması ve bu noktada sınırların tespit edilmesi,¹³¹ beden mahremiyetinin “takva elbisesi” kavramıyla yan yana zikredilerek şekil ve öz bütünlüğünün önemine vurgu yapılması,¹³² beden mahremiyetine yönelik ilkelerin ortaya konması; bunlarla birlikte mekan, bilgi ve beden mahremiyetlerinin temelini teşkil ettiğini düşündüğümüz “kişisel onur”, “kişisel saygınlık”, “insanlık onuru” olarak niteleyebileceğimiz ırz kavramına hadis-i şeriflerde dikkat çekilmesi¹³³ İslam'ın mahremiyetin sınırlarını belirleme ve mahremiyet ilkeleri oluşturma ve topluma bu ilkeleri benimsetme noktasındaki duruşunu gözler önüne sermektedir. İlahi iradenin mahremiyet konusuna yaklaşımı ile ilgili olarak genel olarak Kur'an'ı-Kerim'e ve Hz. Muhammed'in yaşantısına dikkatle bakıldığında mahremiyet anlayışının temellerini oluşturan bazı kavramlara vurgu yapıldığı görülmektedir. İslam'ın mahremiyete bakışını anlayabilmek için bu kavramları öncelikle incelememiz gerekir. Haya, iffet, namus, ırz, tesettür, tecessüs, gıybet ve zan gibi mahremiyetin bir anlamda köşe taşlarını oluşturan bu kavramları ele almamız onu daha iyi anlamamıza yardım edecektir.

¹²⁷ Nur Suresi, 24: 58-59. “Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin soyunup dökündüğünüz vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında (izinsiz girme konusunda) ne size ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler. İşte Allah âyetlerini size böyle açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

¹²⁸ Ebu Huseyn Muslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi Muslim, *el-Musnedu's-Sahihu'l-Muhtasar bi- Nakli'l- Adl ani'l Adl-ilâ Resûlillah* (Kahire: Dâru't-Tesil, 1435). “Adab”, 43.

¹²⁹ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhari, *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Sahihu'l Muhtasar* (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, 1422). “Edeb”, 57 (No. 6064).

¹³⁰ Nahl Suresi, 16:81. “Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı ve dağlarda da sizin için barınaklar var etti. Sizi sıcağın koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar verdi. Böylece Allah, müslüman olmanız diye üzerinizde olan nimetini tamamlıyor.”

¹³¹ Nur Suresi, 24: 30. “Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihtir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!”

¹³² Araf, 7:26. “Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır. Bu (giysiler), Allah'ın rahmetinin alametlerindendir. Belki öğüt alırlar (diye onları insanlara verdik).

¹³³ “Ey İnsanlar! Kanlarınız, canlarınız, yaşama hakkınız, mallarınız, namuslarınız, haysiyet ve şerefleriniz, vücut bütünlüğünüz Rabbinizle buluşacağınız güne kadar bu ayımızda, bu beldenizde, bu gününüzün saygıya, korunmaya layık olduğu gibi, saygıya ve korunmaya layıktır, dokunulmazdır.” Buhari, *el-Câmiu's-Sahih*. “Hac”, 132 (No. 1739).

1.3.1. Haya

Arapça ha-yi-ye (ح-ي-ي) fiili canlı olmak anlamına gelmekte¹³⁴ ve *haya* kelimesi de bu kökten türemekte; sözlükte utanma, sıkılma, utanç; âr, namus, edep; tasavvufta ise kulun kusurlarından dolayı Allah'tan utanması, kulluk görevlerini Cenab-ı Hakk'a layık görmemesi, Allah'ın sevgisini kaybetmekten doğan korku ile kötülüklerden kaçınması hali¹³⁵ anlamlarına gelmektedir. İslam düşüncesinde bir ahlak terimi olarak ele alınırken; onun bir duygu olmasının yanında düşünme ve muhakeme ürünü olarak da düşünüldüğü böylelikle akıl ile haya arasında ilişki kurulduğu görülmektedir.¹³⁶

Kur'an'da haya Kasas Suresi 28/25. ayetinde Hz. Şuayb'ın kızlarından birinin Hz. Musa ile utanarak/haya ederek konuşması genç kızın hayası olarak; Ahzab Suresi 33/53. ayetinde bazı Müslümanların Hz. Peygamberi uygun olmayan zaman ve süre içerisinde ziyaret etmeleri ve ziyaretlerini uzatmalarından dolayı Hz. Peygamber'in haya ederek onlara bir şey söylememesi üzerine Allah'tan bir uyarı olarak gelen ayet-i kerimede Hz. Peygamberin hayası olarak; son olarak Bakara Suresi 2/26. ayetinde ise “*Şüphesiz Allah sıvrısına ve onun da ötesinde bir varlığı misal getirmekten çekinmez.....*” ayet-i kerimesinde çekinmek olarak meallerde yer bulan Allah'ın herhangi bir şeyden çekinmeyeceği (haya etmeyeceği) olarak üç farklı ayet-i kerimede karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Peygamber'in hadislerine baktığımızda onun hayayı iman ile ilişkilendirdiği görülmektedir. “Haya imandandır.”,¹³⁷ “Her dinin bir ahlâkı vardır. İslâm'ın ahlâkı da hayâdır.”¹³⁸ ve son olarak “İman yetmiş (veya altmış) küsur şubedir. En yükseği, ‘Allah'tan başka ilâh yoktur’ demek; en aşağısı ise, eziyet veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. Haya da imanın bir bölümüdür.”¹³⁹ hadislerinde haya imandan bir parça olarak gösterilmekte ve İslam ahlakının temeline yerleştirilmektedir.

İman kişiyi nasıl kötü davranışlardan ve çirkin işlerden koruyorsa; haya da tıpkı iman gibi kişiyi fena işlerden alıkoymaktadır.¹⁴⁰ Nitekim hayanın kişinin “duyu organlarını, aklını ve bedenini günahlardan koruması, ahireti isteyerek dünyanın geçici zinetlerini terk etmesi gerektiği” şeklinde daha genel ve kapsamlı bir çerçevede yorumlandığı görülmektedir.¹⁴¹ “Allah'tan hakkıyla haya ediniz...” ifadesiyle başlayan hadis-i şerifte haya, insanlardan utanmanın yanında Allah'tan haya etmek şeklinde

¹³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, 14: 212.

¹³⁵ Kubbealtı Lügati, “Haya” (Erişim 14 Kasım 2022).

¹³⁶ Mustafa Çağrı, “Haya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1997, 16/554-555.

¹³⁷ Buhari, *el-Câmiu's-Sahih*. “İman”, 14 (No. 24).

¹³⁸ Malik b. Enes, *el-Muvatta* (Ebu Dabi: Müessesetu Zayid b. Sultan, 1425). “Hüsnü'l-Huluk”, 9; Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini İbn Mace, *es-Sünen* (Kahire: Dâru't-Tesil, 1435). “Züht”, 17 (4181);

¹³⁹ Muslim, *el-Camiu's-Sahih*. “İman”, 58.

¹⁴⁰ Mehmet Ali Aracı, *Kur'an'da Haya Kavramı* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans, 2011), 50.

¹⁴¹ Çağrı, “Haya”, 16/554-555.

ifade bulmuştur. Hadisin devamında Abdullah b. Mesud ayağa kalkıp “Hamdolsun biz Allah’tan haya ediyoruz.” deyince Allah Resulü şu uyarıda bulunur:

“Öyle değil, her kim Allah’tan gerçek manada hayâ ediyorsa başını ve başının ihtiva ettiği bütün organlarını; aklını, dilini, gözünü, kulağını, her türlü kötülükten koruyacak ve muhafaza edecek, kim Allah’tan gerçek manada hayâ ediyorsa karnını ve karnının ihtiva ettiği bütün organları her türlü kötülükten koruyacak. Ve bunun bir göstergesi olarak da imtihan içerisinde olduğu ölümlü bir dünyada yaşadığının daima farkında olacak.”¹⁴²

Bu hadisi şerif ile anlaşılıyor ki haya, bireyin kötülüklerden korunmasını sağlayan bir işleve haiz bulunmakta; salt bir utanma duygusundan öte bireyin davranışlarını yönlendirici etkiye sahip bulunmaktadır.

Peygamber’in hayayı imandan bir parça olarak görmesi ve onu bir değer olarak İslam ahlakının bütünü olarak tarif etmesi ile ilişkili olarak İslam düşüncesindeki felsefi ve tasavvufi yaklaşımlarda hayaya büyük bir önem atfedildiği görülmektedir. İslam düşüncesinde haya sadece bir duygu değil aynı zamanda bir düşünme ve muhakeme ürünü olarak ele alınmıştır.¹⁴³

Batı’da ise utanma ve mahcubiyet hislerini insanın içinde otomatik olarak ve alışkanlığa bağlı olarak tekrar oluşan bir tür korku olarak tanımlayan Elias 16. yüzyıldan itibaren utanma ve mahcubiyet eşliğinin giderek daha hızlı ilerlediğini örneklerle açıklamaktadır.¹⁴⁴ Oysaki günümüze baktığımızda bu gidişattan tersine dönüşler yaşandığını gözlemlemekteyiz. Bireysel düzlemde insanların kendilerine mahremiyet alanları oluşturmakla birlikte özellikle teknolojinin ve internetin yaygınlaşması ve sosyal medya iletişiminin getirdiği yeni durumlar, sosyal medya ortamlarında yapılan paylaşımlar mahremiyetsizliğe doğru bir gidişatın yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Görmez, çağımız insanının içinde bulunduğu bir bağımlılık, sapma ve bir hastalık olarak tanımladığı üç durumdan bahsetmektedir. Bu üç hastalığı Faslı filozof Taha Abdurrahman’a atıf yaparak, yine onun ifadeleriyle teferrüç (bakma, izleme, seyretme), tecessüs (başkasının özeline sahip olma arzusu) ve tekeşşüf (görülme ve seyredilme) hastalıkları olarak üç başlıkta ele almaktadır.¹⁴⁵ Abdurrahman, bireyin hem kendi mahremiyetini hem de başkasının mahremiyetini tehdit eden bu üç hastalığı kontrol altında tutmanın, birey ve topluma vereceği zararı en aza indirmenin yol ve yöntemlerini kendine özel kavramsallaştırmalarıyla eserlerinde açıklamaktadır.

¹⁴² Ebu İsa Muhammed b. İsa Tirmizi, *es-Sünen* (Kahire: Dâru’t-Tesil, 1435). Sifatu’l Kıyame, 24. (no. 2458).

¹⁴³ Çağrıcı, “Haya”, 16/554-555.

¹⁴⁴ Norbert Elias - Erol Özbek, *Uygarlık Süreci* (İletişim, 2022), 2/377.

¹⁴⁵ Mehmet Görmez, “Sanal Ekran Uygarlığında Haya ile Hayat Bulmak”, *İslam Düşünce Enstitüsü* (04 Aralık 2020).

Abdurrahman bu bağlamda hayayı imanî bir kavram olarak ele alarak onu kulluk ile birlikte düşünür ve hayayı felsefesinin temeline yerleştirir. Haya onun “projesinin köşe taşlarından biri” olarak nitelendirilmiştir. *Dinü'l-Hayâ* başlıklı üç ciltlik eserinde bu kavramın geniş bir yer tuttuğu görülmektedir.¹⁴⁶ Abdurrahman’a göre haya duygusu Allah sevgisi ile korkusunun birbirine karışmasından ortaya çıkmaktadır. Eserinde bu hususu şöyle açıklamaktadır:

“Gerçi korku olsun sevgi olsun her şey aslında Allah’tandır. Allah’tan korkmak çift yönlü bir sevgiyle yani insanın Allah’ı sevmesi ve Allah’ın insanı sevmesi ile mümkündür. İki sevginin hem ilahi hem insani sevginin birleştiği korku bizzat “*Allah’a kulluğun, kendisi sayesinde gerçekleştiği haya’nın gereğidir*. Diğer bir deyişle bu korku kısaca kulluktan kaynaklanan haya ya da utanma duygusunun (*hayâü't-taabbud*) bir sonucudur.”¹⁴⁷

Birey haya duygusu sayesinde bir yandan Allah’ı sevip onun büyüklüğünü kabul ederken, diğer yandan onun emirlerine uyup yasaklarından kaçınma konusunda da titizlik gösterir. Böylece birey dıştan bir zorlayıcı olmaksızın içsel bir motivasyonla davranışlarını düzenleme konusunda kendini sorumlu hisseder.¹⁴⁸

İman ve haya sayesinde ortaya çıkan “iz’ac” olgusu dilimize uyarıcı manevi motivasyon olarak çevrilmiştir. Abdurrahman bu konuyu eserinde şöyle açıklamaktadır: “Uyarıcı manevi motivasyon anlamındaki iz’ac olgusu insanda onun nefsini hizaya getiren içsel bir dinamik güç oluşturmakta ve böylece insan haksızlık ve zulüm oluşturacak vasıtalardan uzak durmaktadır. Uyarıcı manevi motivasyon, vicdani ve taabbudi bir direnç olduğuna göre onu karakterize eden içsel dinamik Allah’tan haya etme ve utanma dinamiğinden başka bir şey değildir.”¹⁴⁹ Görüldüğü üzere Abdurrahman hayayı salt bir utanma duygusu olarak düşünmemekte, utanma duygusunu da içermekle birlikte iman ve hayayı nefsi kötü işler yapmaktan alıkoyan vicdan ve bilinç ile ilişkili bir ahlakî erdem olarak konumlandırmaktadır.¹⁵⁰ Dolayısıyla mahremiyetsizliğe kapı açan teferrüç, tecessüs ve tekeşşüf gibi çağımız problemleriyle mücadelede haya değeri merkezi bir değer olarak düşünülmektedir.

Farklı coğrafyalarda yaşamalarına, kuvvetle muhtemel farklı dünya görüşüne sahip olmalarına rağmen kısmen benzer tespitlerin Güney Koreli kültür kuramcısı Han tarafından yapılmış olması dikkat çekicidir. Han, *Şeffaflık Toplumu* isimli kitabında gizlilik, yabancılık ve ötekiliğin şeffaflığın önündeki en büyük engeller olduğunu belirterek şeffaflık toplumu düşüncesini olumluluk toplumu, teşhircilik toplumu,

¹⁴⁶ Wael B. Hallaq, *Modernitenin Reformu*, çev. Tahir Uluç (İstanbul: Ketebe, 2020), 4.

¹⁴⁷ Taha Abdurrahman, *Dinin Ruhu*, çev. Soner Gündüzöz (Pınar Yayınları, 2021), 435.

¹⁴⁸ Abdurrahman, *Dinin Ruhu*, 479.

¹⁴⁹ Abdurrahman, *Dinin Ruhu*, 479.

¹⁵⁰ Abdurrahman, *Dinin Ruhu*, 464.

apaçıklık toplumu, porno toplumu, ivme toplumu, teklifsizlik toplumu, enformasyon toplumu, ifşa toplumu, kontrol toplumu başlıklarına ayırarak temellendirmeye çalışmaktadır.

Sınırsız özgürlük ve iletişim, daha fazla enformasyon, şeffaflığı sağlamakla birlikte onu bir güven ortamından kontrol ve gözetim ortamına dönüştürmektedir. Bu anlamda sosyal medya Han'a göre dijital bir panoptikondur. Han, şöyle diyerek mesafe ve utanca dikkat çekmektedir.

“Günümüz toplumunu sarmış olan şeffaflık tutkusu karşısında *mesafe tutkusunu* hayata geçirmeyi öğrenmemiz elzemdir. Mesafe ve utanç sermayenin enformasyonun ve iletişimin hızlandırılmış dolaşımına dahil edilemez. Bu dolaşım insanın çekilebileceği mahrem alanların şeffaflık adına ortadan kaldırılmasına yol açar. Işıklandırılır, tüketilir bu alanlar. Böylelikle dünya daha utanmasız, daha çıplak bir hal alır.”¹⁵¹

Sonuç olarak Han'ın da dikkat çektiği üzere hayaya duyulan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Gerek dinî bir perspektiften bakılsın gerekse de modern bilimin bakış açısıyla bakılsın görülmektedir ki haya insan davranışında çok önemli bir yer tutmakta, bireyin mahremiyet anlayışını şekillendiren bir bileşen olmaktadır.

1.3.2. İffet, Namus ve Irz

Mahremiyetle ilişkili bir diğer önemli kavram *iffettir*. Arapça bir kelime olan iffet sözlükte cinsel konularda ahlak kurallarına bağlılık, sililik (arılık, temizlik) ve namus anlamlarında isim olarak yer almaktadır.¹⁵² Irz, perde, istikamet, günah işlemekten çekinmek (irtikâptan içtinap), günah işlemeye tenezzül etmemek,¹⁵³ perhiz-kârlık (sakınma)¹⁵⁴ anlamları da bulunmaktadır. İffet, İslam ahlakında hayanın da kendisinden ortaya çıktığı başta gelen erdemlerden biri olarak düşünülmektedir.¹⁵⁵ İffet gerek cinsel konularda gerekse yeme içme konusunda ölçülü olmayı, nefsin aşırı isteklerine boyun eğme sonucunda kişide ortaya çıkan bir erdem olarak tarif edilmektedir.¹⁵⁶ Kur'ân-ı Kerim'de iffet sözcüğünün sakınmak, korunmak, tenezzül etmemek, çekinmek ve utangaçlık anlamlarında kullanıldığını görülmektedir. Bu kullanımlar iffetin hem haya hem de mahremiyet ile bir anlam örgüsü içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu anlam ve kullanılış birlikteliklerine namus kavramını da eklediğimizde mahremiyetin etrafında şekillenen kavramlar örgüsünü daha net ortaya koyma imkanına sahip olunacaktır.

¹⁵¹ Chul Han, *Şeffaflık Toplumu*, 18.

¹⁵² TDK, Güncel Türkçe Sözlük, “Irz” (Erişim 13 Şubat 2023).

¹⁵³ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, 941.

¹⁵⁴ Kubbealtı Lügati, “Pehrîzkâr” (Erişim 11 Mayıs 2023).

¹⁵⁵ Çağrı, “Haya”, 16/454-455.

¹⁵⁶ Mustafa Çağrı, “İffet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2000, 21/506-507.

Namus, Arapça bir isim olarak sözlükte bir toplum içinde ahlak kurallarına bağlılık, iffet ve doğruluk, dürüstlük olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁷ Kanun, nizam, ırz, edep, ismet, iffet, istikamet,¹⁵⁸ nezahet, edep ve haya, sır sahibi, vahiy ve ilahi hüküm anlamları da bulunmaktadır.¹⁵⁹ Görüldüğü üzere mahrem olma ile iffetlilik, namusluluk arasında bir anlam ilişkisi, birliktelik durumu bulunmaktadır. Fettahoğlu çalışmasında bu birlikteliğe mahrem ile birlikte namahremi de ekleyerek her birinin “korumak” ortak anlamında buluştuklarını belirtmektedir. Ona göre mahrem ve na-mahrem kişinin korunması gereken mahremiyeti, namus bu mahremiyetin hukuku, iffet ise mahremiyetin korunmasıdır: “Bu anlamda kişilerin özellikleri, sırları, şahsi mekânları ve özel zamanları, bir diğer ifade ile şahsi hukuktan doğan bütün hakları mahremidir. Bu mahremiyetin gizliliği namusudur ve korunması gerekir ki, bu da iffettir.”¹⁶⁰

Namus ve iffetin zamana ve toplumlara göre farklı anlam ve değerler yüklenen bir kavram olduğunu belirtmek gerekir. Öyle ki namus kavramı yukarıda anlam içeriğine baktığımızda olumlu bir içeriğe sahip iken toplumun töre, örf, adet ve gelenek sisteminin içinde namus kavramına ağırlıklı olarak olumsuz bir anlam yüklenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma Geliştirme Daire Başkanlığının (EARGED) 2008’de yayınladığı bir araştırmada namus ile ilgili üç farklı bakış açısı tespit edilmiştir. Buna göre çalışmada yaygın olarak ortaya çıkan düşünce en başta namusun “kadın ve erkek arasındaki cinsel ilişki, kadınların iffet ve bekaret ve evlilikteki sadakatsizlikle bağlantılı bir kavram” olduğu düşüncesidir. İkinci sırada “toplumda, çalışma yaşamında ve aile içerisinde dürüst bir hayat sürmekle bağlantılı olan ahlaki değerleri ve uygun davranışları kapsaması gereken daha geniş bir kavram” olarak düşünüldüğü görülmüştür. Namus ile ilgili üçüncü bakış açısı ise “toplumumuzda genel olarak anlaşıldığı biçimiyle namus yıkıcı bir kavramdır, çünkü insanların özellikle de kadınların özgürlüğü onların yalnızca aile içinde değil, tüm toplum içinde erkeklerin kontrolü altında olmaları sonucunda kısıtlanmaktadır.” şeklindedir.¹⁶¹

Namusu sadece kadın cinselliği üzerinden açıklamak ile kadının erkeğin gözetiminde tutulması gereken bir varlık olduğu düşüncesi birbirini beslemektedir. Kadın namusa aykırı fiiller işlediğinde ise karşımıza töre ve namus cinayetleri gibi çok büyük bir toplumsal problem çıkmaktadır.

Namus cinayetlerinin tek bir etkene bağlı olarak gelişmediğini belirten Çiğdem bunun belirli bir inanç sistemine bağlanmasının yanlış olacağı kanaatindedir. İslam hukukunda yargılama ve cezalandırma

¹⁵⁷ TDK Güncel Türkçe Sözlük, “Namus” (Erişim 13 Şubat 2023).

¹⁵⁸ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, 1452.

¹⁵⁹ Muallim Ömer Naci, *Lügat-i Naci* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009), 535.

¹⁶⁰ Selahattin Fettahoğlu, “Mahrem Namahrem, İffet ve Namus Kavramlarının Semantiği ve Kur’ân’da Kullanış Biçimleri”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11/5 (2016), 282-283.

¹⁶¹ Serap Akçaoğlu Saydım, *Medyada Töre ve Namus Cinayetlerinin Yansımaları, Veliler ve Öğrenciler Üzerindeki Etkileri* (Ankara: MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2008), 12.

yetkisinin devlete ait olması, yargısız infazın yapılamayacağı hükmü, evlilikte denklik kuralının esas olması, zinanın tespiti zorluğu vb. durumlar İslam hukukunda namus cinayetinin asla yeri olmadığını açık bir şekilde göstermektedir.¹⁶²

Namusa yüklenen anlam daha çok mülkiyet kavramının oluşması ve ataerkil toplum yapısının güçlenmesi ile ilişkilendirilmektedir. Bunların sonucunda erkek ve kadına yüklenen sorumlulukların birbirinden farklılaştığı, kadının bekareti ve erkeğin soyunu karıştırmamak görevini aldığı, erkeğin ise bu namusu korumak görevini üstlendiği söylenmektedir.¹⁶³

Mahremiyetle ilgili olarak üzerinde durulan temel kavramlardan biri de ırz kavramıdır. Arapça bir isim olarak ırz sözlükte “bir kimsenin, başkaları tarafından dokunulmaması ve saygı gösterilmesi gereken iffeti” şeklinde geçmektedir.¹⁶⁴ Gerek halk içerisinde yaygın olarak kullanılan deyimlerde (ırz düşmanı, ırz ehli) gerekse de hukuk dilinde yer alan kullanımlarda (ırza geçmek) ırzın cinsellik ile ilişkili bir kavram olarak düşünüldüğü görülmektedir. Oysaki Arapça sözlükler ve sünnetteki anlamlarına bakıldığında kelimenin genel olarak ceset: beden/vücut; nefis: hayat/can/kişinin kendisi, bedeni, canı anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.¹⁶⁵ Dolayısıyla toplum içinde yüklendiği anlamdan farklı olarak ırz “insanı insan yapan, ona toplum içinde şeref ve saygınlık kazandıran, bu sebeple de her türlü tecavüz karşısında dokunulmazlığı bulunan kişilik değeri”¹⁶⁶ olarak ele alınmıştır.

Dindarlık mahremiyet ilişkisinde mahremiyetin dinden beslendiği temel kavramları incelediğimizde görüyoruz ki bu kavramlar içinde bulundukları kültürden etkilenmekte ve o kültüre göre şekillenmektedir. Yukarıda yer verdiğimiz EARGED araştırmasında namus kavramına yüklenen anlamların bölgelere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum mahremiyetin çok boyutlu ve çok anlamlı yapısını destekler mahiyet arz etmektedir.

1.3.3. Tesettür

Tesettür sözlükte “örtünmek, kuşanmak, başkaları ile kendisi arasına perde koymak, bir şeyin içinde veya arkasında gizlenmek” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ilgilileri ve ölçüleri dinen belirlenmiş örtünme yükümlülüğünü ifade eden bir kavram olarak tanımlanmıştır. Kelimenin kök anlamlarına ve ondan türeyen kelimelere bakıldığında tesettürün insanın fitratından kaynaklanan, doğal bir örtünme

¹⁶² Recep Çiğdem, “Namus Cinayetlerinin Türk ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *ERÜHFD* 12/2 (2017), 88-94.

¹⁶³ Sümeyye Demircioğlu, “Türkiye’de Namus Olgusuna Bakış: Sosyolojik ve Hukuki Analiz”, *Sosyolojik Düşün* 6/2 (2021), 211.

¹⁶⁴ TDK Güncel Türkçe Sözlük, “İrz”.

¹⁶⁵ İlyas Karşlı, “Kur’ân ve Hadis Tercümelerinde Geçen ‘İrz’ kavramı”, *Nüşa* 3/10 (2003), 137.

¹⁶⁶ Hayatı Hökelekli, “İrz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1999, 19/133-134.

olmasının yanında sosyo-kültürel ve ahlakî boyutları da kapsadığına; zamanla siyasî, hukukî ve dinî pek çok etkilerle bütünleşmiş çok boyutlu bir yapıya sahip olduğuna dikkat çekmek gerekir.¹⁶⁷

Tevrat ve Kur'ân'da kısmen farklılıklar olmakla birlikte Adem ile Havva'nın cennetten kovulmalarıyla sonuçlanan yasak meyveden yeme anlatısı ve sonrasında yaşananlar, beden mahremiyetinin bu anlamda ilk insanla beraber ortaya çıktığını göstermesi açısından önemlidir. Bu olay Kur'ân'da Araf suresi 22. ayette şöyle bildirilmektedir:

“Böylece ikisini de ayartmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, “Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?” diye seslendi.”¹⁶⁸

Adem ve Havva'nın ayıp yerlerinin kendilerine görünmesinden hemen sonra örtünmeye çalışmalarından bu davranışın onların fitratlarından kaynaklanan haya duygusunun bir yansıması olduğu¹⁶⁹ bir başka deyişle mahremiyet ihtiyacının insanın fitratında yer alan utanma duygusundan kaynaklandığı ve her şeyden önce bu ihtiyacın ilk insanla beraber başlayan, insandan ayrı düşünülemez bir özellik olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁰

Kur'ân'da şeytanın Adem ile Havva'yı sonsuzluk ve son bulmayacak bir hükümlanlık; Tevrat'ta ise benzer olarak gözlerinin açılması, iyi ile kötüyü görerek Tanrı gibi olma karşılığında kandırmaya çalıştığı görülmektedir.¹⁷¹ Yasak meyveden yiyen insan hemen sonrasında kendisinde var olan fakat henüz ortaya çıkmamış bulunan mahremiyetle ilgili bir bilgi ve bilince sahip olmuştur. Hem Adem hem de Havva için geçerli olan bu yeni durum insanın hem kendisinden hem de başkasından utanmasının bir nedeni olmuştur.¹⁷²

Bu arka plana uygun olarak tesettür kavramı, Kur'ân'da mümin erkek ve mümin kadınlara çerçevesi çizilerek, mahrem olanlar ve mahrem olmayanlara (namahrem) karşı sınırların belirlendiği bir emirler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Namazda örtülmesi gereken yerleri örtmek yani setr-i avret farzdır. Bunun yanında günlük yaşamda vücudun belirli yerlerinin örtülmesi de emredilmektedir. Gerek

¹⁶⁷ H. Yunus Apaydın, “Tesettür”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2011, 40/543-545.

¹⁶⁸ Araf Suresi, 7/22.

¹⁶⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006). Araf Suresi, 7/22-23.

¹⁷⁰ Apaydın, “Tesettür”, 40/543-545.

¹⁷¹ Taha Suresi, 20:120. “Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: “Ey Âdem! Sana ebedilik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?”; Yaratılış, 3: 3-5. “Ama Tanrı, 'Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz' dedi.” Yılan, “Kesinlikle ölmezsiniz.” dedi, “Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız.”

¹⁷² Ali Osman Gündoğan, “Başlangıçtan'tan Günümüze Mahremiyetin İdrak Edilişi”, *Mahremiyet, Hayatın Sırları ve Sınırları*, ed. Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 36.

Kur'ân ifadeleri gerekse Hz. Muhammed ve eşlerinin giyim ve tesettür uygulamalarına bakıldığında örtünmenin hem erkekler hem de kadınlar için çerçevesi ve sınırları belli oranda çizilmiş bir mahremiyet bütünleyicisi olduğunu söylemek mümkündür.

1.3.4. Tecessüs

Tecessüs kelimesi Arapça elle yoklama, araştırma anlamındaki ce-se-se (ج-س-س) kökünden türemiştir.¹⁷³ Belli etmeden kendini ilgilendirmeyen şeyleri öğrenmeye çalışma, merakını gidermeye çalışma, görme, anlama merakı olarak ifade edilmektedir.¹⁷⁴ Bir ahlak terimi olarak tecessüs, gizli kalması istenen bir konuya vâkıf olmak için kötü niyetle yapılan araştırmayı, kişinin gizli kalmasını istediği özel durumunu merak edip araştırıp soruşturmayı kapsamaktadır.¹⁷⁵

Kur'ân-Kerim'de Hucurat suresi 12. ayette “Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahtır. Gizlilikleri araştırmayın...” buyrulurken tecessüs yasaklanmıştır. Müfessirler sabıkalı olmayan, suç işleme bakımından ciddi şüpheye sebep olacak davranışları bulunmayan bir kimsenin gizlediği bir işini, davranışını, halini araştırmak ve açıklamanın âyette yasaklanan tecessüs kapsamına girmekte olup İslâm ahlâkçılara göre ayıp, dine göre de câiz olmayıp günah olduğunu ifade etmektedirler.¹⁷⁶ Ayetin öncesinde müminlerin ancak kardeş olduğuna vurgu yapıldıktan sonra tecessüsle birlikte alay, aşağılama, kötü ad takma, gıybet ve zannın da yasaklanması, özel hayatın, kişi onur ve şerefine korunmaya çalışıldığını göstermektedir. Surenin bundan sonraki kısmında insanların Allah katında eşit olduğuna vurgu yapılmakta ve üstünlüğün takvada (Allah'tan sakınmak) olduğu belirtilmektedir. Buradan İslâm'ın mahremiyetlere çizdiği sınırlarla nihai olarak kardeşliğin, toplumsal barış ve huzurun hedeflendiği anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile bu ayette ve devamındaki ayetlerde Allah'tan sakınmaya ve insanlar arasındaki kardeşliğin tesis edilmesine ulaştıracak yolun mahremiyete riayetle geçtiğine açık bir vurgu yapılmaktadır.

Hadislerde de tecessüsün yasaklandığı görülmektedir. Bir hadis-i şerifte “Müslümanları üzmemeyin, onları ayıplamayın ve onların kusurlarını araştırmayın. Sizden biriniz bir Müslüman kardeşinin ayıbını araştırır ve ortaya çıkarırsa, Allah da onun ayıbını ortaya çıkarır. Eğer Allah bir insanın ayıbını ortaya çıkarırsa, o insan evinde bile olsa rezil olur.” buyrulmaktadır.¹⁷⁷ Bir diğer hadiste “Bir kimseye başkasının evinin içine bakması helâl değildir”¹⁷⁸ buyrulurken mekan mahremiyetine dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan

¹⁷³ Nişanyan Sözlük, 2023. “Tecessüs” (Erişim 13 Nisan 2023).

¹⁷⁴ TDK Güncel Türkçe Sözlük, “Tecessüs” (Erişim 13 Nisan 2023).

¹⁷⁵ Mustafa Çağrı, “Tecessüs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2011, 246-257.

¹⁷⁶ Karaman vd., *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. Hucurat Suresi, 49: 12.

¹⁷⁷ Tirmizi, *es-Sünen*. “Birr”, 85 (No. 2032).

¹⁷⁸ Tirmizi, *es-Sünen*. “Şalât”, 265 (No. 357).

“Müslümanların gizli hallerini araştırmaya çalışırsan onların huzurunun bozulmasına yol açarsın.”¹⁷⁹ hadisi de mahremiyetle birlikte toplumsal birlik ve kardeşliğe vurgu yapması açısından önem arz etmektedir.

Bir mahremiyet ihlali olan tecessüs İslam kaynaklarında açık bir şekilde kınanmıştır. İslam hukuku açısından da özel hayatın gizliliği esasına dayalı olarak yasaklanan davranışlardır. Ayet ve hadislerde özel hayatın bütün durumları ele alınmamış olmakla birlikte tecessüs ayeti diğer özel hayat hallerini korumada kıyasa esas teşkil etmektedir. Diğer taraftan tecessüs kapsamına ayıp olsun olmasın gizli tutulmak istenen her şey girmektedir. Burada gizliliğin ne zaman başladığı, kapsamı vb. konular tecessüsün oldukça ince ve derin mevzularındandır. Örneğin birine verilen bir sır, gizliliği açıkça belirtilmiş durumlar, meskenlerdeki konuşmalar, örf ve adetlerle gizliliği belirlenmiş durumlar, banka hesabı ve parasal konular, insanların açıkça gizlediği hususlar vb. tecessüsün yasaklandığı durumlardır.¹⁸⁰

1.3.5. Gıybet, İftira ve Zan

Tecessüsün yanında *gıybet* de mahremiyetle ilişkilendirilen davranışlardan biridir. Arapça gayb (غيب) kökünden gelen gıybet sözcüğü birinin yokluğunda hakkında konuşma anlamına gelmektedir.¹⁸¹ “Bir kimsenin gıyabında onun şahsıyla ilgili maddî, bedenî, dünyevî veya manevî, ruhî, ahlâkî ve dinî kusurlarından söz edilmesi gerekse çocukları, ebeveyni ve diğer yakınlarının kusurlarının anlatılması gıybet sayılmıştır.”¹⁸² Bir kimsenin aleyhindeki incitici, küçültücü söz ve davranışları ifade eden bir ahlâk terimi olarak¹⁸³ gıybet, Kur’ân-ı Kerim’de zan ve tecessüs ile birlikte Hucurat Suresi’nin 12. ayetinde geçmekte olup ölü kardeşin etini yemekle aynı ölçüde bir iğrençlik olduğu beyan edilmektedir. Gıybet şahsiyete tecavüzdür ve büyük günahlardandır.¹⁸⁴

Gıybet kişi onur ve şahsiyetini korumayı amaçlayan en temel haklardan biri olan ırz kavramının karşısında yer almaktadır. Dolayısıyla kişi mahremiyetini ortadan kaldıran bir eylemi ifade etmektedir. Özel hayatın gizliği ve özel hayatın korunması prensibine aykırı olan bu davranış gerek Kur’ân ayetinde gerekse de birçok hadis-i şerifte yasaklanmıştır.

¹⁷⁹ Süleyman b. el-Eşas es-Sicistani Ebu Davud, *Sunenu Ebi Davud* (Kahire: Dâru’t-Tesil, 1436). “Edeb”, 37.

¹⁸⁰ Servet Armağan, “İslam Hukukunda Özel Hayatın Gizliliği (Mahfuziyeti)”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 6/3-4 (1976), 141-168.

¹⁸¹ Nişanyan Sözlüğü, “Gıybet” (Erişim 13 Nisan 2023).

¹⁸² Mustafa Çağrı, “Gıybet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1996, 14/63-64.

¹⁸³ Çağrı, “Gıybet”, 14/63-64.

¹⁸⁴ Mustafa Reşit Belgesay, *Kuran Hükümleri ve Modern Hukuk* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1963), 245.

Kur’ân’da yer alan “Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.”¹⁸⁵ ayetinde Müslümanların başkasının özel hayatına ait bilgileri öğrenmesi ve takip etmesi yasaklanmaktadır. Özel hayatın gizliliği gözün ve kulağın gördükleri ve duydukları ile ihlal edilme tehlikesi taşımaktadır.¹⁸⁶ Gıybet bir yandan şahsiyete tecavüz yoluyla diğer yandan özel bilgilerin yayılması yoluyla kişi mahremiyetine darbe vurmaktadır.

İftira da ırza yönelik bir saldırı olması hasebiyle mahremiyete tecavüz olarak değerlendirilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Ebu Hureyre’den rivayet edildiğine göre Resulullah (sas) bir defasında “Gıybet nedir bilir misiniz?” diye sormuş, Allah ve Resulü daha iyi bilir, denilince Hz. Peygamber: “Gıybet, din kardeşini hoşlanmadığı bir şey ile anmandır.” buyurmuştur. Bunun üzerine “Söylenen ayıp eğer o kardeşimde varsa, ne dersiniz?” diye sorulmuş, O da “Eğer söylediğin şey onda varsa gıybet ettin; yoksa, o zaman ona iftira ettin demektir.” buyurmuştur.¹⁸⁷

İftira insan onurunu zedeleyen bir yalan türü olarak Kur’ân’da pek çok ayette yasaklanmıştır. Nisa suresi 112. ayette “Kim bir hata yapar veya kasıtlı günah işler de onu bir suçsuzun üzerine atarsa büyük bir bühtan ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.” buyrulmaktadır. Fahreddin er-Razi *Mefâtihu’l-Gayb*’ında bu ayetteki bühtan sözcüğüne din kardeşinde bulunmayan bir kusur ve kötülük isnat etme anlamı vermiştir.¹⁸⁸

Kur’ân’da *laf getirip götürme (koğuculuk)* de yerilmiştir. Kalem suresi 10-14. ayetlerde “Olur olmaz yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp iğneleyen, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günahkâr, huysuz ve kaba, üstelik karakteri bozuk kimselere, serveti ve çocukları var diye sakın boyun eğme.”¹⁸⁹ buyrulmaktadır.

Mahremiyetle ilgili yasaklanan davranışlardan biri de *zandır*. Sözlükte kuşkulananmak, kesin bilgiye ulaşmak, itham etmek anlamlarındaki zan¹⁹⁰ gerçeğini bilmeden ihtimal üzerine hüküm verme, bu yolda verilen hüküm, sanı, şüphe, kuruntu, işkil¹⁹¹ anlamlarına gelmektedir.

Hucurat suresi 12. ayette “Ey iman edenler zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahtır.” ifadesi yer almaktadır. Ayetin devamında gıybet ve tecessüsle bir arada zikredilmektedir. Zan, gıybet ve

¹⁸⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. İsrâ Suresi, 17:36.

¹⁸⁶ Armağan, “İslam Hukukunda Özel Hayatın Gizliliği (Mahfuziyeti)”, 149.

¹⁸⁷ Muslim, *el-Camiu’s-Sahih*. “Birr”, 70. Ayrıca bk. Ebu Davud, *Sunenu Ebi Davud*. “Edeb”, 35; Tirmizi, *es-Sünen*. “Birr”, 23 (No. 1934)

¹⁸⁸ Fahrettin Razi, *Mefatih’ul-Gayb* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2000), 11/31.

¹⁸⁹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu : Türkçe Meal ve Tefsir*. Kalem Suresi, 68:10-16.

¹⁹⁰ Mustafa Çağrırcı, “Zan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2013, 44/120-122.

¹⁹¹ *Kubbealtı Lugatı*, “Zann” (Erişim 11 Mayıs 2023).

tecessüsün kişi mahremiyetine, kişi onur ve şahsiyetine yönelik tehditler olarak sıralandığı ve Kur’ân’ın pek çok yerinde bu davranışların yerildiği görülmektedir.

“Zandan kaçının çünkü zan sözün en yalanıdır.”¹⁹² hadisi de Kur’ân’da zannın çoğundan kastedilenin suizan olduğu çıkarımına uygun olarak zannın yalan olduğunu vurgulamaktadır. İslâm ahlâk kültüründe bir kimsenin kesin bilgisi olmamakla birlikte başka biri hakkında iyi kanaat beslemesine “hüsni zan”, kötü düşünce ve kanaate sahip olmasına “sû-i zan” denilmiştir. Gazzâlî’ye göre suizan kalp ile gıybettir ve bu dil ile yapılan gıybetten farksızdır; kötü söz gibi kötü zan da haramdır.¹⁹³

1.4. Mahremiyet - Dinî Kimlik İlişkisi

20. yüzyıldan itibaren büyük bir hız kazanan bireysel ve toplumsal değişmelerin etkisi kimlik etrafındaki tartışmaların alanını genişletmiştir. Latince “idem” kökünden gelen kimlik, psikodinamik ve sosyolojik temelli iki farklı kuram etrafında tanımlanmakta; bir başka ifadeyle kimlik, biri psikoanalitik ve gelişimsel diğeri sembolik etkileşimsel olmak üzere iki kavramsallaştırmaya dayanmaktadır.¹⁹⁴ Kimlikle ilgili tüm açıklamalar bir şekilde Erikson’un açıklamalarını temel almaktadır denilebilir. Kimlik, Erikson’a göre ergenlik evresinde kazanılması gereken temel özelliktir ve grup kimliği, mesleki kimlik, ulusal kimlik, kültürel kimlik, cinsel kimlik gibi statülerin bir bileşimidir. Erikson’a göre kimlik duygusu, bedeninde kendini evinde hissetme, nereye doğru gidiyor olduğunu bilme ve kendisi için önemli olan insanların onu kabul ettiği duygusudur.¹⁹⁵

Karşılıklı olarak gerçekleşen bir anlama durumu olarak kimlik, kişiler veya toplumlar arası benzerlikler ve farklılıklardan doğan, oldukça dinamik ve bir o kadar da birey ve toplumlar için elzem bir kavramdır. Kim olduğumuzu ve karşımızdakinin kim olduğunu bilmek sosyal ilişkilere anlam katan olmazsa olmazlardandır. Jenkins’in kimlik için “sosyal yaşamın kalbi”, “çağın mihenk taşı” tanımlamaları sosyal yaşamda kimliğin önemini ifade etmektedir.¹⁹⁶ Hall da kimliği, bizi konumlayan ve kendimizi konumladığımız farklı durumlara verdiğimiz isimler, geçmişin öyküleri şeklinde tanımlamaktadır.¹⁹⁷

¹⁹² Buhari, *el-Câmiu’s-Sahih*. “Edeb”, 58 (No. 6067).

¹⁹³ Çağrı, “Zan”, 44/120-122.

¹⁹⁴ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü (Ankara: Bilim Sanat Yay., 1999), 405-406.

¹⁹⁵ Hasan Atak, “Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 3/1 (2011), 166.

¹⁹⁶ Richard Jenkins, *Bir Kavramın Anatomisi Sosyal Kimlik*, çev. Gül Bostancı (İstanbul: Everest, 2016), 20-27.

¹⁹⁷ Hall Stuart, “Kültürel Kimlik ve Diaspora”, *Kimlik Topluluk/Kültür/Farklılık*, ed. Jonathan Rutherford (İstanbul: Sarmal, 1998), 177.

Kimlik ile ilgili tanımlamaların merkezinde *benlik (self)* kavramı yer almaktadır. Benlik kaba bir deyişle insanın kim olduğu hakkında kafasında yer alan imajları kapsamaktadır.¹⁹⁸

Benlik kavramının tanımında ve benliğin ne olduğu ile ilgili teorilerde farklılıklar olmakla birlikte Cooley benliği kişinin birinci tekil şahıs zamiriyle -ben, beni, bana, benimki, kendim- ifade ettiği şeyler olarak tanımlamıştır.¹⁹⁹ Bireyin kendini başkalarının algıladığı gibi algılaması olarak tanımladığı “ayna benlik” kavramı (looking - glass self) üzerinde duran Cooley ve onun düşüncesini savunan ve geliştiren psikologlar, ayna benliğin sosyal etkileşim içinde ortaya çıktığını, dolayısıyla ne kadar sosyal rol varsa o kadar da benlik olduğunu ifade etmişlerdir.

Kimlik insanın kendi benlik duygusuyla, kendisi hakkındaki duygu ve fikirleriyle ilişkili bir kavram olarak ele alınmakta ve bu duygu ve fikirlerin de sosyal etkileşim içinde gerçekleştiği düşünülmektedir. Kim olduğumuzla ilgili dağarcığımız olmadan birbirimizle anlamlı ilişkiler kurmamız nasıl mümkün değil ise sosyal ilişkiler olmaksızın ben kavramının oluşması da öyle mümkün değildir.

Kimliğin kişiler arası veya gruplar arası ilişkilerde inşa ve hatta icat edildiği düşüncesi kimlik inşası kavramının temelini oluşturmaktadır. Bu düşünceye göre kimlik tarihsel bir nitelik taşır.²⁰⁰ Modern yaşamın bir sonucu olarak kimlik değişmez ve sabit bir yapı olarak değil sürekli yenilenen, inşa edilen bir sosyal üretim olarak düşünülmektedir.

Taylor kimliğin modernitenin ürettiği bir kavram olduğunu düşünmektedir. Modern öncesi zamanlarda insanlar *kimlikten* ve *tanınmaktan* söz etmiyorlardı. Çünkü o zamanlarda bu kavramlar bireyler ve toplumlar için herhangi bir sorun yaratmıyordu.²⁰¹ Taylor’a göre tanınmanın önemi, sahicilik idealiyle birlikte ortaya çıkan kimlik anlayışıyla birlikte değişmiş ve yoğunlaşmıştır. Modernleşmeyle birlikte sahicilik ideali toplumsal kimliği zayıflatarak bireysel kimliklerin güçlenmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.²⁰²

Kimliği kişilerin, grupların, toplulukların “kimsiniz, kimlerdensiniz?” sorusuna verdikleri yanıt olarak düşündüğümüzde bireysel kimliklere ek olarak *ulus kimliği* kavramıyla karşılaşırız.²⁰³ Ulus kimliğinin yanında sosyal kimlik geniş başlığı altında bireyin dini, etnik, kültürel, siyasal, sosyal, ekonomik vb. gruplarla ilişkili olarak ortaya çıkan farklı kimliklerinin bulunduğu görülmektedir.²⁰⁴

¹⁹⁸ Nuri Bilgin, *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu* (İzmir: Ege Yayıncılık, 1994), 209.

¹⁹⁹ S. Epstein, “The Self Concept Revisited or a Theory”, *American Psychologist* 28 (1973), 404-416. akt. [Hasan Bacanlı, *Sosyal İlişkilerde Benlik Kendini Ayarlayanın Psikolojisi* (Ankara: MEB Yayınları, 1997), 8.]

²⁰⁰ Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası* (İzmir: Aşina, 2007), 45.

²⁰¹ Taylor, *Çokkültürcülük*, 50.

²⁰² Charles Taylor, *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen (İstanbul: Ayrıntı, 2011), 44.

²⁰³ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997), 3.

²⁰⁴ Asım Yapıcı - Münir Yıldırım, “Küreselleşme Sürecinin Dinî Kimliklere Etkisi: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 6/17 (2003), 122.

Kimliği bireysel kimlik, grup kimliği, etnik kimlik, ulusal kimlik ve medeniyet kimliği olarak beşli bir tasnife tabi tutan Anık, bu tasnifteki öğelerin birbirinden bağımsız olmadığını, kimliğin bireysel ve kolektif (sosyal kimlik) tasnifinden daha ayrıntılı bir tasnifi olduğunu vurgulamaktadır. Bu tasnife göre kişinin dini tercihleri bireysel kimliğin bir parçasını oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle dinî kimlik bireysel kimliğin içerisinde onunla özdeşleşmiştir. Bireysel kimliklerin bazı yönleri değişime ve başkalaşmaya açıktır. Bireysel kimlikler kolektif kimliklerle etkileşim halinde olmakla birlikte aynı kolektif kimliğin taşıyıcısı olsa bile bireyin kendi adına tercihlerde bulunan bir varlık olması bireysel farklılıkların temelini oluşturmaktadır. Örneğin aynı inancı paylaşan bireylerden biri, bu inancın bütün gereklerini yerine getirmeye çalışırken, bir başkası bu inanca mensup olduğunu ifade etmekle birlikte gereklerini yerine getirme arayışına hiç girmeyebilir. Bireysel kimlikler zamana, mekana (toplumsal çevreye) ve etkileşime girilen kişiye göre farklılaşabilmektedir.²⁰⁵

Ayten ise çalışmasında Dinî Kimlik Ölçeği'nin maddelerini oluştururken, dinî kimliği “bireyin dinini kim olduğuyla ne kadar ilişkilendirdiği, dini hangi oranda kimliğinin bir parçası yaptığı, bir dine bağlı olmayı kendilik algısıyla ne kadar irtibatlandırdığı” şeklinde tanımlamıştır.²⁰⁶

Dinin kimlik inşasındaki bu içsel belirleyiciliği yanında onun aynı zamanda bireyin sosyal kimliğinin oluşumunda da etkili bir unsur olduğunu vurgulamak gerekir. Din bir yandan bireye kimliğin tanımını yaparak kendini oraya yerleştirme imkanı sunarken diğer taraftan bireyin sosyal kimliği için sağlam bir temel oluşturmakta ve oluşturulan bu temelin devamlılığını sağlama işlevini de yürütmektedir.²⁰⁷ Din toplumlar için bir yandan yeni değerler oluştururken diğer yandan var olan değerleri gözden geçirerek akıl ve sağduyu çizgisine çeker. Din kendine has terim, kavram ve sembollerle içinde yaşandığı toplumun düşüncesini yapılandırır.²⁰⁸

Sonuç olarak din bireyin gerek kişisel kimlik gerekse de sosyal kimliğinin inşasında önemli ve etkili bir role sahiptir. Çünkü din hayata bir anlam katar, bunun yanında bireyin bir yere ait olma ihtiyacını da karşılar, ona güven ve huzur verir. Bütün bunlar kimlik inşasının temelinde yer alan unsurlardır.

Günümüzde dinin kimlik inşasındaki rolü hala etkisini devam ettirmekte midir? Ammerman'ın ifadesiyle “Pre-modern durumda din kolektif ve çekirdek kimlikti. Modern durumda bir kolektif, çekirdek dinî kimliği benimsemek bir tercih meselesidir, determinizm meselesi değil.”²⁰⁹ Günümüzde dinî kimliğin

²⁰⁵ Mehmet Anık, *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi* (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 40-42.

²⁰⁶ Ali Ayten, “Dinî Bağlılık ve Dinî Kimliğin Ruh Sağlığına Katkısı Nedir? Din Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma”, *Din, Erdem ve Sağlık*, ed. Ali Ayten (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 100.

²⁰⁷ Asım Yapıcı, “Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet”, *Kimlik ve Din*, ed. Abdullah Özbolal - Mustafa Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 48-49.

²⁰⁸ Şaban Ali Düzgün, *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar* (Ankara: Otto, 2018), 18-19.

²⁰⁹ Nancy T. Ammerman, “Dinî Kimlikler ve Dinî Kurumlar”, çev. Hüsamettin Arslan, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Michele Dillon (İstanbul: Paradigma, 2014), 300.

bireysel bir seçenek olduğu düşüncesi yeni bir paradigmaya geçişi göstermektedir.²¹⁰ Bu durum günümüzde bireylerin kimliklerini belirlemede dinin etkisinin kalmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine post modern çağda dine yönelişin arttığını dile getiren araştırmacılar bulunmaktadır.

Modernite, küreselleşme ve teknolojinin gelişmesi vb. sebepler dinin birey ve toplum üzerindeki etkisini zayıflattığı gibi dinî kimlikleri de etkilemiştir.

Küreselleşme sürecinin dinî kimliklere etkilerini inceleyen Yapıcı'ya göre teknolojinin gelişmesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması farklı kültürlerin birbiriyle temasa geçmesi sonucunu ortaya çıkarmış bu da farklılıkları azaltırken toplumların birbirine benzemesini sağlamıştır. Din de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Yapıcı bu sürecin dinî kimliklere üç şekilde etki yaptığını ileri sürmektedir. Bu etkilerden ilki dini hayattan uzaklaşılması ve dinî kimliğin bireyler üzerindeki etkinliğinin azalmasıdır. İkincisi dinin vicdani bir hal alarak günlük hayattan çekilmesi ve dinin sosyal ilişkileri belirlemedeki rolünü kaybetmesi şeklinde gerçekleşirken üçüncü olarak geleneksel dindarlığa yeniden dönüş ya da fundamentalist hareketlere katılma şeklinde gerçekleşmektedir.²¹¹

Kimlik veya dinî kimlikle ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer konu teknolojinin gelişmesi, internetin yaygınlaşması ve sosyal medyanın bireylerin benliklerini ifade ettikleri bir alan haline gelmesiyle *sanal/dijital kimlik* kavramının ortaya çıkışıdır. Bireylerin gerçek kimliği yanında sosyal medyada kendilerini ifade ettikleri sanal/dijital kimliklerinden söz edebiliriz. Bu anlamda günümüzde sosyal medya bir kimlik inşa etme alanına dönüşmüştür.

Dijital kimlikler esnek bir yapıya sahiptir. Birey sosyal medya ağlarında dilediği gibi veya olmasını istediği gibi kimliğini tasarlayabilir, değiştirebilir veya dönüştürebilir. Sanal kimlikler benliğimizin farklı tezahürlerini bünyesinde barındırmaktadır. Benlik sunumunun sosyal medya ağlarında benliğin idealize edilmesi sorunsalını beraberinde getirdiği bunun da tek tipleşmeye yol açtığı belirtilmektedir.²¹²

Diğer taraftan gerçek hayatta istediği kimliği sergileyemeyen bireylerin sosyal medya ağlarında kendilerini daha özgür hissederek istedikleri benliğe büründükleri yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur. Burada gerçek benlik ile idealize edilmiş sanal benlik arasındaki uyumsuzluklar ve farkların bireyde yaratacağı birtakım problemlere dikkat çekilerek bireylerin böyle bir durumda gerçek kişiliklerini ve değerlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecekleri vurgulanmaktadır.²¹³

²¹⁰ Arthur L. Greil - Abdullah Özbolat (ed.), “Kimlik ve Din”, *Kimlik ve Din* (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 19.

²¹¹ Yapıcı - Yıldırım, “Küreselleşme Sürecinin Dinî Kimliklere Etkisi: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”, 135.

²¹² M. Meder - C. Ada, “Benlik Sunumunun Dijitalleşmesi”, *Pamukkale Üniversitesi SBED* 51 (2022), 404.

²¹³ Sevgi Kavut, “Goffman’ın Benlik Sunumu Kuramı Bağlamında Sosyal Medyada Kimlik İnşası: Instagram Üzerine Bir Araştırma”, *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* 1 (2018), 10.

Gerek kimlik gerekse sanal kimlik etrafında düşündüğümüzde mahremiyetin kimlikle ilişkisini nasıl yorumlamamız gerekir? Aslında gelişim sürecine baktığımızda *kimlik* de *mahremiyet* de daha çok modern dönemde yüksek sesle ifade edilen kavramlar olmuşlardır. Bu durum modern öncesinde bireylerin kimliklerinin ve mahremiyetlerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Modernleşmeyle birlikte bireyin, bireyciliğin, bireysel kimlik ve bireysel alan kavramlarının ön plana çıktığını bunlarla eşzamanlı olarak mahremiyet hakkı, özel yaşam hakkı taleplerinin yüksek sesle dile getirilmeye başlandığını görmekteyiz.²¹⁴ Diğer taraftan kimlik de mahremiyet olgusu da değişken ve dinamik olmaları bakımından birbirlerine benzemektedirler. Kimlikler büyük oranda toplumsal yapı içerisinde inşa edilirler, mahremiyet de toplumsal yapının değerlerinden, inançlarından davranış ve yaşayış şekillerinden süzülür.

Kimlik, sosyal kimlik kuramcılarının da üzerinde durdukları gibi bireyin içinde yaşadığı toplumun inançlarından, değerlerinden ve mahremiyet anlayışından etkilenmektedir. Çünkü mahremiyet psikolojik boyutunun yanında toplumları derinden ve yakından ilgilendiren sosyolojik bir olgudur.²¹⁵ Dolayısıyla mahremiyet bir yandan bireylerin anlam ve aidiyet arayışlarında, benlik inşalarında bir yer teşkil ederken diğer taraftan toplumsal ilişkiler örgüsü içinde yaşayan bireyin toplum içindeki konumunu oluşturmada, diğerinin alanı ve benim alanım ayrışmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Günümüzde benlik sunumları ve mahremiyet anlayışlarının dönüşüme uğramasının birbiriyle etkileşimli bir şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Sosyal medya ağlarında mahremiyetin ifşası ile benlik sunum taktikleri arasında bir ilişki olduğu bulgulanmıştır.²¹⁶ Sosyal medya ağlarındaki benlik sunumları hem benliğin yapısal dönüşümünü hem de mahremiyetin dönüşümünü ve bu konular etrafındaki yeni problemleri ortaya çıkarmıştır.

Mahremiyetin sınırlarının ne yönde değişim gösterdiğini inceleyen Budak “mahremiyetin aşkın sınırlarının içkinleştirildiğini”, “mahrem alanın modern hukukun rasyonalist bakış açısıyla ve modern ahlakın narsistik değerleri ile belirlendiğini” ifade etmektedir. Yine sosyal medyada “bedenin ve mahrem alanın kamusallaşması”, “bireyin şahsiyetini meta haline getirmesi”, “teşhir ve röntgenin normalleşmesi” ve “gözetlemenin meşru kılınarak kanıksanması” gibi süreçlerin mahremiyetin sınırlarındaki değişimin en önemli sebepleri olduğunu söylemektedir.²¹⁷ Bu ifadeler sosyal medyada mahrem alanın ve mahrem sınırların belirlenmesinde dinin belirleyiciliği rolünü kaybetmekte olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bireylerin dinî kimlikleri de bu belirleyicilikten yoksun olma süreçlerinde hem etkileyen hem de etkilenen taraf olmaktadır.

²¹⁴ Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, 197.

²¹⁵ Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, 211.

²¹⁶ bkz. Canan Yavuz, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medyada Benliğin Sunumu: Instagram Örneği* (İstanbul: Marmara SBE, 2019). Ebrar Çoban, *Sosyal Medyada Benlik İnşası ve Mahremiyet Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans, 2021).

²¹⁷ Budak, *Yeni Çağ, Yeni Medya Mahremiyetin Yeni Sınırları*, 239.

Sosyal medya platformlarının kimliğin inşa edildiği ve benlik sunumlarının gerçekleştiği bir alana dönüşmesi sürecinde bireylerin dinî kimliklerinin de bu inşa ve sunum süreçlerine dahil olduğu ve dinî kimliklerin bazı etkilenmeler, değişim ve dönüşümler yaşadığı görülmektedir. Bu noktada bir diğer soru “Dinî kimlikler sosyal medya ortamlarında mahremiyet açısından nasıl bir durumda bulunmaktadır?” sorusudur. Sosyal medyada birtakım ilişkiler içine giren, paylaşımlarda bulunan bireylerin dinî kimlikleri onların mahremiyet yönelimlerinde bir etkiye sahip bulunmakta mıdır? Bireyler sanal/dijital kimliklerini ne düzeyde dinî kimlikleriyle ilişkili olarak düşünmektedirler? Ve mahremiyet yönelimleri bu ilişkiye göre şekillenmekte midir? Yoksa mahremiyet yönelimleri dinî kimliklerden başka dinamiklerin etkisiyle şekillenmekte midir? Mahremiyetin dinî kimlikle ilişkisini araştırdığımız çalışmamızda bu sorulara cevap bulmaya çalışmaktayız.

Sosyal medyada kimliğin ben/biz ve öteki taraflarının çok daha belirgin olduğunu ifade eden Dereli, belli yeterlilikte paylaşım yapan bir kullanıcının nelerden hoşlanıp hoşlanmadığı, kimleri takip ettiği, hangi konulara merak duyduğu, hangi siyasi görüşü benimsediği, ağında hangi ideolojiden insanlar olduğu, dinî anlamda herhangi bir gruba aidiyet besleyip beslemediği, nasıl bir dindarlık yorumunu benimsediği vb. dinî kimliğini tamamlayan pek çok bileşen hakkında kestirim yapmanın hiç de zor olmadığını ifade etmektedir. Dereli’ye göre kimlik ve dinî kimlik sosyal medyada beğeni yapmak, gör(ün)mek ve gözetle(n)mek, tükettiğini göstermek, fotoğraf ve video paylaşımında bulunmak yollarıyla ifade edilmektedir.²¹⁸ Sosyal medyada yapılan bu paylaşımların ortaya çıkardığı en büyük problemlerden biri hiç kuşkusuz mahremiyet problemidir. Dereli, mahremiyetin dinî kimlikle doğrudan ilişkisine vurgu yaparak, yaptığı görüşmeler sonucunda gündelik hayatta bastırılan bazı davranış biçimlerinin sosyal medyada açığa çıktığı için aslında insanların sosyal medyadaki dinî kimliklerinin daha gerçekçi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Şimdiye kadar savunulan sanal dünyanın hayali/gerçek dışı bir ortam yarattığı düşüncesine zıt olan bu düşünceye göre gündelik yaşantısında oldukça dindar birinin, sosyal medyada farklı bir kimliğe bürünerek hayatının hemen her anıyla ilgili paylaşım yapması, sanal dünyanın gerçek dışı/hayali olmasıyla değil, sosyal medyanın bireyin dinî kimliğinin bir aynası ve tamamlayıcısı olma fonksiyonuyla açıklanmaktadır.²¹⁹ Bu düşünceye göre sosyal medya ve gerçek hayat birbirlerinden kesin çizgilerle ayırt edilemez, dolayısıyla kimlikler de bu ikisi arasında sosyal medyanın akışkan özelliğinden etkilenerek şekillenmektedir. Bu noktada en büyük güçlüğü mahremiyet çıkarmaktadır. Dereli’nin araştırmasından çıkan sonuca göre bireyler sosyal medyada mahremiyetin sınırları konusunda birbirlerinden farklı düşünmekte ve hareket etmektedirler. Kullanıcılar birbirini sürekli eleştirmekte, birbirlerinin dindarlığını sorgular hale gelmektedirler.²²⁰

²¹⁸ Dereli, *Sanala Veda Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık*, 147-149.

²¹⁹ Dereli, *Sanala Veda Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık*, 211.

²²⁰ Dereli, *Sanala Veda Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık*, 371.

Dinî kimlik ve mahremiyet ilişkisinde değineceğimiz bir başka kavram, sağlıklı bir dini tutum ve yaşama biçimi olarak ortaya çıkan *gösterişçi dindarlık* kavramıdır. Gösterişçi dindarlık birey ve grubun çeşitli amaçlarla insanlara göstermek için yaptığı dindarca davranışları etrafında biçimlenen sosyal ilişki ve etkileşimler ağı meydana getirmektedir.²²¹ Bir dinî tutum olarak gösterişçi dindarlık dış güdümlü veya dışa dönük dindarlık modeli içinde ele alınabilir. Bu kişiler dini kendi kişisel gayeleri için araç olarak ele alıp işlevsel hale getirirler.²²² Sosyal medya platformları da çoğu zaman gösterişçi dindarlığın sunum alanı olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda sosyal medya dindarlığı veya popüler dindarlık olarak farklı isimlerle kavramsallaştırılan ve sosyal medya ortamlarında binlerce farklı örneğine rastladığımız bu türden bir kimlik sunumu mahremiyet algısının zayıflamasını da beraberinde getirmektedir.

1.5. Mahremiyet - Değer İlişkisi

Felsefe, sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimi, ahlak vb. birçok alanı ilgilendiren değer kavramının tarih boyunca birçok tanımı yapılmıştır. Değerlerin farklı bakış açılarıyla ele alınmasından dolayı onunla ilgili tanımlar da birbirinden farklılık göstermektedir.

Değer tanımlarına bakıldığında değerlerle bağlantısı en sık vurgulanan kavramların inançlar, eğilimler, normatif standartlar ve tutumlar olduğu görülmektedir.²²³

Değerler üzerinde çalışmalarıyla tanınan Rokeach,²²⁴ değer kavramını “bireysel veya toplumsal olarak zıt bir davranış şekli veya yaşam amacına karşı tercih edilen belirli bir davranış biçimi veya yaşam amacı niteliğinde süregiden bir inançtır.” biçiminde tanımlamıştır. Ayrıca Rokeach, değerlerin birleşerek bir değer sistemi meydana getirdiğini belirtmiş ve bu değer sistemini ise göreceli bir öncelik hiyerarşisinde tercih edilen davranış tarzları veya yaşam amaçları ile ilgili inançların devam eden bir organizasyonu olarak tarif etmiştir.²²⁵

Rokeach değerlerin süreklilik ve görecelik özelliklerine sahip olduğunu belirtmiştir. Ona göre yaşam değerlerinin hem kalıcı hem de değişebilen özellikte olması gerekir. Değerin bir inanç olduğunu ifade eden Rokeach inançları, ilki bir şeyin doğru veya yanlış olma durumunu gösteren tanımlayıcı ve varoluşsal inançlar, ikincisi inancın objesinin iyi ya da kötü olduğunu değerlendiren değerlendirmeci inançlar ve sonuncusu davranış amaçlarının veya amaçlarının arzu edilebilir olup olmadığı hakkında sıkı

²²¹ Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık* (Pınar Yayınları, 2002), 14.

²²² Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, 43.

²²³ Kadir Ulusoy - Bülent Dilmaç, *Değerler Eğitimi* (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 14.

²²⁴ Milton Rokeach değerler ile ilgili düşüncelerini 1973'te yayınladığı *The Nature of Human Values* adlı çalışmasında ortaya koymaktadır.

²²⁵ Ali Karababa, “Kuramsal Temelde Değerler”, *Değerler ve Değerler Psikolojisi*, ed. Bülent Dilmaç - Hasan Hüseyin Bircan (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 2.

kurallar koyucu ve yasaklayıcı inançlar olmak üzere üç kısımda ele almaktadır. Kendisi değerlerin tıpkı inançlar gibi bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutları bulunduğunu ifade ettikten sonra değerleri amaçsal (terminal) ve araçsal (instrumental) olmak üzere iki kategoride ele alarak aralarında fonksiyonel ilişki bulunan bu iki kategoride on sekiz değeri sınıflamıştır. Araçsal değerlere göre daha soyut, evrensel ve değişmez özellikler gösteren amaçsal değerler arzu edilen değerlerdir. Araçsal değerler ise amaçsal değerlere göre daha somut ve değişkendir. Yine de bu iki değer arasındaki ayrımı kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Örneğin dürüstlük güven için bir araç, güven de barış için bir amaç değer olabilmektedir.²²⁶

Rokeach Değer Envanteri, sosyal psikolojide değerlerin ölçümü konusunda ortaya atılmış temel ölçeklerden biridir. Bu envantere yer alan amaçsal değerler rahat bir yaşam, mutluluk, eşitlik, sosyal onay, ahiret selameti, aile güvenliği, dünyada barış, başarı, bilgelik, gerçek dostluk, güzellikler dünyası, heyecanlı yaşam, iç huzur, kendine saygı, olgun sevgi, özgürlük, ulusal güvenlik ve zevk olarak başlıklandırılmıştır. Araçsal değerler ise bu amaçlara ulaşmada kullanılabilecek davranış tarzları ile ilgilidir. Bunlar hırslı, neşeli, bağımsız, sevecen, bağışlayıcı, cesur, dürüst, entelektüel, geniş görüşlü, hayal gücü kuvvetli, itaatkâr, kontrollü, kibar, mantıklı, muktedir, sorumlu, temiz ve yardımsever olarak belirlenmiştir. Amaçsal değerlerin bazıları ben merkezli bazıları toplum merkezlidir. Örneğin ahiret selameti veya kendine saygı ben merkezli (kişisel) değerler iken, barış içinde bir dünya, ulusal güvenlik, özgürlük vb. toplum merkezli (sosyal) değerlerdir. Araçsal değerler ise bazıları moral içerikli bazıları da yeterliliğe ilişkindir. Moral değerlerin odak noktası kişilerarası olmasıdır. Dürüst, sevecen bağışlayıcı vb. değerler bu araçsal değerlere örnek olarak gösterilebilir. Diğer araçsal değerler ise hayal gücü kuvvetli, mantıklı, entelektüel vb. gibi yeterlik veya kendini gerçekleştirme ile ilgilidir.²²⁷

Sosyal değerler ile ahlaki hükümler arasındaki ilişkiyi inceleyen Güngör, değerleri zihni (kognitif) muhtevamızın başlıca unsurları olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımını Dewey'in sadece duygularımızın bilgilerimizi değil, aynı zamanda bilgilerimizin duygularımızı etkilediği düşüncesine işaret ederek temellendirmektedir. Buna göre Güngör ahlakın ilme yani duygusal muhtevalı değer hükümlerimizin bilgilerimize dayandırılması gerektiğini savunmaktadır.²²⁸ Güngör'e göre insanın davranışları, -bazı istisnalar dışında- onun değerler de dahil olmak üzere kognitif sisteminin bir yansımasından ibarettir. Değerler -her zaman olmamakla birlikte- davranışta birer bağımsız değişken rolü oynar. Mesela bir insanın resim sergilerini gezmesi, eğer prestij kazanmak gibi bir sosyal değer uğruna değilse, bize onu estetik değeri hakkında bilgi verir. Dua etmek veya dua etmenin manasızlığına inanmak o insandaki dini değerini yerini belirtir. Güngör'e göre değerler bir bakıma bizim hayatımızın gayeleridir. Hatta sadece kendi hayatımızın değil, başkalarının hayatı için de gaye olmasını istediğimiz şeylerdir. Bu

²²⁶ Karababa, "Kuramsal Temelde Değerler", 8-9.

²²⁷ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar Yaklaşımlar* (İstanbul: Bağlam, 2016), 83-84.

²²⁸ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* (İstanbul: Ötüken, 1998), 43-44.

gayeler bazen fertte bazen de toplumda ortaya çıkabilir. Toplum seviyesinde çeşitli değer oryantasyonlarından söz edilebilir. Örneğin bir kimse sakın bir hayat içinde ilim veya sanatla uğraşmayı gaye edinir; bir başkası öbür insanları da kendi beğendiği yola çekmeyi kutsal bir görev sayar; bir başkası bütün huzur ve saadetin iktisadi kudretle mümkün olacağına inanır.²²⁹

Shalom Schwartz²³⁰ değerleri, kişiye yol gösterici ilkeler ve olayları değerlendirmesinde ona rehberlik eden arzu edilebilir hedefler olarak tanımlamaktadır. Bu durum kimi zaman bilinçli kimi zaman ise bilinç dışı olarak kendini gösterir. Schwartz değerlerin kişisel tercihlerden başlayıp evrensel boyuta kadar uzanan geniş bir yelpazede var olduğunu belirtir. Biyolojik farklılıklar, toplumsal yaşantılar ve farklı kültürlerin etkisi altında kalma faktörlerinden dolayı kişiler değerlere farklı öncelikler verebilmektedir.²³¹ Değerleri her bireyde doğuştan var olan üç evrensel gereksinimin bilişsel yansımaları olduğunu belirten Schwartz kişilerin hedeflerine ulaşabilmeleri için gereksinimlerini değerler biçiminde ifade etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu üç evrensel gereksinimden ilki biyolojik gereksinimler, diğeri kişiler arası etkileşimin gerektirdiği gereksinimler ve üçüncüsü ise toplumların devamı için gereken gereksinimlerdir. Schwartz birçok kültürde değerlerle ilgili yaptığı incelemelerinin sonunda değeri, on farklı boyutta ele almıştır. Bunlar güç, başarı, hazcılık, uyarılma, öz yönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyum, güvenlik olarak belirlenmiştir. Schwartz bu on değer birbirinden bağımsız olarak yapılandırılmış boyutlardan çok bütüncül bir yapı sergilediğini belirtir. Ona göre değerler birbirleriyle ilişki içerisinde ve birbirleriyle etkileşime girerek bir üst değeri ortaya çıkarırlar.²³²

Psikolojide değerler ile ilgili ilk test 1928’de Eduard Spranger tarafından geliştirmiştir.²³³ Spranger kişilerin sahip oldukları değerlere göre kişiliklerini ortaya koymaya çalışmış ve buna göre altı kişilik tipi belirlemiştir. Bu altı değer ve kişilik tipi şöyle sıralanabilir: Birincisi bilimsel değerdir. Bu değere sahip birey deneysel, akılcı ve entelektüel olarak adlandırılır. Diğeri ekonomik değerdir. Bu değerde yararlılık ve pratiklik ön plandadır. Bu değere sahip birey maddi değerlere yaşamda önem verilmesi gerektiğini ifade eder. Bir diğeri estetik değerdir. Burada simetri, uyum, şekil, düzen ve estetik ön plandadır. Dördüncü olarak sosyal değer gelir. Bu kişilik tipinde insan sevgisi, bencil olmama ve yardımlaşma ön plandadır. Bir diğeri politik değerdir. Bu değere sahip birey başkasını yönetmekten hoşlanır. Son olarak dinî değer yer almaktadır. Bu değere sahip bireyler evreni bir bütün olarak değerlendirirler ve din uğruna dünyevi hazları feda edebilirler.²³⁴

²²⁹ Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 83-85.

²³⁰ Shalom Schwartz değerler ile ilgili düşüncelerini 1992’te yayınladığı “Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries”, (*Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.) çalışmasında ortaya koymaktadır.

²³¹ Karababa, “Kuramsal Temelde Değerler”, 10.

²³² Karababa, “Kuramsal Temelde Değerler”, 11.

²³³ Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 84.

²³⁴ Karababa, “Kuramsal Temelde Değerler”, 16-17.

Allport, Vernon ve Lindzey²³⁵ de Spranger'in yaptığı altı boyutlu değerler sınıflamasını kabul etmişlerdir. Bu boyutların benimsenme düzeyi bireylerarası farklılıklar göstermekte, birisi için daha önemli olan değer bir diğeri için daha önemsiz olabilmektedir. Bunun yanında birey bir ya da birden fazla değere de sahip olabilir. Bireylerin farklı düzeylerde önem verdiği bu değerler kişilerin yaşam amaçlarını belirleyip yaşam tarzına yön verebilmektedir. Spranger'in ayırımına çok benzer olarak Allport ve diğerlerinin ayırımında ilk sırayı estetik değer almaktadır. Bu boyutta zarafet, ahenk, simetri, güzellik ön plandadır. Diğeri teorik değerdir. Eleştirinin, rasyonel düşüncenin ve gözlem gücünün ağır bastığı bu boyutta araştırmacı yönü gelişmiş kişiler bulunmaktadır. Bir diğeri ise dinî değerdir. Evreni anlamanın ön planda olduğu bu boyut kutsal öğeler taşıyan inançlar sistemine karşılık gelmektedir. Bir başkası siyasi değerdir. Elde edilen güç aracılığıyla başkalarının üzerinde hakimiyet kurmanın ağır bastığı boyuttur. Bir diğeri sosyal değerdir. Naziklik, sempatiklik, sevgi, yakın dostluklar kurmak, özverili olmak kavramları bu boyutu temsil eder. Bu değere sahip kişilerin amacı dostluklar kurarak gerçek sevgiyi elde etmektir. Ve son sırada ekonomik değer yer almaktadır. Bu boyutta maddi olarak kendini iyi hissetmek önemlidir. Bu değere sahip kişilerin temel amacı ekonomik açıdan başkalarını geçmektir.²³⁶

Rokeach, Schwartz, Spranger, Allport vd. den başka değerler konusunda yaklaşımlar geliştirenler vardır. Örneğin Lynn R. Kahle, Geert Hofstede, Dilmaç ve Arıca da değerleri tasnif etmişlerdir. Tasnifler birbirleriyle benzerlik gösterdikleri için belli başlıları açıklanmış, çalışma kapsamında hepsine yer verilmemiştir.

Değer tanımlarına, değerlerle ilgili yaklaşımlara ve değerlerin tasnifine genel olarak yer verdikten sonra bu noktada değerlerin mahremiyetle nasıl bir ilişki halinde bulunduğu sorusuna cevap aramak gerekmektedir. Değerler toplumdan topluma farklılık gösterdikleri gibi, bir toplumda zaman içerisinde çeşitli etkenler sebebiyle değişirler. Tıpkı din gibi değerler de bireyin mahremiyet yönelimlerinde belirleyici bir rol üstlenirler. Değerleri inanç olarak tanımlayan veya onu bilişimizin bir ürünü olarak gören veya değeri hayat amaçlarımız olarak ele alan diğer yandan onu başkalarıyla gerçekleştirdiğimiz etkileşimlerle açıklamaya çalışan yaklaşımların ve tanımlama çabalarının hepsinde değer bireyin kendi özeli, başkasının özeli, bilinmesini istediği veya gizli kalmasını tercih ettiği durumları etkileyici ve belirleyici bir rolü olduğu görülmektedir. Toplumsal değerleri güçlü toplumları oluşturan bireylerin birbirlerinin kişilik haklarına, özel hayatın gizliliği ilkelerine de o oranda hassasiyet göstermeleri beklenir. Bir toplumda değerler zayıfladıkça buna bağlı olarak değerlerin etkilediği tüm kavramlar da zayıflamaya başlayacaktır. Mahremiyet de bu kavramlardan biri olarak düşünülebilir.

Bu noktada Poyraz'ın aşağıdaki ifadelerine dikkat çekmek yerinde olacaktır.

²³⁵ G.W. Allport, E. Vernon ve G. Lindzey'in 1960'ta yayınladıkları *A Study of Values*, (Boston, Houghton-Mifflin) onların değerler konusundaki fikirlerine ışık tutmaktadır.

²³⁶ Karababa, "Kuramsal Temelde Değerler", 15.

“Mahremiyetin töreler, hukuk ve geleneğin içinde olmuş bir anlamı vardır. Dünyaya ilişkin kodlarımız değiştikçe, dünyayı oluşturan kodlar değiştikçe bu dünyaya ilişkin değerler ve etik kodlar da değişir ve bizler olguları bu kodlara göre yeniden değerlendiririz. Bu anlamda mahremi anlam ve sınırlarını kamusal alan kodları oluşturup korumaktadır.”²³⁷

Kamusal alan ve özel alanın sınırları mahremiyetin sınırlarını belirlerken, değerler ve etik kodlar ise hepsinin üzerinde kuşatıcı bir etkiye sahip olmaktadır.

Mahremiyetin bir işlevi de değerleri korumaktır denebilir. İnsan onuru ve şerefi, özel yaşamın gizliliği ve korunması gibi mahremiyet kavramının altına yazılabilecek pek çok konu temelde bazı değerleri korumaktadır. Westin’in özel yaşamın gizliliği tanımlamasından hareketle özel yaşamın gizliliğinin bazı değerleri koruduğu belirtilmiştir. Westin’e göre özel yaşamın gizliliği, “kişilerin, kendilerine ait bilgiyi ne zaman, ne şekilde ve ne kapsamda başkalarıyla paylaşacaklarını belirleyebilmelerine ilişkin taleplerinin korunmasıdır.”²³⁸ Tanımdaki sınırlara bağlı kalarak özel yaşamın gizliliğinin koruduğu değerlerden birinin *bağımsızlık* olduğu söylenebilir. Kişisel bağımsızlık özel yaşamın gizliliğinin korunmasının yerine getirdiği işlevlerden biridir. Bu bağımsızlık kişisel gelişim için vazgeçilmezdir. Kişiye özel bir alan bırakılması, kişinin bir bireysellik geliştirebilmesi ve kişisel bütünlüğünü koruyabilmesi bakımından önemlidir.²³⁹

Özel yaşamın gizliliğiyle korunan bir başka değer *duygusal rahatlama ve çözülme*dir. Böylelikle kişi toplumsal sorumluluk ve yükümlülüklerinin ağırlığından sıyrılma imkanı bulur. Rahatlayabilme, kendi başına kalabilme, kişinin sadece kendisi olabildiği ve içinde bulunduğu psikolojik halini istediği şekilde yaşayabildiği anlar ve alanlara sahip olabilme imkanı, bireyin fiziksel ve zihinsel sağlığı için elzemdir.²⁴⁰

Özel yaşamın gizliliğinin korunmasının gerçekleştirdiği bir diğer işlev, *sınırlı ve korunaklı bir iletişim*dir. Sınırlı ve korunaklı iletişim bireyin bir ihtiyacıdır. Bu durum kişinin gerek yakın ilişki içinde olmadığı kişilerle gerekse de yakın ilişki içinde bulunduğu kişilerle olan iletişimde ona rahatlık ve güven hissi sağlar. Sınırlarını belirleme özgürlüğünün elinde olması ve istediği ölçüde korunaklı iletişim ve ilişkiler ağını sağlaması bireyi daha güvende, rahat hissettirir.²⁴¹

²³⁷ Hakan Poyraz, *TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, “Mahremiyet”, (Erişim 13 Temmuz 2023).

²³⁸ Alan F. Westin, *Privacy and Freedom* (Ig Publishing, 2015). akt. [Daniel J. Solove - Paul M. Schwartz, *Privacy, Information and Technology*, (USA: Wolters Klower, 2009), 41.]

²³⁹ Alan F. Westin, “Science, Privacy, and Freedom: Issues and Proposals for the 1970s, The Current Impact of Surveillance on Privacy Part I”, *Columbia Law Review* 65/6 (1966), 1023-1024. akt. [Mehmet Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-tarihsel Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 58/1 (2003), 32-33.]

²⁴⁰ Solove - Schwartz, *Privacy, Information and Technology*, 43. akt. [Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, 33.]

²⁴¹ Westin, “Science, Privacy, and Freedom: Issues and Proposals for the 1970s, The Current Impact of Surveillance on Privacy Part I”, 1027-1029. akt. [Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, 35.]

Özel yaşamın gizliliğinin koruduğu bir başka değer ise *kişisel karar alabilme imkanı* olarak gösterilmektedir. Kişi bu sayede kendisi istediği zaman istediği kapsamda bilgi paylaşma bağımsızlığına sahip olmakla birlikte aynı zamanda kendisine ulaşan bilgiler karşısında alternatif davranış geliştirme ve olası sonuçları değerlendirme imkanına sahip olur. Böylelikle özel yaşamın gizliliği bireye kişisel değerlendirme ve karar alabilme serbestliğini sağlamış olur.²⁴²

Mahremiyeti koruyarak kurulan *güven* tüm insan ilişkilerinde temel değer olarak ele alınmaktadır. Gözetim ise mahremiyetin sınırlandırılması ve örselenmesi sonucunu doğurarak toplumdaki samimiyet, dostluk ve güven değerlerini olumsuz etkilemektedir. Tüketim kültürünün hakim olduğu postmodern çağımızda, ekonomik değer en önemli değer olarak görülmesi kişisel verilerin metalaşması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak gözetimin yaygınlaşması ve mahremiyetin azalması bireyi dijital bir veriye dönüştürmekte, bu dönüşüm değerlerinden ve mahremiyetinden yoksun bırakılmış bir insanın ne kadar insan kalabileceği ile ilgili varoluşsal soruları ortaya çıkarmaktadır.²⁴³

Gerek gözetim gerek özel hayatın kamusal alan tarafından daraltılması ve kişisel bilgiye kolaylıkla erişim sağlanabilmesi ve gerekse de bireyin mahremiyetini kendi arzu ve isteğiyle kendisinin ifşa etmesi olarak başlıklandırabileceğimiz mahremiyete yönelik tehditler, öncelikle değer alanındaki değişim, dönüşüm ve dejenerasyonun bir sonucu olarak düşünülebilir. Değerlerin büyük çapta tehdide maruz kaldığı mecralardan birinin sosyal medya platformları olması ve bu platformların aynı zamanda mahremiyete de büyük oranda kayıplar yaşatan mecralar olması tesadüf değildir.

Sosyal medyada her şeyin görünür kılınabilmesi, içerik kontrolünün yapılamaması bu alanın kontrolsüz, dezenformasyona açık ve korunmasız olmasına sebebiyet vermekte bu durum sosyal medya ortamlarının ahlaki değerlerin dejenerasyon alanına dönüşmesine sebep olmaktadır.

Sosyal medya ahlaki değerleri birkaç şekilde dejenere etmektedir. Yalan haber ve iftira, uygun olmayan içeriklere erişim ve teşhir, siber zorbalık ve gösteriş (riya) bu dejenerasyon şekilleri arasında gösterilebilir.²⁴⁴

Yapılan araştırmalar da özellikle gençlerin ve çocukların hayatında çok büyük ve önemli bir yere sahip olan sosyal medya araçlarının kullanıcıları için siber zorbalık alanlarına dönüşebildiğini göstermektedir. Kısa ve uzun vadede çocuk ve gençlerin psikolojileri üzerinde zararlı etkileri bulunan, onlar için travma oluşturan bu durum, en temel değer olan güvene de zarar vermektedir. Özü’ün 2018’de YouTuber’lık yapan ilköğretim öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada dijital kültüre geçiş sürecinin,

²⁴² Cate Fred H., *Privacy in the Information Age* (Washington DC: Brookings Institution, 1997), 25-26. Westin, “Science, Privacy, and Freedom: Issues and Proposals for the 1970s, The Current Impact of Surveillance on Privacy Part I”, 1026-1027. akt. [Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, 35-36.]

²⁴³ Cumhur İzgi, “Mahremiyet Kavramı Bağlamında Kişisel Sağlık Verileri”, *Türkiye Biyoetik Dergisi* 1/1 (ts.), 25-35.

²⁴⁴ Mehmet Haberli, “Sosyal Medyada Dini İnanç ve Ahlaki Değerlerin Dejenerasyonu Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı* (Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2018), 644.

YouTube'un ve özellikle YouTuberlar'ın; dijital yerlilerin sosyalizasyon, çocukluğun dijitalleşmesi ve dijital gözetime dahil olma durumlarına yansımaları incelenmektedir. Ayrıca gözetim toplumunda ebeveyn gözetiminin kazandığı boyut, bu süreçler doğrultusunda toplumsal değerlerde ve bireylerin sosyal iletişimlerdeki değişim, bedenlerini algılama, bedenleşme ve son olarak kimliklerini oluşturma süreçleri değerlendirilmektedir. Araştırmaya göre “çocukluğun dijitalleşmesi” olarak ifade edilen süreçte, sosyal medya mecralarında çokça vakit geçirme sonucunda çocuklarda yetişkinleşme olarak adlandırılan yetişkin gibi davranma, fazla kontrollü olma, özgür davranamama davranışları ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra altyapısını dijital gözetim ve dijital habitusun oluşturduğu “yapay yansıtma kimliği” olarak isimlendirilen bir kimlik geliştiğini belirten araştırmacı, Youtube kültürünün çocukları değişen dünyayı takip etmelerine ve kendilerini buna hazırlamalarına olanak sağlarken diğer taraftan çocukların yaşlarının küçük olması ve karşılaşabilecekleri tehlikeleri önemsememeleri ve bu tehlikelerin önüne nasıl geçeceklerini bilmemelerinden dolayı ailelerin sorumluluklarının daha da arttığına dikkat çekmektedir.²⁴⁵

Sosyal medya platformlarının mahremiyet üzerinden ahlaki değerlere yaptığı etkiyi örnekleyen çalışmada Kaya, İngilizcede share (paylaşmak) ve parenting (ebeveynlik) kelimelerinin birleşiminden oluşan “sharenting”in yani sosyal medya anneliğinin ulaştığı tehlikeli boyutlara dikkat çekmektedir. Çocuklarının gelişim evrelerinin tüm aşamalarını fotoğraf veya videolarla paylaşan anneler öncelikle çocuklarının mahremiyetini ihlal etmektedirler. Bu paylaşımlar çocukları, rızaları alınmaksızın, savunmasız bir şekilde sosyal medya ortamlarına iterken aynı zamanda onları pedofili, çocuk kaçırma ve çocuk istismarı vb. tehlikelere açık hale getirmektedir. Sosyal medya anneleri kendi çocuklarının mahremiyet duygularına zarar verdikleri gibi takipçilerinin mahremiyete bakış açılarını da etkilemektedirler. Sosyal medya annelerinin reklam ve ticari kaygılarla paylaşım yapmaları sebebiyle “dijital kaçırma” olarak ifade edilen çocuğun fotoğrafının başka anne babalarca kaçırılıp çocuğa yeni bir dijital kimlik verilmesi vb. sorunların yaşanması savunmasız bir durumda bulunan çocuğun ne kadar büyük bir tehlikenin eşiğine getirildiğini göstermektedir. Sosyal medya annelerinin hesaplarının gösteriş, mahremiyet ihlali, empati yoksunluğu, yanlış yönlendirme gibi ahlaki değerler açısından sorunlu pek çok mesaj içerdiği görülmektedir. Mahremiyetin yok sayılması gösterişi pekiştirmekte, gösteriş ise empatiyi öldürmekte ve bencilliği ön plana çıkarmaktadır. Sonuç olarak gerek sosyal medya annelerine gerekse de onların takipçilerine çocuklarını ve kendilerini değerler konusunda dezavantajlı bir konumda bıraktıklarının fark ettirilmesi toplumun geleceği açısından önem taşımaktadır.²⁴⁶

Sonuç olarak mahremiyet bağlamında ortaya konulan çalışma ve araştırmalar da göstermektedir ki günümüzde sosyal medya, değerlerin öğrenildiği, aktarıldığı veya inşa edildiği bir alan olma özelliğini artırmıştır. İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla toplumun her kesiminden bireyin özellikle çocuk ve

²⁴⁵ Özuz, *Dijital Sosyoloji Perspektifinden Toplumsal Değerlerin Değişme Sürecinde Youtuberlar: İlköğretim Öğrencileri Örneği*, 184-191.

²⁴⁶ Zeynep Kaya, “Sosyal Medya Anneliği ile Değer Sahibi Çocuk Yetiştirmek”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 8/15 (2023), 128-133.

gençlerin internetten öğrenme, etkilenme ve internet tarafından yönlendirilme ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Medyanın toplumsal değer aktarımında birtakım olumlu etkilerde bulunduğu ortaya konulmuştur. Bilgi paylaşma, öğrenme olanağı sunma, basit iletişim imkanı tanıma, eğitim aracı olarak kullanıma müsait olma, ifade özgürlüğü sağlama, demokratik bir bağlam yaratma ve kültürler arası iletişime zemin hazırlama olanaklarını sunması medyanın toplumsal değerlere yaptığı olumlu katkılar arasında zikredilebilir. Diğer taraftan medya kaynaklarının toplumsal değerleri birçok yönden aşındıran etkileri de zikredilmelidir. Küreselleşme ile ulusal kültürlerin asimile olmaya yüz tutması, bireyin aile ve okulda öğrendiği değerler ile medyada gördüklerinin çatışması, sorumlulukların aksatılması, akademik erteleme davranışlarının gösterilmesi, mahremiyet olgusunu zedelemesi, nefret duygusunu aşılınması, aileye olan bağlılığın azalması, dürüstlük değerinden yoksun olunması, farklılıklara saygılı davranılmaması gibi sonuçlar değerlerin medya yoluyla uğradığı dejenerasyona örnek olarak verilebilir.²⁴⁷ Özellikle çocuk yaştaki medya tüketicileri ve ileriki aşamalarda gençler eğitim ve öğretim ortamlarında kendilerini yazılı ve sözlü ifade etme gücünü yaşamakta, dikkat dağınıklığı, yorgunluk, aşırı stres, mutsuzluk ve kendine güvenememe gibi olumsuz belirtiler göstermektedir. Bu durum gerek anne-babalar açısından gerekse de kurumlar açısından bazı tedbirlerin acilen alınmasını gerekli kılmaktadır.²⁴⁸

Değerler noktasında gelişimlerini tamamlayamadan sosyal medya platformlarında aktif olan gençlerin kimliklerini bulma sürecinde sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Sanal dünyanın her şeyi değersizleştiren yapısında kendi değerlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan gençlere yardım etmek tüm toplumun sorumluluğundadır.²⁴⁹ Öncelikle, yazılı basın da dahil olmak üzere medya platformlarının hepsinin *özenli davranma yükümlülüğü* bulunmaktadır. Gelecek nesillerin emanet bilinciyle alınıp yetiştirilmesi, atalarımızdan aldığımız değerleri gelecek nesillere aktarılması sorumluluğumuz olmalıdır.²⁵⁰ Fakat bu düşüncenin sosyal medyanın parıltılı ortamında ne kadar yaşatılabildiği tartışma konusudur. Aynı konuya dikkat çeken Nacaroglu'nun şu tespitine yer vermek gerekir:

“Medya bütün ortamlarıyla topluma hizmet sunarken *kamu yararı* hassasiyetinden uzaklaşmaz. Bu anlamda medya değerler eğitiminin bir

²⁴⁷ İrem Elçi - Muzaffer Çatak, “Medyanın Değerler Üzerindeki Etkisi ve Medya Okuryazarlığı”, 5. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi (Elazığ: Asos Yayınevi, 2021), 505.

²⁴⁸ Hicabi Arslan, “Eleştirel Medya Okuryazarlığı Kapsamında Çocuk Odaklı Haber ve Programlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (2014), 71.

²⁴⁹ Hatice Budak, “Değişen Değerler Dünyasında Gençlik ve Mahremiyet Eğitimi”, *Tüm Yönleriyle Mahremiyet*, ed. Şule Albayrak (Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022), 262.

²⁵⁰ Arslan, “Eleştirel Medya Okuryazarlığı Kapsamında Çocuk Odaklı Haber ve Programlar Üzerine Bir Değerlendirme”, 76.

paydaşı olmalıdır. Toplumun kültürel bütünlüğünün sağlamlığı ve devamlılığı için katalizör olmalıdır. Toplumu bu anlamda eğitmeli ve yükseltmelidir.”²⁵¹

Sosyal medyanın değerler üzerindeki etkileri ile ilgili olarak yetişen bireyin eğitiminden en başta sorumlu bulunan aileye çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalara bakıldığında aileler çocuklarının sosyal medya kullanımlarını kontrol etmeleri ile ilgili olarak uyarılmaktadır. Problemin tespiti önem taşımakla birlikte probleme müdahalede gecikmemek, gerekli önlemleri almak en az problemi tespit etmek kadar elzemdir.

Aileler genel olarak, çocuğa sosyal medya kullanımını yönetme becerisi kazandırma, teknoloji bağımlılığı ile mücadele, medyada yer alan şiddet vb. durumlar karşısında sergilenecek yaklaşım, vb. konularda sorunlar yaşamakta ve yardıma ihtiyaç duymaktadırlar.²⁵²

Gerek Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın gerekse Diyanet İşleri Bakanlığı’nın, ailede sosyal medyanın getirdiği mahremiyet problemleri ve bu problemlerin çözüm yollarına yönelik yayınladıkları çalışmalar bulunmakla birlikte bu çalışmaların sayısının artırılması ve çözüme yönelik adımların atılması önem arz etmektedir.²⁵³

Diğer taraftan Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile birlikte medya okuryazarlığı derslerinin de medyanın olumsuz etkilerinden korunma noktasında sağlayabilecekleri önemli katkılar bulunmaktadır.

Bireyin medyadan gelen mesajları eleştirel bir bakış açısıyla çözümleyebilme ve değerlendirebilme yetisi ve bilgisiyle donanması, kendi mesajlarını yaratacak biçimde medyayı tanıma, kullanma becerisine ve bilgisine sahip olması olarak tanımlanan medya okuryazarlığı²⁵⁴ günümüz teknoloji ve internet dünyasında bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu bağlamda medya okuryazarlığı eğitimi, medyanın değerler üzerindeki olumlu etkilerini arttırmada, olumsuz etkilerini ise en aza indirmede önemli bir rol oynayabilir. Medya okuryazarlığı ile bireylerin medyayı amaçlı bir biçimde seçmesi ve kullanması hedeflenir. Medyadaki mesajların planlı bir çalışmanın sonucunda ortaya çıktığını ve medya mesajlarının hangi araçlar kullanılarak hangi amaçlarla yapılandırıldığının farkında olan medya okuryazarı, bu yönüyle sorgulayıcı davranışlar gösterir. Aynı zamanda medya okuryazarı medyanın bireylerin inanç, tavır, davranışlar ve değerler üzerindeki etkisinin de bilincindedir.²⁵⁵

²⁵¹ Derya Nacaroglu - Hasan Meydan, “Değerler Eğitiminin Bir Paydaşı Olarak Medyanın Rolü”, *III. Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi* (Zonguldak, 2018), 63.

²⁵² Bilal Yorulmaz, “Medya ve Eğitim”, *Çocuğumun Din Eğitiminde Aklıma Takılanlar*, ed. Emine Keskiner (Yekder Yayınları, 2021), 118-123.

²⁵³ Bkz. Fatih Kurt, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018).

²⁵⁴ Adile Aşkım - Dilruba Kürüm, “Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Dergisi* 2/2 (2010), 32.

²⁵⁵ Aşkım - Kürüm, “Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış”, 23.

Çocukların ve gençlerin bilgisayar oyunu, film, televizyon programı ve diğer kitle iletişim araçlarındaki şiddete tekrar tekrar maruz kalmasının zararlı etkilerine karşı yapılan uyarılar gün geçtikçe artmaktadır. Medya okuryazarlığının gençlerin ahlak eğitimindeki rolüne dikkat çekilmekte, medya okuryazarlığı yoluyla ahlak gelişimine yapılabilecek katkıların önemi vurgulanmaktadır.²⁵⁶

Sosyal medya platformlarında aktif olan gençlerin medyanın olumsuz etkilerinden korunup sağlıklı bir kimlik geliştirebilmeleri için farklı disiplinlerin uzmanlarının bir araya gelerek çözümler üretmesi tavsiye edilirken;²⁵⁷ konumuz bağlamında ele alacak olursak değerler eğitimi, din eğitimi, mahremiyet eğitimi ve medya okuryazarlığı birikimlerinin bir araya getirilerek, bu disiplinlerin birbirlerinden yardım alarak ve etkileşerek hareket etmeleri önem arz etmektedir.

Medya okuryazarlığı kavramının bir başka boyutu da son zamanlarda ortaya çıkan *inanç temelli medya okuryazarlığı* veya *dini medya okuryazarlığı* kavramıdır. İnanç temelli medya okuryazarlığı öğrencilerin medyada kendi din ve inançlarıyla ilgili içeriklere ulaşabilme, onları analiz edebilme, değerlendirebilme, yeni içerikler üretebilme ve medyada yer alan doğru bilgilere katılma becerisi eğitimidir.²⁵⁸ İnanç ve değerlerin güçlendirilmesi için medya eğitim materyallerinin kullanımının geliştirilmesi ve uygulanması²⁵⁹ olarak da ifade edilen inanç temelli medya okuryazarlığı kavramı başta Amerika ve İngiltere’de ortaya çıkmış daha sonra Avrupa’da ilgi gören bir kavram olmuştur. Ülkemizde de bu yolla sosyal medya başta olmak üzere diğer medya organlarında din ve değerlere dair içeriklerle ilgili farkındalıkların artmasına katkı sağlanabilir. Böylece bireylere din ve değerlerle ilgili doğru bilgilere ulaşmalarına sağlayacak beceriler kazandırmak mümkün olabilir.²⁶⁰

1.6. Sosyal Medya ve Mahremiyet

İnternet teknolojisinin hayatımıza girmesiyle yeni bir kavram olarak ortaya çıkan *yeni medya* ve *sosyal medya* kavramlarını incelemeden önce geleneksel medya araçları ve bu araçların mahremiyetle ilişkisine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Çünkü mahremiyet sunumu veya ihlalleri sosyal medyadan önce ve onunla birlikte geleneksel medya araçlarında karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel medya araçlarının başında gazete gelmektedir. Gazete 16. yüzyılda yayınlandığı ilk günden günümüze gelinceye kadar büyük bir değişim göstermiştir. Reklam gelirini artırma hedefinin insanları bilgilendirmek amacının önüne geçmesi, tüketim alışkanlıkları, kapitalist sistemin gerekleri vb.

²⁵⁶ F. Clark Power, “Medya Okuryazarlığı”, *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi* (İstanbul: EDAM, 2108), 354-355.

²⁵⁷ Nacaroglu - Meydan, “Değerler Eğitiminin Bir Paydaşı Olarak Medyanın Rolü”, 64.

²⁵⁸ Vahdeddin Şimşek, “Dijitalleşme Sürecinde Bir Sorgulama/Farkındalık Eğitimi: İnanç Temelli Medya Okuryazarlığı”, *Dijitalleşme ve Din*, ed. Fatma Çapcıoğlu - İhsan Çapcıoğlu (İstanbul: Kriter Yayınları, 2022), 429.

²⁵⁹ Stephanie Iaquinto - John Keeler, “Faith-based Media Literacy Education: A Look at the Past with an Eye toward the Future”, *Journal of Media Literacy Education* 4/1 (2012), 16.

²⁶⁰ Şimşek, “Dijitalleşme Sürecinde Bir Sorgulama/Farkındalık Eğitimi: İnanç Temelli Medya Okuryazarlığı”, 438.

sebeplerle gazeteler geniş bir okuyucu topluluğunun ilgisini çekmek amacıyla sunumda canlılık gibi daha hafif ve renkli bir gazetecilik anlayışını benimsemiştir. Böylece magazin gazeteciliği kendine daha geniş bir alan bulmuş, bireysel hak ve özgürlükler ve mahremiyet reklam endüstrisinin ve magazin gazeteciliğinin karşısındaki önceliğini kaybetmiştir. Gazeteler mahremiyetin metalaştığı ve medyatik bir ürüne dönüştüğü, bireysel hak ve özgürlüklerin çiğnendiği bir platform haline dönüştürülmüştür. Magazin gazeteciliğinin yayılmasıyla birlikte ünlü kişilerin özel hayatları kamuya açılmıştır. Özel hayatın sunumu talep edilen, aranan, ilgi gören bir konu olmaya devam ettikçe mahremiyet gaspı gazeteciliğin doğal politikalarından biri haline gelmiştir.²⁶¹

Geleneksel medya araçlarından biri olan radyo ilk ortaya çıktığı zamanlarda geniş halk kitlelerini etkileyen bir güce sahip bulunmaktaydı. Özeline, mahremiyet sunumunun gerçekleştiği, kamu ile özel ayrımının kaybedildiği bir iletişim aracı olarak radyo günümüzde yeni medya araçları kadar etkili olmasa da hâlâ geniş bir dinleyici kitlesine sahip bulunmaktadır. Duygusal programlarla ruhunun derinliklerini, mahremiyet dinleyicilerine açan radyo programcıları geniş halk kitlelerini radyonun başında tutmayı başarmışlardır. Diğer taraftan radyo başındaki seyirciler de programa bağlanıp özeline rahatlıkla binlerce dinleyiciyle paylaşmak suretiyle kişisel ve özeline kamuya paylaşımını radyo aracılığı ile gerçekleştirmişlerdir.²⁶²

Sinema da bir dikizleme/gözetleme aracı olarak işlev görmektedir. Sinemanın ortaya çıkışı sinematik dikizlemeyi beraberinde getirmiştir. Sinematik dikizleme, karakterleri, mekanları, objeleri, olayları kamera aracılığıyla deneyimlemek ve dikizlemektir.²⁶³ Sinemada bir yandan mahremiyet özel ve kamusal alan öyküde işlenirken, diğer yandan sinematograf olarak bir gözetlemenin varlığı söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte oyuncuların özel yaşamlarının merak konusu olması ve özel hayatların alenileşmesi özel hayat ve mahremiyet aleyhine gelişen durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Televizyon ise geleneksel medya araçları içerisinde en geniş kapsamlı etki gücüne sahip bulunan bir iletişim aracı olarak varlığını devam ettirmektedir.

Televizyon bireyi deneyimin dışında tutar. Robins, televizyonun bize geniş çapta bilgi sunduğunu fakat “maddenin yitirilmesi” ve deneyimin “duyarlılık dışında tutulmasını” beraberinde getirdiğini ifade eder. Televizyondaki görüntüleri dondurup tekrar tekrar izleyebiliriz. Bu tekrar izleme imkanı dona kalmışlığı daha da artırarak kişide anestezi etkisi yaratır. Deneyimle tüketimin birleştiği bir yer olan televizyon, seyreden kişiyi bir nevi uyuşturur. DeLillo televizyon çağındaki dona kalmışlığı “tutkusuz yakınlık” ve “mahrem ayrılık” olarak nitelendirir.²⁶⁴

²⁶¹ Arık, *Dijital Mahremiyet, Yeni Medya ve Gözetim Toplumu*, 99-107.

²⁶² Arık, *Dijital Mahremiyet, Yeni Medya ve Gözetim Toplumu*, 102.

²⁶³ Aysu Uğur Balcı, “Sinema ve Mahremiyet: Sine-Göz’ün Alanları”, *Mahremiyetin Medyası İstanbul*, ed. Elif Kütükoğlu (İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021), 71.

²⁶⁴ Kevin Robins, *İmaj: Görmeyenin Kültür ve Politikası*, çev. Nurçay Türkoğlu (İstanbul: Ayrıntı, 2013), 198-199.

Diğer taraftan ticari kaygı televizyonun en temel karakteristik özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Bundan dolayı televizyonun kazanç elde etme motivasyonu etik ve insan hakları boyutlarını ikinci plana düşürmektedir.²⁶⁵

Televizyonun bir diğer özelliği bütün temaların eğlence olarak sunulmasıdır. Bu konuyla ilgili Postman “Eğlence, televizyondaki her türlü söylemin üst-ideolojisi. Neyin gösterildiğinin ya da hangi bakış açısının yansıtıldığının hiçbir önemi yoktur; her şeyin üstünde tutulan varsayım, hepsinin bizim eğlenmemiz ve haz almamız gözetilerek sunulmasıdır.”²⁶⁶ ifadeleri ile televizyonun eğlenceye bakışının sorunlu bir bakış olduğunun altını çizmektedir.

Televizyonda gerek dramalarda gerek magazin programları ve talk showlarda gerekse de reality showlarda ya mahremiyetin sunumu ya da mahremiyet temsilinin sunumu tartışmasız bir şekilde dikkat çekmektedir. Mahrem duygular, mahrem görüntü ve olaylar televizyonun ticari temelli yaklaşımının bir ürünü haline getirilmektedir. Televizyon programları arasında mahremiyet sunumu açısından en çok dikkat çeken 90’lı yıllardan itibaren giderek yaygınlaşan ülkemizde de geniş bir izleyici kitlesine sahip bulunan şöhret olmayan insanların mahrem yaşantılarının masaya yatırıldığı reality show programlarıdır.

Reality show programları sıradan insanların mahrem hayatlarının sunulması yoluyla yaşamdaki şokları gösterir. Burada amaç izleyiciye gerçek dünyanın bir yansımasını sunmak değil izleyicinin kendisini anında bir duygu şokunun içerisinde bulmasını sağlamaktır.²⁶⁷ Bu tür programlarda izleyiciler meşru bir gözetleme eyleminin tadını çıkarırken başkalarının mahrem öykülerinin detaylarını öğrenerek duygusal tatmin benzeri duygular yaşamaktadırlar. Katılımcılar ise sanki kameralar yokmuş gibi davranmaya ikna edilir. Mahremiyet paylaşımı esnasında yaşanan rahatsızlığın yerini doğallık, özgüven, rahatlık, aile ortamında olmanın mutluluğu gibi duygular alır. Katılımcılar mahremiyetlerini şöhret olma, kendini yalnız hissetme, ailevi problemler, sevgisiz geçen çocukluk ve yetişkinlik dönemi gibi psikolojik sebepler, iş bulma, kalacak yer temin etme, sosyal medya sektörüne bu yolla dahil olmak isteme gibi sosyolojik sebeplerden dolayı ifşa etmektedirler.²⁶⁸

Geleneksel medya araçlarında mahremiyetin tüketilmesi durumu internet teknolojisinin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasıyla birlikte yeni medya kavramının hayatımıza dahil olmasıyla daha farklı boyutlara evrilmiştir. Geleneksel medya araçlarında bireyler iletişime yön verememekte ve daima hedef konumunda kalmaktadır. Oysaki yeni medya araçları kullanıcı bireylere iletişimi yönlendirme ve hatta hedef konumundan kaynak konumuna gelmeyi vaat etmektedir. Özellikle web 2.0 ve web 3.0 (semantik

²⁶⁵ Emel Arık - M. Bilal Arık, “Televizyon ve Mahremiyet”, *Mahremiyetin Medyası*, ed. Elif Kütükoğlu (İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021), 14.

²⁶⁶ Neil Postman, *Televizyon Öldüren Eğlence*, çev. Osman Akinhay (İstanbul: Ayrıntı, 2004), 101-102.

²⁶⁷ Robins, *İmaj: Görmek Kültür ve Politikası*, 232.

²⁶⁸ Aybike Serttaş, “Türk Televizyonlarında Yayınlanan Gündüz Kuşağı Programlarında Mahremiyetin Dönüşümü”, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 27 (2017), 24-25.

web) teknolojisi ve sanal zekanın devreye girmesi ile birlikte insanlar iletişim sürecinin her anına dahil olabilmeye başlamıştır.²⁶⁹

Sosyal medya, kullanıcılarına profil oluşturma imkanı veren ve bu profil üzerinden paylaşım yapmalarına, bağlantı kurmalarına imkan sağlayan web tabanlı bir hizmettir. Kullanıcılarının etkileşim içinde olmasına olanak veren çevrimiçi araçlar olarak da ifade edilen sosyal medyaya forumlar, bloglar, wikiler, paylaşım siteleri, sosyal ağ siteleri, mikro-blog siteleri ve çevrimiçi sanal dünyalar örnek olarak gösterilebilir.²⁷⁰ 2023 yılı itibarıyla dünyada 5.16 milyar internet, 4.76 milyar sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Bu rakam dünya nüfusunun yaklaşık %64.4'üne denk gelmektedir. İnternet kullanımı 2003 yılında dünya çapında sadece 761 iken aradan geçen yirmi yılda giderek büyüyerek 5 milyara ulaşmıştır. Bu da internet teknolojisinin son 20 yılda ne kadar büyük bir topluluğun hayatını kuşattığını göstermesi açısından önemlidir. Aynı sonucu sosyal medya kullanıcı sayıları ve sosyal medyada geçirilen zaman için söylemek de mümkündür. Haziran 2023 itibarıyla dünyanın en çok kullanılan sosyal medya platformu 2,9 milyar kullanıcıyla Facebook olurken, onu 2.5 milyar kullanıcıyla YouTube, 2 milyar kullanıcıyla WhatsApp ve yine 2 milyar kullanıcıyla Instagram takip etmektedir. Daha sonra 1.3 milyar kullanıcıyla WeChat ve yine 1 milyar kullanıcıyla TikTok, 635 milyon kullanıcı ile Snapchat ve 556 milyon kullanıcı ile Twitter gelmektedir.²⁷¹

Merwick, sosyal medyanın teknolojik altyapısını oluşturan Web 2.0 için şöyle diyerek yeni medyanın amaçlarını ortaya koymaktadır:

“Bu teknolojiler geleneksel medya kaynaklarından özgürleşmeyi öngörüyorlardı. Şöhretin ve eğlencenin demokratikleşmesini, yeni aktivizm biçimlerini ve her türden bilginin açık ve şeffaf hale gelme olanağını vaat ediyorlardı. *Web 2.0* daha iyi, daha özgür bir toplumun bir öncüsü olarak sosyal teknolojilerin benimsenmesini övüyor ve bilginin toplanıp paylaşılmasını bu devrimin başlıca dayanağı olarak sunuyordu.”²⁷²

Zuboff ise kulağa çok hoş gelen bu amaçların tam tersine “insan deneyimini veri çekme, öngörme ve satıştan oluşan saklı ticari uygulamalar için ücretsiz bir hammadde olarak ele alan yeni bir ekonomik düzen”²⁷³ olarak tanımladığı gözetleme kapitalizminin öncüsünün Google olduğunu, arkasından bu gözetleme mantığının Facebook ve Microsoft’a yayıldığını, Amazon’un da bu yolda olduğunu ifade etmektedir. İnsan haklarının bir nevi gaspı ve parazit bir ekonomik mantık olarak tanımladığı gözetleme

²⁶⁹ Deniz Yengin - Tamer Bayrak, *Yeni Medya ve Sanal Gerçeklik* (İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 2018), 8.

²⁷⁰ Arık, *Dijital Mahremiyet, Yeni Medya ve Gözetim Toplumu*, 131.

²⁷¹ We are social, “The Changing World of Digital in 2023” (2023). (Erişim 23 Ağustos 2023).

²⁷² Alice E. Mervick, “İletişim Tarihi”, çev. Berkay Ersöz, *Web 2.0'in Kültür Tarihi*, ed. David Crowley - Paul Heyer (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019), 396.

²⁷³ Shoshana Zuboff, *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*, çev. Tolga Uzunçelebi (Okuyan-Us Yayınevi, 2021), 11.

kapitalizmi araçları, artık kişilerin sosyal medyadaki çevrimiçi tıklamalarını takip etmekle kalmamakta, çevrimdışı faaliyetleri üzerinden nemalanan mekanizmalar oluşturmaya çalışmaktadır.²⁷⁴

Görülüyor ki kullanıcılarına özgürlük ve demokrasi vaadiyle yola çıkan sosyal medya platformları bugün geldiği noktada kullanıcılarının yaptıkları mahremiyet paylaşımlarından beslenen bir tür sömürü aracına dönüşmüştür.

Sosyal medyanın tarihi 1980'lere dayanmakla birlikte 2004 yılında, Mark Zuckerberg tarafından kurulan Facebook kısa zamanda popüler olmuş ve dünyaca bilinir ve kullanılır hale gelmiştir. Ağustos 2023 itibarıyla Facebook'un dünya çapında 2.9 milyar aktif takipçisi bulunmaktadır.²⁷⁵ Kullanıcılarına internette yapabilecekleri pek çok aktiviteyi yapma imkanı sunan Facebook aracılığı ile fotoğraf ve video paylaşımı, mesajlaşma ve sohbet, alışveriş, oyun, görüntülü veya sesli konuşma vb. aktiviteler yapılabilmektedir.

Mahremiyetin modasının geçtiğine dair yaptığı meşhur çıkış Zuckerberg'in -diğerleri ile ilgili mahremiyete bakışını çok kısa ve net bir şekilde özetlemektedir. Zaten Facebook da kullanıcılarının sürekli paylaşım yapması üzerine kurulmuş bir mantıkla hareket etmektedir. Kullanıcılar paylaştıkları bilgilerin veri olarak depolandığını, saklandığını ve bir gün bir yerlerde karşısına çıkabileceğini hiç düşünmeden paylaşmanın, görmenin ve göstermenin verdiği hazzın peşinden koşmaktadır.

2018'de Cambridge Analitica adlı şirketin Facebook kullanıcılarından topladığı kişisel bilgileri Amerika'daki seçim kampanyasında izinsiz kullanmasıyla patlayan skandal Facebook'u çok zor bir duruma düşürmüştür. Bu olaydan sonra söylem değiştiren Facebook kurucusu Zuckerberg "Geleceğimiz mahremiyettir." diyerek yitirdiği itibarını yeniden kazanmaya çalışmıştır.²⁷⁶ Zuckerberg Facebook'un yeni dönemde özel hayatın mahremiyeti ilkesine odaklanan bir vizyonla hareket edeceğini ilan etmiştir. Buna göre Zuckerberg, yeni dönemin temel ilkelerinin başlıcalarını; özel etkileşim, şifreleme, paylaşımların görünme sürelerini düşürme, güvenlik, sosyal medya platformları arasında güvenli ve kolay geçişler yapabilme ve veri depolama güvenliği şeklinde sıralamıştır.²⁷⁷

Facebook'tan sonra dünyanın en çok kullanılan ikinci sosyal medya platformu 2005'te kurulan 2023 itibarıyla toplam 2.5 milyar kullanıcısı bulunan YouTube'dur. Herkese istediği yerden içerik paylaşma imkanı sağlayan YouTube'un içeriğini kullanıcılar oluşturmaktadır. Aylık 23 saat ile YouTube, sosyal medya platformları arasında en uzun zaman geçirilen ikinci platformdur.²⁷⁸

²⁷⁴ Zuboff, *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*, 22-23.

²⁷⁵ "Social Media", *Statista* (2023). (Erişim 23 Ağustos 2023).

²⁷⁶ M. Bilal Arık - Emel Arık, "Facebook'un Dönüşen Mahremiyet Yaklaşımı: Gelecek Mahremiyettir", *Intermedia International e-Journal* 7/13 (2020), 459.

²⁷⁷ "Bildiginiz Sosyal Medyayı Unutun" (2023). (Erişim 24 Ağustos 2023).

²⁷⁸ We are social, "The Changing World of Digital in 2023" (2023).

Sıradan insana görünür olma imkanı veren YouTube’da etkileşimi artırmak için ilginç stratejiler devreye sokulmakta ve mahremiyetin hem dilsel hem de görsel sınırları aşılmaktadır.²⁷⁹ Bu konuda alanda pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birinde Youtuberların videoları incelenmiş, inceleme sonucunda araştırmaya dahil olan kullanıcıların sosyal medyadaki hakim bakış açısını fiziksel benliklerinin birincil görüşü olarak içselleştirdikleri ve bu yönde hem mahrem alanlarını ifşa eden hem de bedenlerini nesneleştiren paylaşımlar yaptıkları görülmüştür. Bazı Youtube içerik paylaşımcıları yalnızca kendi mahremlerini değil, ailelerinin ya da arkadaşlarının da mahremlerini paylaşmışlardır. Kamusal alanlarda çekim yaptıkları zaman diğer insanların görüntülerini yayınlamakta bir sakınca görmedikleri gibi çocukların dahil olduğu videolarda çocuk mahremiyetine de dikkat etmemişlerdir.²⁸⁰

Twitter ise kullanıcıların tweet adı verilen 280 karakterlik kısa mesajlar göndermelerini sağlayan çevrimiçi bir sosyal ağ hizmetidir. 2006 yılında 140 karakterlik mesaj gönderimi sağlayan bir mikroblog olarak ortaya çıkan Twitter’ın bugün 556 milyon kullanıcısı bulunmaktadır. Ünlülerden, siyasi aktörlere toplumun her kesiminden aktif kullanıcısı bulunan bu yapı bugün milyonlarca insanın duygu ve düşüncelerini paylaşabilme imkanı bulmakta büyük kitleleri harekete geçirme ve yönlendirme imkanına sahip bulunmaktadır. Twitter Temmuz 2023 itibarıyla X adını almıştır.

Instagram 2010 yılında sosyal paylaşım platformu olarak kullanıma açılmış ve kısa zamanda büyük kitlelerin takip ettiği bir mecra olmuştur. 2 milyar kullanıcısı bulunan Instagram, kullanıcılarına bir yandan fotoğraf, video paylaşımı imkanı sağlarken diğer taraftan sohbet, görüntülü konuşma, anlık kısa süreli durum paylaşma, görsel hikaye oluşturma vb. birçok imkanı sağlamaktadır. Dünya genelinde aylık 12 saat kullanım süresine sahip olan Instagram en çok zaman geçirilen sosyal medya platformları sıralamasında 5. sırada yer almaktadır.²⁸¹

Instagram beden sunumu, yaşam tarzlarının teşhiri ve kimlik oluşturma özellikleri ile mahremiyet tartışmalarının ortasında yer almıştır.²⁸² Örneğin Akgül ve Toprak 2019’da yaptıkları alan araştırmasında bireylerin bir yandan Instagram kullanırken şüpheli davrandıkları, gizlilik ayarlarını aktif kullandıkları, tanımadıkları kişiler ile iletişime geçmekten kaçındıkları, havuz vb. yerlerden paylaşım yapmadıkları sonucuna ulaşırken diğer taraftan aynı bireylerin evlerinden sıkça paylaşım yapmakta bir sakınca görmedikleri, kişisel yaşam alanlarını ifşa etmekten kaçınmadıkları sonucuna ulaşmıştır.²⁸³ Benzer bir çalışma da Barıtcı tarafından 2023’te yapılmıştır. Buna göre bireyler Instagram’da mahremiyet kaygısı duymaktalar ancak buna rağmen günlük hayatta zamanlarının önemli bir bölümünü bu sosyal mecra

²⁷⁹ Arık, *Dijital Mahremiyet, Yeni Medya ve Gözetim Toplumu*, 135.

²⁸⁰ Bahar Kayhan, “Sosyal Medyada Nesneleştirme Aracılığıyla Mahremiyetin Reddi: Youtuberlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Selçuk İletişim Dergisi* 14/2 (2021), 1062.

²⁸¹ We are social, “The Changing World of Digital in 2023” (2023).

²⁸² Arık, *Dijital Mahremiyet, Yeni Medya ve Gözetim Toplumu*, 137.

²⁸³ Mahmut Akgül - Hande Hekimoğlu Toprak, “Sosyal Ağlarda Mahremiyetin Dönüşümü: Instagram Örneği”, *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology* 10/38 (2019), 107.

geçirmekten geri durmamaktadırlar. Bu çelişkili durumun nedeni olarak bireylerin mahremiyet konusuna yeterince önem vermemeleri ve Instagram'ın günlük yaşamın vazgeçilmezi olarak görülmesi gösterilmektedir.²⁸⁴

Dünya genelinde aylık 23.5 saatlik kullanım süresiyle ilk sırada yer alan sosyal medya platformu TikTok, mahremiyet sunumunun ve gözetimin en geniş çapta gerçekleştiği mecralardan biridir.²⁸⁵ 2016'da Douyin adıyla ortaya çıkan TikTok, merkezi Pekin'de bulunan çok uluslu bir Çin teknoloji şirkettir. 2017'de Musical.Iy ile birleşerek güçlenmiş ve 2023 verilerine göre 1 milyardan fazla takipçi sayısı ile en fazla takip edilen sosyal medya platformlarında 6. sırada yer almıştır.²⁸⁶

TikTok içerik üreticisi olarak isimlendirilen kullanıcıların kısa video paylaşımlarına ve videolarını istedikleri şekilde kurgulamalarına olanak sağlayan sosyal medya uygulamasıdır. TikTok uygulaması içerik üreticilerine düet yapma (başka biri tarafından çekilmiş videonun yeni bir kullanıcı tarafından yorumlanması), cringe (utanç verici videolar), challenge (meydan okuma), canlı yayın açma, düello yapma, beğeni gönderme, favorilerine ekleme vb. aktivitelerde bulunma imkanı vermektedir.

TikTok kullanıcılarının bu sosyal medya ağını tercih etmelerinin ve bu mecra da zamanlarının önemli bir bölümünü geçirmelerinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerin başında beğeni elde ederek daha çok takipçi kazanmak ve maddi kazanç elde etmek gelmektedir. Bunun yanında gösteriş, onaylanma ve beğenilme arzusu, güçlü ve başarılı görünmek isteme, itibar elde etmek isteme, fenomen veya şöhret olmak isteme vb. TikTok paylaşımcılarını motive eden durumlar arasında sayılabilir.

Kullanıcıların kendi mahremiyetlerini kendi çektikleri videolar ile sınırsız ve özgürce paylaşabildikleri bir alan açan bu uygulama aynı zamanda takipçilerine de bu özgür ve sınırsız paylaşımı gözetleme imkanı sunmaktadır. TikTok'ta yapılan paylaşımlar genel olarak bakıldığında beden ve cinselliğin, ev içi etkinliklerin, kişisel bakım anlarının sergilenmesi şeklinde karşımıza çıkabildiği gibi, kazanç ve gelirin, siyasî ve dinî görüşlerin sergilenmesi veya meslek gruplarının meslekî kıyafetleriyle görüntülenmesi ve çocukların gülünç vb. durumlarının paylaşılması şeklinde de gerçekleşebilmektedir.²⁸⁷

TikTok uygulamasının diğer sosyal ağlar gibi ve hatta ondan daha yaygın bir şekilde mahremiyet ihlallerine yol açtığını ortaya koyan çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Alanda bu uygulamanın mahremiyet algısında meydana getirdiği dönüşümün toplumsal ve kültürel açıdan son derece yıkıcı olduğu tartışılmaktadır. Bu noktada çözümün mahremiyete ilişkin toplumsal bakış açısının sınırlarını

²⁸⁴ Fatih Baritçi, "Üniversite Öğrencilerinin Instagram'da Mahremiyet Algıları Üzerine Bir Saha Araştırması", *e-Gifder Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 11/1 (2023), 300.

²⁸⁵ We are social, "The Changing World of Digital in 2023" (2023).

²⁸⁶ We are social, "The Changing World of Digital in 2023" (2023).

²⁸⁷ Aslı Köseoğlu, "TikTok'ta Mahremiyet Algısının Dönüşümü", *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi E- Dergi* 8/1 (2023), 178-184.

belirginleştirerek konuya dair farkındalık yaratmak olduğu ifade edilmektedir.²⁸⁸ Paylaşım kùltürünün mahremiyet kavramını geçersiz kıldığına dikkat çekilerek sadece TikTok'ta değil bütùn sosyal paylaşım ağlarında kullanıcıların şöhret olma, maddi kazanç elde etme vb. sebeplerle daha fazla mahremiyet paylaşımı yapmaktan geri duramadıklarına dikkat çekilmektedir.²⁸⁹

²⁸⁸ Köseoğlu, “TikTok'ta Mahremiyet Algısının Dönüşümü”, 185.

²⁸⁹ Büşra Aydın, “Mahremiyet Algısının öküşü: TikTok Uygulaması Örneğinde Bir İnceleme”, *Smac Journal* 2/1 (2021), 87.

2. BÖLÜM: YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmaya katılanların nitelikleri, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve istatistiksel analizlere ilişkin bilgi verilmektedir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Model “ideal” bir ortamın temsilcisi olup, yalnızca “önemli” görülen değişkenleri içine alacak şekilde gerçek durumun özetlenmiş halidir.²⁹⁰ Araştırma modeli, “Araştırmanın amacına uygun ve ekonomik olarak, verilerin toplanması ve çözümlenebilmesi için gerekli koşulların düzenlenmesidir.” olarak tanımlanmaktadır.²⁹¹ Bu çalışmada bireylerin sosyal medyada mahremiyet yönelimlerinin, dindarlık, değerler ve kimlik değişkenleri açısından ilişkileri ele alınmaktadır.

Birinci bölümde mahremiyet ve etrafında incelediğimiz kavramlar teorik olarak dokümanter yöntemle dayalı olarak belli bir düzen (sistematik) çerçevesinde incelenmiştir.

İkinci aşamada ise nicel, empirik yöntemle üniversite öğrencilerinden veri toplanmıştır. Cinsiyet, yaş, ailenin gelir durumu, anne baba eğitim durumu, ikamet edilen yer, anne-baba meslek, okunan okul, bölüm, aile ve kendi dünya görüşü, dini görüşlerin oluşumuna etki eden faktörler, internet kullanım süresi ve sıklığı ve internet kullanım amaçlarının mahremiyet yönelimi, dindarlık, değerler ve kimlik ile arasındaki ilişkinin varlığını tespit etmek amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Aynı zamanda mahremiyet yönelimleri ile dindarlık, değerler ve kimlik arasındaki korelasyon ilişkileri ve regresyon analizleri yapılmıştır. Sosyal medyada mahremiyet yönelimlerinin dindarlık, değerler ve kimlik değişkenleri tarafından yordanıp yordanmadığı incelenmiştir. Aynı zamanda sosyal medyada mahremiyet yönelimleri değişkeni ile dindarlık değişkeni arasındaki ilişkide değerlerin anlamlı bir aracı rolünün bulunup bulunmadığı test edilmiştir.

Araştırmanın empirik verileri 2021 yılında toplanmıştır. Çalışma üniversite öğrencileri üzerinde yapılmış, örneklem içerisinde 1129 kişiye ulaşılmıştır. Çalışma pandemi döneminde gerçekleştirildiği için katılımcılara üniversite ve bölümlerin öğrenci işleri aracılığı ile onların mail adreslerine ölçme aracının e-mail olarak gönderilmesi yoluyla ulaşılmıştır. Bununla birlikte bölümleri ziyaret ederek orada bulunan öğrencilerle birebir görüşülerek ölçme aracının doldurulması şeklinde bir başka yol daha takip edilmiştir.

²⁹⁰ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel, 2014), 76.

²⁹¹ C. Sellitz vd., *Research Methods in Social Relations* (Holt, Rinehart and Winston, 1959), 50.’den aktaran Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 76.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini İstanbul'daki özel veya devlet üniversitelerinde lisans öğrenimi gören üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. İstanbul ili gerek nüfus yoğunluğu ve gerekse farklı sosyo-demografik özelliklere sahip bireylerin bir araya gelmesi açısından önem kazanmaktadır. İstanbul'daki devlet ve vakıf üniversitelerinin sayısı da diğer illerimize kıyasla oldukça yüksektir. Türkiye'nin birçok ilinden öğrenci çeken İstanbul üniversiteleri öğrenci sayılarının yüksekliği ile bir öğrenci şehri olarak nitelendirilebilir. İstanbul'da toplam 54 üniversite bulunmaktadır. Bunlardan 10'u devlet, 44'ü ise vakıf üniversitesidir. Araştırmanın yapıldığı 2020-2021 öğretim döneminde İstanbul üniversitelerinde lisans düzeyinde 374.651'i erkek, 488.605'si kadın olmak üzere toplam 863.256 öğrenci öğrenim görmektedir.²⁹² Dolayısıyla araştırmamızın evrenini 863.256 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini için İstanbul üniversiteleri arasından -ulaşılabilirlik ve kolaylık yönlerini de dikkate alarak- devlet üniversitelerinden Marmara Üniversitesi; vakıf üniversitelerinden ise Medipol Üniversitesi seçilmiştir. Marmara Üniversitesi'nde yer alan İlahiyat Fakültesi yanında vakıf üniversitelerinden ilahiyat fakültesi olarak 29 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri de araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmamızın yapıldığı 2021 yılında Marmara Üniversitesi'nde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrenci sayısı 24.691 erkek öğrenci, 25.829 kadın öğrenci olmak üzere toplam 50.520; Medipol Üniversitesi'nde ise lisans düzeyinde 7761'i erkek, 15.197'si kadın olmak üzere toplam 22.954 öğrenci öğrenim görmektedir. 29 Mayıs Üniversitesi'nde ise 609'u kadın, 1160'ı erkek toplam 1769 öğrenci öğrenim görürken; araştırma İlahiyat Fakültesinde okuyan 250 öğrenciyi kapsamaktadır.²⁹³ Örneklem içerisinde 1129 öğrenciye ulaşılmıştır. Bu öğrenciler Marmara ve Medipol ve 29 Mayıs üniversitelerinin lisans bölümlerinde öğrenim görmektedirler. Marmara Üniversitesi'nde Atatürk Eğitim, Dış Hekimliği, Eczacılık, Güzel Sanatlar, İktisat, İlahiyat, İletişim, Siyasal Bilgiler, Spor Bilimleri, Teknoloji, Tıp, Mühendislik ve Sağlık Bilimleri fakültelerinin öğrenci işleri tek tek ziyaret edilerek, ölçme aracının öğrencilerin mail adreslerine gönderilmesinin sağlanması suretiyle erişim sağlanmıştır. Diğer taraftan üniversitenin bütün fakülteleri ziyaret edilerek, pandemi dönemi olmasına rağmen orada bulunan öğrencilerle görüşme ve ölçme aracını cevaplandırmalarını sağlama imkanı olmuştur. Medipol Üniversitesi'nde de benzer bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu üniversitenin Dış Hekimliği, Eczacılık, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık, Eğitim, Hukuk, İletişim, İnsan ve Toplum Bilimleri, Mühendislik, Sağlık Bilimleri ve Tıp fakültelerinde gerek mail yoluyla gerekse de bizzat öğrencilerle görüşülerek veri toplanmıştır. Araştırmaya 29 Mayıs Üniversitesi'nin sadece ilahiyat bölümünde öğrenim görmekte olan öğrencilere öğrenci işleri aracılığı ile erişim sağlanırken, okul ortamında da imkanlar ölçüsünde öğrencilerle birebir görüşme fırsatı yakalanmıştır.

²⁹² “Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi” (2022). (Erişim 07 Şubat 2022).

²⁹³ “Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi” (2022). (Erişim 07 Şubat 2022).

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmamızda kullanılacak ölçme aracının hazırlanabilmesi için öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Bireylerin mahremiyet yönelimlerinin hangi değişkenler üzerinden ve hangi yönleriyle ele alınması gerektiği tartışılmış, literatür çalışması ve uzman görüşü çerçevesinde dindarlık, değer ve kimlik ölçeklerinin mahremiyet ölçeği ile ölçme aracına dahil edilmesine karar verilmiştir. Ölçek yazarlarıyla iletişime geçilerek ölçeğin kullanım izinleri alınmıştır. Ölçme aracının son hali uzman görüşüne sunulmuş, onların katkı ve değerlendirmeleri ile forma son şekli verilmiştir. Ölçme aracının anlaşılır, sade ve kısa cümlelerle ifade edilmesine dikkat edilmiş, bu alanda daha önce uygulanmış sorulardan da yararlanılmıştır.

Ölçme aracının etik kurul izni alınmış, üniversite rektörlüklerinden alınan izinlerden sonra ölçme aracı dijital ortamda öğrencilerin mail ve telefonlarına gönderilmeye başlanmıştır. Araştırmamız pandemi koşulları altında, üniversitelerin uzaktan eğitim verdiği dönemde, dijital ortamda gerçekleşmiştir.

Araştırma verileri 1 Mart – 1 Temmuz 2021 tarihleri arasında Marmara, Medipol ve 29 Mayıs üniversitelerinde öğrenim gören lisans öğrencileri arasından toplam 1129 öğrencinin dijital ortamda verdikleri cevapların toplanmasıyla elde edilmiştir. Dijital form Marmara ve Medipol üniversitelerinin tüm lisans programındaki öğrencilere gönderilmiştir. İlahiyat fakülteleri arasında karşılaştırma yapabilmek için 29 Mayıs Üniversitesi’nden sadece İlahiyat Fakültesi öğrencileri tercih edilmiştir.

İlk etapta ölçme aracı, araştırma evreninden 145 kişiye gönderilmiştir. Bu pilot uygulamadan sonra katılımcılardan gelen geri bildirimler çerçevesinde bazı sorular yeniden düzenlenmiştir. Bu işlemler neticesinde son şeklini alan ölçme aracımız 108 sorudan ve 4 bölümden oluşmaktadır. 1. bölümde demografik sorular, din eğitimi alma kanalları ve sosyal medya kullanım sıklık ve süreleri ile ilgili sorular yer almaktadır. 2. bölüm Çok Boyutlu Mahremiyet Yönelimi Ölçeği’ne ayrılmıştır. 3. bölümde Dindarlık Ölçeği, 4. bölümde Değerler Ölçeği ve son olarak 5. Bölümde Dinî Kimlik Ölçeği bulunmaktadır. Araştırmada 4 ölçek kullanılmıştır.

2.3.1. Çok Boyutlu Mahremiyet Yönelimi Ölçeği

Araştırmada kullanılan ölçeklerden bireylerin mahremiyet yönelimlerini ölçmek amacıyla kullanılan “Çok Boyutlu Mahremiyet Yönelimi Ölçeği” 2014 yılında Baruh ve Cemalcılar (2014) tarafından geliştirilmiştir. Baruh ve Cemalcılar (2014) bu ölçeği oluştururken mevcut mahremiyet ölçeklerinden faydalanmakla birlikte katılımcıların kendilerinin ve diğer kişilerin mahremiyetine ilişkin endişelerini ayırt etme ihtiyacını da göz önünde bulundurmuşlardır.²⁹⁴

²⁹⁴ Lemi Baruh - Zeynep Cemalcılar, “It is more than personal: Development and validation of a multidimensional privacy orientation scale”, *Personality and Individual Differences* 70 (2014), 165-170.

Çok Boyutlu Mahremiyet Yönelimi Ölçeği 4 boyutlu olarak 16 maddeden oluşmaktadır. Yanıtlar 5li likert tipine göre oluşturulmuştur. Buna göre katılımcılar 1 “Hiç Katılmıyorum”, 2 “Katılmıyorum”, 3 “Kararsızım”, 4 “Katılıyorum”, 5 “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde oluşturulan yanıtlardan birini seçeceklerdir.

Mahremiyetin hukuken korunması gereken bir hak olmasının yordandığı “bir hak olarak mahremiyet” (privacy as a right) boyutu ölçeğin ilk boyutunu oluşturmaktadır. Bu boyutta bireylerin bir hak olarak mahremiyetin değerine olan inançlarının 3 madde ile ölçülmesi hedeflenmektedir. İlk boyutun Cronbach’s Alpha değeri “0.830”dur. İkinci boyut “kendi mahremiyetine ilişkin kaygı” (concern about own informational privacy) olarak isimlendirebileceğimiz ölçek ifadeleri 4. madde olarak ölçekte yerini almaktadır. Cronbach’s Alpha değeri 0.830’dur. Üçüncü boyut “başkalarının mahremiyetine ilişkin kaygı” (concern about privacy of others) 5 maddeden oluşmaktadır. Başkalarının mahremiyetine ilişkin kaygı duyanların Cronbach’s Alpha değeri “0.880”dir. Dördüncü boyut “diğer ihtimalli mahremiyet” (other-contingent privacy) 4 maddeden oluşmaktadır. Bu boyut bireylerin mahremiyet yönelimlerinin çevrelerindeki diğer kişilerin kendi mahremiyetlerine verdikleri önem ile doğru oranda artan veya azalan ilişkisini ölçmeye çalışmaktadır. Mahremiyeti diğer ihtimalli olarak değerlendirenlerin Cronbach’s Alpha değeri “0.850”dir.²⁹⁵

Katılımcılar, Mahremiyet Yönelimi Ölçeği’nden aldıkları puanlara göre, hem kendilerinin hem de diğer kişilerin mahremiyetine önem veren “Mahremiyet Savunucuları” (privacy advocates), çoğunlukla kendi mahremiyetleri ile ilgilenen “Mahremiyet Bireycileri” (privacy individualists), tüm boyutlarda puanı diğer bölümlerden daha düşük olan “Mahremiyet Umursamazları” (privacy indifferents), olarak üç farklı kategoriye ayrılmıştır.²⁹⁶

2.3.2. İç Güdümlü – Dış Güdümlü Dindarlık Ölçeği

Araştırmada Dindarlık Ölçeği başlığı altında Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilmiş olan “Dini Yönelim Ölçeği” (Religious Orientation Scale)’den faydalanılmıştır. Ölçek iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık olarak iki yapıyı ölçmek için tasarlanmıştır. İç güdümlü dindarlıkta birey için din ana saiktir. Diğer ihtiyaçlar güçlü olmakla birlikte nihai olarak dinden daha önemli görülmezler ve bu ihtiyaçlar dini inanç ve uygulamalara uyum sağlayacak şekilde ele alınırlar. Dış güdümlü dindarlıkta ise birey dini kişisel amaçlarına ulaşmak için bir araç olarak görür. Dini yönelimleri araçsal ve faydacıdır. Bu

²⁹⁵ Baruh - Cemalcılar, “It is more than personal: Development and validation of a multidimensional privacy orientation scale”, 165-170.

²⁹⁶ Mahremiyet Yönelimi Ölçeği İngilizce olarak yayımlanmış bir ölçektir. Ölçeğin maddelerinin, boyutlarının ve alt boyutlarının Türkçeye tercümesinde küçük değişiklikler dışında Tuba Livberber Göçmen’in *Toplumsal Yaşamda Bireylerin Mahremiyet Yönelimleri: Sosyal Ağ Kullanıcıları Üzerine Bir Saha Araştırması* isimli doktora tezinde yaptığı tercümeden faydalanılmıştır. bkz. Göçmen, *Toplumsal Yaşamda Bireylerin Mahremiyet Yönelimleri: Sosyal Ağ Kullanıcıları Üzerine Bir Saha Araştırması*.

yönelime sahip bireyler dini, bir güven ve teselli kaynağı, bir sosyalleşme aracı, statü sağlayıcı, bir tür vakit geçirme şekli ve kendini haklı çıkarmada bir araç olarak kullanır.²⁹⁷

Üzeyir Ok, Dini Yönelim Ölçeği'ni kültürümüze uyarlayarak “İç Güdümlü-Dış Güdümlü Dindarlık Ölçeği” (Intrinsic Extrinsic Religiosity)” olarak alana kazandırmıştır.²⁹⁸ İç Güdümlü Dindarlık Ölçeği'nin 9 maddeli alfa güvenirlik katsayısı .89 olarak belirlenmiştir. Ancak 3 madde doğrudan ibadetleri tek başına yapmaya karşılık kilisede toplu olarak yapma boyutu ile alakalı olup İslami dindarlığa uyumu mümkün olmadığı için söz konusu boyut faktör analizi ve madde analizi göstergelerine bağlı olarak 6 maddeye indirgenmiş ve bu haliyle de ölçeğin alfa skoru .90 olarak bulunmuştur. Böylece ölçek hem yerleştirilmiş hem de değerinden ödün vermeden kullanımı ekonomik hale gelmiştir.²⁹⁹

11 maddelik Dış Güdümlü Dindarlık Ölçeği'nin alfa güvenirlik katsayısı .59'dur. Açılımlı faktör analizi sonucu, -Cattell Scree testi kriteri dikkate alındığında- bu ölçeğin gerçekte 3 ayrı yapıyı ölçtüğünü göstermektedir. Bunlardan birincisinin, dinin etkisinin az hissedildiği bir durumu ölçtüğü (sekülerleşmiş dindarlık: 3 madde; alfa=.60); ikincisinin dinin gerçekten dünyevi amaçlar için kullanılmasını içeren veya dinin dünyevi amaca hizmet için kullanımını içeren bir yapıyı ölçtüğü (dünyevi amaçlı dindarlık: 3 madde, alfa=.70); üçüncüsünün de ikincisine benzer biçimde dinin sosyal yalnızlıktan korunmak için araç olarak kullanılmasını içeren bir eğilimi ölçtüğü (sosyal amaçlı dindarlık: 3 madde, alfa=.63) görülür.³⁰⁰

Çalışmamız kapsamında Ok'un uyarladığı İç Güdümlü-Dış Güdümlü Dindarlık Ölçeği'nden 10 madde seçilerek ölçme aracına yerleştirilmiştir. Bu maddelerden 3'ü dış güdümlü testin sekülerleşmiş dindarlık boyutunu ölçen sorulardan oluşmaktadır. Geriye kalan 7 soru iç güdümlü dindarlık maddelerinden oluşmaktadır.

2.3.3. Değerler Ölçeği

Araştırmamızda kullandığımız üçüncü ölçek Dilmaç, Arıca ve Cesur tarafından geliştirilen ve 2014'te yayınlanan Değerler Ölçeği'dir. Ölçek 9 faktörlü olarak 39 değer ifadesinden oluşmaktadır. Faktörler “Toplumsal Değerler”, “Kariyer Değerleri”, “Entellektüel Değerler”, “Maneviyat”,

²⁹⁷ Gordon W. Allport - J. Michael Ross, “Personel Religious Orientation And Prejudice”, *Journal of Personality and Social Psychology* 5/4 (1967), 434.

²⁹⁸ Emine Kurt - Ahmet Albayrak, “Türkiye’de Din Psikolojisi Tezlerinde Dindarlık Ölçekleri: Bibliyografik Bir Araştırma (1997-2019)”, *Bilimname* 40 (2019), 158-159.

²⁹⁹ Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8/2 (2011), 540.

³⁰⁰ Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, 540.

“Materyalistik Değerler”, “İnsan Onuru”, “Romantik Değerler”, “Özgürlük” ve “Fütüvvet” olarak isimlendirilmiştir.³⁰¹

10’lu likert tipi ölçek 0’dan 9’a kadar puanlanmıştır. 0 puanı “Hiç Önemli Değil”, 9 puanı “Çok Önemli” anlamı taşımaktadır. Ölçekten alınan puanın düşmesi ve sıfıra yaklaşması o değer kişinin yaşamında çok önemli yer tutmadığını; puanın yükselmesi ve dokuza yaklaşması, o değer kişinin hayatında çok önemli ve vazgeçilmez olduğunu göstermektedir.

Tüm değer ifadeleri için temel bileşenler analizi bağlamında açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin örneklem uygunluğu değeri 926 ve Bartlett Sphericity Testi yaklaşık Ki-Kare değeri 14543.11 ($p<.001$) olarak bulunmuştur. Bileşen matrisi ve Varimax yöntemiyle gerçekleştirilen döndürme bileşen matrisi incelendiğinde tüm değerlerin toplam varyansın %65.37’sini açıklayan 13 faktör altında toplandığı görülmüştür. Ortak varyansların “zaman” dışında (.431) tamamının .50’nin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte döndürülmüş bileşen matrisinde yer alan 14 değer aynı anda birden fazla faktör altında .10’dan daha düşük bir farkla. 32 ve üzeri yük değerine sahip olduğu ya da bir faktör altında tek başına kaldığı görülmüştür. Bu nedenle bu 14 değer çıkartılarak aynı koşullar altında benzer nedenlerle açıklayıcı faktör analizi iki kere daha tekrarlanmıştır. Üçüncü faktör analizinde beş değer ve dördüncü faktör analizinde iki değer daha çıkartılmış, geriye kalan 39 değer sorunsuz bir şekilde toplam varyansın %64.74’ünü açıklayacak şekilde dokuz faktör altında toplandığı görülmüştür. Son faktör analizinde Kaiser-Meyer-Olkin örneklem uygunluğu değeri .910 ve Bartlett Sphericity Testi yaklaşık Ki-Kare değeri 9133.26 ($p<.001$) olarak bulunmuştur. Adalet/Hakkaniyet (.466) dışındaki tüm değerlerin ortak varyansının .50 ile .80 arasında değişmekte olduğu görülmüştür.³⁰²

Değerler Ölçeği’nin faktörler bazında Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayıları da hesaplanmıştır. Analiz sonucunda “Toplumsal Değerler” için .90, “Kariyer Değerleri” için .80, “Entellektüel Değerler” için .78, “Maneviyat” için .81, “Materyalistik Değerler” için .78, “İnsan Onuru” için .61, “Romantik Değerler” için .66, “Özgürlük” için .65 ve “Fütüvvet” için de .63 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak, Değerler Ölçeği’nin ilk psikometrik bulguları, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu yönündedir.

2.3.4. Dinî Kimlik Ölçeği

Araştırmada örneklem grubunu oluşturan bireylerin dinî kimlik düzeylerini tespit etmek amacıyla Dinî Kimlik Ölçeği (Religious Identity Scale) kullanılmıştır.

³⁰¹ Bülent Dilmaç vd., “A Validity and Reliability Study on the Development of the Values Scale in Turkey”, *Educational Sciences: Theory & Practice* 14/5 (ts.), 1661-1771.

³⁰² Dilmaç vd., “A Validity and Reliability Study on the Development of the Values Scale in Turkey”, 1661-1771.

Dinî Kimlik Ölçeği, Matthew Zagumny tarafından geliştirilmiş, Zagumny ve Ayten tarafından psikometrik analizleri Avrupa Psikoloji Kongresi'nde sunulmuştur.³⁰³

Dinî Kimlik Ölçeği, “bireyin dinini kim olduğuyula ne kadar ilişkilendirdiği, dini hangi oranda kimliğinin bir parçası yaptığı, bir dine bağlı olmayı kendilik algısıyla ne kadar irtibatlandırdığını” içeren ifadelerden oluşmaktadır.

Ölçekte yer alan beş madde, faktör analizine tabi tutulmuş, maddelerin tek boyutta toplandığı ve ölçeğin varyansı açıklayıcılık oranının %50.2 olduğu görülmüştür. Ölçeğin Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değeri (,770); Bartlett's Test of Sphericity değeri ($\chi^2=250.005$; $p=000$) olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenirliğini gösteren Cronbach Alfa değerinin $\alpha=.665$ olduğu görülmüştür. Bu istatistiksel değerler neticesinde ölçeğin uygulanabilir olduğu anlaşılmıştır.

Maddelerin her biri için seçenekler ise 1 puan (kesinlikle katılmıyorum) ile 8 puan (kesinlikle katılıyorum) arasında değişen bir ölçekte sunulmuştur. Ölçekte 5 madde olduğundan ölçekten alınan en düşük toplam puan 5, en yüksek puan ise 40'tır. Ölçeğin diğer değişkenlerle ilişkisi toplam puanlar üzerinden yapılmıştır. Toplam puan hesaplanırken 1. ve 4. maddeler yeniden kodlanmıştır.³⁰⁴

2.4. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizler

Çalışmaya başlamadan önce araştırma evreninden 145 kişi ile bir pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama SPSS programında analiz edilerek Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nin Cronbach's Alpha değeri 0,853, İç Güdümlü-Dış Güdümlü Dindarlık Ölçeği'nin Cronbach's Alpha değeri 0,868, Değerler Ölçeği'nin Cronbach's Alpha değeri 0,899 ve Kimlik Ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri 0,815 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar ölçme aracının güvenilir olduğunu göstermektedir.

Ölçme aracına son şekli verildikten sonra esas uygulamaya geçilmiştir. Ölçme aracı 1140 kişi tarafından cevaplandırılmış, eksik ve hatalı cevapların çıkarılmasının ardından 1129 öğrencinin verdiği cevaplarla veriler istatistiksel analizler için hazır hale getirilmiştir.

³⁰³ Wilcox Zagumny - Ali Ayten, “Religious Identity and Mental Wellbeing among Congruent and Incongruent Religious Groups”, *122 nd Annual Convention of the American Psychological Association* (Washington DC, 2014).

³⁰⁴ Ali Ayten, *Din, Erdem ve Sağlık* (İstanbul: Çamlıca, 2015), 100.

3. BÖLÜM: BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde araştırmanın bulgu ve yorumlarına yer verilmektedir. Ölçeklerle ilgili bulguların analizi yapıp değişkenlerin (ölçeklerin) demografik değişkenlere göre anlamlılıkları, farklılaşmaları ve kendi aralarındaki ilişkileri incelenmektedir. Bulgu ve yorumlar çalışmanın problemleri ve hipotezleri doğrultusunda yapılmaktadır.

3.1. Araştırmaya Katılanların Nitelikleri ile İlgili Bulgular

3.1.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Tablo 3. 1. Araştırmaya Katılanların Cinsiyet Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Kadın	716	63,4
Erkek	413	36,6
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların 716’sı (%63,4)’ü kadın, 413’ü (%36,6)’sı erkektir.

Tablo 3. 2. Araştırmaya Katılanların Mezun Olunan Lise Türüne İlişkin Bulgular

	F	%
Düz Lise	43	3,8
Anadolu Lisesi	505	44,7
Anadolu Öğretmen Lisesi	39	3,5
Fen Lisesi	85	7,5
Sosyal Bilimler Lisesi	11	1,0
İmam Hatip Lisesi	335	29,7
Meslek Lisesi	67	5,9
Diğer	44	3,9
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların 43’ü (%3,8)’i Düz Lise, 505’i (%44,7)’si Anadolu Lisesi, 39’u (%3,5)’i Anadolu Öğretmen Lisesi, 85’i (%7,5)’i Fen Lisesi, 11’i (%1,0)’i Sosyal Bilimler Lisesi, 335’i (%29,7)’si İmam Hatip Lisesi, 67’si (%5,9)’u Meslek Lisesi, 44’ü (%3,9)’u diğer (lise) mezunu olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3. 3. Araştırmaya Katılanların Bölümlerine İlişkin Bulgular

	F	%
İlahiyat	326	28,9
Hukuk	45	4,0
Sağlık Bilimleri Bölümleri	210	18,6
Mühendislik/Teknoloji Bölümleri	153	13,6
İşletme/İktisat/Siyasal Bilimler Bölümleri	134	11,9
İletişim Bölümleri	40	3,5
Fen-Edebiyat/Eğitim Bölümleri (Fen Bilimleri)	48	4,3
Fen-Edebiyat/Eğitim Bölümleri (Sosyal Bilimler ve Dil)	173	15,3
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.3’te görüldüğü üzere araştırmaya katılanların 326’sı (%28,9)’u İlahiyat, 45’i (%4)’ü Hukuk, 210’u (%18,6)’sı Sağlık Bilimleri Bölümleri, 153’ü (%13,6)’sı Mühendislik/Teknoloji Bölümleri, 134’ü (%11,9)’u İşletme/İktisat/Siyasal Bilimler Bölümleri, 40’ı (%3,5)’i İletişim Bölümleri, 48’i (%4,3)’ü Fen-Edebiyat/Eğitim Bölümleri (Fen Bilimleri), 173’ü (%15,3)’ü Fen-Edebiyat/Eğitim Bölümleri (Sosyal Bilimler ve Dil) bölümlerinde öğrenim gördüklerini belirtmişlerdir.

Tablo 3. 4. Araştırmaya Katılanların Yaşamlarını Geçirdikleri Yere İlişkin Bulgular

	F	%
Şehir/Büyükşehir	1010	89,5
Kasaba/Köy	119	10,5

—		
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.4’te görüldüğü üzere katılımcıların 1010’u (%89,5)’i Şehir/Büyükşehir’de, 119’u (%10,5)’i Kasaba/Köy’de yaşamlarını geçirmişlerdir.

Tablo 3. 5. Araştırmaya Katılanların Anne Mesleğine İlişkin Bulgular

	F	%
Ev hanımı	816	72,3
Memur	40	3,5
Esnaf/iş adamı	38	3,4
İşçi	61	5,4
Emekli	58	5,1
Bankacılık/Finans	11	1,0
Doktor/Mimar/Mühendis	25	2,2
Öğretmen/öğretici/akademisyen	65	5,8
Sanatçı/Sporcu	5	0,4
Din görevlisi	10	0,9
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.5’te görüldüğü üzere anne mesleğine ilişkin yöneltilen soruya katılımcıların 816’sı (%72,3)’ü ev hanımı, 40’ı (%3,5)’i memur, 38’i (%3,4)’ü esnaf/iş adamı, 61’i (%5,4)’ü işçi, 58’i (%5,1)’i emekli, 11’i (%1)’i bankacılık/finans, 25’i (%2,2)’si doktor/mimar/mühendis, 65’i (%5,8)’i öğretmen/öğretici/akademisyen, 5’i (%0,4)’ü sanatçı/sporcu, 10’u (%0,9)’u din görevlisi cevabını vermiştir.

Tablo 3. 6. Araştırmaya Katılanların Baba Mesleğine İlişkin Bulgular

	F	%
Ücretli bir işte çalışmıyor	31	2,7
Memur	80	7,1
Esnaf/iş adamı	282	25,0
İşçi	192	17,0
Emekli	238	21,1
Yönetici	42	3,7
Emniyet görevlisi/silahlı kuvvetler mensubu	14	1,2
Bankacılık/Finans	13	1,2
Doktor/Mimar/Mühendis	61	5,4
Avukat/Hâkim/Savcı	14	1,2
Öğretmen/öğretici/akademisyen	78	6,9
Sanatçı/Sporcu	10	0,9
Din görevlisi	31	2,7
Çiftçi	24	2,1
Cevap yok	19	1,7
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.6’da görüldüğü üzere katılımcıların baba mesleğine ilişkin yöneltilen soruya 31’i (%2,7)’si ücretli bir işte çalışmıyor, 80’i (%7,1)’i memur, 282’si (%25)’i esnaf/iş adamı, 192’si (%17)’si işçi, 238’i (%21,1)’i emekli, 42’si (%3,7)’si yönetici, 14’ü (%1,2)’si emniyet görevlisi/silahlı kuvvetler mensubu, 13’ü (%1,2)’si bankacılık/finans, 61’i (%5,4)’ü doktor/mimar/mühendis, 14’ü (%1,2)’si avukat/hâkim/savcı, 78’i (%6,9)’u öğretmen/öğretici/akademisyen, 10’u (%0,9)’u sanatçı/sporcu, 31’i (%2,7)’si din görevlisi, 24’ü (%2,1)’i çiftçi cevabını vermiştir. Katılımcıların 19’u (%1,7)’si bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 3. 7. Araştırmaya Katılanların Aile Yapısına İlişkin Bulgular

	F	%
Baba otoritesinin belirgin olduğu geleneksel aile	399	35,3
Anne otoritesinin belirgin olduğu aile	110	9,7
Demokratik aile	526	46,6
Eşlerden birinin veya her ikisinin bulunmadığı aile	91	8,1
Cevap yok	3	0,3
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.7’de görüldüğü üzere aile yapısına ilişkin yöneltilen soruya katılımcıların 399’u (%35,3)’ü baba otoritesinin belirgin olduğu geleneksel aile, 110’u (%9,7)’si anne otoritesinin belirgin olduğu aile, 526’sı (%46,6)’sı demokratik aile, 91’i (%8,1)’i eşlerden birinin veya her ikisinin bulunmadığı aile cevabını vermiştir. Katılımcıların 3’ü (%0,3)’ü bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 3. 8. Araştırmaya Katılanların Anne Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Ortaokul mezunu veya daha aşağısı	596	52,8
Lise terk veya lise mezunu	312	27,6
Üniversite veya üzeri	221	19,6
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.8’de görüldüğü üzere anne eğitim durumuna ilişkin katılımcıların 596’sı (%52,8)’i ortaokul mezunu veya daha aşağısı, 312’si (%27,6)’sı lise terk veya lise mezunu, 221’i (%19,6)’sı üniversite veya üzeri olarak belirtmiştir.

Tablo 3. 9. Araştırmaya Katılanların Baba Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Ortaokul mezunu veya daha aşağısı	396	35,1
Lise terk veya lise mezunu	344	30,5
Üniversite veya üzeri	389	34,5
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.9’da görüldüğü üzere baba eğitim durumuna ilişkin katılımcıların 396’sı (%35,1)’i ortaokul mezunu veya daha aşağısı, 344’ü (%30,5)’i lise terk veya lise mezunu, 389’u (%34,5)’i üniversite veya üzeri olarak cevap vermiştir.

3.1.2. Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Tablo 3. 10. Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlere İlişkin Bulgular

	Ortalama	Standart Sapma
Aile	4,89	1,94
Kur’ân Kursları	2,98	2,36
İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri	2,21	1,95
Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri	2,43	2,03
Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri	2,74	2,33
İmam Hatip Ortaokulu	1,03	1,98

İmam Hatip Lisesi	1,98	2,62
Din Öğretmenim	2,82	2,41
Diğer Ders Öğretmenlerim	2,18	2,15
Arkadaşlarım	2,99	2,14
Konferans ve Seminerler	2,44	2,30
İnternet ve Sosyal Medya Kaynakları	3,11	2,27
Kitap, dergi vb.	3,95	2,30
Televizyon Programları	1,84	1,94

Tablo 3.10’da araştırmaya katılanların dini görüşlerinin oluşumunu etkileyen faktörlerin ortalama ve standart sapma değerleri yer almaktadır.

3.1.3. Araştırmaya Katılanların Sosyal Medya Kullanım Durumları

3.1.3.1. Sosyal Medya Kullanım Sıklık ve Süre Durumu

Tablo 3. 11. Araştırmaya Katılanların WhatsApp Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	20	1,8
Haftada 1-2 gün	35	3,1
Haftada 3-4 gün	92	8,1
Her gün düzenli	982	87,0
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.11’de görüldüğü üzere WhatsApp kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 20’si (%1,8)’i hiç kullanmadıklarını ifade ederken; 35’i (%3,1)’i haftada 1-2 gün, 92’si (%8,1)’i haftada 3-4 gün, 982’si (%87)’si her gün düzenli olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. 12. Araştırmaya Katılanların WhatsApp Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	23	2,0
Günde 1 saatten az	221	19,6
Günde 1-2 saat arası	328	29,1
Günde 2-3 saat arası	184	16,3
Günde 3-4 saat arası	152	13,5
Günde 4 saatten fazla	221	19,6
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.12’de görüldüğü üzere WhatsApp kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 23’ü (%2)’si hiç zaman ayırmadıklarını belirtirken; 221’i (%19,6)’sı günde 1 saatten az, 328’i (%29,1)’i günde 1-2 saat arası, 184’ü (%16,3)’ü günde 2-3 saat arası, 152’si (%13,5)’i günde 3-4 saat arası, 221’i (%19,6)’sı günde 4 saatten fazla zaman ayırdıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. 13. Araştırmaya Katılanların Telegram Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	670	59,3
Haftada 1-2 gün	246	21,8
Haftada 3-4 gün	102	9,0
Her gün düzenli	111	9,8
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.13’e göre Telegram kullanım sıklık durumuna bakıldığında katılımcıların 670’i (%59,3)’ü hiç kullanmadıklarını ifade ederken; 246’sı (%21,8)’i haftada 1-2 gün, 102’si (%9)’u haftada 3-4 gün, 111’i (%9,8)’i her gün düzenli kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3. 14. Araştırmaya Katılanların Telegram Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	756	67,0
Günde 1 saatten az	304	26,9
Günde 1-2 saat arası	31	2,7
Günde 2-3 saat arası	20	1,8
Günde 3-4 saat arası	8	0,7
Günde 4 saatten fazla	10	0,9
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.14'e göre Telegram kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 756'sı (%67)'si hiç zaman ayırmadıklarını belirtirken; 304'ü (%26,9)'u günde 1 saatten az, 31'i (%2,7)'si günde 1-2 saat arası, 20'si (%1,8)'i günde 2-3 saat arası, 8'i (%0,7)'si günde 3-4 saat arası, 10'u (%0,9)'u günde 4 saatten fazla kullanımda bulunduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. 15. Araştırmaya Katılanların Bipp Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	1029	91,1
Haftada 1-2 gün	79	7,0
Haftada 3-4 gün	13	1,2
Her gün düzenli	8	0,7
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.15'e göre Bipp kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 1029'u (%91,1)'i hiç kullanmadıklarını ifade ederken; 79'u (%7)'si haftada 1-2 gün, 13'ü (%1,2)'si haftada 3-4 gün, 8'i (%0,7)'si her gün düzenli olarak kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3. 16. Araştırmaya Katılanların Bipp Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	1049	92,9
Günde 1 saatten az	69	6,1
Günde 1-2 saat arası	4	0,4
Günde 2-3 saat arası	3	0,3
Günde 4 saatten fazla	4	0,4
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.16'ya göre Bipp kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 1049'u (% 92,9)'u hiç zaman ayırmazken, 69'u (%6,1)'i günde 1 saatten az, 4'ü (%0,4)'ü günde 1-2 saat arası, 3'ü (%0,3)'ü günde 2-3 saat arası, 4'ü (%0,4)'ü günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 17. Araştırmaya Katılanların Facebook Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	896	79,4
Haftada 1-2 gün	150	13,3
Haftada 3-4 gün	48	4,3
Her gün düzenli	35	3,1
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.17'de görüldüğü üzere Facebook kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 896'sı (%79,4)'ü hiç kullanmadıklarını belirtirken; 150'si (%13,3)'ü haftada 1-2 gün, 48'i (%4,3)'ü haftada 3-4 gün, 35'i (%3,1)'i her gün düzenli olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. 18. Araştırmaya Katılanların Facebook Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	928	82,2
Günde 1 saatten az	157	13,9
Günde 1-2 saat arası	31	2,7
Günde 2-3 saat arası	8	0,7
Günde 3-4 saat arası	2	0,2
Günde 4 saatten fazla	3	0,3
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.18’de görüldüğü üzere Facebook kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 928’i (%82,2)’si hiç zaman ayırmazken, 157’si (%13,9)’u günde 1 saatten az, 31’i (%2,7)’si günde 1-2 saat arası, 8’i (%0,7)’si günde 2-3 saat arası, 2’si (%0,2)’si günde 3-4 saat arası, 3’ü (%0,3)’ü günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 19. Araştırmaya Katılanların Instagram Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	165	14,6
Haftada 1-2 gün	87	7,7
Haftada 3-4 gün	170	15,1
Her gün düzenli	707	62,6
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.19’da görüldüğü üzere Instagram kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 165’i (%14,6)’sı hiç kullanmadıklarını belirtirken; 87’si (%7,7)’si haftada 1-2 gün, 170’i (%15,1)’i haftada 3-4 gün, 707’si (%62,6)’sı her gün düzenli olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. 20. Araştırmaya Katılanların Instagram Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	179	15,9
Günde 1 saatten az	179	15,9
Günde 1-2 saat arası	280	24,8
Günde 2-3 saat arası	160	14,2
Günde 3-4 saat arası	180	15,9
Günde 4 saatten fazla	151	13,4
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.20’de görüldüğü üzere Instagram kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 179’u (%15,9)’u hiç zaman ayırmazken; 179’u (%15,9)’u günde 1 saatten az, 280’i (%24,8)’i günde 1-2 saat arası, 160’ı (%14,2)’si günde 2-3 saat arası, 180’i (%15,9)’u günde 3-4 saat arası, 151’i (%13,4)’ü günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 21. Araştırmaya Katılanların Youtube Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	82	7,3
Haftada 1-2 gün	117	10,4
Haftada 3-4 gün	301	26,7
Her gün düzenli	629	55,7
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.21’de görüldüğü üzere Youtube kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 82’si (%7,3)’ü hiç kullanmadıklarını söylerken; 117’si (%10,4)’ü haftada 1-2 gün, 301’i (%26,7)’si haftada 3-4 gün, 629’u (%55,7)’si her gün düzenli olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. 22. Araştırmaya Katılanların Youtube Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	96	8,5
Günde 1 saatten az	236	20,9
Günde 1-2 saat arası	337	29,8
Günde 2-3 saat arası	197	17,4
Günde 3-4 saat arası	152	13,5
Günde 4 saatten fazla	111	9,8
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.22’de görüldüğü Youtube kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 96’sı (%8,5)’i hiç zaman ayırmazken; 236’sı (%20,9)’u günde 1 saatten az, 337’si (%29,8)’i günde 1-2 saat arası, 197’si (%17,4)’ü günde 2-3 saat arası, 152’si (%13,5)’i günde 3-4 saat arası, 111’i (%9,8)’i günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 23. Araştırmaya Katılanların Twitter Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	370	32,8
Haftada 1-2 gün	166	14,7
Haftada 3-4 gün	145	12,8
Her gün düzenli	448	39,7
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.23’te görüldüğü üzere Twitter kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 370’i (%32,8)’i hiç kullanmadıklarını belirtirken; 166’sı (%14,7)’si haftada 1-2 gün, 145’i (%12,8)’i haftada 3-4 gün, 448’i (%39,7)’si her gün düzenli olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. 24. Araştırmaya Katılanların Twitter Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	399	35,3
Günde 1 saatten az	311	27,5
Günde 1-2 saat arası	206	18,2
Günde 2-3 saat arası	89	7,9
Günde 3-4 saat arası	66	5,8
Günde 4 saatten fazla	58	5,1
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.24'te görüldüğü üzere Twitter kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 399'u (%35,3)'ü hiç zaman ayırmazken; 311'i (%27,5)'i günde 1 saatten az, 206'sı (%18,2)'si günde 1-2 saat arası, 89'u (%7,9)'u günde 2-3 saat arası, 66'sı (%5,8)'i günde 3-4 saat arası, 58'i (%5,1)'i günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 25. Araştırmaya Katılanların LinkedIn Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	867	76,8
Haftada 1-2 gün	148	13,1
Haftada 3-4 gün	52	4,6
Her gün düzenli	62	5,5
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.25'e bakıldığında LinkedIn kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 867'si (%76,8)'i hiç kullanmadıklarını ifade ederken; 148'i (%13,1)'i haftada 1-2 gün, 52'si (%4,6)'sı haftada 3-4 gün, 62'si (%5,5)'i her gün düzenli olarak kullanımda bulunduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3. 26. Araştırmaya Katılanların LinkedIn Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	903	80,0
Günde 1 saatten az	174	15,4
Günde 1-2 saat arası	34	3,0
Günde 2-3 saat arası	12	1,1
Günde 3-4 saat arası	2	0,2
Günde 4 saatten fazla	4	0,4
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.26'ya bakıldığında LinkedIn kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 903'ü (%80)'i hiç zaman ayırmazken, 174'ü (%15,4)'ü günde 1 saatten az, 34'ü (%3)'ü günde 1-2 saat arası, 12'si (%1,1)'i günde 2-3 saat arası, 2'si (%0,2)'si günde 3-4 saat arası, 4'ü (%0,4)'ü günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 27. Araştırmaya Katılanların Pinterest Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	829	73,4
Haftada 1-2 gün	213	18,9
Haftada 3-4 gün	52	4,6
Her gün düzenli	35	3,1
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.27'de görüldüğü üzere Pinterest kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 829'u (%73,4)'ü hiç kullanmadıklarını; diğer taraftan katılımcıların 213'ü (%18,9)'u haftada 1-2 gün, 52'si (%4,6)'sı haftada 3-4 gün, 35'i (%3,1)'i her gün düzenli olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. 28. Araştırmaya Katılanların Pinterest Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	888	78,7
Günde 1 saatten az	200	17,7
Günde 1-2 saat arası	29	2,6
Günde 2-3 saat arası	9	0,8
Günde 3-4 saat arası	1	0,1
Günde 4 saatten fazla	2	0,2
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.28’de görüldüğü üzere Pinterest kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 888’i (%78,7)’si hiç zaman ayırmamakta iken; 200’ü (%17,7)’si günde 1 saatten az, 29’u (%2,6)’sı günde 1-2 saat arası, 9’u (%0,8)’i günde 2-3 saat arası, 1’i (%0,1)’i günde 3-4 saat arası, 2’si (%0,2)’si günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 29. Araştırmaya Katılanların Snapchat Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	862	76,4
Haftada 1-2 gün	102	9,0
Haftada 3-4 gün	64	5,7
Her gün düzenli	101	8,9
Toplam	1129	100,0

Tablo 2.29’da görüldüğü üzere Snapchat kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 862’si (%76,4)’ü hiç kullanmadıklarını belirtirken; 102’si (%9)’u haftada 1-2 gün, 64’ü (%5,7)’si haftada 3-4 gün, 101’i (%8,9)’u her gün düzenli cevabını vermiştir.

Tablo 3. 30. Araştırmaya Katılanların Snapchat Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	872	77,2
Günde 1 saatten az	170	15,1
Günde 1-2 saat arası	45	4,0
Günde 2-3 saat arası	20	1,8
Günde 3-4 saat arası	11	1,0
Günde 4 saatten fazla	11	1,0
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.30’da görüldüğü üzere Snapchat kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 872’si (%77,2)’si hiç zaman ayırmamakta iken; 170’i (%15,1)’i günde 1 saatten az, 45’i (%4)’ü günde 1-2 saat arası, 20’si (%1,8)’i günde 2-3 saat arası, 11’i (%1)’i günde 3-4 saat arası, 11’i (%1)’i günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 31. Araştırmaya Katılanların FB Messenger Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	1077	95,4
Haftada 1-2 gün	43	3,8
Haftada 3-4 gün	4	0,4
Her gün düzenli	5	0,4
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.31’de görüldüğü FB Messenger kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 1077’si (%95,4)’ü hiç kullanmadıklarını ifade ederken; 43’ü (%3,8)’i haftada 1-2 gün, 4’ü (%0,4)’ü haftada 3-4 gün, 5’i (%0,4)’ü her gün düzenli olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. 32. Araştırmaya Katılanların FB Messenger Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	1070	94,8
Günde 1 saatten az	46	4,1
Günde 1-2 saat arası	9	0,8
Günde 2-3 saat arası	2	0,2
Günde 3-4 saat arası	1	0,1
Günde 4 saatten fazla	1	0,1
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.32’de görüldüğü üzere FB Messenger kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 1070’i (%94,8)’i hiç zaman ayırmazken, 46’sı (%4,1)’i günde 1 saatten az, 9’u (%0,8)’i günde 1-2 saat arası, 2’si (%0,2)’si günde 2-3 saat arası, 1’i (%0,1)’i günde 3-4 saat arası, 1’i (%0,1)’i günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 33. Araştırmaya Katılanların TikTok Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	1039	92,0
Haftada 1-2 gün	40	3,5
Haftada 3-4 gün	19	1,7
Her gün düzenli	31	2,7
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.33’te görüldüğü üzere TikTok kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 1039’u (%92)’si hiç kullanmadıklarını ifade ederken; 40’ı (%3,5)’i haftada 1-2 gün, 19’u (%1,7)’si haftada 3-4 gün, 31’i (%2,7)’si her gün düzenli olarak kullanımda bulunduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3. 34. Araştırmaya Katılanların TikTok Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	1025	90,8
Günde 1 saatten az	56	5,0
Günde 1-2 saat arası	22	1,9
Günde 2-3 saat arası	12	1,1
Günde 3-4 saat arası	6	0,5
Günde 4 saatten fazla	8	0,7
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.34'te görüldüğü üzere TikTok kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 1025'i (%90,8)'i hiç zaman ayırmazken, 56'sı (%5)'i günde 1 saatten az, 22'si (%1,9)'u günde 1-2 saat arası, 12'si (%1,1)'i günde 2-3 saat arası, 6'sı (%0,5)'i günde 3-4 saat arası, 8'i (%0,7)'si günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 35. Araştırmaya Katılanların Skype Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	1035	91,7
Haftada 1-2 gün	81	7,2
Haftada 3-4 gün	7	0,6
Her gün düzenli	6	0,5
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.35'te görüldüğü üzere Skype kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 1035'i (%91,7)'si hiç kullanmadıklarını belirtirken; 81'i (%7,2)'si haftada 1-2 gün, 7'si (%0,6)'sı haftada 3-4 gün, 6'sı (%0,5)'i her gün düzenli olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. 36. Araştırmaya Katılanların Skype Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	1045	92,6
Günde 1 saatten az	66	5,8
Günde 1-2 saat arası	14	1,2
Günde 2-3 saat arası	1	0,1
Günde 4 saatten fazla	3	0,3
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.36’da görüldüğü üzere Skype kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 1045’i (%92,6)’sı hiç zaman ayırmazken; aynı katılımcıların 66’sı (%5,8)’i günde 1 saatten az, 14’ü (%1,2)’si günde 1-2 saat arası, 1’i (%0,1)’i günde 2-3 saat arası, 3’ü (%0,3)’ü günde 4 saatten fazla zaman ayırdıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. 37. Araştırmaya Katılanların Tumblr Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	1080	95,7
Haftada 1-2 gün	32	2,8
Haftada 3-4 gün	10	0,9
Her gün düzenli	7	0,6
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.37’de görüldüğü üzere Tumblr kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 1080’i (%95,7)’si hiç kullanmazken, 32’si (%2,8)’i haftada 1-2 gün, 10’u (%0,9)’u haftada 3-4 gün, 7’si (%0,6)’sı her gün düzenli olarak kullanmaktadır.

Tablo 3. 38. Araştırmaya Katılanların Tumblr Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	1066	94,4
Günde 1 saatten az	45	4,0
Günde 1-2 saat arası	13	1,2
Günde 2-3 saat arası	2	0,2
Günde 3-4 saat arası	2	0,2
Günde 4 saatten fazla	1	0,1
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.38’de görüldüğü üzere Tumblr kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 1066’sı (%94,4)’ü hiç zaman ayırmamakta iken; 45’i (%4)’ü günde 1 saatten az, 13’ü (%1,2)’si günde 1-2 saat arası, 2’si (%0,2)’si günde 2-3 saat arası, 2’si (%0,2)’si günde 3-4 saat arası, 1’i (%0,1)’i günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 39. Araştırmaya Katılanların Discord Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	853	75,6
Haftada 1-2 gün	163	14,4
Haftada 3-4 gün	52	4,6
Her gün düzenli	61	5,4
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.39’da görüldüğü üzere Discord kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 853’ü (%75,6)’sı hiç kullanmadıklarını ifade ederken; 163’ü (%14,4)’ü haftada 1-2 gün, 52’si (%4,6)’sı haftada 3-4 gün, 61’i (%5,4)’ü her gün düzenli olarak kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3. 40. Araştırmaya Katılanların Discord Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	885	78,4
Günde 1 saatten az	138	12,2
Günde 1-2 saat arası	52	4,6
Günde 2-3 saat arası	25	2,2
Günde 3-4 saat arası	12	1,1
Günde 4 saatten fazla	17	1,5
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.40'a bakıldığında Discord kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 885'i (%78,4)'ü hiç zaman ayırmazken; 138'i (%12,2)'si günde 1 saatten az, 52'si (%4,6)'sı günde 1-2 saat arası, 25'i (%2,2)'si günde 2-3 saat arası, 12'si (%1,1)'i günde 3-4 saat arası, 17'si (%1,5)'i günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

Tablo 3. 41. Araştırmaya Katılanların Diğer Sosyal Medya Araçlarını Kullanım Sıklık Durumuna İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Kullanmam	954	84,5
Haftada 1-2 gün	103	9,1
Haftada 3-4 gün	32	2,8
Her gün düzenli	40	3,5
Toplam	954	84,5

Tablo 3.41'e bakıldığında diğer sosyal medya araçlarını kullanım sıklık durumuna ilişkin katılımcıların 954'ü (%84,5)'i hiç kullanmazken; katılımcıların 103'ü (%9,1)'i haftada 1-2 gün, 32'si (%2,8)'si haftada 3-4 gün, 40'ı (%3,5)'i her gün düzenli olarak kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3. 42. Araştırmaya Katılanların Diğer Sosyal Medya Araçlarını Kullanım Süresine İlişkin Bulgular

	F	%
Hiç Zaman Ayırmıyorum	971	86,0
Günde 1 saatten az	91	8,1
Günde 1-2 saat arası	34	3,0
Günde 2-3 saat arası	14	1,2
Günde 3-4 saat arası	9	0,8
Günde 4 saatten fazla	10	0,9
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.42’de görüldüğü üzere diğer sosyal medya araçlarını kullanım süresi durumuna ilişkin katılımcıların 971’i (%86)’sı hiç zaman ayırmazken; 91’i (%8,1)’i günde 1 saatten az, 34’ü (%3)’ü günde 1-2 saat arası, 14’ü (%1,2)’si günde 2-3 saat arası, 9’u (%0,8)’i günde 3-4 saat arası, 10’u (%0,9)’u günde 4 saatten fazla zaman ayırmaktadır.

3.1.3.2. Sosyal Medya Kullanım Amaçları

Tablo 3. 43. Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular (Bilgi Edinme/Bilgi Paylaşma)

	F	%
Evet	1010	89,5
Hayır	119	10,5
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.43’te görüldüğü üzere sosyal medya araçlarını bilgi edinme/bilgi paylaşma amacıyla kullanma durumuna ilişkin katılımcıların 1010’u (%89,5)’i evet seçeneğini işaretleyerek sosyal medyayı bilgi edinme/bilgi paylaşma amacıyla kullandıklarını onaylarken; 119’u (%10,5)’i hayır seçeneğini işaretleyerek bu amaç doğrultusunda tercihte bulunmamışlardır.

Tablo 3. 44. Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular (Sosyalleşme/Eğlence)

	F	%
Evet	979	86,7
Hayır	150	13,3
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.44'e bakıldığında sosyal medya araçlarını sosyalleşme/eğlence amacıyla kullanım durumuna ilişkin katılımcıların 979'u (%86,7)'si evet seçeneğini işaretleyerek sosyal medyayı sosyalleşme/eğlence amacıyla kullandıklarını ifade ederken; 150'si (%13,3)'ü hayır seçeneğini işaretleyerek bu amaç doğrultusunda tercihte bulunmamışlardır.

Tablo 3. 45. Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular (Alışveriş)

	F	%
Evet	489	43,3
Hayır	640	56,7
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.45'te görüldüğü üzere sosyal medya araçlarını alışveriş yapmak amacıyla kullanım durumuna ilişkin katılımcıların 489'u (%43,3)'ü evet diyerek alışveriş amacını onaylarken; 640'ı (%56,7)'si hayır seçeneğini tercih etmişlerdir.

Tablo 3. 46. Sosyal Medya Kullanım Durumuna İlişkin Bulgular (Oyun)

	F	%
Evet	251	22,2
Hayır	878	77,8
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.46’da görüldüğü üzere sosyal medya araçlarını oyun amacıyla kullanım durumuna ilişkin katılımcıların 251’i (%22,2)’si evet diyerek sosyal medyayı oyun amacıyla kullandığını belirtirken; 878’i (%77,8)’i hayır cevabını vermiştir.

Tablo 3. 47. Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular (Kültür/Sanat Faaliyetleri)

	F	%
Evet	603	53,4
Hayır	526	46,6
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.47’de görüldüğü üzere sosyal medya araçlarını kültür/sanat faaliyetleri amacıyla kullanım durumuna ilişkin katılımcıların 603’ü (%53,4)’ü evet seçeneğini işaretleyerek sosyal medyayı kültür/sanat faaliyetleri amacıyla kullandıklarını ifade ederken; 526’sı (%46,6)’sı hayır cevabını vermiştir.

Tablo 3. 48. Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular (Siyasi Düşünceleri İfade Etme)

	F	%
Evet	243	21,5
Hayır	886	78,5
Toplam	1129	100,0

Tablo 3.48’de görüldüğü üzere sosyal medya araçlarında siyasi düşünceleri ifade etme amacıyla kullanım durumuna ilişkin katılımcıların 243’ü (%21,5)’i evet diyerek siyasi düşünceleri ifade etme amacına onay verirken; 886’sı (%78,5)’i hayır cevabını vererek bu amacın dışında kullanım yaptıklarını ifade etmişlerdir.

3.2. Ölçeklerle İlgili Bulgular

Bu başlık altında araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları kapsamında Açıklayıcı Faktör Analizi sonuçları incelenmiştir.³⁰⁵

3.2.1. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği ile İlgili Bulgular

Bu bölümde “Mahremiyet Yönelimi Ölçeği” geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına ilişkin AFA bulguları verilmiştir. Ölçek 4 boyutlu 16 maddeden meydana gelmektedir. Çalışmamızda 4 boyut tek boyutta toplanmak suretiyle analizlere hazır hale getirilmiştir.

Tablo 3. 49. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktörler	Toplam Madde
	Faktör 1	Korelasyonu
M8	0,697	0,588
M11	0,678	0,566
M9	0,675	0,555
M4	0,661	0,612
M2	0,646	0,532
M5	0,643	0,597
M3	0,617	0,505
M15	0,607	0,587
M13	0,601	0,548
M1	0,594	0,472
M16	0,593	0,572
M12	0,566	0,456
M10	0,560	0,453
M6	0,559	0,525

³⁰⁵ Araştırmada kullanılan tüm ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında Remzi Altunışık vd., Şener Büyüköztürk, Tabachnick & Fidell’in eserlerine başvurulmuş tekrar olmaması amacıyla sadece mahremiyet ölçeğinde atıf yapılmıştır.

M14	0,555	0,527
M7	0,549	0,519
Güvenirlik	0,881	0,881
Açıklanan Varyans (%)	37,746	37,746
Özdeğer	6,039	
KMO =0,885; $\chi^2(120) =8509,791$; Bartlett Küresellik Testi (p) = 0.000		

Açımlayıcı faktör analizi uygulamasından önce, örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığını test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda KMO değerinin 0.881 olduğu belirlenmiştir. KMO değeri olarak 0.5-1.0 arası değerler kabul edilebilir olarak değerlendirilirken, 0.5'in altındaki değerler faktör analizinin söz konusu veri seti için uygun olmadığının göstergesidir.³⁰⁶ Bu sonuç doğrultusunda, örneklem yeterliliğinin faktör analizi yapmak için “yeterli” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Bartlett Küresellik testi sonuçları incelendiğinde, elde edilen ki kare değerinin kabul edilebilir olduğu görülmüştür $\chi^2(120) =8509,791$; $p<0.05$).

Ölçeğin faktör desenini ortaya koymak amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizinde, 16 madde tek boyutta toplanmıştır. Başlangıçta 4 boyuttan oluşan ölçek varimax döndürme metoduyla tek boyuta zorlanmıştır. Bu faktörler toplam varyansın %37,746'sını açıklamaktadır. Büyüköztürk madde-toplam korelasyonunun 0,30 ve daha yüksek olmasının maddelerin ayırt edicilik gücünün yüksek olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir. Buna göre, ölçeğin maddelerinin ayırt edicilik gücünün yüksek olduğu görülmektedir.³⁰⁷

Faktör yük değerinin .32 ve üzerinde olması ve .10 düzeyinde binişik olmaması gerekmektedir. Bu ölçekte maddelerin ayıklanmasında madde yük değerlerinin .32 olması temel alınmıştır.³⁰⁸ Madde faktör yüklerine ilişkin değerler Tablo 3.49'da verilmiştir. AFA sonucunda her boyuta ait maddelerin yük değerleri Tablo 3.49'da verilmiştir. Buna göre 16 maddelik ölçeğin tek boyutta toplandığı görülmektedir. Boyutun oluştuğu maddelerin yük değerleri .549-697 arasındadır.

³⁰⁶ Remzi Altunışık vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı* (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2001), 266.

³⁰⁷ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi* (İstanbul: Pegem, 2009).

³⁰⁸ Barbara Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using Multivariate Statistics* (Essex: Pearson, 2014).

3.2.2. Dindarlık Ölçeği ile İlgili Bulgular

Bu bölümde “Dindarlık Ölçeği” geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına ilişkin AFA bulguları verilmiştir. Dindarlık Ölçeği İç Güdümlü Dindarlık ve Dış Güdümlü Dindarlık olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Çalışmamızda bu boyutlardan İç Güdümlü Dindarlık boyutundan 7 madde ve Dış Güdümlü Dindarlık boyutundan sekülerleşmiş dindarlıkta yer alan 3 madde alınarak analizlere dahil edilmiştir.

Tablo 3. 50. Dindarlık Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktörler	Toplam	Madde
	Faktör 1	Korelasyonu	
D7	0,899	0,865	
D1	0,874	0,836	
D5	0,873	0,834	
D6	0,865	0,824	
D10	0,850	0,814	
D2	0,846	0,801	
D4	0,809	0,757	
D3	0,805	0,752	
D9	0,765	0,718	
D8	0,703	0,650	
Güvenirlik	0,949	0,949	
Açıklanan Varyans (%)	69,022	69,022	
Özdeğer	6,902		
KMO =0,948; $\chi^2(45) =9834,331$; Bartlett Küresellik Testi (p) = 0.000			

Açıklayıcı faktör analizi uygulamasından önce, örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığını test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda KMO değerinin 0.948 olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç doğrultusunda, örneklem yeterliliğinin faktör analizi yapmak için “yeterli” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Bartlett Küresellik testi sonuçları incelendiğinde, elde edilen ki kare değerinin kabul edilebilir olduğu görülmüştür $\chi^2(45) =9834,331$; $p<0.05$).

Ölçeğin faktör desenini ortaya koymak amacıyla yapılan açıklayıcı faktör analizinde, 10 madde tek boyutta toplanmıştır. Bu faktörler toplam varyansın %69,022'sini açıklamaktadır.

Faktör yük değerinin .32 ve üzerinde olması ve .10 düzeyinde binişik olmaması gerekmektedir. Bu ölçekte maddelerin ayıklanmasında madde yük değerlerinin .32 olması temel alınmıştır. Madde faktör yüklerine ilişkin değerler Tablo 3.50'de verilmiştir.

AFA sonucunda her boyuta ait maddelerin yük değerleri Tablo 3.50'de verilmiştir. Buna göre 10 maddelik ölçeğin tek boyutta toplandığı; boyutun oluştuğu maddelerin yük değerlerinin .703-899 arasında olduğu görülmektedir.

3.2.3. Dinî Kimlik Ölçeği ile İlgili Bulgular

Bu bölümde “Dinî Kimlik Ölçeği” geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına ilişkin AFA bulguları verilmiştir.

Tablo 3. 51. Dinî Kimlik Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktörler	Toplam Korelasyonu	Madde
	Faktör 1		
DK3	0,925	0,859	
DK2	0,920	0,854	
DK5	0,892	0,809	
DK4	0,866	0,781	
DK1	0,624	0,502	
Güvenirlik	0,903	0,903	
Açıklanan Varyans (%)	72,715	72,715	
Özdeğer	3,636		
KMO =0,875; $\chi^2(10) =4203,665$; Bartlett Küresellik Testi (p) = 0.000			

Açıklayıcı faktör analizi uygulamasından önce, örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığını test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda KMO değerinin 0.875 olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç doğrultusunda, örneklem yeterliliğinin faktör analizi yapmak için “yeterli” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Bartlett Küresellik testi sonuçları incelendiğinde, elde edilen ki kare değerinin kabul edilebilir olduğu görülmüştür $\chi^2(10) =4203,665$; $p<0.05$).

Ölçeğin faktör desenini ortaya koymak amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizinde, 5 madde tek boyutta toplanmıştır. Bu faktörler toplam varyansın %72,715’ni açıklamaktadır.

Faktör yük değerinin .32 ve üzerinde olması ve .10 düzeyinde binişik olmaması gerekmektedir. Bu ölçekte maddelerin ayıklanmasında madde yük değerlerinin .32 olması temel alınmıştır. Madde faktör yüklerine ilişkin değerler Tablo 3.51’de verilmiştir. Tablo 3.51’e göre 5 maddelik ölçeğin tek boyutta toplandığı; boyutun oluştuğu maddelerin yük değerleri .624-925 arasında olduğu görülmektedir.

3.2.4. Değerler Ölçeği ile İlgili Bulgular

Bu bölümde “Değerler Ölçeği” geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına ilişkin AFA bulguları verilmiştir. Değerler Ölçeği 39 değer ifadesinden oluşan 9 boyutlu bir ölçektir. Çalışmamızda bu ölçek 5 boyutta toplanmış ve bu boyutlardan mahremiyetle ilgisinin daha yüksek olduğu düşünülen bir boyutu analizlere dahil edilmiştir. “Yerel Toplumsal Değerler” olarak isimlendirilen bu boyutta Adalet, Cömertlik, Hoşgörü, İç Huzuru, Kültür, Nezaket, Özgürlük/Bağımsızlık, Saygı, Tevazu, Toplumsal Huzur, Tutarlılık, Yardımseverlik ve Yaşam Hakkı değerleri yer almaktadır.

Tablo 3. 52. Değerler Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktörler				
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5
Adalet	0,594				
Cömertlik	0,498				
Hoşgörü	0,615				
İç Huzuru	0,463				
Kültür	0,461				
Nezaket	0,664				
Özgürlük/Bağımsızlık	0,505				
Saygı	0,588				

Tevazu	0,637
Toplumsal Huzur	0,655
Tutarlılık	0,555
Yardımseverlik	0,677
Yaşam Hakkı	0,629
Başarı	0,578
Beden Sağlığı	0,478
Bilgi	0,635
Cesaret	0,477
Çalışma	0,753
Dış disiplin	0,551
Eğitim	0,573
Emek	0,535
Kişisel Gelişim	0,430
Öz Disiplin	0,566
Sorumluluk	0,461
İtibar	0,630
Kalite	0,513
Kariyer	0,647
Mal-Mülk	0,734
Para	0,741
Statü	0,798

Şeref/Onur	0,426				
Din-İman		0,906			
İbadet		0,896			
İdeoloji		0,797			
Namus		0,774			
Aşk			0,816		
Eş-Sevgili			0,795		
Haz/Zevk			0,657		
Güvenirlilik	0,878	0,861	0,830	0,907	0,741
Açıklanan Varyans (%)	15,278	27,052	37,253	47,172	52,528
Özdeğer	10,997	3,513	2,546	1,929	1,501
KMO =0,923; $\chi^2(741) =21731,262$; Bartlett Küresellik Testi (p) = 0.000					

Açımlayıcı faktör analizi uygulamasından önce, örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığını test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda KMO değerinin 0.923 olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç doğrultusunda, örneklem yeterliliğinin faktör analizi yapmak için “yeterli” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Bartlett Küresellik testi sonuçları incelendiğinde, elde edilen ki kare değerinin kabul edilebilir olduğu görülmüştür $\chi^2(741) =21731,262$; $p<0.05$).

Ölçeğin faktör desenini ortaya koymak amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizinde, 38 madde beş boyutta toplanmıştır. Bu faktörler toplam varyansın %52,528’ni açıklamaktadır.

Faktör yük değerinin .32 ve üzerinde olması ve .10 düzeyinde binişik olmaması gerekmektedir. Bu ölçekte Akıl ve ruh sağlığı maddesinin yük değerleri birbirine yakın çıkmış olup binişik madde olmasından dolayı çıkarılmıştır. Maddelerin ayıklanmasında madde yük değerlerinin .32 olması temel alınmıştır. Madde faktör yüklerine ilişkin değerler Tablo 3.52’de verilmiştir.

AFA sonucunda her boyuta ait maddelerin yük değerleri Tablo 3.52’te verilmiştir. Tablo 3.52’e göre 38 maddelik ölçeğin beş boyutta toplandığı görülmektedir. Boyutların oluştuğu maddelerin yük değerleri .426-906 arasında olduğu görülmektedir. Beş boyutta toplanan Değerler Ölçeği’nin birinci boyutu “Yerel Toplumsal Değerler”, ikinci boyutu “Bireysel Değerler”, üçüncü boyutu “Kariyer Değerleri”, dördüncü boyutu “Ruhsal Değerler”, son olarak beşinci boyutu ise “Duygusal Değerler” olarak isimlendirilmiştir.

3.3. Üniversite Öğrencilerinin Mahremiyet Yönelimlerini Etkileyen Faktörler

3.3.1. Mahremiyet Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Bu başlık altında mahremiyet yönelimlerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Bağımsız T-test (Independent Samples t-test) verileri incelenecek ve “*Mahremiyet yönelimi cinsiyete göre farklılaşmaktadır.*”(H1) hipotezi test edilecektir. Analizlere başlamadan önce verilerin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığı test edilmiş, verilerin normale yakın bir dağılım gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 3. 53. Cinsiyete Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları

Cinsiyet	Levene Testi	N	X	S	T	P
Kadın	0,00	716	67,67	8,27	5,922	0,000*
Erkek		413	64,24	9,97		

Tablo 3.53’e göre homojenlik testinde varyansların eşit dağılmadığı görülmüştür (Levene=0,00). Kadın öğrencilerin mahremiyet ölçek puan ortalaması ile ($X_k=67,6718$), erkek öğrencilerin ortalaması ($X_e=64,2373$) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($t(737,157)=5,922$, $p<0.05$). Kadınların mahremiyet ortalama puanları erkeklerin mahremiyet puanlarından yüksektir. Bu durumda cinsiyetin mahremiyet ölçeği üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilir. Buna göre “*Mahremiyet yönelimi cinsiyete göre farklılaşmaktadır.*”(H1) hipotezi doğrulanmıştır. Elde edilen veriler **kadınların** mahremiyet yönelimlerinin **erkeklerden** yüksek olduğunu göstermektedir.

3.3.2. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Mezun Olunan Lise Türlerine Göre Dağılımı

Farklı lise türlerinden mezun olma durumu göz önüne alınarak “*Mahremiyet yönelimi mezun olunan lise türüne göre farklılaşmaktadır.*” (H3) hipotezi oluşturulmuştur. Aşağıda, farklı lise türlerinden mezun kişilerden elde edilen mahremiyet puanlarına ilişkin bulgular ve yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) sonucu elde edilen veriler tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3. 54. Farklı Lise Türlerinden Mezun Kişilerden Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular

GRUP	N	X	S
1 Düz Lise	43	66,60	10,08
2 Anadolu Lisesi	505	65,51	9,59
3 Anadolu Öğretmen Lisesi	50	68,26	8,16
4 Fen Lisesi	85	64,01	10,03
5 İmam Hatip Lisesi	335	67,95	7,87
6 Meslek Lisesi	67	66,58	8,43
7 Diğer	44	67,18	8,78
Toplam	1129	66,41	9,07

Tablo 3.54’te yer alan betimsel değerler incelendiğinde, mezun olunan lise türüne göre kişilerin mahremiyet ölçeği puanları açısından en yüksek ortalamaya Anadolu Öğretmen Lisesi ($X_{\text{Öğrt.}}=68,26$) sahip olduğu, en düşük ortalamanın ise Fen Lisesi ($X_{\text{Fen}}=64,01$) olduğu görülmektedir. Gruplar arasında gözlenen bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) ile test edilmiş ve analiz sonuçlarına Tablo 3.55’te yer verilmiştir.

Tablo 3. 55. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Mezun Olunan Lise Türüne Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Levene Testi	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Eta kare	Farklar
Gruplar arası		1893,038	6	315,506	3,886	0,001*	0,020	
	0,08							5-2,4
Gruplar içi		91097,133	1122	81,192				
Toplam		92990,172	1128					

Tablo 3.55 incelendiğinde, yapılan homojenlik testinde varyansların eşit dağıldığı görülmüştür (Levene=Sig=0,08). Mahremiyet ölçeği puanları arasında mezun olunan lise türüne göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F_{(6-1122)}=3,886$, $p<0,05$). Grup varyanslarının homojen olduğu varsayımının karşılanması, gruplardaki örneklem sayıları arasındaki farkın yüksek olması ve daha az hata kabul etmesi sebebiyle Post Hoc testlerinden Scheffe çoklu karşılaştırma testi tercih edilmiştir.³⁰⁹ Buna göre, Anadolu Lisesi’nden mezun kişilerin ortalamaları ($X_{\text{Anadolu}}=65,51$) ile Fen Lisesi’nden mezun kişilerin ortalamalarının ($X_{\text{Fen}}=64,01$) İmam Hatip Lisesi’nden mezun kişilerin ortalamalarına göre ($X_{\text{İmamhatip}}=67,95$) daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($=0,020$) farklı lise türlerinden mezun olmanın mahremiyet ölçeği puanı üzerinde zayıf düzeyde etkisi olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre “Mahremiyet yönelimi **mezun olunan lise türüne göre farklılaşmaktadır.**”(H3) hipotezi doğrulanmıştır. Yapılan çoklu karşılaştırma analizleri **İmam Hatip Lisesi’nden mezun olanların Anadolu Lisesi ve Fen Lisesi’nden mezun olanlara göre mahremiyet yönelimlerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.**

3.3.3. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Bölümlere Göre Dağılımı

Bu başlık altında “Mahremiyet yönelimi **öğrenim görülen bölüme göre farklılaşmaktadır.**”(H4) hipotezini test etmek için farklı bölümlerden elde edilen mahremiyet puanlarına ilişkin bulgular ve yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) sonucu elde edilen veriler aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

³⁰⁹ Abdullah Can, *Spss ile Nicel Veri Analizi* (Ankara: Pegem Akademi, 2022), 154.

Tablo 3. 56. Farklı Bölümlerden Kişilerden Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular

GRUP	N	X	S
1 İlahiyat	326	68,19	7,61
2 Hukuk	45	65,07	10,32
3 Sağlık Bilimleri Bölümleri	210	65,80	8,61
4 Mühendislik/Teknoloji Bölümleri	153	63,25	10,23
5 İşletme/İktisat/Siyasal Bilimler Bölümleri	134	66,15	10,67
6 İletişim Bölümleri	40	62,63	9,38
7 Fen-Edebiyat/Eğitim Bölümleri (Fen Bilimleri)	48	68,65	8,21
8 Fen-Edebiyat/Eğitim Bölümleri (Sosyal Bilimleri)	173	67,43	8,57
Toplam	1129	66,42	9,08

Tablo 3.56’da yer alan betimsel değerler incelendiğinde, bölümlere göre mahremiyet ölçeği puanları açısından en yüksek ortalamaya Fen-Edebiyat/Eğitim Bölümleri (Fen Bilimleri) ($X_{Fen}=68,65$) sahip olduğu, en düşük ortalamanın ise İletişim bölümleri ($X_{İletişim}=62,63$) olduğu görülmektedir. Gruplar arasında gözlenen bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) ile test edilmiş ve analiz sonuçlarına Tablo 3.57’de yer verilmiştir.

Tablo 3. 57. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Puanlarının Bölümlere Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Levene Testi	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Eta kare	Farklar
Gruplar arası		3726,669	7	532,381	6,686	0,000*	0,040	1-3,4,6
Gruplar içi	0,01	89263,503	1121	79,628				7-4
Toplam		92990,172	1128					8-4

Tablo 3.57 incelendiğinde, yapılan homojenlik testinde varyansların eşit dağılmadığı görülmüştür (Levene=Sig=0,01). Mahremiyet ölçeği puanları arasında bölümlere göre istatistiksel

olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F_{(7-1121)}=6,686$, $p<0,05$). Varyansların homojen dağılım göstermediği sonucundan hareketle yapılan Dunnett's C çoklu karşılaştırma testine göre, İlahiyat Bölümünden kişilerin ortalamalarının ($X_{İlahiyat}=68,19$), Mühendislik/Teknoloji Bölümleri ($X_{Mühendislik}=63,25$), Sağlık Bilimleri Bölümleri ($X_{SağlıkBilimleri}=65,80$) ve İletişim Bölümleri ortalamalarından ($X_{İletişim}=62,63$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan Fen-Edebiyat/Eğitim Bölümleri (Fen Bilimleri) ortalamaları ($X_{FenEd/EğitimFen}=68,65$) ve Fen-Edebiyat/Eğitim Bölümleri (Sosyal Bilimleri) ortalamalarının ($X_{FenEd/EğitimSos}=67,43$), Mühendislik/Teknoloji Bölümleri ortalamalarından ($X_{Mühendislik}=63,25$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($=0,040$) farklı bölümlerin mahremiyet ölçeği puanı üzerinde zayıf düzeyde etkisi olduğunu göstermektedir. “*Mahremiyet yönelimi öğrenim görülen bölüme göre farklılaşmaktadır.*” (H_4) hipotezi doğrulanmıştır. Buna göre **İlahiyat** bölümünde öğrenim görenlerin **Sağlık, Mühendislik/Teknoloji ve İletişim** bölümlerinde öğrenim görenlerden mahremiyet yönelimleri daha yüksektir denilebilir. Diğer taraftan **Fen-Edebiyat/Eğitim** bölümlerinin **fen ve sosyal** bilimler alanlarının ikisinde de öğrenim görenlerin **Mühendislik/Teknoloji** bölümlerinde öğrenim görenlerden mahremiyet yönelimleri daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.3.4. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Öğrencilerin Yaşamını Geçirdiği Yere Göre Dağılımı

Bu başlık altında mahremiyet yönelimlerinin katılımcıların yaşamlarını geçirdikleri yere göre farklılaşıp farklılaşmadığı Bağımsız T-test (Independent Samples t-test) verileri ile incelenecek ve “*Mahremiyet yönelimi yaşamın büyük çoğunluğunun geçtiği yere göre farklılaşmaktadır.*” (H_5) hipotezi test edilecektir.

Tablo 3. 58. Katılımcıların Yaşamlarını Geçirdiği Yere Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin bağımsız T-test Sonuçları

Öğrencilerin Yaşadığı Yer	Levene Testi	N	X	S	T	P
Şehir/Büyükşehir	0,40	1010	66,29	9,14	-1,352	0,177
Kasaba/Köy		119	67,48	8,54		

Tablo 3.58'e göre homojenlik testinde varyansların eşit dağıldığı görülmüştür (Levene=0,40). Şehir/büyükşehirde yaşamlarını geçiren öğrencilerin mahremiyet ölçeği puanı ile

($X_s=66,2901$), kasaba/köyde yaşamlarını geçiren öğrencilerin ortalaması ($X_k=67,4790$) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmemektedir ($t(1127) = -1,352$, $p>0.05$). Bu durumda öğrencilerin yaşadığı yerin mahremiyet ölçeği üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir. “*Mahremiyet yönelimi yaşamın büyük çoğunluğunun geçtiği yere göre farklılaşmaktadır.*” ($H5$) hipotezi doğrulanmamıştır.

3.3.5. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Anne Mesleğine Göre Dağılımı

Üniversite öğrencilerinin anne meslekleri göz önüne alınarak “*Mahremiyet yönelimi anne mesleğine göre farklılaşmaktadır.*” ($H6$) hipotezi oluşturulmuştur. Hipotezi test etmek için katılımcıların annelerinin mesleklerine göre elde edilen mahremiyet puanlarına ilişkin bulgular ve yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) sonucu elde edilen veriler aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3. 59. Katılımcıların Annelerinin Mesleklerine Göre Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular

GRUP	N	X	S
1 Ev Hanımı	816	66,84	8,79
2 Memur	40	66,70	10,23
3 Esnaf/İş adamı	38	64,66	8,29
4 İşçi	61	67,28	9,11
5 Emekli	58	66,79	8,12
6 Diğer (Eğitim Gerektiren Meslekler)	116	63,27	10,69
Toplam	1129	66,42	9,08

Tablo 3.59’da yer alan betimsel değerler incelendiğinde, anne mesleklerine göre kişilerin mahremiyet ölçeği puanları açısından en yüksek ortalamaya İşçi ($X_{İşçi}=67,28$) sahip olduğu, en

düşük ortalamasının ise Diğer (eğitim gerektiren meslekler) ($X_{\text{din}}=63,27$) olduğu görülmektedir. Gruplar arasında gözlenen bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) ile test edilmiş ve analiz sonuçlarına Tablo 3.60'ta yer verilmiştir.

Tablo 3. 60. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Anne Mesleklerine Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Levene Testi	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Eta kare	Farklar
Gruplar arası	0,25	1470,755	5	294,151	3,609	0,003*	0,016	1-6
Gruplar içi		91519,417	1123	81,495				
Toplam		92990,172	1128					

Tablo 3.60 incelendiğinde varyansların eşit dağıldığı görülmüştür (Levene=0,25). Mahremiyet ölçeği puanları arasında anne mesleklerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F_{(5-1123)}=3,609$, $p<0,05$). Yapılan Scheffe çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre, ev hanımı olan annelerin ortalamalarının ($X_{\text{ev hanımı}}=66,84$), diğer (eğitim gerektiren meslekler) ($X_{\text{diğer}}=63,27$) kişilerin ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($=0,016$) farklı anne mesleklerinin mahremiyet ölçeği puanı üzerinde zayıf düzeyde etkisi olduğunu göstermektedir. “*Mahremiyet yönelimi **anne mesleğine** göre farklılaşmaktadır.*” (H_6) hipotezi doğrulanmıştır. Buna göre elde edilen veriler **ev hanımı** annelerin çocuklarının, **eğitim gerektiren mesleklere** sahip annelerin çocuklarına göre mahremiyet yönelimlerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

3.3.6. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Baba Mesleğine Göre Dağılımı

Üniversite öğrencilerinin baba meslekleri göz önüne alınarak “*Mahremiyet yönelimi **baba mesleğine** göre farklılaşmaktadır.*” (H_6) hipotezi oluşturulmuştur. Hipotezi test etmek için katılımcıların babalarının mesleklerine göre elde edilen mahremiyet puanlarına ilişkin bulgular ve yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) sonucu elde edilen veriler aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3. 61. Katılımcıların Babalarının Mesleklerine Göre Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular

GRUP	N	X	S
1 Ücretli bir işte çalışmıyor	31	68,45	7,57
2 Memur	80	65,76	8,83
3 Esnaf/iş adamı	282	66,33	9,36
4 İşçi	192	67,11	8,74
5 Emekli	238	66,97	8,83
6 Diğer (Eğitim gerektiren meslekler)	263	64,81	9,39
7 Çiftçi	24	68,00	8,71
Toplam	1110	66,30	9,08

Tablo 3.61’de yer alan betimsel değerler incelendiğinde, baba mesleklerine göre mahremiyet ölçeği puanları açısından en yüksek ortalamaya ücretli bir işte çalışmıyor ($X_{\text{Ücretli}}=68,45$) sahip olduğu, en düşük ortalamanın ise diğer (eğitim gerektiren meslekler)($X_{\text{Yönetici}}=64,81$) olduğu görülmektedir. Gruplar arasında gözlenen bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) ile test edilmiş ve analiz sonuçlarına Tablo 3.62’de yer verilmiştir.

Tablo 3. 62. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Baba Mesleklerine Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Levene Testi	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Eta kare
Gruplar arası		1051,445	6	175,241	2,138	0,047	0,011
Gruplar içi	0,99	90387,254	1103	81,947			
Toplam		91438,699	1109				

Tablo 3.62 incelendiğinde, varyansların eşit dağıldığı görülmüştür (Levene=0,99). Mahremiyet ölçeği puanları arasında baba mesleklerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F_{(6-1103)}=2,138$, $p<0,05$). Yapılan Scheffe çoklu karşılaştırma testinde gruplar arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($=0,011$) farklı baba mesleklerinin mahremiyet ölçeği puanı üzerinde zayıf düzeyde etkisi olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre “Mahremiyet yönelimi **baba mesleğine** göre farklılaşmaktadır.”(H7) hipotezi doğrulanmıştır. Çoklu karşılaştırma testlerinde anlamlı bir farklılığın çıkmaması ve anlamlılık değerinin 0,005’e yakın bulunması baba mesleğini değerlendirirken dikkate alınması gereken bulgulardır.

3.3.7. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Aile Yapısına Göre Dağılımı

Bu başlık altında mahremiyet yönelimlerinin aile yapısına göre farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmek istenmektedir. “Mahremiyet yönelimi **aile yapısına** göre farklılaşmaktadır.”(H8) hipotezini test etmek için katılımcıların aile yapısına göre elde edilen mahremiyet puanlarına ilişkin bulgular ve yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) sonucu elde edilen veriler aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3. 63. Katılımcıların Aile Yapısına Göre Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular

GRUP	N	X	S
Baba otoritesinin belirgin olduğu geleneksel aile	399	66,86	8,47
Anne otoritesinin belirgin olduğu aile	110	66,94	9,42
Demokratik aile	526	65,90	9,36
Eşlerden birinin veya her ikisinin bulunmadığı aile	91	66,92	9,66
Toplam	1126	66,42	9,09

Tablo 3.63’te yer alan betimsel değerler incelendiğinde, aile yapısına göre mahremiyet ölçeği puanları açısından en yüksek ortalamaya eşlerden birinin veya her ikisinin bulunmadığı ailenin ($X_e=66,92$) sahip olduğu, en düşük ortalamanın ise demokratik aileye ($X_{\text{demokratik}}=65,90$) ait olduğu görülmektedir. Gruplar arasında gözlenen bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) ile test edilmiş ve analiz sonuçlarına Tablo 3.64’te yer verilmiştir.

Tablo 3. 64. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Aile Yapısına Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Levene Testi	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Eta kare
Gruplar arası		275,094	3	91,698	1,111	0,344	0,003
Gruplar içi	0,12	92639,684	1122	82,567			
Toplam		92914,778	1125				

Tablo 3.64 incelendiğinde, Mahremiyet ölçeği puanları arasında aile yapısına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($F_{(3-1122)}=1,111$, $p>0,05$). Buna göre “Mahremiyet yönelimi **aile yapısına** göre farklılaşmaktadır.” (H8) hipotezi doğrulanmamıştır.

3.3.8. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Anne Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Bu başlık altında mahremiyet yönelimlerinin araştırmaya katılanların anne eğitim durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenecektir. “Mahremiyet yönelimi **annenin eğitim durumuna** göre farklılaşmaktadır. (H12) hipotezini test etmek için katılımcıların annelerinin eğitim durumuna göre elde edilen mahremiyet puanlarına ilişkin bulgular ve yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) sonucu elde edilen veriler aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3. 65. Katılımcıların Annelerinin Eğitim Durumuna Göre Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular

GRUP	N	X	S
1 Ortaokul mezunu veya daha aşağısı	596	67,81	7,96
2 Lise terk veya lise mezunu	312	65,26	9,99
3 Üniversite veya üzeri	221	64,29	9,94
Toplam	1129	66,41	9,08

Tablo 3.65’te yer alan betimsel değerler incelendiğinde, anne eğitim durumuna göre kişilerin mahremiyet ölçeği puanları açısından en yüksek ortalamaya ortaokul mezunu veya daha aşağısının ($X_{\text{ortaokul}}=67,81$) sahip olduğu, en düşük ortalamanın ise üniversite veya üzerine ($X_{\text{üniversite}}=64,29$) ait olduğu görülmektedir. Gruplar arasında gözlenen bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı Welch ve Brown-Forsythe testleri ile test edilmiş ve analiz sonuçlarına Tablo 3.66’da yer verilmiştir.

Tablo 3. 66. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Anne Eğitimine Göre ANOVA Sonuçları

	Levene Testi	İstatistik	Sd1	Sd2	P	Farklar
Welch		15,491	2	485,460	0,000	
Brown-Forsythe	0,01	14,164	2	701,994	0,000	1-2,3

Tablo 3.66 incelendiğinde, varyansların eşit dağılmadığı görülmüştür (Levene=0,01). Bundan dolayı Welch veya Brown-Forsythe testi sonuçlarına bakılmıştır. Welch ve Brown-Forsythe testi sonuçlarına göre, gruplar arasında anlamlı bir ortalama farkı olduğu görülmektedir. (Welch 15,491(2,485,460) = 0,000 $p < 0.05$). (Brown-Forsythe 14,164 (2, 701,994) = 0,000 $p < 0.05$). Varyansların eşit dağılmadığı durumlarda tercih edilen Dunnett’s C çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre, ortaokul mezunu veya daha aşağısı ortalamalarının ($X_{\text{ortaokul}}=67,81$) diğer öğrenim düzeylerinin ortalamalarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (=0,028) farklı anne eğitim durumlarının mahremiyet ölçeği puanı üzerinde zayıf düzeyde etkisi olduğunu göstermektedir. “Mahremiyet yönelimi **annenin eğitim durumuna göre farklılaşmaktadır.** (H12) hipotezi doğrulanmıştır. Buna göre **ortaokul veya ilkokuldan mezun** olan annelerin çocuklarının, **lise terk veya lise mezunu ve üniversite veya daha yüksek eğitim** derecelerine sahip annelerin çocuklarına göre mahremiyet yönelimleri daha yüksektir.

3.3.9. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Toplam Puanlarının Baba Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Bu başlık altında mahremiyet yönelimlerinin araştırmaya katılanların baba eğitim durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenecektir. “Mahremiyet yönelimi **babanın eğitim durumuna göre farklılaşmaktadır.** (H12) hipotezini test etmek için katılımcıların babalarının eğitim durumuna göre elde edilen mahremiyet puanlarına ilişkin bulgular ve yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) sonucu elde edilen veriler aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3. 67. Katılımcıların Babalarının Eğitim Durumuna Göre Elde Edilen Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bulgular

GRUP	N	X	S
1 Ortaokul mezunu veya daha aşağısı	396	67,40	9,04
2 Lise terk veya lise mezunu	344	66,15	8,73
3 Üniversite veya üzeri	389	65,65	9,36
Toplam	1129	66,41	9,08

Tablo 3.67’de yer alan betimsel değerler incelendiğinde, baba eğitimine göre kişilerin mahremiyet ölçeği puanları açısından en yüksek ortalamaya ortaokul mezunu veya daha aşağısının ($X_{\text{ortaokul}}=67,40$) sahip olduğu, en düşük ortalamanın ise üniversite veya üzeri ($X_{\text{üniversite}}=65,65$) olduğu görülmektedir. Gruplar arasında gözlenen bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) ile test edilmiş ve analiz sonuçlarına Tablo 3.68’de yer verilmiştir.

Tablo 3. 68. Mahremiyet Ölçeği Puanlarının Baba Eğitimine Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Levene Testi	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Eta kare	Farklar
Gruplar arası		632,825	2	316,412	3,858	0,021*	0,007	
Gruplar içi	0,60	92357,347	1126	82,023				1-3
Toplam		92990,172	1128					

Tablo 3.68 incelendiğinde, homojenlik testinde varyansların eşit dağıldığı görülmüştür (Levene=0,60) Mahremiyet ölçeği puanları arasında baba eğitimine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F_{(2-1126)}=3,858$, $p<0,05$). Yapılan Scheffe çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre, ortaokul mezunu veya daha aşağısı ortalamalarının ($X_{\text{ortaokul}}=67,81$) üniversite

mezunlarının ortalamalarından ($X_{\text{üniversite}}=65,65$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($=0,007$) farklı baba eğitim durumlarının mahremiyet ölçeği puanı üzerinde zayıf düzeyde etkisi olduğunu göstermektedir. “*Mahremiyet yönelimi babanın eğitim durumuna göre farklılaşmaktadır.*” (H13) hipotezi doğrulanmıştır. Buna göre **ortaokul veya ilkokuldan mezun** olan babaların çocuklarının, **üniversite veya daha yüksek eğitim** derecelerine sahip babaların çocuklarına göre mahremiyet yönelimleri daha yüksektir.

3.3.10. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu ile Araştırmaya Katılanların Yaş ve Aylık Gelirleri Arasındaki İlişki ve Etkileşimler

Bu başlık altında mahremiyet yönelimi, dindarlık, dinî kimlik ve Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutu ile katılımcıların yaş ve aylık gelirleri arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığı test edilmek istenmiştir. Değerler Ölçeği'nin sadece Yerel Toplumsal Değerler alt boyutunun analizlerde yer alması söz konusu boyutta yer alan değerlerin kavramsal olarak mahremiyetle yakınlığı ile açıklanmaktadır. Bu boyutta adalet, cömertlik, hoşgörü, iç huzuru, kültür, nezaket, özgürlük/bağımsızlık, saygı tevazu, toplumsal huzur, tutarlılık, yardımseverlik ve yaşam hakkı olarak on üç değer yer almaktadır. Araştırmada *Yaş ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır. (H2) ve Ailenin aylık geliri ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır. (H9)* şeklinde belirlenen hipotezleri test etmek için Pearson Korelasyon ve basit doğrusal regresyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3. 69. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ile Araştırmaya Katılanlara Ait Yaş ve Aylık Gelirleri Arasındaki İlişki

Değişkenler	Mean	Std. D	1	2	3	4	5	6
1 Mahremiyet Yönelimi	66,4154	9,07954	1	,307**	,298**	,379**	,124**	-,147**
2 Dindarlık	35,2516	11,09336		1	,875**	,222**	,110**	-,118**
3 Dinî Kimlik	17,0664	5,73143			1	,196**	,103**	-,061*
4 Yerel Toplumsal Değerler	107,6519	10,61204				1	,091**	-,174**

5	Yaş	22	3,27	1	-0,016
6	Aylık gelir	8236,488	13314,81		1

**p<.01., *p<.05.

Tablo 3.69'dan de anlaşılacağı üzere, Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nden alınan puanlarla Dindarlık Ölçeği arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.307$., $p<.001$.

Aynı tabloya göre mahremiyet yönelimi ile dinî kimlik arasında da istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur, $r=.298$., $p<.001$.

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin yaşları ve ailelerinin aylık gelirlerinin incelendiği Tablo 3.69'da mahremiyet yönelimleri ile yaş arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişkiden ($r=.124$., $p<.001$.) bahsetmek mümkün iken mahremiyet yönelimleri ile aylık gelir arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişkiden söz etmek mümkün görünmektedir, $r=-.147$., $p<.001$. Buna göre katılımcıların aylık gelirleri arttıkça mahremiyet yönelimleri zayıflama göstermektedir.

Dindarlık Ölçeği'nden alınan puanlarla yaş ve aylık gelir arasındaki ilişkilere bakılacak olursa araştırmaya katılan öğrencilerin dindarlık puanları ile yaş arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişkiden ($r=.110$, $p<.001$.) söz edebiliriz. Diğer taraftan dindarlık puanları ile aylık gelir arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. ($r=-.118$, $p>.001$.)

Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutundan alınan puanlarla yaş ve aylık gelir arasındaki ilişkilere bakılacak olursa araştırmaya katılan öğrencilerin bireysel toplumsal değer puanları ile yaş arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişkiden ($r=.091$, $p<.001$.) söz edebiliriz. Diğer taraftan yerel toplumsal değer puanları ile aylık gelir arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. ($r=-.174$, $p>.001$.)

Bu sonuçlara göre **Yaş ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır. (H2) ve Ailenin aylık geliri ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır. (H9)** hipotezleri doğrulanmıştır. Bireyin yaşı ile mahremiyet yönelimleri düşük düzeyde pozitif bir ilişki halinde bulunmaktadır. Yaş arttıkça mahremiyet yönelimi düzeyinde bir artış meydana gelmektedir. Bireyin ailesinin aylık geliri ile mahremiyet yönelimleri arasında ise düşük düzeyde negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bireyin ailesinin aylık geliri arttıkça mahremiyet yöneliminde bir azalma meydana gelmektedir.

Tablo 3. 70. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanlara Ait Yaş ve Aylık Gelirleri Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Mahremiyet					Model (p)	R ²	Düzeltilmiş R ²
	β	SH	Beta	T	p			
Sabit	27,331	2,894		9,445	0,000			
Dindarlık Ölçeği	0,084	0,045	0,103	1,848	0,065			
Dinî Kimlik	0,214	0,087	0,135	2,453	0,014			
Bireysel Toplumsal Değerler						59,069	0,000	0,208
Yaş	0,193	0,074	0,070	2,598	0,010			
Aylık gelir	4,891	0,000	-0,072	-2,642	0,008			

Araştırmada yaş ve aylık gelirin mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=59,069$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerlerine, t değerlerine ve anlamlılık seviyelerine bakıldığında; dindarlık ölçeği, Dinî Kimlik Ölçeği, bireysel toplumsal değerler, yaş ve aylık gelirin mahremiyet ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir ($t_d=1,848$; $t_{dk}=2,453$; $t_{btd}=11,255$; $t_y=-2,598$; $t_a=-2,642$; $p<0.05$). Mahremiyet ölçeğinin değişimin %20,5'inin açıklandığı görülmektedir (Düzenlenmiş $R^2=0,205$). Dindarlık Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış mahremiyet ölçeği üzerinde 0.084'lük artışa, bireysel toplumsal değerlerdeki 1 birimlik artış, 0.266'lık artışa, Dinî Kimlik Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış 0.214'lük artışa, yaştaki 1 birimlik artış 0.193'lük artışa, aylık gelirdeki 1 birimlik artış -4,891'lik azalışa ($\beta_1=0.084$; $\beta_2=0.214$; $\beta_3=0.266$; $\beta_4=0.193$; $\beta_5=-4,891E-5$) neden olmaktadır.

3.3.11. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ile Araştırmaya Katılanların Aile Dünya Görüşü ve Kendi Dünya Görüşleri Arasındaki İlişki

Araştırmanın hedeflerinden biri bireylerin aile dünya görüşleri, kendi dünya görüşleri ve mahremiyet yönelimleri, dindarlık ve dinî kimlik puanlarıyla aralarında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemektir. Bu amaca yönelik olarak katılımcılardan Liberal uçtan (en düşük puan), muhafazakâr uca (en yüksek puan) dünya görüşlerini hangi düzeyde gördüklerine göre 1'den 9'a kadar puan vermeleri istenmiştir. *Ailenin dünya görüşü ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.(H10)* ve *Kendi dünya görüşü ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.(H11)* hipotezlerini test etmek amacıyla Pearson Korelasyon ve basit doğrusal regresyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3. 71. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ile Araştırmaya Katılanların Aile Dünya Görüşü ve Kendi Dünya Görüşleri Arasındaki İlişki

Değişkenler	Mean	Std. D	1	2	3	4	5	6
1 Mahremiyet Yönelimi	66,4154	9,07954	1	,307**	,298**	,379**	,091**	,198**
2 Dindarlık	35,2516	11,09336		1	,875**	,222**	,550**	,778**
3 Dinî Kimlik	17,0664	5,73143			1	,196**	,508**	,733**
4 Yerel Toplumsal Değerler	107,6519	10,61204				1	,055	,119**
5 Ailenin Dünya Görüşü	6,198	2,0165					1	,639**
6 Kendi Dünya Görüşü	5,208	2,7880						1

**p<.01., *p< .05.

Tablo 3.71'den de anlaşılacağı üzere, Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nden alınan puanlarla ailenin dünya görüşü arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.091$., $p<.001$.

Aynı tabloya göre mahremiyet yönelimi ile araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin kendi dünya görüşleri arasında da istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur, $r=.198.$, $p<.001$.

Tablo 3.71'e göre çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği'nden aldıkları puan ile ailenin dünya görüşü arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki ($r=.550.$, $p<.001$.) görülürken aynı şekilde Dindarlık Ölçeği'nden aldıkları puanla kendi dünya görüşleri arasında da pozitif yönde çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.778.$, $p<.001$.

Dinî kimlik puanları ile ailenin dünya görüşü arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir, $r=.508.$, $p<.001$. Dinî kimlik puanlarının üniversite öğrencilerinin kendi dünya görüşleri arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda istatistiksel açıdan pozitif yönde çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.733.$, $p<.001$.

Bireysel toplumsal değerler puanları ile üniversite öğrencilerinin kendi dünya görüşleri arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda istatistiksel açıdan pozitif yönde çok düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.119.$, $p<.001$

Tablo 3.71'e göre, çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin aile dünya görüşleri ile kendi dünya görüşleri arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.639.$, $p<.001$.

Buna göre **Ailenin dünya görüşü ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.(H10)** ve **Kendi dünya görüşü ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.(H11)** hipotezleri doğrulanmıştır. Ailenin dünya görüşü muhafazakârlık yönünde arttıkça bireyin mahremiyet yönelimi de artış gösterirken yine bireyin kendi dünya görüşü muhafazakârlık yönünde arttıkça mahremiyet yöneliminde artış gerçekleşmektedir.

Tablo 3. 72. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Aile Dünya Görüşü ve Kendi Dünya Görüşü Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken: Mahremiyet									
Bağımsız Değişken	β	SH	Beta	T	p	F	Model (p)	R ²	Düzeltilmiş R ²
Sabit	30,57	2,557		11,93	0,000				

Dindarlık Ölçeği	0,150	0,050	0,183	2,991	0,003				
Dinî Kimlik	0,226	0,088	0,143	2,556	0,011				
Bireysel Toplumsal Değerler	0,274	0,023	0,320	11,657	0,000	58,011	0,000	0,205	0,202
Ailenin Dünya Görüşü	-0,335	0,157	-0,074	-2,136	0,033				
Kendi Dünya Görüşü	-0,129	0,153	-0,040	-0,843	0,400				

Araştırmada ailenin dünya görüşü ve kendi dünya görüşünün mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=58,011$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerlerine, t değerlerine ve anlamlılık seviyelerine bakıldığında; dindarlık ölçeği, Dinî Kimlik Ölçeği, bireysel toplumsal değerler, ailenin dünya görüşü ve kendi dünya görüşünün mahremiyet ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir ($t_d=2,991$; $t_{dk}=2,556$; $t_{td}=11,657$; $t_y=-2,136$; $t_a=-0,843$; $p<0.05$). Mahremiyet ölçeğinin değişimin %20,2'sinin açıklandığı görülmektedir (Düzenlenmiş $R^2=0,202$). Dindarlık Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış mahremiyet ölçeği üzerinde 0.150'lik artışa, bireysel toplumsal değerlerdeki 1 birimlik artış, 0.274'lük artışa, Dinî Kimlik Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış 0.226'lık artışa, ailenin dünya görüşündeki 1 birimlik artış 0.335'lik azalışa, kendi dünya görüşündeki 1 birimlik artış 0.129'luk azalışa ($\beta_1=0.150$; $\beta_2=0.274$; $\beta_3=0.226$; $\beta_4=-0.335$; $\beta_5=-0.129$) neden olmaktadır.

3.3.12. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Yerel Toplumsal Değerler ve Araştırmaya Katılanların Sosyal Medya Kullanım Sıklık ve Süre Arasındaki İlişki ve Etkileşimler

Bu başlık altında katılımcılara yöneltilen sosyal medya kullanım sıklık ve sosyal medya kullanım süreleri ile ilgili veriler analiz edilmiştir. Katılımcıların sosyal medyada geçirdikleri süre ve kullanma sıklık düzeyleri ile mahremiyet yönelimleri, dindarlık, dinî kimlik ve değerler alt boyutu arasında bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Araştırmada “*Sosyal ağ kullanım sıklığı ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.*” (H15) ve “*Sosyal ağ kullanım süresi ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.*” (H16) şeklinde belirlenen hipotezleri test etmek için Pearson Korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3. 73. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ile Araştırmaya Katılanların Sosyal Medya Kullanım Sıklık Düzeyi ve Günlük Sosyal Medya Kullanım Süresi İlişkisi

Korelasyon				Sosyal Medya	Sosyal Medya
				Sıklık (Haftalık)	Süre(Günlük)
Mahremiyet Puanları	Ölçeği	Toplam R	R	-0,077**	-0,086**
			P	0,005	0,002
			N	1129	1129
Yerel Toplumsal Değerler			R	0,029	-0,025
			P	0,164	0,205
			N	1129	1129
Dindarlık Toplam Puanları			R	-0,171**	-0,183**
			P	0,000	0,000
			N	1129	1129
Dinî Kimlik Toplam Puanları			R	-0,201**	-0,208**
			P	0,000	0,000
			N	1129	1129

Haftalık Sosyal Medya Kullanım Sıklık Düzeyi ile mahremiyet ölçeği ve Dindarlık Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ters yönlü çok zayıf düzeyde bir ilişki bulunmaktadır $r=-.077.$, $r=-.171.$, $p<.05$.

Haftalık Sosyal Medya Kullanım Sıklık Düzeyi ile Dinî Kimlik Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ters yönlü zayıf düzeyde bir ilişki bulunmaktadır $r=-.201.$, $p<.05$.

Günlük Sosyal Medya Kullanım Süresi ile mahremiyet ölçeği ve Dindarlık Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ters yönlü çok zayıf düzeyde bir ilişki bulunmaktadır $r=-.086.$, $r=-.183.$, $p<.05$.

Günlük Sosyal Medya Kullanım Süresi ile Dinî Kimlik Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ters yönlü zayıf düzeyde bir ilişki bulunmaktadır $r=-.208$, $p<.0,05$.

Buna göre “*Sosyal ağ kullanım sıklığı ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.*” (H15) ve “*Sosyal ağ kullanım süresi ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.*” (H16) hipotezleri doğrulanmıştır. Sosyal ağ kullanım sıklığı arttıkça bireyin mahremiyet yönelimi azalma gösterirken yine bireyin sosyal ağ kullanım süresi arttıkça mahremiyet yöneliminde azalma gerçekleşmektedir.

Tablo 3. 74. Mahremiyet Yönelimi ve Sosyal Medya Kullanım Sıklık Düzeyi Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Mahremiyet							
	β	SH	Beta	T	P	F	Model (p)	Düzeltilmiş R^2
Sabit	70,967	1,765		40,210	0,000			
Sosyal Medya Kullanım Sıklık Düzeyi Haftalık	-0,161	0,062	-0,077	-2,610	0,009	6,810	0,009	0,005

Araştırmada haftalık sosyal medya kullanımı sıklık düzeyi değerlerinin mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=6,810$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerine, t değerine ve anlamlılık seviyesine bakıldığında; sosyal medya kullanımı sıklık düzeyi’nin mahremiyet ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir ($t_1=-2,610$; $p<0.05$). Mahremiyet ölçeğinin değişimin %0,5’inin açıklandığı görülmektedir (Düzenlenmiş $R^2=0,005$). Sosyal medya kullanımı sıklık düzeyindeki 1 birimlik artış, mahremiyet ölçeği üzerinde 0.161’lik azalışa ($\beta_1=-0.161$) neden olmaktadır.

Tablo 3. 75. Mahremiyet Yönelimi ve Araştırmaya Katılanların Sosyal Medya Kullanım Süresi Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Mahremiyet							
	β	SH	Beta	T	p	F	Model (p)	Düzeltilmiş R^2
Sabit	69,778	1,192		58,551	0,000			
Sosyal Medya Günlük Kullanım Süresi	-0,122	0,042	-0,086	-2,896	0,004	8,389	0,004	0,007

Araştırmada sosyal medya günlük kullanım süresi değerlerinin mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=8,389$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerine, t değerine ve anlamlılık seviyesine bakıldığında; sosyal medya günlük kullanımı düzeyinin mahremiyet ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir ($t_1=-2,896$; $p<0.05$). Mahremiyet ölçeğinin değişimin %0,7'inin açıklandığı görülmektedir (Düzenlenmiş $R^2=0,007$). Sosyal medya günlük kullanımı düzeyindeki 1 birimlik artış, mahremiyet ölçeği üzerinde 0.122'lik azalışa ($\beta_1=-0.122$) neden olmaktadır.

3.3.13. Mahremiyet Yönelimi Ölçeği Puanlarının Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına Göre Dağılımı

Tablo 3. 76. Bilgi Edinme/Bilgi Paylaşma Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları

Bilgi Edinme/Bilgi Paylaşma	N	X	S	T	P
-----------------------------	---	---	---	---	---

Evet	1010	66,5337	8,95376	1,275	0,202
Hayır	119	65,4118	10,06960		

Tablo 3.76'ya göre bilgi edinme/bilgi paylaşma amacıyla olan öğrencilerin mahremiyet puanları ile ($X_e=66,5337$), bilgi edinme/bilgi paylaşma amacıyla olmayan öğrencilerin ortalaması ($X_h=65,4118$) arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($t(1127)= 1,275$, $p>0.005$).

Tablo 3. 77. Sosyalleşme/Eğlence Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları

Sosyalleşme/Eğlence	N	X	S	T	P
Evet	979	66,2911	9,22941	-1,175	0,240
Hayır	150	67,2267	8,01353		

Tablo 3.77'ye göre sosyalleşme/eğlence amacıyla olan öğrencilerin mahremiyet puanları ile ($X_e=66,2911$), sosyalleşme/eğlence amacıyla olmayan öğrencilerin ortalaması ($X_h=67,2267$) arasında anlamlı bir fark görülmemektedir ($t(1127)= -1,175$, $p>0.005$).

Tablo 3. 78. Alışveriş Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları

Alışveriş	N	X	S	T	P
Evet	489	66,8916	8,78095	1,541	0,124
Hayır	640	66,0516	9,29160		

Tablo 3.78'e göre alışveriş amacıyla olan öğrencilerin mahremiyet puanları ile ($X_e=66,8916$), alışveriş amacıyla olmayan öğrencilerin ortalaması ($X_h=66,0516$) arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($t(1127)= 1,541$, $p>0.005$).

Tablo 3. 79. Kültür Sanat Faaliyetleri Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları

<i>Kültür Sanat</i>	N	X	S	T	P
Evet	603	66,7993	8,63266	1,522	0,128
Hayır	526	65,9753	9,55552		

Tablo 3.79'a göre kültür sanat faaliyetleri amacında olan öğrencilerin mahremiyet puanları ile ($X_e=66,7993$), kültür sanat faaliyetleri amacında olmayan öğrencilerin ortalaması ($X_h=65,9753$) arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($t(1127)= 1,522, p>0.05$).

Tablo 3. 80. Siyasi Düşünceleri İfade Etme Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları

<i>Siyasi Düşünceler</i>	N	X	S	T	P
Evet	243	65,4033	9,91086	-1,964	0,050
Hayır	886	66,6930	8,82360		

Tablo 3.80'e göre kültür sanat faaliyetleri amacında olan öğrencilerin mahremiyet puanları ile ($X_e=65,4033$), kültür sanat faaliyetleri amacında olmayan öğrencilerin ortalaması ($X_h=66,6930$) arasında anlamlı bir fark görülmemektedir ($t(1127)= -1,964, p>0.05$).

Tablo 3. 81. Oyun Amacına Göre Mahremiyet Puanlarına İlişkin Bağımsız T-test Sonuçları

<i>Oyun</i>	N	X	S	T	P
Evet	251	64,5219	9,79809	-3,768	0,000

Hayır	878	66,9567	8,79465
-------	-----	---------	---------

Tablo 3.81’e göre oyun amacında olan öğrencilerin mahremiyet puanları ile ($X_e=64,5219$), oyun amacında olmayan öğrencilerin ortalaması ($X_h=66,9567$) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t(1127)=-3,768$, $p>0.05$).

Bu sonuçlara göre “*Sosyal ağ kullanım amaçları ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.*” ($H17$) hipotezi bilgi edinme/bilgi paylaşma, sosyalleşme/eğlence, alışveriş, kültür/sanat faaliyetleri ve siyasi düşünceleri ifade etme amaçları başlıklarında doğrulanmazken, oyun amacıyla sosyal ağ kullanımı başlığında doğrulanmıştır.

3.4. Mahremiyet Yönelimi ve Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği’nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Arasındaki İlişki

Araştırmanın hedeflerinden biri “*Mahremiyet yönelimleri ile dindarlık, dinî kimlik ve değerler arasında bir ilişki var mıdır? Varsa bu ilişkinin yönü nedir?*” sorusuna cevap bulmaktır. Değerler Ölçeği’nin sadece Yerel Toplumsal Değerler alt boyutunda adalet, cömertlik, hoşgörü, iç huzuru, kültür, nezaket, özgürlük/bağımsızlık, saygı, tevazu, toplumsal huzur, tutarlılık, yardımseverlik ve yaşam hakkı olarak on üç değer yer almaktadır. Araştırmanın temel değişkenleri arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson Moment Çarpımı Korelasyonu ve basit doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. 82. Mahremiyet Ölçeği Puanı, Dindarlık Ölçeği Puanı, Dinî Kimlik Ölçeği Puanı ve Değerler Ölçeği Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Arasındaki İlişki

Değişkenler	Mean	Std. D	1	2	3	4
1 Mahremiyet Yönelimi	66,4154	9,07954	1	,307**	,298**	,379**
2 Dindarlık	32,2516	11,09336		1	,875**	,222**
3 Dinî Kimlik	17,0664	5,73143			1	,196**
4 Yerel Toplumsal Değerler	107,6519	10,61204				1

** $p<.01$, * $p<.05$.

Tablo 3.82’de yer alan mahremiyet ölçeği ile Dindarlık Ölçeği arasındaki Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre mahremiyet ölçeği ile Dindarlık Ölçeği arasında zayıf düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Mahremiyet ölçeği ile Dinî Kimlik Ölçeği arasında zayıf düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Aynı şekilde Dindarlık Ölçeği ile Dinî Kimlik Ölçeği arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Mahremiyet ölçeği, Dindarlık Ölçeği, Dinî Kimlik Ölçeği ile Değerler Ölçeği’nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutu arasında zayıf düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuçlara göre “**Dindarlık ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.**” (H18) hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 3. 83. Mahremiyet Yönelimi ve Dindarlık Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Mahremiyet						Model (p)	Düzeltilmiş R ²
	β	SH	Beta	T	P	F		
Sabit	57,565	0,858		67,129	0,000	117,050	0,000	0,093
Dindarlık	0,251	0,023	0,307	10,819	0,000			

Araştırmada Dindarlık Ölçeği’nin mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=117,050; p<0.05). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerine, t değerine ve anlamlılık seviyesine bakıldığında; Dindarlık Ölçeği’nin mahremiyet ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir (t₁=10,819;p<0.05). Mahremiyet Ölçeği’nin değişimin %9,3’ünün açıklandığı görülmektedir (Düzenlenmiş R²=0,093). Dindarlık Ölçeği’ndeki 1 birimlik artış, Mahremiyet Ölçeği üzerinde 0.251’lik artışa ($\beta_1=0.251$) neden olmaktadır. Buna göre “**Dindarlık Mahremiyet Yönelimini yordamaktadır.**” (H21) hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 3. 84. Mahremiyet Yönelimi ve Dinî Kimlik Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken: Mahremiyet								
Bağımsız Değişken	β	SH	Beta	T	P	F	Model (p)	Düzeltilmiş R^2
Sabit	58,357	0,811		71,966	0,000			
						109,896	0,000	0,088
Dinî Kimlik	0,472	0,045	0,298	10,483	0,000			

Araştırmada Dinî Kimlik Ölçeği'nin mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=109,896$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerine, t değerine ve anlamlılık seviyesine bakıldığında; Dinî Kimlik Ölçeği'nin mahremiyet ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir ($t_1=10,483$; $p<0.05$). Mahremiyet Ölçeği'nin değişimin %8,8'inin açıklandığı görülmektedir (Düzenlenmiş $R^2=0,088$). Dinî Kimlik Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış, mahremiyet ölçeği üzerinde 0.472'lik artışa ($\beta_1=0.472$) neden olmaktadır. Buna göre "**Dinî Kimlik Mahremiyet Yönelimini yordamaktadır.**" (H22) hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 3. 85. Mahremiyet Yönelimi ve Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken: Mahremiyet									
Bağımsız Değişken	β	SH	Beta	T	P	F	Model (p)	R^2	Düzeltilmiş R^2
Sabit	31,471	2,551		12,338	0,000				
						189,492	0,000	0,144	0,143
Değerler	0,325	0,024	0,379	13,766	0,000				

Araştırmada Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutunun mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=189,492$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerine, t değerine ve anlamlılık seviyesine bakıldığında; Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutu Mahremiyet Ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir ($t_1=13,766$; $p<0.05$). Mahremiyet Ölçeği'nin değişimin %14,3'ünün açıklandığı görülmektedir (Düzenlenmiş $R^2=0,143$). Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutundaki 1 birimlik artış, Mahremiyet Ölçeği üzerinde 0.325'lik artışa ($\beta_1=0.325$) neden olmaktadır. Buna göre “*Değerler Mahremiyet Yönelimini yordamaktadır.*” (H23) hipotezi doğrulanmıştır.

3.5. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörler Arasındaki İlişki

Bireylerin dini görüşlerinin oluşum düzeylerini etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Araştırmada katılımcılardan, önceden belirlediğimiz bazı temel faktörlerin etki düzeylerine puan vermeleri istenmiştir. Bu başlık altında katılımcıların dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından Aile, Kur'ân Kursları, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, Öğretmen, Arkadaş, Kitap, Konferans ve Seminer, Medya Kaynakları faktörlerinin mahremiyet yönelimi, dindarlık ve dinî kimlik ile aralarındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Bunun için Pearson Moment Çarpımı Korelasyonu ve basit doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler tablo halinde sunulmuştur.

3.5.1. Aile ve Kur'ân Kursları

Dini görüşlerin oluşum düzeyine etki eden faktörlerden aile ve Kur'ân kursları ve mahremiyet yönelimleri, dindarlık, dinî kimlik ve değerler arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik Pearson Korelasyon Analizi bulguları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. 86. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Aile ve Kur'ân Kurslarına Verdikleri Puan İlişkisi

Değişkenler	Mean	Std. D	1	2	3	4	5	6
1 Mahremiyet	66,4154	9,07954	1	,307**	,298**	,379**	,054	,162**

Yönelimi								
2	Dindarlık	35,2516	11,09336	1	,875**	,222**	,443**	,505**
3	Dinî Kimlik	17,0664	5,73143		1	,196**	,415**	,472**
4	Yerel Toplumsal Değerler	107,6519	10,61204			1	,039	,095**
5	Aile Faktörü	4,888	1,9397				1	,432**
6	Kur'ân Kursları Faktörü	2,981	2,3587					1
**p<.01., *p< .05.								

Tablo 3.86'dan de anlaşılacağı üzere, Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nden alınan puanlarla, çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından ailelerinden aldıkları din eğitimi arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p>.01$. düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır, $r=.054$., $p>.001$.

Çalışmaya katılan öğrencilerin mahremiyet yönelimleri ile dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından Kur'ân kurslarından aldıkları din eğitimi arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.162$., $p<.001$.

Dindarlık Ölçeği'nden alınan puanlarla, çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından ailelerinden aldıkları din eğitimi arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.443$., $p<.001$.

Tablo 3.86'ya göre çalışmaya katılan öğrencilerin dindarlık puanları ile dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından Kur'ân kurslarından aldıkları din eğitimi arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.505$., $p<.001$.

Dinî Kimlik Ölçeği'nden alınan puanlarla, çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından ailelerinden aldıkları din eğitimi arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan

Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.415$., $p<.001$.

Dinî Kimlik Ölçeği'nden alınan puanlarla, çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından Kur'ân kurslarından aldıkları din eğitimi arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.472$., $p<.001$.

Yerel Toplumsal Değerler alt boyutundan alınan puanlarla, çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından Kur'ân kurslarından aldıkları din eğitimi arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde çok düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.095$., $p<.001$.

“Dini görüşlerin oluşum düzeyine etki eden faktörler ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.” (H14) hipotezini oluşturan **aile** faktörü açısından doğrulanmamış; **Kur'ân kursları** faktörü açısından doğrulanmıştır. Bu sonuçlardan dini görüşlerin oluşumuna etki eden faktörlerden biri olarak ailenin bireyin mahremiyet yönelimleriyle anlamlı bir ilişki içerisinde bulunmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Diğer taraftan dini görüşlerin oluşumuna etki eden faktörlerden biri olarak Kur'ân Kurslarının bireyin mahremiyet yönelimleriyle ilişki içerisinde bulunduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3. 87. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Aile ve Kur'ân Kurslarına Verdikleri Puan Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Mahremiyet					Model (p)	R ²	Düzeltilmiş R ²
	β	SH	Beta	t	p			
Sabit	29,318	2,483		11,810	0,000			
Dindarlık Ölçeği	0,098	0,046	0,120	2,118	0,034			
						70,142	0,000	0,200
Dinî Kimlik	0,196	0,087	0,124	2,238	0,025			
Yerel	0,280	0,023	0,327	11,963	0,000			

Toplumsal					
Değerler					
Kur'ân					
Kursları	0,044	0,119	0,011	0,366	0,714
Faktörü					

Araştırmada aile ve Kur'ân Kurslarının mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=70,142$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerlerine, t değerlerine ve anlamlılık seviyelerine bakıldığında; Dindarlık Ölçeği, Dinî Kimlik Ölçeği, bireysel toplumsal değerler, Kur'ân Kurslarının mahremiyet ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir ($t_d=2,118$; $t_{dk}=2,238$; $t_{btd}=11,963$; $p<0.05$). Mahremiyet ölçeğinin değişimin %19,7'sinin açıklandığı görülmektedir (Düzenlenmiş $R^2=0,197$). Dindarlık Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış mahremiyet ölçeği üzerinde 0.098'lik artışa, bireysel toplumsal değerlerdeki 1 birimlik artış, 0.280'lik artışa, Dinî Kimlik Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış 0.196'lık artışa ($\beta_1=0.098$; $\beta_2=0.280$; $\beta_3=0.196$) neden olmaktadır.

3.5.2. Eğitim - Öğretim Kurumları

Dini görüşlerin oluşum düzeyine etki eden faktörlerden Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve mahremiyet yönelimleri, dindarlık, dinî kimlik ve değerler arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda tablo halinde yorumlanarak sunulmuştur.

Tablo 3. 88. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Eğitim-Öğretim Kurumlarına Verdikleri Puan İlişkisi

Değişkenler	Mean	Std. D	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Mahremiyet											
1 Yönelimi	66,4154	9,07954	1	,307**	,298**	,379**	,138**	,135**	,142**	,126**	,149**
2 Dindarlık	35,2516	11,0933		1	,875**	,222**	,259**	,266**	,358**	,296**	,492**
3 Dinî Kimlik	17,0664	5,73143			1	,196**	,261**	,268**	,364**	,292**	,511**

4	Yerel Toplumsal Değerler	107,651	10,6120	1	,103**	,089**	,111**	,067*	,130**
	İlkokul DKAB								
5	Dersleri Faktörü	2,209	1,9549	1	,880**	,645**	,426**	,291**	
	Ortaokul DKAB								
6	Dersleri Faktörü	2,43	2,0323	1	,687**	,460**	,325**		
	Lise DKAB								
7	Dersleri Faktörü	2,736	2,3257			1	,462**	,452**	
	İmam Hatip Ortaokulu								
8	Faktörü	1,03	1,977				1	,645**	
	İmam Hatip Lisesi								
9	Lisesi Faktörü	1,985	2,621					1	

**p<.01., *p<.05.

Tablo 3.88'den de anlaşılacağı üzere, Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nden alınan puanlarla, çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.138$, $p<.001$), Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.135$, $p<.001$), Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.142$, $p<.001$) arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nden aldıkları puanlarla dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından İmam Hatip Ortaokulu ($r=.126$, $p<.001$) ve İmam Hatip Lisesi'nden ($r=.149$, $p<.001$) alınan eğitim arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Araştırmadan elde edilen Dindarlık Ölçeği puanları ile çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.259$, $p<.001$), Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.266$, $p<.001$), Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.358$, $p<.001$) arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde, İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.259$, $p<.001$), Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

dersleri ($r=.268.$, $p<.001.$) düşük düzeyde; Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.358.$, $p<.001.$) orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Tablo 3.88'e göre Dindarlık Ölçeği puanları ile çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından İmam Hatip Ortaokulu ($r=.296.$, $p<.001.$) ve İmam Hatip Lisesi'nden ($r=.492.$, $p<.001.$) alınan eğitim arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01.$ düzeyinde pozitif yönde, İmam Hatip Ortaokulu ($r=.296.$, $p<.001.$) düşük düzeyde; İmam Hatip Lisesi ($r=.492.$, $p<.001.$) orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Dinî Kimlik Ölçeğinden alınan puanlarla çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.261$, $p<.001.$), Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.268.$, $p<.001.$), Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.364.$, $p<.001.$) arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01.$ düzeyinde pozitif yönde, İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.261$, $p<.001.$) ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.268.$, $p<.001.$) düşük düzeyde; Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.358.$, $p<.001.$) orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Tablo 3.88'e göre Dinî Kimlik Ölçeği puanları ile çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından İmam Hatip Ortaokulu ($r=.292.$, $p<.001.$) ve İmam Hatip Lisesi'nden ($r=.511.$, $p<.001.$) alınan eğitim arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01.$ düzeyinde pozitif yönde, İmam Hatip Ortaokulu ($r=.292.$, $p<.001.$) düşük düzeyde; İmam Hatip Lisesi ($r=.511.$, $p<.001.$) yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutundan alınan puanlarla çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.103$, $p<.001.$), Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.268.$, $p<.001.$), Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ($r=.364.$, $p<.001.$), İmam Hatip Ortaokulu ($r=.067.$, $p<.005.$) ve İmam Hatip Lisesi ($r=.130.$, $p<.001.$) arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01.$ çok düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Sonuç olarak ***“Dini görüşlerin oluşum düzeyine etki eden faktörler ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.” (H14)*** hipotezi **ilkokul, ortaokul, lise DKAB dersleri, İHO ve İHL eğitimi** faktörleri açısından doğrulanmıştır.

Tablo 3. 89. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Eğitim-Öğretim Kurumlarına Verdikleri Puan Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Mahremiyet					Model (p)	Düzeltilmiş R ²
	β	SH	Beta	T	p		
Sabit	28,857	2,502		11,532	0,000		
Dindarlık Ölçeği	0,102	0,046	0,124	2,230	0,026		
Dinî Kimlik	0,217	0,089	0,137	2,437	0,015		
Yerel Toplumsal Değerler	0,280	0,023	0,327	11,949	0,000		
İlkokul DKAB Dersleri F.	0,098	0,264	0,021	0,373	0,709	35,926	0,000
Ortaokul DKAB Dersleri F.	0,090	0,268	0,020	0,336	0,737		0,198
Lise DKAB Dersleri F.	-0,045	0,154	-0,011	-0,289	0,773		
İmam Hatip Ortaokulu F.	0,273	0,172	0,060	1,585	0,113		
İmam Hatip Lisesi F.	-0,244	0,138	-0,070	-1,774	0,076		

Araştırmada eğitim öğretim kurumlarında verilen din eğitiminin mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=35,926$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerlerine, t değerlerine ve anlamlılık seviyelerine bakıldığında; Dindarlık Ölçeği, Dinî Kimlik Ölçeği, bireysel toplumsal değerler mahremiyet ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir ($t_d=2,230$; $t_{dk}=2,437$; $t_{btd}=11,949$; $p<0.05$). Mahremiyet ölçeğinin değişimin %19,8'inin açıklandığı görülmektedir (Düzenlenmiş $R^2=0,198$). Dindarlık Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış mahremiyet ölçeği üzerinde 0.102'lik artışa, bireysel toplumsal değerlerdeki 1 birimlik artış, 0.280'lik artışa, Dinî Kimlik Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış 0.217'lik artışa ($\beta_1=0.102$; $\beta_2=0.280$; $\beta_3=0.217$) neden olmaktadır.

3.5.3. DKAB ve Diğer Ders Öğretmenleri

Bu başlık altında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni ve diğer ders öğretmenlerinin dini görüşlerin oluşumuna etki düzeyleri ile mahremiyet yönelimi, dindarlık, dinî kimlik ve değerler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Bulgular aşağıda tablo halinde ve yorumları ile sunulmuştur.

Tablo 3. 90. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşum Düzeyine Etkisi Açısından Öğretmene Verdikleri Puan İlişkisi

	Değişkenler	Mean	Std. D	1	2	3	4	5	6
1	Mahremiyet Yönelimi	66,4154	9,07954	1	,307**	,298**	,379**	,148**	,042
2	Dindarlık	35,2516	11,09336		1	,875**	,222**	,415**	,279**
3	Dinî Kimlik	17,0664	5,73143			1	,196**	,433**	,278**
4	Yerel Toplumsal Değerler	107,6519	10,61204				1	,106**	,006
5	DKAB Öğretmeni Faktörü	2,818	2,4056					1	,521**

** $p < .01$., * $p < .05$.

Tablo 3.90'dan da anlaşılabacağı üzere, Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenine verilen puanlar arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p < .01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r = .148$., $p < .001$.

Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından diğer ders öğretmenlerine verilen puanlar arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır, $r = .042$., $p > .001$.

Tablo 3.90'a göre Dindarlık Ölçeği puanları ile çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenine verilen puanlar arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p < .01$. düzeyinde pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r = .415$., $p < .001$.

Dindarlık Ölçeği puanları ile çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından Diğer Ders Öğretmenlerine verilen puanlar arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p < .01$. düzeyinde pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r = .279$., $p < .001$.

Dinî Kimlik Ölçeğinden alınan puanlarla çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenine verilen puanlar arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p < .01$. düzeyinde pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r = .433$., $p < .001$.

Tablo 3.90'a göre Dinî Kimlik Ölçeği puanları ile çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından Diğer Ders Öğretmenlerine verilen puanlar arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p < .01$. düzeyinde pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r = .278$., $p < .001$.

Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutundan alınan puanlarla çalışmaya katılan öğrencilerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisi açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenine verilen puanlar arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde, çok düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.106$, $p<.001$.

“Dini görüşlerin oluşum düzeyine etki eden faktörler ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.” (H14) hipotezi **DKAB öğretmeni** faktörü açısından doğrulanırken; **Diğer Ders Öğretmenleri** faktörü açısından doğrulanmamıştır. Bu sonuçlara göre DKAB öğretmenleri diğer ders öğretmenlerine göre hem mahremiyet yönelimleri hem dindarlık ve dinî kimlik hem de değerler noktasında daha yüksek bir ilişki ve etki düzeyine sahip bulunmaktadırlar. Dindarlık ve dinî kimlik açısından beklentiye uygun olan bu sonucun, mahremiyet ve değerler açısından DKAB öğretmenleri için artı bir değer ortaya çıkardığını söylemek mümkündür.

Tablo 3. 91. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Öğretmene Verdikleri Puan Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Mahremiyet						Model (p)	R ²	Düzeltilmiş R ²
	β	SH	Beta	t	p	F			
Sabit	29,327	2,484		11,808	0,000				
Dindarlık Ölçeği	0,101	0,045	0,123	2,217	0,027				
Dinî Kimlik	0,194	0,088	0,122	2,191	0,029				
Yerel Toplumsal Değerler	0,280	0,023	0,327	11,951	0,000	70,132	0,000	0,200	0,197
DKAB Öğretmeni F.	0,036	0,112	0,010	0,320	0,749				

Araştırmada DKAB Öğretmeni ve Diğer Ders Öğretmenleri mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F

değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=70,132$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerlerine, t değerlerine ve anlamlılık seviyelerine bakıldığında; Dindarlık Ölçeği, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin mahremiyet ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir ($t_d=2,217$; $t_{dk}=2,191$; $t_{td}=11,951$; $p<0.05$). Mahremiyet ölçeğinin değişimin %19,7'sinin açıklandığı görülmektedir (Düzenlenmiş $R^2=0,197$). Dindarlık Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış mahremiyet ölçeği üzerinde 0.101'lük artışa, bireysel toplumsal değerlerdeki 1 birimlik artış, 0.280'lük artışa, Dinî Kimlik Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış 0.194'lük artışa ($\beta_1=0.101$; $\beta_2=0.280$; $\beta_3=0.194$) neden olmaktadır.

3.5.4. Kültür ve Medya Unsurları

Bu başlık altında Konferans ve Seminerler, İnternet ve Sosyal Medya Kaynakları, Kitap, Dergi vb. ve Televizyon Programlarının katılımcıların dini görüşlerinin oluşum düzeyine etkisine verdikleri puanlar ile onların mahremiyet yönelimleri, dindarlık ve dinî kimlik, değerler ile olan ilişkisi istatistiksel açıdan belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ilişkileri belirlemeye yönelik yürütülen Pearson Korelasyon Analizi bulguları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. 92. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Kültür ve Medya Unsurlarına Verdikleri Puan İlişkisi

Değişkenler	Mean	Std.D.	1	2	3	4	5	6	7	8
1 Mahremiyet Yönelimi	66,41	9,08	1	,307**	,298**	,379**	,130**	,057	,081**	,083**
2 Dindarlık	35,25	11,09		1	,875**	,222**	,419**	,066*	,224**	,218**
3 Dinî Kimlik	17,07	5,73			1	,196**	,441**	,097**	,253**	,217**
4 Yerel Toplumsal Değerler	107,65	10,61				1	,080**	,003	,074*	,030
5 Konferans ve Seminerler Faktörü	2,45	2,31					1	,485**	,550**	,461**
6 İnternet ve Sosyal Medya	3,11	2,28						1	,532**	,454**

Faktörü

7	Kitap, Dergi vb. Faktörü	3,95	2,30	1	,343**
8	Televizyon Programları Faktörü	1,84	1,95		1

**p<.01., *p<.05.

Tablo 3.92'den de anlaşılacağı üzere, Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından konferans ve seminerler arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.130$., $p<.001$.

Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından internet ve sosyal medya kanalları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır, $r=.0,057$., $p>.001$.

Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından kitap, dergi vb. arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.081$., $p<.001$. Aynı şekilde Mahremiyet Yönelimi Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından televizyon programları arasında da istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.083$., $p<.001$.

Dindarlık Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından konferans ve seminerler arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.419$., $p<.001$.

Dindarlık Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından internet ve sosyal medya kanalları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır, $r=.0,066$., $p>.001$.

Dindarlık Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından kitap, dergi vb. arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.224$., $p<.001$. Aynı şekilde Dindarlık Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin

oluşumuna etkisi açısından televizyon programları arasında da istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.218$., $p<.001$.

Dini Kimlik Ölçeğinden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından konferans ve seminerler arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.419$., $p<.001$.

Dindarlık Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından internet ve sosyal medya kanalları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmıştır $r=.0,066$., $p>.05$.

Dindarlık Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından kitap, dergi vb. arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.224$., $p<.001$. Aynı şekilde Dindarlık Ölçeği'nden alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından televizyon programları arasında da istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.218$., $p<.001$.

Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutundan alınan puanlarla dini görüşlerin oluşumuna etkisi açısından konferans ve seminerler ve kitap, dergi vb. arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda puanlar arasında istatistiksel açıdan $p<.01$. düzeyinde pozitif yönde çok düşük düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır, $r=.080$., $p<.001$; $r=.074$ *, $p<.005$.

Buna göre “*Dini görüşlerin oluşum düzeyine etki eden faktörler ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.*” (H14) hipotezi **seminer ve konferanslar, kitap, dergi vb., televizyon programları** faktörleri açısından doğrulanırken, **internet ve sosyal medya** faktörü açısından doğrulanmamıştır.

Tablo 3. 93. Mahremiyet Yönelimi, Dindarlık, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Alt Boyutu Puanları ve Araştırmaya Katılanların Dini Görüşlerinin Oluşumunu Etkileyen Faktörlerden Kültür ve Medya Unsurlarına Verdikleri Puan Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken: Mahremiyet						Model (p)	R ²	Düzel tilmiş R ²
	β	SH	Beta	T	p	F			

Sabit	28,741	2,514		11,434	0,000				
Dindarlık Ölçeği	0,108	0,046	0,131	2,351	0,019				
Dinî Kimlik	0,204	0,089	0,129	2,307	0,021				
Yerel Toplumsal Değerler	0,281	0,023	0,328	11,985	0,000				
Konferans ve Seminerler F.	-0,108	0,148	-0,027	-0,732	0,465	40,539	0,000	0,202	0,197
İnternet ve Sosyal Medya F.	0,220	0,139	0,055	1,585	0,113				
Kitap, Dergi vb. F.	-0,094	0,136	-0,024	-0,692	0,489				
Televizyon Programları F.	0,057	0,148	0,012	0,388	0,698				

Araştırmada konferans ve seminerler, internet ve sosyal medya kaynakları, kitap, dergi vb., televizyon programlarının mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=40,539$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerlerine, t değerlerine ve anlamlılık seviyelerine bakıldığında; Dindarlık Ölçeği, Dinî Kimlik Ölçeği, Değerler Ölçeği'nin mahremiyet ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir ($t_d=2,351$; $t_{dk}=2,307$; $t_{td}=11,985$; $p<0.05$). Mahremiyet ölçeğinin değişimin %19,7'inin açıklandığı görülmektedir (Düzenlenmiş $R^2=0,197$). Dindarlık Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış mahremiyet ölçeği üzerinde 0.108'lik artışa, bireysel toplumsal değerlerdeki 1 birimlik artış, 0.281'lik artışa, Dinî Kimlik Ölçeği'ndeki 1 birimlik artış 0.204'lük artışa ($\beta_1=0.108$; $\beta_2=0.281$; $\beta_3=0.204$) neden olmaktadır.

3.6. Dindarlık ile Mahremiyet Yönelimleri Arasındaki İlişkide Değerlerin Aracı (Mediating) Rolü

Araştırmanın hedeflerinden biri “Mahremiyet yönelimleri ile dindarlık, dinî kimlik ve değerler arasında bir ilişki var mıdır? Varsa bu ilişkinin yönü nedir?” sorusuna cevap bulmaktır. Araştırmanın

temel değişkenleri arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson Moment Çarpımı Korelasyonu ve basit doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak kurulacak modelde adımsal (stepwise) regresyon metoduyla modele yeni bir değişken eklendiğinde modeldeki tüm açıklayıcı değişkenlerin modele katkılarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı hiyerarşik regresyon ile test edilmiştir.

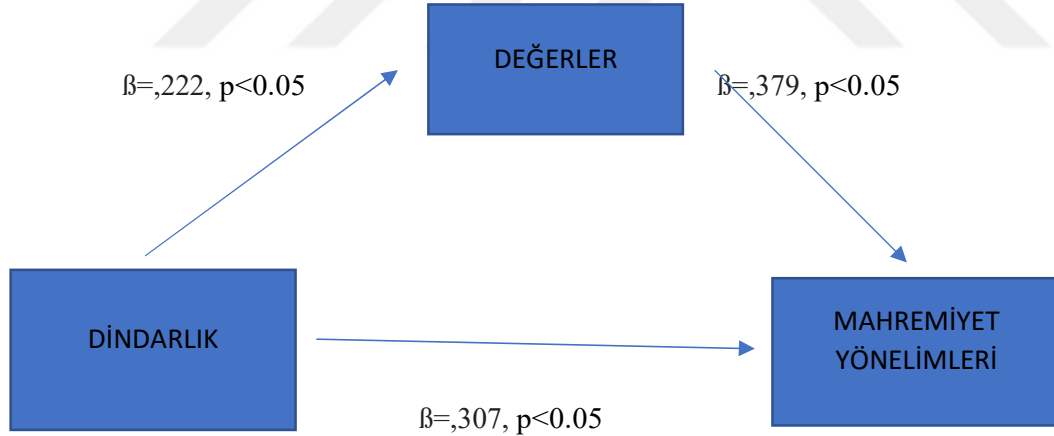
Tablo 3. 94. Mahremiyet Yönelimi ile Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler Alt Boyutu, Dinî Kimlik ve Dindarlık Arasındaki Hiyerarşik Regresyon Analizi

	F	DF	β	t	R ²	P
Bağımlı Değişken						
Mahremiyet						
Model 1	189,492	1128			,143	
Değerler			,325	13,766		,000
Model 2	137,294	1128			,195	
Değerler			,286	12,254		,000
Dinî Kimlik			,369	8,543		,000
Model 3	93,449	1128			,198	
Değerler			,280	11,962		,000
Dinî Kimlik			,198	2,271		,023
Dindarlık			,102	2,251		,025

Araştırmada Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutu, dinî kimlik, dindarlık değişkenlerinin mahremiyet ölçeği üzerindeki etkisini araştırmak üzere hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Birinci sırada değerler bağımsız değişkeni, ikinci olarak değerler ve dinî kimlik birlikte analiz edilmiş ve en son değerler, dinî kimlik ve dindarlık değişkenleri sırasıyla modele dahil edilmiştir. Üç aşamada gerçekleştirilen analizde elde edilen sonuçlar tabloda gösterilmiştir. Her üç aşamada da kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F_1=189,492$, $F_2=137,294$, $F_3=93,449$; $p<0.05$). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerine, t değerine ve anlamlılık seviyesine bakıldığında; Değerler Ölçeği'nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutu, dinî kimlik ve Dindarlık Ölçeği'nin mahremiyet ölçeği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir ($t_1=13,766$, $t_2=12,254$, $t_3=8,543$, $t_4=11,962$, $t_5=2,271$, $t_6=2,251$; $p<0.05$). Model 1'de Değerler Ölçeği'nin değişimin %14,3'ünü açıkladığı görülmektedir (Düzenlenmiş $R^2=0,143$). Model

2’de Dinî Kimlik Ölçeği’nin modele dahil edilmesiyle dinî kimliğin değişimin %5’ini açıkladığı, (Düzenlenmiş $R^2=0,195$) model 3’te ise değerler ve dinî kimliğe ek olarak Dindarlık Ölçeği’nin modele dahil edilmesiyle dindarlığın değişimin %0,3’ünü (Düzenlenmiş $R^2=0,198$) açıkladığı görülmektedir. 3. aşamada üç ölçeğin birlikte yani değerler, dinî kimlik ve dindarlık mahremiyet yönelimlerinin %19’unu açıklamaktadır.

Hiyerarşik regresyon analizi ile mahremiyet yönelimlerini açıklamada değerler, dinî kimlik ve dindarlık ölçeklerinin etki düzeyleri görüldükten sonra, dindarlık ile mahremiyet yönelimleri arasındaki ilişkide Değerler Ölçeği’nin yerel toplumsal alt boyutunun rolü tespit edilmek istenmektedir. Bir başka ifadeyle dindarlık (bağımsız değişken) ile mahremiyet yönelimleri (bağımlı değişken) ilişkisinde Değerler Ölçeği’nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutunun aracı değişken olup olmadığı sorusuna cevap aranmaktadır. Bu amaçla Baron ve Kenny’nin³¹⁰ önerdiği aracılık analizinden faydalanılacaktır. Bu analizin gerçekleştirilmesi için bazı şartlar vardır. Birincisi bağımsız değişken (dindarlık) aracı değişken (değerler) üzerinde etkili olmalıdır. İkincisi bağımsız değişken (dindarlık) bağımlı değişken (mahremiyet yönelimleri) üzerinde etkili olmalıdır. Üçüncü olarak aracı değişken (değerler) bağımlı değişken (mahremiyet yönelimleri) üzerinde etkili olmalıdır. Burada sayılan üç aşamayı gösteren regresyon analizlerinin bulguları aşağıdaki şekilde görselleştirilerek özetlenmiştir.

Şekil 1. Mahremiyet Yönelimleri, Dindarlık ve Değerler Değişkenleri Arasındaki Regresyon İlişkisi

Son olarak dindarlık ile mahremiyet yönelimleri ilişkisinde değerlerin aracı rolü olup olmadığını tespit etmek için bağımsız değişken ile aracı değişken birlikte regresyon modeline dahil edildiğinde dindarlığın etkisi ya tamamen anlamsız hale gelmeli ya da dindarlığın mahremiyet yönelimleri üzerindeki etkisi düşmelidir. İlk durumda dindarlık ile mahremiyet yönelimleri ilişkisinde değerlerin tam aracı değişken olduğu kabul edilirken, ikinci durumda değerlerin kısmî

³¹⁰ Reuben M. Baron - David A. Kenny, "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations", *Journal of Personality and Social Psychology* 51/6 (1986), 1175.

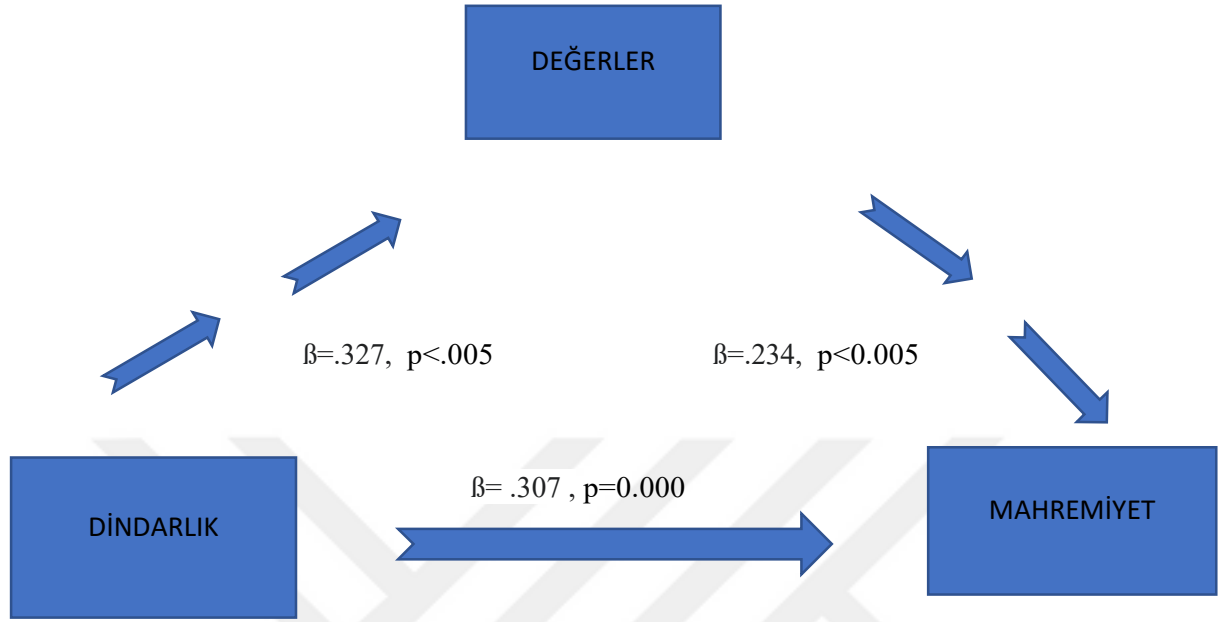
aracılığından söz edilir. Bunu tespit etmek için hiyerarşik regresyon analizi yapılmış ve bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3. 95. Dindarlık, Değerler ile Mahremiyet Yönelimleri Arasındaki Hiyerarşik Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken: Mahremiyet		β	P	R^2	Düzeltilmiş R^2
Adım 1	Dindarlık	.307	.000	,094	,093
Adım 2	Dindarlık	.234	.000		
	Değerler	.327	.000	,196	,195

Tablo 3.95’te de görüldüğü üzere dindarlık tek başına mahremiyet yönelimlerindeki değişimin %9’unu (Düzeltilmiş $R^2 = .093$; $p < 0.005$) açıklarken, değerler ile birlikte yaklaşık %20’sini (Düzeltilmiş $R^2 = .195$; $p < 0.005$) açıklamaktadır. Ayrıca bulgulara göre, dindarlık ilk adımda kendi başına mahremiyet yönelimleri üzerinde etkiliyken ikinci adımda aracı değişken olarak değerler modele dahil edildiğinde de mahremiyet yönelimleri üzerindeki etkisini korumaktadır. Ancak dindarlığın bu etkisi yarı yarıya düşmüştür. Buna göre değerlerin dindarlık ve mahremiyet yönelimleri ilişkisinde kısmi bir aracılık rolü oynadığı görülmüştür. Bu bulgular, dindarlık mahremiyet yönelimleri ilişkisinde değerlerin aracı rolünün olduğuna dair “**Dindarlık değişkeninin mahremiyet yönelimi değişkeni ile aralarındaki ilişkide değerlerin anlamlı bir aracı rolü bulunmaktadır.**” (H24) hipotezini kısmen desteklemektedir.

Değerlerin dindarlık ile mahremiyet yönelimleri arasındaki ilişkideki aracı rolü aşağıdaki şekilde görselleştirilmiştir.

Şekil 2. Mahremiyet Yönelimleri, Dindarlık Değişkenleri Arasındaki İlişkide Değerlerin Aracı Rolü.

4. BÖLÜM: TARTIŞMA

Çalışmada öncelikle sosyo-demografik özelliklerin mahremiyet yönelimleri ile aralarındaki ilişkiler ele alınmıştır. Buna göre cinsiyet, yaş, mezun olunan lise, öğrenim görülen bölüm, yaşamın büyük çoğunluğunun geçtiği yer, anne-baba mesleği, gelir, aile yapısı, ailenin dünya görüşü, kendi dünya görüşü, anne-baba eğitim durumu gibi değişkenler ile mahremiyet yönelimi arasında anlamlı bir fark olup olmadığı veya aralarında bir ilişki olup olmadığı, mahremiyet yönelimleri ile dindarlık, dinî kimlik ve değerler arasında bir ilişki olup olmadığı ve son olarak dindarlık ile mahremiyet yönelimi arasındaki ilişkide değerlerin anlamlı bir aracı rolü bulunup bulunmadığı hipotezleri test edilmiştir.

“Mahremiyet yönelimleri cinsiyete göre farklılaşmaktadır.” hipotezi (H1) test edildiğinde ortaya çıkan tabloda mahremiyet yönelimlerinin cinsiyete göre farklılaştığı görülmektedir. Çalışmadan elde ettiğimiz veriler ışığında sosyal medya kullanırken kadınların mahremiyet yönelim düzeyi erkeklerden daha yüksektir.

Bu sonucu destekler mahiyette Göçmen, mahremiyet yönelimleri ölçeğinin tüm alt boyutlarında kadınların erkeklere göre yüksek oranlara sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre kadınlar erkeklere göre mahremiyeti daha fazla bir hak olarak görmekte, kendinin ve başkalarının mahremiyetine ilişkin kaygıyı daha yoğun bir şekilde duymakta ve başkasının gösterdiği çabanın kişinin mahremiyetinin korunmasında önem arz ettiği noktasında daha yüksek oranlara sahip bulunmaktadır.³¹¹

Fogel ve Nehmad tarafından gerçekleştirilen Facebook araştırmasında kadınların erkeklere nazaran daha yüksek mahremiyet kaygısı yaşadıkları ve kimlik bilgilerini erkeklerden daha az oranda ifşa ettikleri ortaya konulmuştur. Aynı çalışmaya göre kadınların kendilerine mahremiyetin korunması konusunda güvence verildiğinde bile kimlik bilgilerini ifşa etme olasılıkları erkeklerden daha düşüktür.³¹²

Kalamın'ın Türkiye'de Facebook kullanıcılarının mahremiyet eğilimleri üzerine yaptığı çalışmada erkeklerin kadınlara göre daha fazla mahremiyetlerini ifşa ettikleri fakat erkeklerin kadınlara göre daha fazla gözetlendiklerinin farkında oldukları sonucuna ulaşmıştır.³¹³

Kütükoğlu'nun çalışmasında kadın katılımcıların kişisel mahremiyeti, bilgi gönderimi, kişilerin gerçekte farklı kişiler olması ve yetkisiz kişilerin kendi kişisel bilgilerine erişebileceğinden duydukları kaygı puanı erkek katılımcıların bu konudaki duydukları kaygı puanından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bununla birlikte sosyal medyada bilgi hırsızlığı, bilginin kötüye kullanılması, bilginin reklam amaçlı kullanılması, gizliliğin ve özel hayatın işgal edilmesi, özel bilgilerin başkaları tarafından kolay

³¹¹ Göçmen, *Toplumsal Yaşamda Bireylerin Mahremiyet Yönelimleri: Sosyal Ağ Kullanıcıları Üzerine Bir Saha Araştırması*, 161.

³¹² Joshua Fogel - Elham Nehmad, “Internet Social Network Communities: Risk Taking, Trust and Privacy Concerns”, *Computers in Human Behavior* 25/1 (2009), 153-160.

³¹³ Sefer Kalamın, *Sosyokültürel, Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla Yeni Medyada Mahremiyetin Dönüşümü: Facebook Örneği* (Ege SBE, Doktora, 2016), 195-196.

elde edilebileceği ile ilgili kaygı puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.³¹⁴

Alandaki çalışmalarda da görüleceği üzere sosyal medya alanındaki mahremiyet yönelimleri kadınların erkeklere göre daha yüksek mahremiyete sahip oldukları noktasında birleşmekte ve bu araştırma ile örtüşmektedir denilebilir.

Gerek bu çalışmada gerekse de alanda yapılmış diğer çalışmalarda mahremiyet kaygısının kadınlarda yüksek çıkmasının bazı sebepleri bulunmaktadır. Mahremiyet, tarihi, sosyolojik ve kültürel bağlarıyla birlikte düşünülmesi gereken bir kavramdır. Zamana göre farklı toplumlarda farklı din, kültür ve değerler yapılanmasında farklı algılanma özelliği vardır. Bir zamanda, bir toplumda mahrem karşılanan durumlar bir başka zamanda ve başka bir toplumda mahrem olma özelliğini yitirebilir veya dönüşebilir. Tarih boyunca toplumumuzda mahremiyet, daha çok kadının cinselliği, örtünmesi ve namusunu koruması bağlamında ele alınmış, erkek ve kadına bu noktada eşit muamele yapılmamıştır. Kültürümüzde genellikle erkek çocukları küçük yaştan itibaren daha serbest bir yaklaşımla eğitilirken; kız çocukları için daha baskıcı bir uygulama süregelmıştır. Bu bağlamda “erkektir yapar”, “erkektir küfreder” vb. pek çok kullanımı örnek vermek mümkündür.

Günümüzde gelişen teknoloji ve internetle birlikte hayatımıza giren sosyal medyanın sebep olduğu değişim ve dönüşümün hızı baş döndürecek düzeyde artmıştır. Sosyal medya ortamının merak duygusunu tetiklemesi, modern insanı fark edilme ve itiraf isteği ile ifşa kültürünün bir uygulayıcısı haline getirmesi, sosyal medya alanlarının kamu ve özel alan sınırlarının belirleyiciliğinden uzak olması ve gözetlemenin her çeşidine imkan tanınması mahremiyetin sınırlarını değiştirmiştir. Bununla beraber günlük hayatta cinsiyet bağlamında süregelen mahremiyet anlayışının sosyal medyada da bir ölçüde etkisini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Araştırmada demografik değişkenlerden yaşın mahremiyet yönelimleriyle arasında ilişki olup olmadığı korelasyon analiziyle test edilmiştir. Buna göre “*Yaş ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.*” hipotezi (H2) doğrulanmıştır. Lisans düzeyinde üniversite öğrencileriyle sınırlı olan çalışmada yaş ve mahremiyet yönelimi arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. ($r=.124$, $p<001$.) Regresyon analizi sonucunda da yaş mahremiyet yönelimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmakla birlikte açıklama gücünün düşük olduğunu söylemek mümkündür. ($\beta=0.193$) Buna göre katılımcıların yaşı arttıkça mahremiyet yönelim düzeylerinde de artış yaşanmaktadır.

Kuşaklar açısından bakıldığında katılımcıların az bir kısmını 1980-2000 yılları arasında doğan Y kuşağı oluştururken, büyük çoğunluğunu 2000’den sonra doğan Z kuşağı oluşturmaktadır. Kuşaklarla ilgili bir başka tanımlama olan dijital göçmen ve dijital yerli ayrımı açısından bakıldığında araştırma örneklemini dijital yerlileri kapsamaktadır. Alanda X, Y ve Z kuşakları veya dijital göçmenler, dijital

³¹⁴ Kütükoğlu, *Sosyal Medyadaki Mahremiyet Algısının Belirlenmesi: X, Y ve Z Kuşakları Üzerinde Bir Araştırma*, 189-190.

yerliler arasındaki sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve mahremiyetteki farklılaşmalar ile ilgili karşılaştırmalı çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalarda Z kuşağı veya dijital yerliler olarak isimlendirilen yaş gruplarındaki mahremiyet yönelimlerinin önceki kuşaklara göre farklılaştığı bulgulanmaktadır.

Kalamın'a göre dijital göçmenler mahremiyetlerini dijital yerlilerden daha az ifşa etmekte ve gözetlendiklerinin ve mahremiyetlerinin ihlal edildiğinin daha fazla farkında olmaktadır.³¹⁵

Göçmen çalışmasında mahremiyet yöneliminin tüm boyutlarında dijital göçmenlerle dijital yerliler arasında anlamlı farklılıklar tespit etmiştir. Dijital göçmenler dijital yerlilere göre mahremiyeti daha fazla hak olarak görmekte, kendi ve başkalarının mahremiyetine ilişkin kaygıyı daha yoğun duymakta ve kişinin mahremiyetinin korunmasında diğerlerinin de gösterdiği çabanın önemine vurgu yapan diğer ihtimalli mahremiyet noktasında daha yüksek oranlara sahip bulunmaktadır.³¹⁶

Kütükoğlu çalışmasında sosyal medyada yapılan paylaşımlara ilişkin kaygı düzeyinin kuşaklara göre farklılık gösterdiğini bulgulamıştır. Buna göre kaygı düzeyi en az olan kuşağın Z kuşağı olduğunun söylenebileceğini ifade etmektedir.³¹⁷

Budak tarafından 2016'da yapılan araştırmada yeni medya iletişiminin sadece Z kuşağı üzerinde değil Y kuşağı üzerinde de değiştirici ve dönüştürücü bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir. Y kuşağı şahsi bilgilerin veri tabanında depolanmasından çoğunlukla rahatsızlık duymamakta, sosyal ağlarda özel anları paylaşmayı genellikle normal bulurken şeffaflık ve açıklıktan korkmanın da yersiz olduğu düşüncesini taşımaktadır. X, Y ve Z kuşağı için mahremiyet tutum ve davranışlarının tümüyle değişime uğradığını söylemek mümkün olmamakla birlikte bir dönüşümün başladığı araştırmadan çıkan bir sonuç olarak görülmektedir. Aynı çalışmadan yeni medya araçlarının kuşakların mahremiyet tutum ile davranışlarını görece olarak etkilediği ve bu etkiye bağlı olarak mahremiyet sınırlarının merkeze doğru çekildiği ve belli konularla sınırlandırılmaya başladığı sonucuna ulaşılmıştır.³¹⁸

Araştırmamıza bakarak Z kuşağının mahremiyet kaygıları bulunmakla birlikte bu kaygının düzeyinin oldukça düşük olduğu sonucundan yola çıkarak Z kuşağı bireylerinin sosyal medya ortamlarında mahremiyeti büyük ölçüde umursamadıkları sonucuna ulaşabiliriz.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise ile mahremiyet yönelimleri arasında bir ilişki olup olmadığı hipotezi (H3) doğrulanmıştır. İmam hatip lisesinden mezun olanların

³¹⁵ Kalamın, *Sosyokültürel, Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla Yeni Medyada Mahremiyetin Dönüşümü: Facebook Örneği*, 195-196.

³¹⁶ Göçmen, *Toplumsal Yaşamda Bireylerin Mahremiyet Yönelimleri: Sosyal Ağ Kullanıcıları Üzerine Bir Saha Araştırması*, 262-263.

³¹⁷ Kütükoğlu, *Sosyal Medyadaki Mahremiyet Algısının Belirlenmesi: X, Y ve Z Kuşakları Üzerinde Bir Araştırma*, 202.

³¹⁸ Budak, *Yeni Çağ, Yeni Medya Mahremiyetin Yeni Sınırları*, 235-236.

mahremiyet yönelimleri anadolu lisesinden ve fen lisesinden mezun olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. İmam hatip liseleri Türkiye’de örgün eğitim kurumları içerisinde daha fazla din eğitimi veren kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Gerek okulun programı gerekse okulu tercih eden veli-öğrenci profilinin özellikleri açısından bakıldığında imam hatip liseleri ayrı bir yerde durmaktadır diyebiliriz. Mahremiyet yönelimlerinde liseler arasındaki bu farkı imam hatip liselerinde verilen din eğitimi ile açıklamamız mümkündür. Diğer taraftan okulu tercih eden velilerin geleneklerine bağlı ve dindar olması sonuçların bu şekilde çıkmasında etkili olmuştur da denilebilir.

İmam hatip lisesi meslek dersleri programları incelendiğinde Temel Dini Bilgiler dersinin Adab-ı Muaşeret Ünitesinde “Sosyal Medya ve Bilişim” başlığı altında sosyal medya mahremiyetine çok kısa da olsa yer verildiğini görmekteyiz.³¹⁹ Bu başlık altında kişilerin mahremiyetini açığa vuran kötü niyetli paylaşımların insan yaşamını olumsuz etkilediği ifade edilmektedir. Güvenli veya resmi olmayan sitelerde kimlik ve telefon numarası gibi kişisel bilgilerin paylaşılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer taraftan sosyal medyayı bilinçli kullanmanın ve sosyal medyada doğru bilgiye erişmenin, sosyal medyada geçen zamanın doğru yönetilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Sanalda yapılan işlerin, söylenen sözlerin gerçek hayatta olduğu gibi dinen bir karşılığının olacağı, sosyal medya ihlallerinin kul hakkına girmek olarak değerlendirilebileceği ifade edilmektedir.³²⁰ Aynı dersin ahlâkî davranışlar ünitesinde “İffet, Edep-Haya, Emanete Riayet, Yalan, Gıybet, İftira, Sui Zan” başlıkları mahremiyet kavramıyla ilişkilendirebileceğimiz içerikler sunmaktadır. Bunun dışında imam hatip lisesi meslek dersleri öğretim programında fıkıh dersinin tanımında mahremiyetle ilgili temalara rastlamak mümkündür. Örneğin, fıkıh “en geniş anlamıyla kişinin hak, yetki ve sorumluluklarının bilincinde olmasıdır.” tanımıyla haklara vurgu yapmaktadır. Dersin “Muamelat ve Ukubat” ünitesinde “Sosyal ve Ekonomik Hayat” başlığı altında bireylerin bazı hak ve sorumluluklarına yer verilmiştir. “Mahremiyet Hakkı” başlığı yer almasa da ünitenin geneli haklar konusunda bir farkındalık yaratabileceği söylenebilir. Son olarak Arapça dersinin içeriğinde mahremiyetle bağ kurulabilecek kavramlara yer verildiğini görmekteyiz. “İslam’da Sosyal Hayatla İlgili İlkeler” başlığı altında iffet kavramı işlenmektedir.³²¹

Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında mahremiyet kavramı ile ilişkili kavramlara atıf yapılmakta, ahlaki tutum ve davranışlar ünitesi kapsamında mahremiyetin ihlali (tecessüs) konusu ayet ve hadislerden örneklerle işlenmektedir. Bu kapsamda konut mahremiyeti, fiziksel mahremiyet, özel yaşama saygı ve özel hayatın gizliliği, tecessüs konuları ele alınmaktadır.³²²

³¹⁹ MEB, *Anadolu İmam Hatip Liseleri Meslek Dersleri Öğretim Programları* (MEB Yayınları, 2018), 90. (Erişim 13 Nisan 2022).

³²⁰ Ahmet Özdemir - Diğerleri, *Temel Dini Bilgiler* (Ankara: MEB Yayınları, 2018), 140-141.

³²¹ Özdemir - Diğerleri, *Temel Dini Bilgiler*, 131.

³²² Recai Doğan, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: MEB Yayınları, 2018), 112-113.

Sosyal medya mahremiyeti ise imam hatip liseleri programında işlenmekle birlikte lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programında yer almamaktadır. Genel olarak mahremiyet ve mahremiyetle ilişkili kavramların imam hatip lisesi programında meslek dersleri kapsamında farklı dersler içerisinde ele alındığını, aynı konunun Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programında görece daha az yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

İmam hatip lisesinden mezun olmak bireylerin sosyal medyadaki mahremiyet yönelimlerinde bir fark yaratmaktadır. Bununla birlikte araştırmamızda Anova sonuçlarına baktığımızda farklı lise türlerinden mezun olmanın mahremiyet yönelimleri üzerindeki bu etkisinin zayıf düzeyde kaldığı görülmektedir ($= 0,020$).

Araştırmanın bir diğer hipotezi katılımcıların halen öğrenim gördükleri bölümler ile mahremiyet yönelimleri arasında bir ilişki olduğu idi. (H 4) İlahiyat Fakültesinde öğrenim görenlerin Sağlık Bilimleri, Mühendislik ve Fen ve İletişim bölümlerinde öğrenim görenlere göre mahremiyet yönelimleri yüksek bulunmuştur. Mezun olunan lise bulgularıyla da örtüşen bu durumun bir taraftan ilahiyat fakültesini tercih edenlerin büyük çoğunluğunun imam hatip lisesi mezunu olması diğer taraftan ilahiyat fakültelerinde Din Bilimleri bölümlerinde dinin tarih, hukuk, sosyoloji, psikoloji, felsefe, teoloji vb. birçok bilim dalıyla bağlantılı bir şekilde işlenmesinin mahremiyet konusunda farkındalıkları artırdığı sonucuna varılabilir. Bununla birlikte etki büyüklüğü hesaplamalarında farklı bölümlerde öğrenim görenlerin mahremiyet yönelimlerinde zayıf bir etkisinin bulunması din eğitimi faktörünün farklılık yaratmakla birlikte büyük bir etkide bulunmadığını göstermektedir. ($=0,040$)

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimleri ve hangi değere en yüksek oranda önem verdikleri ile ilgili bulgular; onların mahremiyet yönelimlerinin yüksekliğini açıklamaya yardımcı olabilir. Buna göre Mehmedoğlu,³²³ Arslan ve Tunç,³²⁴ Kızılgeçit vd.³²⁵ tarafından farklı zamanlarda yapılan araştırmalarda İlahiyat öğrencilerinin en yüksek ortalamaya sahip olduğu değer *iyilikseverlik* olduğu görülürken, Erdoğan'ın³²⁶ araştırmasında en yüksek ortalamaya sahip değer *toplumsal güvenlik* olduğu görülmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz çalışmalarda da *güvenlik* ve *uyum* en yüksek değer olmasa da sıralamada yer almaktadır. Erdoğan bunun araştırmanın yapıldığı dönemde toplumsal düzenin sağlanmasının önemi ve gerekliliğine olan inancın artmasına bağlı olabileceğini söylemektedir.³²⁷ Çok farklı boyutlara sahip geniş bir kavram olan toplumsal güvenlik

³²³ Ali Ulvi Mehmedoğlu, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Marmara Üniversitesi Fakültesi Dergisi* 30/1 (2006), 156.

³²⁴ M. Arslan - E. Tunç, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerindeki Farklılaşmalar”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (2013), 15.

³²⁵ M. Kızılgeçit vd., “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Rize Örneği)”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2015), 57.

³²⁶ İrfan Erdoğan, “İlahiyat Öğrencilerinde Temel Değerlerin Bireycilik ve Toplulukçuluk Kültürüne Etkisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2021), 596-597.

³²⁷ Erdoğan, “İlahiyat Öğrencilerinde Temel Değerlerin Bireycilik ve Toplulukçuluk Kültürüne Etkisi”, 597.

kimlik güvenliği olarak da anılmaktadır. Toplumsal güvenlik kavramı kültür, kimlik, toplumsal cinsiyet, gelenekler ve dini inançlar gibi sosyolojik unsurlara yönelik tehditlerin de güvenlik gündeminde yer alması gerekliliğine işaret etmektedir.³²⁸ Bu noktada sosyal medya ortamlarında mahremiyet paylaşımlarına gösterilen hassasiyet ile dolaylı olarak gerek kültür, gerek kimlikle ilgili gerekse dini hassasiyetlerle bağlantılı olarak bireylerin toplumsal güvenlik hassasiyetleri arasında bir ilişki ve paralellik kurulabilir. Yeni araştırmalarla bu konu aydınlatılmalıdır.

Mehmedoğlu, Arslan ve Tunç'un çalışmalarında en düşük ortalamaya sahip değer *hazcılık* ve *uyarılım* iken Kızılgeçit vd. ve Erdoğan'ın çalışmalarında ise aynı değerlerin daha yüksek ortalama puan alarak en düşük ortalamaya sahip değerler sıralamasında yukarıya çekildiği görülmektedir. Çalışmalarda değerler sıralamasının zaman içinde uğradığı değişiklikleri toplumsal değişmelerin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.³²⁹

Mehmedoğlu yapılan araştırmalara atıf yaparak ilahiyat fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin diğer fakültelerde öğrenim gören öğrencilere kıyasla daha farklı değer tercihlerinin bulunduğunu, özellikle kendini aşma yönündeki değerleri tercih edip püriten bir ahlakı benimsediklerini, bireyci, narsist ve hedonist/hazcı değerlere ise daha az önem verdiklerini ortaya koymaktadır.³³⁰ Bu noktada ilahiyat fakültesi öğrencilerinin sosyal medya ortamlarında mahremiyet yönelimlerinin bu değerlere sahip oluş düzeyleriyle ilişkili olarak hareket edeceğini düşünmek mümkün görünmektedir.

Çalışmamızda Fen-Edebiyat fakültelerine bağlı bölümlerde öğrenim görenler ile eğitim fakültelerine bağlı bölümlerde öğrenim görenlerin, Mühendislik/Teknoloji fakültelerine bağlı bölümlerde öğrenim görenlere göre mahremiyet yönelimlerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmamızda yaşamın büyük bölümünün geçirildiği yerin şehir/büyükşehir, köy/kasaba olması da katılımcıların mahremiyet yönelimlerinde bir farklılık yaratmadığı bulgulanmıştır. Bu sonuçlara göre hipotez (5) de doğrulanmamıştır. Kalaman'ın araştırmasına göre hayatının büyük bölümünü kırdan geçiren insanlar, hayatının çoğunu kentte geçiren insanlara göre gözetlendiklerinin ve mahremiyetlerinin ihlal edildiğinin daha fazla farkında olmaktadır.³³¹ Bununla birlikte sosyal

³²⁸ Fulya Hisarlıoğlu, "Toplumsal Güvenlik.", *Güvenlik Yazıları Serisi* 29 (2019).

³²⁹ Mehmedoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)", 148. Arslan - Tunç, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerindeki Farklılaşmalar", 16. Kızılgeçit vd., "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Rize Örneği)", 57. Erdoğan, "İlahiyat Öğrencilerinde Temel Değerlerin Bireycilik ve Toplulukçuluk Kültürüne Etkisi", 598.

³³⁰ Mehmedoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)", 160-161.

³³¹ Kalaman, *Sosyokültürel, Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla Yeni Medyada Mahremiyetin Dönüşümü: Facebook Örneği*, 202.

medya kullanım sürelerindeki artış ve internetin köy ve kasabalara erişmiş olması gerçeği, köy ile şehir arasındaki ayrımın zaman içerisinde kaybolmuş olabileceğini düşündürmektedir.

Katılımcıların ailelerinin aylık gelirinin mahremiyet yönelimleriyle arasında ilişki olup olmadığı korelasyon analiziyle test edilmiştir. Buna göre “*Aylık gelir ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.*” hipotezi (H9) doğrulanmıştır. Aylık gelir ve mahremiyet yönelimi arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. ($r = -.147$, $p < .001$.) Regresyon analizi sonucunda aylık gelirin mahremiyet yönelimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmakla birlikte açıklama gücünün düşük olduğunu söylemek mümkündür. ($\beta = -.4891E-5$) Buna göre aylık gelir arttıkça mahremiyette azalma meydana gelmektedir. Bu bulguya benzer olarak araştırmamıza göre gerek anne-baba eğitim durumlarına (H12-13) gerekse de anne-baba mesleklerine (H6-7) baktığımızda, anne-baba eğitim seviyesi arttıkça katılımcıların mahremiyet yönelimlerinde bir azalma meydana geldiği ortaya çıkmaktadır. Buna göre hipotez 6,7,12,13 doğrulanmıştır.

Annesi eğitim gerektiren mesleklerden birine sahip katılımcıların -örneğin doktor, avukat, mühendis, öğretmen, din görevlisi, bankacı vb-, annesi ev hanımı olan katılımcılara göre mahremiyet yönelimlerinin daha zayıf olduğu bulgulanmıştır. Diğer taraftan baba mesleklerinde anlamlı bir farklılık çıkmakla birlikte bu farklılığın 0,005’e yakın çıktığı görülmektedir. Keza farklılığın hangi mesleklerde olduğunu belirlemek için yapılan analizlerde meslekler arasında bir farklılığa rastlanmamıştır. Yine benzer şekilde anne ve babası lise ve üniversiteden mezun olan katılımcıların, anne ve babası ortaokul veya ilkokul mezunu olan katılımcılara göre mahremiyet yönelimlerinin daha zayıf olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar etki düzeyleri zayıf olmakla birlikte anne babanın eğitim düzeyi ve mesleğinin yetişen bireyin/gencin mahremiyet anlayışında bir fark yarattığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Anne-baba eğitim seviyesi yükseldikçe bireyin mahremiyet yönelimlerinde azalma yaşanması, eğitim-mahremiyet arasındaki ilişkinin ne şekilde geliştiği noktasında düşünmeye sevk etmektedir.

Çalışmamıza göre ailenin aylık geliri, anne-baba eğitim durumu ve anne-babanın meslekî statüsü yükseldikçe bireyin mahremiyet yönelimlerinde azalma meydana gelmektedir. Alanda yapılan çalışmalara bakıldığında anne-babalar üzerinde yapılmış benzer bir ölçmeye rastlanmamıştır.

Alanda X ve Y kuşağının eğitim seviyesine göre mahremiyet kaygılarının durumunu inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Buna göre bireyin eğitim seviyesi ve meslekî statüsü yükseldikçe mahremiyet ifşası azalmakta, bireyler gözetlendiklerinin ve mahremiyetlerinin ihlal edildiğinin daha fazla farkında olmaktadırlar.³³² Sosyal medyada yapılan paylaşımlara ilişkin kaygı düzeyinin kuşaklara göre anlamlı farklılık gösterdiği benzer bir çalışmada ortaya konmuştur. X kuşağının sosyal medyada yapılan paylaşımlara ilişkin kaygı düzeyi, Y ve Z kuşağı katılımcıların kaygı düzeyinden anlamlı düzeyde daha yüksek iken, Y kuşağının sosyal medyada yapılan

³³² Kalaman, *Sosyokültürel, Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla Yeni Medyada Mahremiyetin Dönüşümü: Facebook Örneği*, 187.

paylaşımlara ilişkin kaygı düzeyi Z kuşağından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna ek olarak çalışmayan, kamu çalışanı ve özel sektör çalışanı olan katılımcıların sosyal medyada yapılan paylaşımlara ilişkin kaygı düzeyi öğrencilerin kaygı düzeyinden anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Aynı araştırmaya göre eğitim seviyesi yükseldikçe mahremiyet kaygısı da yükselmektedir.³³³ Bir diğer araştırmaya göre katılımcılardan ilkokul mezunlarının ortaokul mezunlarına göre mahremiyet algıları; ön lisans, lisans ve doktora mezunlarının ise ortaokul mezunlarına göre mahremiyet algıları daha yüksek bulunmuştur. Aynı araştırmaya göre lisans mezunlarının mahremiyet algıları lise mezunlarına göre daha yüksek çıkmıştır. Diğer taraftan algılanan sosyo-ekonomik düzey ile mahremiyet algısı arasında orta ve ortanın üstü ortanın altına göre daha yüksek mahremiyet algısına sahip bulunmaktadır.³³⁴

Bu sonuçlardan farklı olarak üniversite öğrencileri üzerinde 2019'da yapılan bir araştırma göstermektedir ki Instagram kullanıcılarının gelir seviyesi arttıkça mahremiyet ihlalleri artmaktadır.³³⁵

Yaş kategorisinde araştırmamızdaki anne-baba yaşlarıyla örtüşen yukarıdaki bulgulara göre eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik düzey bireylerde mahremiyet algısını yükselten bir durum iken, bizim araştırmamızla birleştirirsek aynı bireylerin Z kuşağı olan çocuklarına tersi bir etkiye sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu sonuç ailelerin sosyal medya mahremiyeti konusunda çocuklarına yardımcı olamadıkları, etkisiz kaldıkları sonucuyla da örtüşmektedir. Anne-baba eğitim ve gelir seviyesi arttıkça çocuklarına sağladıkları imkanlar genişlemekte, imkanlara erişim, maddi kaygıların bulunmayışı, daha rahat ve özgür olma vb. durumlar sosyal medyada geçirilen zamanı ve yapılan etkinlikleri artırmakta bu da mahremiyet konusunda esnekliği beraberinde getirmektedir diyebiliriz. Bunun yanında ailenin eğitim ve meslekî seviyesi yükseldikçe mahremiyet anlayışlarının geleneğin etkisinden çıkarak daha evrensel ve esnek bir anlayışa dönüşmesi sürecinde yeni yetişen nesillerin bu dönüşümden daha hızlı etkilendikleri sonucuna varılabilir.

Ailenin dünya görüşü (H 10), kendi dünya görüşünün (H11) ve aile yapısının (H 8) mahremiyet yönelimleri ile ilişkisini incelediğimizde bazı hipotezlerimizin doğrulandığını bazı hipotezlerimizin ise doğrulanmadığını görmekteyiz.

Ailenin dünya görüşünün ($\beta = -.335$, $t = -2,13$, $p < 0.05$) ve bireyin kendi dünya görüşünün ($\beta = -.129$, $t = -0,84$, $p < 0.05$) de mahremiyetle ters yönlü bir etkileşim halinde bulunuyor olması dikkat çekmektedir. Araştırmamızda hipotez (10) ve (11)'in de doğrulandığını görmekteyiz. Bireylerin ailelerinin ve kendilerinin dünya görüşleriyle olmalarıyla mahremiyet yönelimleri anlamlı bir korelasyona sahip bulunmaktadır.

³³³ Kütükoğlu, *Sosyal Medyadaki Mahremiyet Algısının Belirlenmesi: X, Y ve Z Kuşakları Üzerinde Bir Araştırma*, 202-203.

³³⁴ Ahmedi, "Mahremiyet, Dindarlık ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", 36.

³³⁵ Mahmut Akgül - Hande Hekimoğlu Toprak, "Sosyal Ağlarda Mahremiyetin Dönüşümü: Instagram Örneği", *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology* 10/38 (2019), 105-107.

Çalışmamızda katılımcıların aile yapılarının -baba otoriter, anne otoriter, demokratik, parçalanmış- mahremiyet yönelimleri üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı tespit edilmiştir. Buna göre hipotez (8) doğrulanmamıştır.

Araştırmamızın hipotezlerinden biri de bireylerin dini görüşlerinin oluşumuna etki ettiğini düşündükleri faktörler ile mahremiyet yönelimleri arasında bir ilişki olduğu idi. (H 14) Bunun için katılımcılardan dini görüşlerinin oluşumunda etkili olduğunu düşündüğümüz başlıkların etki düzeylerini işaretlemelerini istedik. Analizler sonucunda Hipotez 14'ün kısmen doğrulandığını kısmen ise doğrulanmadığını tespit ettik. Buna göre faktörlerden biri olan ailenin, dini görüşlerin oluşumuna etkisi ile mahremiyet yönelimi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaştık. ($r=.054$., $p<.001$). İstatistiksel olarak anlamlı görünmeyen bu sonuç mahremiyet ve aile ile ilgili anlamlı bir tabloyu önümüze seriyor. Ailelerin çocuklarının sosyal medya ortamlarında mahremiyet ile ilgili durumlarında veya duruşlarında etkisiz kaldığı, sosyal medya ortamlarında görünür olan çocuklarına bu konuda rehberlik etmekten uzak olduğu anlaşılmaktadır. Eğitimin ilk verildiği yer olan ailenin mahremiyet eğitimi noktasında kalmasının düşündürücü olduğunu ifade etmek gerekir. Mahremiyet yönelimi gibi Yerel Toplumsal Değerler'in de yapılan korelasyon analizinde aile ile ilişkisinin anlamlı olmaması ($r=.039$., $p<.001$) ailede verilen mahremiyet ve değerler eğitiminin din eğitimi ekseninde gerçekleşmediğini düşündürmektedir. Mahremiyet eğitimi noktasında ebeveynlerin bilinçlendirilmeye ihtiyaçları olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Mahremiyetin ailede alınan din eğitimiyle ilişkili olarak düşünülüyor olmasının sebeplerinden biri ebeveynlerin mahremiyeti sadece bedensel ve fiziksel alanların korunması ile ilgili görmeleri olabilir. Mahremiyet eğitimi, cinsel eğitim, tuvalet adabı, giyinme, soyunma, başkasının odasına izinsiz girmeme vb. başlıkları içeriyor olmakla birlikte dijital dünyanın ve internetin hayatımıza daha fazla girmesiyle dijital mahremiyet, toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışkan 2019'da yaptığı araştırmaya göre okul öncesi öğretmenlerinin sadece %12'si mahremiyeti kişisel hakların korunması ile ilgili olarak tanımlamaktadır. Diğer katılımcılar ise mahremiyeti özel bölgelerin öğretimi, cinsiyet ve cinsellik eğitimi, fiziksel olarak özel alanların öğretilmesi olarak tanımlamışlardır.³³⁶ Okul öncesi dönemde çocuğu olan velilerle yapılan çalışmalarda da mahremiyetin benzer şekilde tanımlanması şaşırtıcı değildir. Ailelerin sosyal medya mahremiyeti ile ilgili farkındalıklara sahip olmalarına rağmen pasif bir yaklaşım sergilemeleri dikkat çekmektedir. Bunun yanında 2019'da yayınlanan üniversite öğrencilerinin dijital ortamlarda mahremiyet algılarının nasıllığını ortaya koymayı amaçlayan bir çalışmada görmekteyiz ki üniversite öğrencileri mahrem sıralamasında "beden"i mahrem olarak görme noktasında farklı yanıtlar vermektedirler. Mahremiyeti özel/kişisel, gizli şeyler/sır ve bir hak

³³⁶ Habibe Çalışkan, *Okul Öncesi Dönemde Çalışan Öğretmenlerin Mahremiyet Eğitimi Konusunda Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi* (Necmeddin Erbakan Üniversitesi EBE, Yüksek Lisans, 2019), 119.

olarak tanımlayan gençler bedene öncelikli olarak yer vermezken; en mahrem olarak gördükleri kavramlar sıralamasında bedeni en başa yazmışlardır. Araştırmanın yapıldığı Y kuşağının mahremiyeti beden mahremiyeti kapsamından çok daha geniş bir perspektiften görmekle birlikte beden mahremiyeti noktasında bir kararsızlık yaşadıkları görülmektedir.³³⁷

Ailelerin sosyal medya kullanımında mahremiyetin korunması ve ahlaki ölçütlerin muhafaza edilmesi konusunda çocuklarına rol model olabilmeleri için öncelikle bu konuda kendilerinin nasıl bir duruş sergilediklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Son yıllarda yapılan birçok araştırmada mahremiyetin sosyal medya mecraları üzerinden bireylerde nasıl bir dönüşüme uğradığı ortaya çıkarılmış bulunmaktadır. Bu dönüşümün olumlu olmayan bir yönde gelişiyor olması hem bireyleri hem de onların yetiştirdikleri çocukları mahremiyetsizliğin getireceği sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Örneğin 2019'da Duygulu tarafından ebeveynlerin sosyal medyada çocuklarının fotoğraflarını paylaşmaları ile ilgili yaptığı araştırmadan elde edilen sonuçlara göre bireyler ve toplumun büyük bir çoğunluğu sosyal medyada çocuk fotoğrafları paylaşmanın oluşturduğu riskleri kabul ederken, sosyal medyayı kontrollü ve bilinçli kullanım konusunda yeterli farkındalığa sahip değildir. Duygulu'nun özellikle ebeveynlerin ve toplumun her kesiminin mutlaka eğitime ihtiyacı duyduğunun altını çizmesi araştırmamızla örtüşmektedir.³³⁸

Aile içerisinde sosyal medyada mahremiyet eğitiminin din eğitimi çerçevesinde düşünülmemesinin sebeplerinden biri de günümüz ailelerinin çocuklarına din eğitimi verme noktasında yaşadıkları zorluklar gösterilebilir. 2015'te yayınlanan bir alan araştırması göstermektedir ki ebeveynler özellikle ergenlik çağına girmiş çocuklarının din eğitimiyle ilgili zorluk yaşamaktadır. Ebeveynlerin genel olarak zorlanma sebeplerinin başında ise bilgi eksikliği gelmektedir. Bu sonucu destekler mahiyette çocuklarının din eğitimini nasıl destekleyecekleri konusunda bir eğitime katılmak isteyenlerin oranı %74 olarak belirtilmiştir. Aynı araştırma bulgularına göre ebeveynler çocukların ahlak kurallarına uygun davranmaları konusunu en fazla önem verdikleri başlık olarak ifade etmişlerdir. Araştırma anne ve babaların çocuklarının din eğitimi konusunda sorumluluklarının farkında olduğunu fakat bu eğitimi sağlıklı bir şekilde yapabilmek için ne yapabileceklerini bilmediklerini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan evde oluşturulacak dini atmosfer konusunda da anne ve babaların zorluk yaşadıkları, modern hayatın hızının birlikte vakit geçirmeye zaman ve ortam bırakmadığı belirtilmiştir. Araştırma anne ve babaların yaygın din eğitimi kapsamında eğitim almalarının elzem olduğunu vurgulamaktadır.³³⁹

³³⁷ Derya Elmalı Şen vd., "Zihinde ve Sanal Mekanda Mahremiyet Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi SBED* 21/3 (2019), 886.

³³⁸ Serap Duygulu, "Sosyal Medyada Çocuk Fotoğrafı Paylaşımlarının Mahremiyet İhlali ve Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi", *TRT Akademi* 4/8 (2019), 469-470.

³³⁹ Yusuf Alpaydın vd., "İlke Araştırma Raporları 7", *Çocukların Dini Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentiler ve Zorlanma Alanları*, (İstanbul: İlke Yayınları, 2015), 65-68.

Gümrükçüoğlu da çalışmasında gençlere sosyal medya kullanımındaki ahlaki ölçülerin öğretilmesinde ve sosyal medya mecralarına değer odaklı bir yaklaşımın geliştirilmesinde en temel sorumluluğun ailelere ait olduğu, yaygın eğitim kapsamında ailelerin bilinçlendirilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur.³⁴⁰

Türkiye'deki aile yapısına ve işlevlerine ilişkin bir araştırmanın önemli bulgularından biri de internetle ilgilidir. Bu araştırmaya göre internetin aile yapısındaki ve işlevindeki değişimlerde önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Aile içi ilişkileri doğrudan etkileyen internet aile ve eşlerin ihmal edilmesinden sanal ihanet veya eşlerin aldatılmışlık psikolojisine girmelerine, çocukların sanal uzayda başıboş savrulmalarından bireylerin gerçek ilişkilerde bocalamaları gibi etkilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. İnternet kullanma sıklığının nikahsız yaşayan komşuya, evlilik öncesi cinsel beraberliğe, evlilik dışı çocuk edinmeye, sanal evliliğe, kız veya erkek çocuğun evliliğine kimin karar vereceğine ilişkin tutumlarda belirleyici faktör olduğu tespit edilmiştir.³⁴¹

Diğer taraftan Kur'ân Kursları'nın ($r=.162.$, $p<.001$), İlkokul ($r=.138.$, $p<.001$), Ortaokul ($r=.135.$, $p<.001$) ve Lise ($r=.142.$, $p<.001$) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, İmam Hatip Ortaokulu ($r=.126.$, $p<.001$) ve İmam Hatip Lisesi'nde ($r=.149.$, $p<.001$) alınan eğitimin dini görüşlerin oluşumuna etkisi ile mahremiyet yönelimi arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulmamız hipotez (14)'ün bir kısmının doğrulandığını göstermektedir. Yordama analizlerinde beta katsayılarının çok düşük olması, mahremiyet yönelimindeki etkilerinin çok düşük olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar da gerek her düzeyde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin gerekse imam hatip lisesi ve imam hatip ortaokulunda verilen din eğitiminin gerekse de Kur'ân kurslarında verilen eğitimin içeriğinin çocukta mahremiyet bilincini yükseltme noktasında yetersiz kaldığını göstermektedir. Din eğitimi adına bu tablodan çıkarılabilecek birçok sonuç bulunmaktadır. İlkokul 4. sınıftan itibaren lise sona kadar haftada 2 saat olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri en başta içerik olarak gerek mahremiyet gerekse sosyal medya mahremiyeti ile ilgili kazanımlara yeterli, doyurucu, etkili bir şekilde yer ayırsaydı daha farklı istatistiksel sonuçlar alabilir miydik? Aynı soruyu Kur'ân kursları ve imam hatip liseleri ve ortaokulları için de sormamız gerekir. Bu noktada araştırmamıza dayanarak örgün din eğitiminde de önemli ve büyük çapta bir açığın var olduğunu, yapılacak çalışmaların bu boşluğu doldurmaya yönelik yapılması gerektiğini söylememiz mümkündür.

Yaptığımız korelasyon analizlerinde ve ortalama değerlerden, İlkokul DKAB derslerinin bireylerin dini görüşlerinin oluşumuna etkisinin, mahremiyet (İlkokul ($r=.138.$, $p<.001$), Ortaokul ($r=.135.$, $p<.001$) ve Lise ($r=.142.$, $p<.001$)) ve dindarlık (İlkokul ($r=.259.$, $p<.001$), Ortaokul ($r=.266.$, $p<.001$) ve Lise ($r=.358.$, $p<.001$)) ile olan ilişkisiyle, aynı etkinin ortaokul ve lisede yükselmek suretiyle bir değişim gösterdiğini çıkarabilmekteyiz. Bu sonuç gerek mahremiyet yönelimlerinde gerekse de dindarlıkta ilkokuldan liseye doğru bireylerin bir gelişim gösterdiğini göstermektedir. Bu gelişim

³⁴⁰ Gümrükçüoğlu, *Din Eğitiminin Sosyal Medya Kullanımına Etkisi*, 129-130.

³⁴¹ Cevat Özkaya, *Türkiye'de Aile (Araştırma Projesi)* (SEKAM, 2011), 274.

bireylerin bilişsel gelişim süreçleriyle doğru orantılı olarak gerçekleşmektedir. Bu sonuçlar gerek mahremiyet eğitiminin gerekse de din eğitiminin özellikle lise çağlarında etkili bir şekilde verilmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Hipotez (14) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ve diğer ders öğretmenlerinin dini görüşlerinin oluşumuna etki düzeylerini belirlemelerini ve bunların mahremiyetle olan ilişkisini sorguluyordu. Buna göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin dini görüşlerin oluşumuna etkisi ile mahremiyet yönelimi arasındaki düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunurken ($r=.148$, $p<.001$), diğer ders öğretmenlerinin dini görüşlerin oluşumuna etkisi ile mahremiyet yönelimi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. ($r=.042$, $p<.001$) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleriyle ilgili elde ettiğimiz bu sonuçlar Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ile ilgili elde ettiğimiz verilerle aynı düzlemde bulunmaktadır. Benzer sonuçlar gösteriyor ki mahremiyet eğitimi konusunda hem ders içeriği hem de öğretmen faktörü bireylerin mahremiyet yöneliminde bir etkiye sahip bulunmaktadır. Bu etkinin düzeyinin artırılması için çalışma yapılması gerektiği bu araştırmada ortaya çıkan sonuçlardan biridir.

Hipotez (14) son olarak kültür ve medya araçlarının dini görüşlerin oluşumuna etkisinin mahremiyet yönelimi ile ilişkisini incelemektedir. Buna göre konferans ve seminerler, internet ve sosyal medya, kitap, dergi vb. ve televizyon programları dini görüşlerin oluşumuna bir etkide bulunuyorlarsa bu etkinin mahremiyet yönelimleriyle ilişkisi var mıdır? sorusuna cevap aranmıştır. İnternet ve sosyal medyanın dini görüşlerin oluşumuna etkisinin mahremiyetle ilişkisinin anlamlı düzeyde olmaması dikkat çekmektedir ($r=.057$, $p<.001$). Diğer taraftan konferans ve seminerler ($r=.130$, $p<.001$), kitap, dergi vb. ($r=.081$, $p<.001$) ve televizyon programlarının ($r=.083$, $p<.001$) mahremiyet yönelimleri ile düşük düzeyde anlamlı korelasyon ilişkisi içinde bulunmaktadır.

Sosyal medyanın mahremiyetle korelasyon ilişkisi içinde olmaması şaşırtıcı bulunmamalıdır. Sosyal medya çoğunlukla bireylerden mahremiyetlerini terk etmelerini, görme, gösterme, teşhir, beğeni, ifşa vb. isimlerle ifade edebileceğimiz şekillerde bireylerden özellerini kamuya sunmalarını isterken aynı zamanda bunun normal ve güzel bir şey olarak kabul görmesini sağlamaya çalışmaktadır. Aynı şekilde televizyon programlarının da büyük oranda benzer sonuçlara yol açtığını söyleyebiliriz. Medya araçları mahremiyetsizlik üzerinden ayakta kalmaya çalışmaktadır.

Konferans ve seminerler, kitap, dergi vb. iletişim araçlarının bireyleri mahremiyetin korunması ve önemi noktasında yönlendirici etkiler yapmaktan uzak bulunduğunu bu sonuçlara bakarak söylemek mümkün görünmektedir.

Araştırma sorularımızdan biri de sosyal ağ kullanımının mahremiyet yönelimleri üzerindeki etkisini ortaya çıkarmayı amaçlıyordu. Sosyal ağ kullanım süresi ve sıklığı ile mahremiyet yönelimleri arasında bir ilişki olup olmadığı; buna ek olarak mahremiyet yönelimlerinin sosyal ağ kullanım amaçlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı hipotez olarak ortaya kondu. Buna göre sosyal medya kullanım sıklığı ve kullanım süresi arttıkça mahremiyet, dindarlık ve dinî kimlik puanlarında azalma meydana gelmektedir. Böylece hipotez (15) ve hipotez (16) da doğrulanmıştır.

“Mahremiyet yönelimleri sosyal ağ kullanım amaçlarına göre farklılaşmaktadır.” hipotezi (H17) test edildiğinde ise ortaya çıkan tabloda mahremiyet yönelimlerinin sosyal ağ kullanma amaçlarından bilgi edinme ve paylaşma, alışveriş, kültür, sanat faaliyetlerini takip etme, siyasi düşünceleri ifade etme, sosyalleşme, eğlence amaçlarına göre farklılaşmadığı tespit edilirken; oyun oynamak amacıyla sosyal ağ kullananların, bu amaçla kullanmayanlara göre mahremiyet yönelimleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Oyun oynamak amacıyla sosyal ağ kullananlar bu amaçla kullanmayanlara göre mahremiyet yönelimleri açısından zayıf olduğu bulgulanmıştır. Böylece hipotez (17) kısmen doğrulanmıştır.

“Dindarlık ile Mahremiyet Yönelimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezimiz (H18) de bu araştırmada doğrulanmıştır. Ancak mahremiyet yönelimi ile dindarlık arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişkiden bahsetmemiz mümkündür. ($r=.307$, $p<.001$). Dindarlık mahremiyetle ilişkili olarak hareket etmektedir denilebilir. “Dindarlık Mahremiyet Yönelimini yordamaktadır.” Hipotezi de (H 21) doğrulanmıştır. Buna göre dindarlık mahremiyet yönelimi için anlamlı bir yordayıcıdır ve dindarlık mahremiyet yönelimlerindeki değişimin % 9,3’ünü açıklamaktadır. ($\beta =.251$, $t=10,819$, $p<0.05$). Bu çalışmada dindarlık kavramının boyutlarından iç güdümlü dindarlık ve sekülerleşmiş dindarlık boyutları incelenmiştir. Allport ve Ross’un iç güdümlü dindarlık, dış güdümlü dindarlık ayrımında iç güdümlü dindarlıkta birey dinini yaşarken dış güdümlü dindarlıkta din araçsallaşmıştır. İç güdümlü dindarlıkta birey dinini içselleştirmiştir, din onun için birincil motivasyon kaynağıdır.³⁴²

Aynı şekilde dinî kimlik ile mahremiyet yönelimleri arasında da pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişkiden bahsedebiliriz. ($r=.298$, $p<.001$). Bu bulguya göre “Kimlik ile mahremiyet yönelimi arasında ilişki vardır.” hipotezi (H 20) de doğrulanmıştır. Dinî kimlik de mahremiyet yönelimi için anlamlı bir yordayıcıdır ve dinî kimlik mahremiyet yönelimlerindeki değişimin % 8,8’ini açıklamaktadır. ($\beta =.472$, $t=10,483$, $p<0.05$). Bu bulgulara göre bireylerin hem dindarlık hem de dinî kimlik düzeyleri, mahremiyet yönelimlerini olumlu olarak etkilemektedir. Bu durumda “Dinî Kimlik Mahremiyet Yönelimini yordamaktadır.” hipotezi (H 22) de doğrulanmıştır.

Araştırmamızda kullandığımız Değerler Ölçeği’nin Yerel Toplumsal Değerler alt boyutunun mahremiyet yönelimleri ile ilişkisi ve etkisini ölçmek amacıyla yaptığımız analizlerde değerler ile mahremiyet yönelimleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.379$, $p<.001$). Değerler mahremiyet yönelimleri için anlamlı bir yordayıcıdır ve değerler mahremiyet yönelimlerindeki değişimin %14,3’ünü açıklamaktadır ($\beta =.325$, $t=13,766$, $p<0.05$). Buna göre “Değerler ile Mahremiyet Yönelimi arasında ilişki vardır.” hipotezi (19) ile “Değerler Mahremiyet Yönelimini yordamaktadır.” hipotezi (H 23) de doğrulanmıştır.

³⁴² Kayıklık, “Allport’a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım”, 134-135.

Alanda yapılan bazı çalışmalarla araştırma bulgularımız desteklenmektedir. 2020’de Kocagöz ve diğerleri tarafından Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğrencileri üzerinde sosyal medyada görsel paylaşımının mahremiyet ve dindarlık ile ilişkisi araştırılmıştır. Araştırmada mahremiyet ve dindarlık arasında pozitif ancak zayıf bir korelasyon olduğu görülmüştür ($r=0,219$, $p=0,000$). Diğer taraftan dindarlık skoru yüksek olan ve olmayan gruplar arasında yapılan karşılaştırmalarda sosyal medyada görsel paylaşımı açısından farklılık olmadığı tespit edilirken; mahremiyet skoru yüksek olan ve olmayan gruplar arasında yapılan karşılaştırmalarda sosyal medyada görsel paylaşımı açısından da bir farklılığa rastlanmamıştır.³⁴³

Çelikoğlu’nun 2007’de üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı nitel çalışmada mahremiyet alanının daralmasıyla mahremiyetle ilgili görüşlerin de esneklik kazandığı yani mahremiyetin bir dönüşüm yaşadığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan dini inancı olmayan bir insanın da mahremiyet duygusuna sahip olabileceği, dolayısıyla mahremiyetin kültürün şekillendirdiği bir değer olduğu, kişisel özellikler, sosyal statüler, fiziksel ve kültürel ortamın özelliklerinden etkilenebileceği vurgulanmıştır.³⁴⁴

Alanda yapılan birçok çalışma, mahremiyette yaşanan değişim ve dönüşüme odaklanmaktadır. Bu değişim ve dönüşümün dindar insanlarda özellikle dindar kadınlarda nasıl tezahür ettiğiyle ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Pala’nın 2019’da Türkiye’de kentli dindar kadınların mahremiyet algıları üzerinde yaptığı araştırmada ev içi mahremiyet, söz ve beden mahremiyeti vb. alanlardaki mahremiyet algılarında bir çift durumluluk yaşandığı ifade edilmektedir. Söylem olarak mahremiyete vurgu yaparak, sınırlar ve içerik konusunda kesin ölçüler koyan katılımcıların sosyal medya kullanımında bu ilkeleri koruyamadıkları, mülakatlar esnasında teşhirciliği, mahrem sınırların ihlali noktasında sakıncalı bulan muhafazakâr veya dindar bireylerin uygulamada aynı hassasiyeti gösteremedikleri tespit edilmiştir.³⁴⁵

2016’da Özçelik başörtülü kadınların sosyal medyadaki mahremiyet algılarındaki değişimi araştırmıştır. Bu çalışmada da Müslüman dindar kadınların dinin sınırlarını esneterek mahrem alanlarını sosyal medya platformlarında gönüllü olarak sunan bireyler haline dönüşme yolunda oldukları sonucuna ulaşılmıştır.³⁴⁶

Hacıbekiroğlu 2019’da yaptığı bireylerin mahremiyet algısı ve dindarlık ilişkisi başlıklı teorik çalışmasında, mahremiyetin uğradığı değişim ve dönüşüm neticesinde özel alanın sınırlarının silikleşmesi ve bireylerin sosyal medya aygıtları üzerinden kamusal alana katılma girişimleri geleneksel ve dini ölçütlerle belirlenmiş klasik mahremiyet algısını yok etmektedir sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte bu

³⁴³ Elif Kocagöz - Diğerleri, “Mahremiyet ve Dindarlık Perspektifinden Sosyal Medya Platformlarında Görsel Paylaşımının İncelenmesi: KSÜ Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi* 10/1 (2020), 92-93.

³⁴⁴ Çelikoğlu, *Mahremiyet: Kişiyi Ait Özel Alan Tartışmaları*, 231.

³⁴⁵ İlknur Pala, *Türkiye’de Kentleşme Tecrübesiyle Dindar Kadının Değişen Mahremiyet Algısı* (Marmara SBE, Yüksek Lisans, 2019), 129.

³⁴⁶ Zeynep Berre Özçelik, *Müslüman Kadın ve Sosyal Medya* (Ankara Üniversitesi İletişim Fak. Gazetecilik ABD, 2016), III.

durumun mahremiyetin bir değer olarak tamamen yok olması şeklinde anlaşılmaması gerektiği, birtakım girişimlerde bulunulduğu takdirde gidişatı geri çevirme imkanının olabileceği vurgulanmıştır.³⁴⁷

Sosyal medya dindar bireylerin de mahremiyet algılarında önemli değişim ve dönüşümlere yol açmaktadır. Sosyal medyanın dönüştürücü etkisinden dindar veya seküler fark etmeksizin her kesim payına düşeni almaktadır diyebiliriz. Hem yaptığımız araştırmada hem de alandaki araştırmalara baktığımızda görüyoruz ki sosyal medyada bireylerin mahremiyet durumları dinden zayıf düzeyde etkilenmektedir. Görme, görülme, gözetleme, teşhir, röntgencilik, tüketim, gösteri vb. saikler sosyal medya ortamlarında bireyleri sınırsız ve gönüllü birer paylaşımcıya dönüştürürken, aynı saikler onların mahremiyet algılarına olumsuz etkilerde bulunmakta hatta bu algılarını yok etme özelliği taşımaktadır. Özellikle gençler kimliklerin, özel hayatın, evin, bedeninin, bilginin her türlü sınırsız ve gönüllü sunumunun şimdiki ve gelecekteki olumsuz sonuçları hakkında yeterli fikre sahip olmadıkları gibi yetişkinler de halen içinde bulunduğumuz sanal özgürlük çağının sonuçları ile ilgili tatmin edici bir öngöründe bulunamamaktadır. Sonuç olarak araştırmamıza göre bireyler sosyal medya ortamlarındaki mahremiyet tutumlarını dindarlıklarından ve dinî kimliklerinden büyük ölçüde bağımsız olarak görmektedirler.

Araştırmadan elde ettiğimiz sonuçlardan biri de bireylerin mahremiyeti dinî perspektifin yanında değerlerin ağır bastığı bir kavram olarak görmeye eğilimli bulunduklarıdır. Bireyler toplumsal değerler olarak isimlendirilen adalet, cömertlik, hoşgörü, iç huzuru, kültür, nezaket, özgürlük-bağımsızlık, saygı, tevazu, toplumsal huzur, davranışlarda tutarlılık, yardımseverlik, yaşam hakkı gibi değerleri mahremiyetle ilişkili olarak düşünmektedirler.

Bununla birlikte araştırmada mahremiyet yönelimleriyle dindarlık ilişkisinde değerlerin bir aracılık rolü üstlendiği hipotezi test edildiğinde görülmüştür ki yukarıda bahsedilen yerel toplumsal değerler olarak isimlendirdiğimiz değerler mahremiyet ile dindarlık ilişkisinde aracılık yapmaktadırlar. Bu durumda *“Dindarlık değişkeninin mahremiyet yönelimi değişkeni ile aralarındaki ilişkide değerlerin anlamlı bir aracı rolü bulunmaktadır.”* hipotezi (H 24) de doğrulanmaktadır.

Günümüzde bireyler sosyal medya ortamlarında gün geçtikçe daha çok var olmak, görmek, görülmek, paylaşmak, sunmak, ifşa ve teşhir etmek, gözetlemek, gözetlenmek isteği duymaktadır. Bu istek ve yönelimle birlikte sosyal medya ortamları birçok şeyi değiştirdiği ve dönüştürdüğü gibi mahremiyet algılarını da değiştirip dönüştürmüştür. Dünyada ve Türkiye’de yapılan çok sayıdaki araştırma mahremiyetin geri dönülmez bir şekilde değişip dönüştüğünü gözler önüne sermektedir. Günümüz postmodern bireyci eşitlikçi bakış açısıyla yalnız kalma hakkı veya diğerleriyle paylaşılacak istenen şeyler üzerindeki seçici kontrol vb. tanımları yapılan mahremiyetin psikolojik, sosyolojik, hukuki, kültürel boyutları olduğu gibi aynı zamanda dinin ve değerlerin de bir referans alanı olduğu bir gerçekliktir. Mahremiyet hem dini hem de toplumsal bir değerdir. Sosyal medya platformları

³⁴⁷ Hacıbekiroğlu, *Sosyal Medya Kullanımına Bağlı Değişen Mahremiyet Algısı ve Dindarlık İlişkisi*, 163.

mahremiyet kaybına ve ihlallerine açık bir alan olmasına rağmen üniversite öğrencileri üzerinde yaptığımız bu araştırma dinin ve değerlerin mahremiyetle olan ilişkisini halen koruduğunu ve devam ettirdiğini gözler önüne sermektedir. Bu noktada Çetin'in 2021'de bireylerin dinî kimliklerinin inşasında sosyal medyanın rolünü incelediği nitel çalışmasında bireylerin dinî kimlik ediniminde aile, eğitim ve yazılı kaynakların medyadan daha öncelikli role sahip olduğunu bulguladığı çalışmasını zikretmek araştırmamızı desteklemesi yönünden yerinde olacaktır. Bu çalışmaya göre medya sahip olunan dini anlayışa katkı sağlayacak bilgiyi temin etme, araştırmayı sağlama, kimliğe etki edecek kişi ve kuruluşlara ulaşmada aracı olma, dinî kimliğe katkı sağlayacak öğrenme süreçlerinin öğrenilmesine yardımcı olma ve düşünceleri yönlendirme gibi dinî kimliğin inşasına katkı sağlayacak düzlemleri oluşturmaktadır.³⁴⁸ Dinî kimliklerin medya etkisine direkt açık olmaması aile ve eğitimin etkilerinin ön planda bulunuyor olması eğitim ve özellikle din eğitimi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmamıza göre mahremiyet bireylerin zihin ve yaşantılarında din ve değerlerle ilişkili olarak görülmekte ve onlardan etkilenmekte bir yandan da değerler aracı rolünü üstlenmektedir. Bu bulguyu din eğitimi alanı için önemli görmekteyiz. Mahremiyetin ölümünü ilan edenlerin aksine günümüz gençliğinin ve yetişmekte olan yeni nesillerin sosyal medyada mahremiyet sınırlarının farkındalığına sahip bireyler olarak yetişmesine din eğitiminin sunacağı katkının önemi göz ardı edilemez. Çocukların ve gençlerin sanal paylaşım dünyasında sanal ile gerçekliğin ayrımını kaybetmek, internet bağımlılığı, kimlik bunalımları, istismar, siber zorbalık, narsizm vb. olumsuzluklardan korunmasına, din ve değerler ekseninde sistemleştirilen mahremiyet eğitimi önemli katkılar sunma potansiyeline sahiptir. Sanal mahremiyet, dijital mahremiyet, sosyal medya mahremiyeti vb. isimlerle karşımıza çıkan bu mahremiyet alanı bireylerin sanal olmayan yaşamlarındaki mahremiyet yönelimleriyle ilişkili olmakla birlikte sanal dünyanın özellikleri itibarıyla ondan farklılaşan ve özelleşen bazı niteliklere sahiptir. Din eğitiminin gerek ailede gerek eğitim kurumlarında gerekse yaygın eğitim platformlarında hem içerik hem de yöntem olarak mahremiyetin sanalda yaşanmasından doğan durum ve sorunlara yönelik çalışmalarını artırması, eğitim programlarında mahremiyete daha büyük bir yer ayrılması, bakış açıları ve ilkeleri gözden geçirip düzenlemesi, öğretim yöntemleri geliştirmesi geç kalınmış ve ihmal edilmiş bir konu gibi görünen sosyal medya mahremiyeti konusunun etkin ve etkili bir şekilde ele alınması, din eğitiminin günceli yakalaması ve bireylerin yaşamlarına dokunuşlar ve etkiler yapabilmesi adına büyük önem taşımaktadır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2017'deki tavsiye kararları ve 2022'deki "Tüm Yönleriyle Mahremiyet" başlıklı çalışmasında mahremiyetin din, aile ve medya ekseninde, çocuk, genç, yaşlı, kadın, hasta mahremiyeti ve mahremiyet eğitimi konularının işlenmesi, alanda sempozyum, seminer ve kongrelerde mahremiyet konusunun ayrıntılı işlenmesi bu alandaki ihtiyaç ve sorunları tespit, tahlil ve çözüm noktasında önemli adımların atıldığını göstermektedir. Diğer taraftan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 2017'de yayınladığı bildirisinde Değerler Eğitimi'ne ilişkin "on kök değer" ortaya koymaktadır. Buna göre Değerler Eğitimi - Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerler Temalı

³⁴⁸ Nida Sümeyya Çetin, *Gençlerin Dinî Kimlik İnşasında Medyanın Rolü* (Ankara: Akademisyen Yayınları, 2021), 317-318.

Etkinlik Kitabı/Kitapları'nda yer alan tüm kök değerler eğitim öğretim yılı içerisinde uygulama takviminde planlandığı şekilde işlenecek ve kitaptaki etkinlikler tamamlanacaktır Ortaöğretim kapsamında tüm öğretmenler girmiş oldukları derslerde işlemiş oldukları konular içerisinde kök değerleri vurgulama ve farkındalık oluşturma konusunda eşit derecede sorumluluk sahibi olacaklardır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Mahremiyet insanın benliğini şekillendiren ve çevresindeki insanlarla sağlıklı iletişim kurmasına katkı sağlayan, birey ve toplum için vazgeçilmez bir öneme haiz bulunduğu kabul edilen temel bir insan hakkı ve çok önemli bir değerdir. Mahremiyet kavramı eski çağlardan günümüze gelinceye kadar farklı toplumlarda farklı şekillerde anlaşılmıştır. Modernleşmeyle birlikte mahremiyetin önemi daha da artmıştır. Mahremiyeti bu denli önemli ve vazgeçilmez kılan hiç kuşkusuz içinde bulunduğumuz çağda meydana gelen başta dijitalleşme olmak üzere diğer toplumsal, siyasi, ekonomik gelişmeler ve kültürel dönüşümlerdir. Bu değişim ve dönüşümler bireyin mahremiyet anlayışını da dönüştürmektedir.

Günümüzde mahremiyet ve özel hayat, ulusal ve uluslararası düzeyde yasalarla sınırları belirlenen ve korunan temel insan hakları içerisinde kabul edilmektedir. Buna rağmen mahremiyet ihlalleri ve kayıplarında bir geriye gidiş değil aksine artış yaşanmaktadır. Birey bir yandan çeşitli sebeplerle devlet tarafından gözetlenip denetlenirken diğer taraftan büyük şirketlerin gözetlemesine maruz kalmaktadır. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, internetin yaygınlaşması ve insanların sosyal medya ağlarında daha çok zaman geçirmeye başlamaları bu gözetleme şekillerine bir başkasını eklemiştir. O da bireyin gönüllü olarak kendisinin veya bir yakınının mahrem bilgi ve görüntüsünü vb. paylaştığı sosyal medya ortamlarında yaşanan gözetlemedir. Merak, beğenme/beğenilme ve görme/görülme arzusu, popüler olma veya maddi kazanç elde etme isteği vb. sebeplerle bireyler, sayısı gün geçtikçe artan ve çeşitlenen sosyal medya ağlarında kendilerini veya yakınlarını gözetime açmaktadır. Birey, gözetleniyormuş veya kontrol ediliyormuş gibi hissetmeksizin, kendi rızası ile paylaşım yaparken bu süreçte içinde bulunduğu dijital panoptikon ortamının bağımlısı haline gelmektedir.

İnternetin ve sosyal medyanın bireye daha fazla özgürlük getirdiği konusu tartışmaya açıktır. Sosyal medya, sınırsız iletişim ve özgürlük karşılığında, sosyalleşme ve eğlence kisvesine bürünerek, mahremiyetimizden vazgeçip, hayatımızı gözetime ve kontrole açmamızı normal bir durum olarak karşılamamız gerektiği mesajını sürekli yinelemektedir.

Mahremiyetin ihlal edilmesi veya kaybedilmesinin birey ve toplumu pek çok yönden etkileyen sonuçları bulunmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalarda bu sonuçların yol açtığı olumsuzluklar yüksek sesle ifade edilmektedir.

Mahremiyetin birey ve toplumların din ve değerleriyle çok yakın bir ilişkisi vardır. Tüm inanç sistemlerinde olduğu gibi İslam da mahremiyetle ilgili sınırlar çizmiş, ilkeler ortaya koymuştur. Gerek beden mahremiyeti gerekse mekan ve bilgi mahremiyeti ile ilgili bakış açılarını Kur'an-ı Kerim'den ve Hz. Muhammed'in yaşantısından elde etmemiz mümkündür. Bu yaklaşımların temelini ise değerler oluşturmaktadır.

Son yıllarda sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte sosyal medya mahremiyeti sık gündeme gelen bir konu olmaya başlamıştır. Sosyal medyada karşımıza çıkan görüntüler, çocuklarımıza verdiğimiz mahremiyet eğitiminin sosyal medya ortamlarını da içermesini gerekli kılmaktadır. Bu

noktada mahremiyetin din ve değerlerden ayrı düşünölemeyecek bir kavram olması din eğitimcilerinin de bu platformlardaki değışim ve dönüşömlere ilgi göstermesine sebep olmuştur. Bu düşöncelerle din eğitimi alanına katkı sunmayı amaçladığımız araştırmamızda aşağıda sıralayacağımız bazı sonuçlara ulaşmış bulunmaktayız.

Bu çalışmada din eğitimi almış olmanın sosyal medya platformlarında mahremiyet yönelimlerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığı buna ek olarak dindarlık, değerler ve dinî kimliğin mahremiyetle bir ilişkisinin bulunup bulunmadığı ve bazı diğer demografik değışkenlerin mahremiyetle ilişkisi incelenmiştir.

Bu tez kapsamında, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında, İstanbul’da bulunan biri devlet diğer ikisi vakıf üniversitesi olan Marmara, Medipol ve 29 Mayıs üniversitelerinden lisans düzeyinde farklı bölümlerde öğrenim gören 1129 öğrenciye uygulanan Mahremiyet Yönelimleri Ölçeğı, Dindarlık Ölçeğı, Dinî Kimlik Ölçeğı ve son olarak Değerler Ölçeğı’nden elde edilen bulgular ve yapılan tartışma neticesinde ortaya çıkan sonuç ve önerileri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Din eğitiminin sosyal medyada mahremiyet yönelimleri üzerinde etkisi bulunmaktadır. Gerek lise gerekse de üniversite düzeyinde din eğitimi alan katılımcılar -ilahiyat faköltesi ve imam hatip lisesi mezunları- almayanlara göre daha yüksek mahremiyet puanlarına sahip olmuşlardır. Bu sonuç günümüzde özellikle yetişen kuşaklara sosyal medyada mahremiyet konusunda bir bilince sahip olmaları ve mahremiyetle ilgili olumsuz durumların farkında olabilmeleri için başta din eğitimcileri olmak üzere ailelere, eğitim kurumlarına ve sivil toplum kuruluşlarına bu hususta din ve değerler eğitiminin yeri ile ilgili bir veri sunmaktadır.

Bu sonuçlar bir taraftan din eğitimcilerinin medya okuryazarlığı konusuna daha büyük bir hassasiyet ve ivedilikle eğilmesi gerekliliğini ortaya koyarken diğer taraftan medya okuryazarlığının din ve değerler perspektifinden ele alınması ve dijital mahremiyet alanındaki çalışmaların artırılması gerekliliğine işaret etmektedir. Din eğitimcilerinin, medya okuryazarlığı eğitiminin medyanın değerler ve mahremiyet bilinci üzerindeki olumlu etkilerini artırmada ve olumsuz etkilerini en aza indirmedeki işlevinin farkında olarak bu alandaki çalışmalarını yoğunlaştırmaları gerekmektedir.

Benzer şekilde medya organları ve sosyal medyadaki dinî içeriklerin doğru ve yanlış olanlarının ayırt edilebilmesi, inanç ve değerlerin medya okuryazarlığı perspektifinden işlenerek güçlendirilmesi vb. amaçlarla son yıllarda Hristiyan ölkelerde yaygınlaşan *inanç temelli medya okuryazarlığı* veya *dinî medya okuryazarlığı* çalışmalarının ölkemizde İslam dini özelinde artırılmasının -mahremiyetin değerler, dinî kimlik ve dindarlıkla olan ilişkisi sebebiyle- mahremiyetle ilgili farkındalıkların da güçlenmesine önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Çalışma sonuçlarına göre aileler mahremiyet konusunda çocuklarına yeterli düzeyde rehberlik edememektedirler. Toplumun temel yapıtaşı olan aileye mahremiyet konusunda acilen yardım edilmesi gerekliliğı bu çalışmanın ortaya çıkardığı sonuçlardan bir diğeridir.

Araştırmamız ailelerin muhafazakâr olmaktan uzaklaşıp liberal bir dünya görüşü benimsedikçe, bireylerin mahremiyetlerinde o oranda azalma meydana geldiğini göstermektedir. Ailenin dünya görüşü mahremiyetle ters yönlü bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Keza bireyin kendi dünya görüşü ve mahremiyet ilişkisinde de benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Aile yapılarının mahremiyet üzerinde bir farklılık yaratmadığı bu çalışmadan elde edilen sonuçlardan biridir. Aile yapısının baba otoriter, anne otoriter, demokratik, parçalanmış olması bireylerin mahremiyet yönelimlerinde bir fark oluşturmamaktadır.

3. Çalışmada din eğitimi açısından önem arz eden sonuçlardan biri de ilkokuldan başlayıp, gerek ortaokul ve imam hatip ortaokulu DKAB derslerinin, gerekse lise ve imam hatip lisesi DKAB derslerinin bireyin mahremiyet yönelimleriyle ilişkili olarak bulgulanmış olmasıdır. Buna göre Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki okullarda sosyal medyada mahremiyet veya dijital mahremiyet konusu din ve değerler ekseninde hazırlanacak programlar ve eğitim içerikleri ile ele alınmalıdır. Medya okuryazarlığı dersi zorunlu bir ders olmalı, öğretmen ve eğitimcilere bu konuda hizmet içi eğitimler verilmeli, ilkokul dördüncü sınıftan lise son sınıfa kadar tüm sınıf düzeylerinde okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredatında sınırlı düzeyde bulunan mahremiyet başlığı genişletilmeli ve sosyal medyada mahremiyet konusu dahil edilmeli, sınıf düzeyine uygun konu başlıkları ve içerik eklenmelidir.

Bu çalışma ile toplumun bütün kesimlerine din ve değerler eksenli medya okuryazarlığı yoluyla mahremiyet eğitimi verilmesinin bir ihtiyaç olduğunun altı çizilmektedir. Bu eğitimin verilmesinde sivil toplum kuruluşları da toplumun ihtiyaç ve yönelimlerine uygun programlar hazırlamak suretiyle yer alabilirler.

4. Araştırmada ortaya çıkan sonuçlardan biri de bireylerin Kur'ân kurslarından aldıkları eğitimin mahremiyet yönelimleriyle ilişkili olarak gerçekleşiyor olmasıdır. Din eğitimi açısından bakıldığında Diyanet İşleri Başkanlığının bünyesindeki Kur'ân kurslarında da mahremiyet konusuna yer verilmesi önem arz etmektedir.

5. Araştırmamızda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeninin bireyin mahremiyet yönelimleriyle ilişkili olarak düşünülüyor olması din eğitimi açısından önemli bir noktaya işaret etmektedir. Bu ilişkinin düzeyini artırmak ve etkisini güçlendirmek adına çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalar akademik sahada bu verilerden hareketle yeni araştırmalar şeklinde olabileceği gibi, MEB bünyesinde halihazırda öğretmenlik görevini sürdüren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerine yönelik yapılacak hizmet içi eğitimler şeklinde olabilir.

6. Araştırmamızda dindarlık ile mahremiyet ilişkisinde değerlerin bir aracılık rolüne sahip bulunduğunu tespit ettik. Bu sonuç değerlerin mahremiyet eğitiminde vazgeçilmez bir temel teşkil etmesi gerektiğini göstermektedir. Mahremiyet değerler alanının bir konusudur ve hatta mahremiyetin kendisi korunması gereken bir değer olmalıdır.

7. Mahremiyet üzerinde değerlerin belirgin etkisi, önceliği ve aracı rolünü ortaya koyduktan sonra ikinci olarak dinî kimliğin ve ardından dindarlığın mahremiyet yönelimlerini açıkladığını tespit etmiş bulunmaktayız. Dindarlık ile mahremiyet ve dinî kimlik ile mahremiyet arasında bir ilişki vardır. Bununla birlikte dindarlık, değer alanına yansıdığı oranda mahremiyeti etkilemektedir.

Bu sonuçlar din eğitimcilerine sosyal medya alanının ihmal edilmiş bir alan olduğu noktasında bir veri sunmaktadır. Bununla birlikte araştırmamız sonuçlarına göre bireylerin mahremiyeti din ve değerlerle bağlantılı olarak düşünüyor olmaları din eğitimi yoluyla toplumdaki farkındalığı artırmanın mümkün olduğu noktasında umut vermektedir.

8. Son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bireylerin sosyal medyada vakit geçirme süre ve sıklık durumlarında gitgide bir artış göze çarpmaktadır. Sosyal medya kullanım süresi ve sıklığı arttıkça mahremiyet, dindarlık ve dinî kimlik puanlarında azalma meydana gelmektedir. Bu durum sosyal medya ortamlarının doğasının bir gereği olarak düşünülse de, bu alanların savunmasız, denetimsiz, kendi haline bırakılmış alanlar olduğuna da işaret etmektedir. Diğer taraftan oyun oynamak amaçlı sosyal ağ kullananların diğer amaçlar için kullananlara göre mahremiyet puanlarının düşük çıkması dikkate değerdir. Yetişmekte olan genç nesil için bilgisayar oyunları mahremiyet ihlallerinin sıklıkla yaşandığı dijital ortamlar barındırmaktadır. Bu sebeple internette oyun mecralarında mahremiyetle ilgili ne gibi sorunlar yaşandığı ve oyun oynayanların mahremiyet algılarında ne gibi etkiler ve değişimler meydana geldiği vb. konularda çalışmalar yapılması faydalı olacaktır.

9. İletişim teknolojilerinin özellikle internetin şehir, köy, kasaba ayrımı olmaksızın hızla yaygınlaşması mahremiyet noktasında şehir ve köy arasında düşünülebilecek farklılığı ortadan kaldırmıştır. Araştırmamızda yaşamın büyük çoğunluğunun geçtiği yerin şehir veya köy olmasının sosyal medyada mahremiyet algısını etkilememesi bu gerçeği bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

10. Çalışmaya göre katılımcıların anne ve babalarının eğitim ve gelir seviyesi arttıkça mahremiyet yönelimlerinde azalma yaşandığı tespit edilmiştir. Anne-babanın eğitim düzeyinin farklılaşması bireyin mahremiyet yönelimlerine etki etmektedir. Mahremiyet eğitime yönelik yapılacak çalışmalarda bu unsurun göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır.

11. Çalışmanın sonuçlarından bir diğerine göre mahremiyet yönelimleri cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Kadınlar erkeklere göre mahremiyetlerine daha fazla dikkat etmektedirler. Toplumumuzda kadın ve erkek rollerinin farklı olması, kadının cinselliği ve namusu etrafında yoğunlaşan bir mahremiyet anlayışının etkili olması bu sonucun sebepleri arasında gösterilebilir. Bununla birlikte günümüz internet ve sosyal ağ ortamları kadın erkek fark etmeksizin herkesi görme, gösterme, teşhir ve gözetleme vb. hususlarda cezbetmektedir. Araştırmamızın cinsiyetle ilgili bu bulgusu alandaki sonuçlarla desteklenmekle birlikte hızla artan internet ve sosyal ağ kullanıcı sayılarına bakılarak yapılacak yeni çalışmalarla nasıl bir seyir takip ettiği incelenmelidir.

12. Sosyal medyada mahremiyetin önemi, mahremiyet farkındalığı, mahremiyet hukuku bilinci, mahremiyet ihlalleri farkındalığı ve alınacak önlemler konusunda bilinçli olmak vb. konularda öncelikle bu medya organlarının kendisi sorumlu ve özenli davranmalıdır.

13. İstanbul örneğinde sınırlı bir alanda uygulanan ve bir durum tespitinde bulunan bu tezden elde edilen sonuçlar, çalışma sahasının genişletilerek Türkiye'yi kapsayacak daha geniş çaplı araştırmalarla desteklenebilir.

14. Araştırmanın nicel uygulaması katılımcıların çevrim içi (online) eğitimle eğitimlerine devam ettikleri pandemi zamanına denk gelmiştir. Pandemi süresince dışarı çıkma olanaklarının en aza indiğini, internet ve sosyal medya kullanım sürelerinde artış yaşandığını göz önünde bulundurarak bu araştırma sonuçları pandemi sonrası yapılacak araştırmalarla da mukayese edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, Taha. *Dinin Ruhü*. çev. Soner Gündüzöz. Pınar Yayınları, 2021.
- Ahmedi, Ekber Şah. “Mahremiyet, Dindarlık ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)* 6/1 (2023), 25-46.
- Akçaoğlu Saydım, Serap. *Medyada Töre ve Namus Cinayetlerinin Yansımaları, Veliler ve Öğrenciler Üzerindeki Etkileri*. Ankara: MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2008.
- Akgül, Mahmut - Hekimoğlu Toprak, Hande. “Sosyal Ağlarda Mahremiyetin Dönüşümü: Instagram Örneği”. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology* 10/38 (2019), 75-114.
- Allport, Gordon W. - Ross, J. Michael. “Personel Religious Orientation And Prejudice”. *Journal of Personality and Social Psychology* 5/4 (1967), 432-443.
- Alpaydın, Yusuf vd. “İlke Araştırma Raporları 7”. *Çocukların Dinî Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentiler ve Zorlanma Alanları*,. İstanbul: İlke Yayınları, 2015.
- Altunışık, Remzi vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2001.
- Ammerman, Nancy T. “Dinî Kimlikler ve Dinî Kurumlar”. çev. Hüsamettin Arslan. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. Michele Dillon. 299-325. İstanbul: Paradigma, 2014.
- Anık, Mehmet. *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- Apaydın, H. Yunus. “Tesettür”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 40/543-545, 2011.
- Apaydın, Halil. *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Bilimkent, 2016.
- Aracı, Mehmet Ali. *Kur'an'da Haya Kavramı*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans, 2011.
- Arık, Emel. *Dijital Mahremiyet, Yeni Medya ve Gözetim Toplumu*. Konya: Literatürk, 2018.
- Arık, Emel - Arık, M. Bilal. “Televizyon ve Mahremiyet”. *Mahremiyetin Medyası*. ed. Elif Kütükoğlu. 13-30. İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021.
- Arık, M. Bilal - Arık, Emel. “Facebook’un Dönüşen Mahremiyet Yaklaşımı: Gelecek Mahremiyettir”. *Intermedia International e-Journal* 7/13 (2020), 447-461.
- Aries, Philippe - Duby, George. *Özel Hayatın Tarihi*. çev. Turhan Ilgaz. 3 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Armağan, Servet. “İslam Hukukunda Özel Hayatın Gizliliği (Mahfuziyeti)”. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 6/3-4 (1976), 141-168.

- Arslan, Hicabi. “Eleştirel Medya Okuryazarlığı Kapsamında Çocuk Odaklı Haber ve Programlar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (2014), 70-79.
- Arslan, M. - Tunç, E. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerindeki Farklılaşmalar”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (2013), 7-39.
- Aşkın, Adile - Kürüm, Dilruba. “Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Dergisi* 2/2 (2010), 20-34.
- Atak, Hasan. “Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 3/1 (2011), 163-213.
- Aydın, Büşra. “Mahremiyet Algısının Çöküşü: TikTok Uygulaması Örneğinde Bir İnceleme”. *Smac Journal* 2/1 (2021), 71-89.
- Ayten, Ali. *Din, Erdem ve Sağlık*. İstanbul: Çamlıca, 2015.
- Ayten, Ali. “Dinî Bağlılık ve Dinî Kimliğin Ruh Sağlığına Katkısı Nedir? Din Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma”. *Din, Erdem ve Sağlık*. ed. Ali Ayten. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Bacanlı, Hasan. *Sosyal İlişkilerde Benlik Kendini Ayarlayanın Psikolojisi*. Ankara: MEB Yayınları, 1997.
- Bağlı, Mazhar. *Modern Bilinç ve Mahremiyet*. İstanbul: Yarm, 2011.
- Balcı, Aysu Uğur. “Sinema ve Mahremiyet: Sine-Göz’ün Alanları”. *Mahremiyetin Medyası İstanbul*. ed. Elif Kütükoğlu. 63-85. İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021.
- Baritçi, Fatih. “Üniversite Öğrencilerinin Instagram’da Mahremiyet Algıları Üzerine Bir Saha Araştırması”. *e-Gifder Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 11/1 (2023), 280-304.
- Baron, Reuben M. - Kenny, David A. “The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations”. *Journal of Personality and Social Psychology* 51/6 (1986), 1173-1182.
- Barton. *The Sorrows of the Ancient Romans: The Gladiator and the Monster*. Princeton: Princeton University Press, 1933.
- Baruh, Lemi - Cemalcılar, Zeynep. “It is more than personal: Development and validation of a multidimensional privacy orientation scale”. *Personality and Individual Differences* 70 (2014), 165-170.
- Baştürk, Efe. *Gözetimin Soykütüğü Foucault’dan Deleuze’e Postmodern Bir Arkeoloji*. İstanbul: Kalkedon, 2016.
- Bauman, Zygmunt - Lyon, David. *Akışkan Gözetim*. çev. Elçin Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı, 2018.

Belgesay, Mustafa Reşit. *Kuran Hükümleri ve Modern Hukuk*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1963.

Bilgin, Nuri. *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina, 2007.

Bilgin, Nuri. *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık, 1994.

Bilgin, Nuri. *Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar Yaklaşımlar*. İstanbul: Bağlam, 2016.

Bitirim Okmeydan, Selin. “Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü:

‘Panoptikon’ dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a”. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 8/30 (2017), 45-69.

Boardman, John vd. “Greek Art and Architecture”. *The Oxford History of the Classical World*. New York: Oxford University Press, 1986.

Budak, Esmâ. *Erken Çocukluk Döneminde Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi*. Sakarya Üniversitesi EBE, Yüksek Lisans, 2023.

Budak, Hatice. “Değişen Değerler Dünyasında Gençlik ve Mahremiyet Eğitimi”. *Tüm Yönleriyle Mahremiyet*. ed. Şule Albayrak. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022.

Budak, Hatice. *Yeni Çağ, Yeni Medya Mahremiyetin Yeni Sınırları*. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora, 2016.

Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmi’u l-Musnedu’s-Sahihu’l Muhtasar*. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necat, 1422.

Büyükoztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi*. İstanbul: Pegem, 2009.

Can, Abdullah. *Spss ile Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi, 2022.

Cevizci, Ahmet. *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.

Chaney, David. *Yaşam Tarzları*. çev. İrem Kutluk. Ankara: Dost Kitabevi, 1966.

Chul Han, Byung. *Şeffaflık Toplumu*. İstanbul: Metis, 2017.

Çağan, Kenan. “Postmodern Toplumda Mahremiyetin Dönüşümü”. *Sosyoloji Divanı* 6/11 (2018), 27-58.

Çağrı, Mustafa. “Gıybet”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 14/63-64, 1996.

Çağrı, Mustafa. “Haya”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 16/554-555, 1997.

Çağrı, Mustafa. “İffet”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 21/506-507, 2000.

Çağrı, Mustafa. “Tecessüs”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 246-247, 2011.

Çağrı, Mustafa. “Zan”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 44/120-122, 2013.

Çalışkan, Habibe. *Okul Öncesi Dönemde Çalışan Öğretmenlerin Mahremiyet Eğitimi Konusunda Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi*. Necmeddin Erbakan Üniversitesi EBE, Yüksek Lisans, 2019.

- Çelik, Özlem. “Özel Hayatın Gizliliği Hakkı ve Hukuki Güvenceler”. *Tüm Yönleriyle Mahremiyet*. ed. Şule Albayrak. 575-612. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022.
- Çelikoğlu, Nalan. *Mahremiyet: Kişiyi Ait Özel Alan Tartışmaları*. İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2008.
- Çetin, Nida Sümayya. *Gençlerin Dinî Kimlik İnşasında Medyanın Rolü*. Ankara: Akademisyen Yayınları, 2021.
- Çiğdem, Recep. “Namus Cinayetlerinin Türk ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”. *ERÜHFD* 12/2 (2017), 88-106.
- Çoban, Ebrar. *Sosyal Medyada Benlik İnşası ve Mahremiyet Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans, 2021.
- Çüçen, Abdülkadir. *Felsefe*. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2010.
- Demircioğlu, Sümeyye. “Türkiye’de Namus Olgusuna Bakış: Sosyolojik ve Hukuki Analiz”. *Sosyolojik Düşün* 6/2 (2021), 204-236.
- Dereli, Mustafa Derviş. *Sanala Veda Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık*. Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Dilmaç, Bülent vd. “A Validity and Reliability Study on the Development of the Values Scale in Turkey”. *Educational Sciences: Theory & Practice* 14/5 (ts.), 1661-1771.
- Doğan, Recai. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları, 2018.
- Duran, Hüseyin Emre. *Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans, 2018.
- Duygulu, Serap. “Sosyal Medyada Çocuk Fotoğrafı Paylaşımlarının Mahremiyet İhlali ve Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi”. *TRT Akademi* 4/8 (2019).
- Düzgün, Şaban Ali. *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar*. Ankara: Otto, 2018.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistani. *Sunenu Ebi Davud*. Kahire: Dâru’t-Tesil, 1436.
- Elçi, İrem - Çatak, Muzaffer. “Medyanın Değerler Üzerindeki Etkisi ve Medya Okuryazarlığı”. *5. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi*. 504-513. Elazığ: Asos Yayınevi, 2021.
- Elias, Norbert - Özbek, Erol. *Uygarlık Süreci*. İletişim, 2022.
- Elmalı Şen, Derya vd. “Zihinde ve Sanal Mekanda Mahremiyet Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”. *Dokuz Eylül Üniversitesi SBED* 21/3 (2019).
- Elmalica, Hasan. “Bilişim Çağının Ortaya Çıkardığı Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Unutulma Hakkı”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 65/4 (2016), 1603-1636.

- Epstein, S. "The Self Concept Revisited or a Theory". *American Psychologist* 28 (1973), 404-416.
- Erdem, Tefik (ed.). *Feodaliteden Küreselleşmeye*. Ankara: Lotus Yayınları, 2013.
- Erdoğan, İrfan. "İlahiyat Öğrencilerinde Temel Değerlerin Bireycilik ve Toplulukçuluk Kültürüne Etkisi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2021), 571-605.
- Fettahoğlu, Selahattin. "Mahrem Namahrem, İffet ve Namus Kavramlarının Semantiği ve Kur'an'da Kullanılış Biçimleri". *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11/5 (2016), 269-283.
- Fogel, Joshua - Nehmad, Elham. "Internet Social Network Communities: Risk Taking, Trust and Privacy Concerns". *Computers in Human Behavior* 25/1 (2009), 153-160.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Fred H., Cate. *Privacy in the Information Age*. Washington DC: Brookings Institution, 1997.
- Fromm, Erich. *Hürriyetten Kaçış*. çev. Ayda Yörük. İstanbul: Tur Yayınları, 1979.
- Geredeli, Mustafa. *Sosyal Medya, Mahremiyet ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, Doktora, 2024.
- Giddens, Anthony. *Mahremiyetin Dönüşümü*. çev. İdris Şahin. İstanbul: Ayrıntı, 2014.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı, 2012.
- Gifford, Robert. *Environmental Psychology Principles and Practice*. Virginia Allyn and Bucon Publishing, 1987.
- Glock, C.h. Y. "ABD'de Dinsel Bir Uyanış Var mı?" çev. E. Sinanoğlu. *Toplum Bilimleri Sözlüğü*. 51-71. Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu, 1982.
- Göçmen, Tuba Livberber. *Toplumsal Yaşamda Bireylerin Mahremiyet Yönelimleri: Sosyal Ağ Kullanıcıları Üzerine Bir Saha Araştırması*. Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora, 2018.
- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis, 2001.
- Görmez, Mehmet. "Sanal Ekran Uygarlığında Haya ile Hayat Bulmak". *İslam Düşünce Enstitüsü*. 04 Aralık 2020.
<https://www.ide.org.tr/TR/detail/profdrmetgormezi10derssanalekranuygarligindahayilehayatbulmak>
- Greil, Arthur L. - Abdullah Özbolat (ed.). "Kimlik ve Din". *Kimlik ve Din*. 3-38. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.
- Gülener, Serdar. "Dijital Hafızadan Silinmeyi İstemek: Temel Bir İnsan Hakkı Olarak "Unutulma Hakkı". *TBB Dergisi* 102 (2012), 219-240.

- Gültekin, Esra. “Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü”. *Çocuk ve Medeniyet* 140 (2018), 103-143.
- Gümrükçüoğlu, Süleyman. *Din Eğitiminin Sosyal Medya Kullanımına Etkisi*. Ankara: Nobel, 2020.
- Gündoğan, Ali Osman. “Başlangıçtan Günümüze Mahremiyetin İdrak Edilişi”. *Mahremiyet, Hayatın Sırları ve Sınırları*. ed. Nazife Şişman. 35-50. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.
- Gündoğdu, Yusuf Bahri vd. (ed.). “*Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*” 27-29 Mart 2015 Ordu. Ordu: Ordu İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken, 1998.
- Güvenç, Bozkurt. *Türk Kimliği*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.
- Haberli, Mehmet. “Sosyal Medyada Dini İnanç ve Ahlaki Değerlerin Dejenereasyonu Üzerine Bir Değerlendirme”. *I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*. 640-648. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Habermas, Jürgen. *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. İstanbul: İletişim, 2013.
- Hacıbekiroğlu, Müberra. *Sosyal Medya Kullanımına Bağlı Değişen Mahremiyet Algısı ve Dindarlık İlişkisi*. Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans, 2019.
- Hallaq, Wael B. *Modernitenin Reformu*. çev. Tahir Uluç. İstanbul: Ketebe, 2020.
- Harvey, David. *Postmodernliğin Durumu*. çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Hisarlıoğlu, Fulya. “Toplumsal Güvenlik.” *Güvenlik Yazıları Serisi* 29 (2019).
- Hökelekli, Hayatı. “İrz”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 19/133-134, 1999.
- Huberman, Leo. *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. çev. Murat Belge. İstanbul: İletişim, 1995.
- Iaquinto, Stephanie - Keeler, John. “Faith-based Media Literacy Education: A Look at the Past with an Eye toward the Future”. *Journal of Media Literacy Education* 4/1 (2012), 12-31.
- İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini. *es-Sünen*. Kahire: Dâru't-Tesil, 1435.
- İbn Manzur, Ebu'l Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemaluddin b. Manzur er-Ruveeyfi. *Lisânu'l- Arab*. Beyrut: Dâru Sadr, 1993.
- İder, Saadet. *Mahremiyet Eğitime İlişkin Sorunlar Üzerine Bir Araştırma*. Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE, Doktora, 2021.
- İzgi, Cumhur. “Mahremiyet Kavramı Bağlamında Kişisel Sağlık Verileri”. *Türkiye Biyoetik Dergisi* 1/1 (ts.), 28-35.
- Jenkins, Richard. *Bir Kavramın Anatomisi Sosyal Kimlik*. çev. Gül Bostancı. İstanbul: Everest, 2016.

- Kahraman, Abdullah. *İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği (Mahremiyet)*. Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2008.
- Kalamın, Sefer. *Sosyokültürel, Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla Yeni Medyada Mahremiyetin Dönüşümü: Facebook Örneği*. Ege SBE, Doktora, 2016.
- Karababa, Ali. “Kuramsal Temelde Değerler”. *Değerler ve Değerler Psikolojisi*. ed. Bülent Dilmaç - Hasan Hüseyin Bircan. Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel, 2014.
- Karslı, İlyas. “Kur'an ve Hadis Tercümelerinde Geçen 'İrz' kavramı”. *Nüsha* 3/10 (2003), 131-144.
- Kavut, Sevgi. “Goffman'ın Benlik Sunumu Kuramı Bağlamında Sosyal Medyada Kimlik İnşası: Instagram Üzerine Bir Araştırma”. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* 1 (2018), 1-12.
- Kaya, Zeynep. “Sosyal Medya Anneliği ile Değer Sahibi Çocuk Yetiştirmek”. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 8/15 (2023), 124-137.
- Kayıhan, Bahar. “Sosyal Medyada Nesneleştirme Aracılığıyla Mahremiyetin Reddi: Youtuberlar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Selçuk İletişim Dergisi* 14/2 (2021), 1039-1069.
- Kayıklık, Hasan. “Allport'a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/15 (2003), 121-138.
- Kayıklık, Hasan. *Din Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi, 2011.
- Kızılgeçit, M. vd. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Rize Örneği)”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2015), 43-84.
- Kocagöz, Elif vd. “Mahremiyet ve Dindarlık Perspektifinden Sosyal Medya Platformlarında Görsel Paylaşımının İncelenmesi: KSÜ Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi* 10/1 (2020).
- Köktaş, M. Emin. *Türkiye'de Dini Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Köse, Ali. “Sekülerden Kutsala Yolculuk”. *Sekülerizm Sorgulanıyor : 21. Yüzyılda Dinin Geleceği*. ed. Ali Köse. 203-223. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002.
- Köseoğlu, Aslı. “TikTok'ta Mahremiyet Algısının Dönüşümü”. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi E- Dergi* 8/1 (2023), 172-188.
- Kurt, Emine - Albayrak, Ahmet. “Türkiye'de Din Psikolojisi Tezlerinde Dindarlık Ölçekleri: Bibliyografik Bir Araştırma (1997-2019)”. *Bilimname* 40 (2019).

- Kurt, Fatih. *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Kütükoğlu, Elif. *Sosyal Medyadaki Mahremiyet Algısının Belirlenmesi: X, Y ve Z Kuşakları Üzerinde Bir Araştırma*. Erciyes Üniversitesi SBE, Doktora, 2019.
- Lokke, Eirik. *Mahremiyet, Dijital Toplumda Özel Hayat*. çev. Dilek Başak. İstanbul, 2020.
- Lukes, Steven. *Individualism*. UK: ECPR Press, 2006.
- Lyon, David. *Elektronik Göz*. çev. Dilek Hattatoğlu. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997.
- Malik b. Enes. *el-Muvatta*. Ebu Dabi: Müessesetu Zayid b. Sultan, 1425.
- Marchant, J.R.V. - Charles, Joseph F. *Cassell's Latin-English English-Latin Dictionary*. London: Cassell and Company, 1952.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim Sanat Yay., 1999.
- Martı, Huriye vd. *Dünü ve Bugünüyle İslam'da Mahremiyet*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- McKendrick, M. vd. *The Birth of Consumer Society: The Commercialization of Eighteenth Century*. London: Hutchinson, 1983.
- MEB. *Anadolu İmam Hatip Liseleri Meslek Dersleri Öğretim Programları*. MEB Yayınları, 2018. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=317>
- Meder, M. - Ada, C. “Benlik Sunumunun Dijitalleşmesi”. *Pamukkale Üniversitesi SBED* 51 (2022), 403-411.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği)”. *Marmara Üniversitesi Fakültesi Dergisi* 30/1 (2006), 133-167.
- Mervick, Alice E. “İletişim Tarihi”. çev. Berkay Ersöz. *Web 2.0'in Kültür Tarihi*. ed. David Crowley - Paul Heyer. 395-401. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019.
- Meydan, Hasan. *Postmodern İklimde Din ve Değerleri Öğretmek*. İstanbul: DEM, 2022.
- Muallim Ömer Naci. *Lügat-i Naci*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.
- Muslim, Ebu Huseyn Muslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi. *el-Musnedu's-Sahihu'l-Muhtasar bi- Nakli'l- Adl ani'l Adl-ilâ Resûlillah*. Kahire: Dâru't-Tesil, 1435.
- Mütercim Asım Efendi. *Kamusu'l-Muhit Tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013.
- Nacaroğlu, Derya - Meydan, Hasan. “Değerler Eğitiminin Bir Paydaşı Olarak Medyanın Rolü”. *III. Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi*. 53-65. Zonguldak, 2018.
- Nişancı, Zübeyr. *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*. İstanbul: International Institute of Islamic Thought & Mahya Yayıncılık, 2023.

- Ok, Üzeyir. “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8/2 (2011), 528-549.
- Okumuş, Ejder. *Gösterişçi Dindarlık*. Pınar Yayınları, 2002.
- Okur, Nurdan. *Anayasa Hukuku Açısından Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması*. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, Doktora, 2010.
- Öğüt, Salim. “İhram”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 21/539-541. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Özçelik, Zeynep Berre. *Müslüman Kadın ve Sosyal Medya*. Ankara Üniversitesi İletişim Fak. Gazetecilik ABD, 2016.
- Özdemir, Abdurrahman. “Mahremiyet ve İlişkili Kavramlar”. *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*. ed. Yavuz Ünal vd. Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015.
- Özdemir, Ahmet - Diğerleri. *Temel Dini Bilgiler*. Ankara: MEB Yayınları, 2018.
- Özkaya, Cevat. *Türkiye’de Aile (Araştırma Projesi)*. SEKAM, 2011.
- Özuz, Elif. *Dijital Sosyoloji Perspektifinden Toplumsal Değerlerin Değişme Sürecinde Youtuberlar: İlköğretim Öğrencileri Örneği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Pala, İlknur. *Türkiye’de Kentleşme Tecrübesiyle Dindar Kadının Değişen Mahremiyet Algısı*. Marmara SBE, Yüksek Lisans, 2019.
- Postman, Neil. *Televizyon Öldüren Eğlence*. çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı, 2004.
- Power, F. Clark. “Medya Okuryazarlığı”. *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*. 354-355. İstanbul: EDAM, 2108.
- Poyraz, Hakan. “Mahremiyet, Mahrumiyet, Hürriyet”. *Mahremiyet*. ed. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.
- Razi, Fahrettin. *Mefatih’ul Gayb*. Beyrut: Daru’l Kutubi’l İlmiyye, 2000.
- Robins, Kevin. *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*. çev. Nurçay Türkoğlu. İstanbul: Ayrıntı, 2013.
- Sarup, Madan. *Post-Yapısalcılık ve Post-Modernizm*. çev. Güçlü Abdülbaki. Ankara: Pharmakon, 2014.
- Selltiz, C. vd. *Research Methods in Social Relations*. Holt, Rinehart and Winston, 1959.
- Sennett, Richard. *Kamusal İnsanın Çöküşü*. çev. Serpil Durak - Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı, 2019.
- Sennett, Richard. *Ten ve Taş*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis, 2018.

- Serttaş, Aybike. “Türk Televizyonlarında Yayınlanan Gündüz Kuşağı Programlarında Mahremiyetin Dönüşümü”. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 27 (2017), 9-27.
- Solove, Daniel J. - Schwartz, Paul M. *Privacy, Information and Technology*. USA: Wolters Klower, 2009.
- Stuart, Hall. “Kültürel Kimlik ve Diaspora”. *Kimlik Topluluk/Kültür/Farklılık*. ed. Jonathan Rutherford. 173-191. İstanbul: Sarmal, 1998.
- Subaşı, Necdet. “Türk(iye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”. *İslamiyat* 17 (2002), 17-40.
- Şemseddin Sami. *Kamus-i Türki*. Dersaadet: İkdam Matbaası, 1317.
- Şimşek, Vahdeddin. “Dijitalleşme Sürecinde Bir Sorgulama/Farkındalık Eğitimi: İnanç Temelli Medya Okuryazarlığı”. *Dijitalleşme ve Din*. ed. Fatma Çapcıoğlu - İhsan Çapcıoğlu. 423-442. İstanbul: Kriter Yayınları, 2022.
- Tabachnick, Barbara - Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. Essex: Pearson, 2014.
- Taylor, Charles. *Çokkültürcülük*. çev. Yurdanur Salman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- Taylor, Charles. *Modernliğin Sıkıntıları*. çev. Uğur Canbilen. İstanbul: Ayrıntı, 2011.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. Kahire: Dâru’t-Tesil, 1435.
- Tümer, Günay. “Din”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 312-320, 1994.
- Türker, Ömer. “İslam Düşünce Geleneklerinde Mahremiyet Kavramı”. *Mahremiyet, Hayatın Sırları ve Sınırları*. ed. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.
- Ulusoy, Kadir - Dilmaç, Bülent. *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi, 2020.
- Uysal, Gamze. *Antik Yunan Felsefesinde Siyasal Alan ve Mahremiyet*. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans, 2019.
- Vincent, David. *Mahremiyet, Kısa Bir Tarih*. çev. Deniz Cumhuri Başaraner. Ankara: Epos, 2016.
- Wagner, Peter. *Modernliğin Sosyolojisi*. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1966.
- Warren, S.D. - Brandeis, L.D. “The Right to Privacy. The Implicit Made Explicit”. *Philosophical Dimensions of Privacy: an Anthology*. ed. FD Schoeman. 75-103. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- We are social. “The Changing World of Digital in 2023”. 2023. Erişim 23 Ağustos 2023. <https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/>
- Westin, Alan F. *Privacy and Freedom*. lg Publishing, 2015.
- Westin, Alan F. “Science, Privacy, and Freedom: Issues and Proposals for the 1970s, The Current Impact of Surveillance on Privacy Part I”. *Columbia Law Review* 65/6 (1966), 1003-1050.

- Yapıcı, Asım. “Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet”. *Kimlik ve Din*. ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit. 41-64. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din*. Adana: Karahan Kitabevi, 2021.
- Yapıcı, Asım - Yıldırım, Münir. “Küreselleşme Sürecinin Dinî Kimliklere Etkisi: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 6/17 (2003), 117-138.
- Yavuz, Canan. *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medyada Benliğin Sunumu: Instagram Örneği*. İstanbul: Marmara SBE, 2019.
- Yengin, Deniz - Bayrak, Tamer. *Yeni Medya ve Sanal Gerçeklik*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Yorulmaz, Bilal. “Medya ve Eğitim”. *Çocuğumun Din Eğitiminde Aklıma Takılanlar*. ed. Emine Keskiner. 118-123. Yekder Yayınları, 2021.
- Yüksel, Mehmet. “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 58/1 (2003), 181-213.
- Yüksel, Mehmet. “Mahremiyet Hakkına ve Bireysel Özgürlüklere Felsefi Yaklaşımlar”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 64/1 (2009), 275-298.
- Yüksel, Mehmet. “Modernleşme ve Mahremiyet”. *Kültür ve İletişim* 6/1 (2003), 75-108.
- Zagumny, Wilcox - Ayten, Ali. “Religious Identity and Mental Wellbeing among Congruent and Incongruent Religious Groups”. *122 nd Annual Convention of the American Psychological Association*. Washington DC, 2014.
- Zuboff, Shoshana. *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*. çev. Tolga Uzunçelebi. Okuyan-Us Yayınevi, 2021.
- “Bildığınız Sosyal Medyayı Unutun”. 2023. Erişim 24 Ağustos 2023.
<https://tr.euronews.com/2019/03/07/bildiginiz-sosyal-medyayi-unutun-mahremiyet-merkezli-yeni-bir-dunya-geliyor-facebook>
- Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine*. Paris: Libraire C. Klincksieck, 1951.
- Arkeotr. “Eski Yunan’da Aile, Evlilik ve Kadın”. 2024. <https://www.arkeo-tr.com/eski-yunan%e2%80%99da-aile-evlilik-ve-kadin.html>
- Kişisel Verilerin Korunması Kanunu; KVKK, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu; KVKK. 6698 (24 Mart 2016).
- Kubbealtı Lugatı*, 2023. <http://lugatim.com>
- Kur’an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4., 2009.
- Nişanyan Sözlük*, 2023. <https://www.nisanyansozluk.com/>
- Statista. “Social Media”. 2023. Erişim 23 Ağustos 2023
- T.C. Anayasası, T.C. Anayasası. 20. madde (18 Ekim 1982).

TDK Güncel Türkçe Sözlük, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>

“Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi”. 2022. <https://istatistik.yok.gov.tr/>

EKLER

1. Ölçme Aracı

SOSYAL MEDYADA MAHREMİYET YÖNELİMİ ÖLÇME ARACI

Merhaba bu ölçme aracı Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, doktora çalışması olarak, sosyal medyada bireylerin mahremiyet yönelimleri ile dindarlık, değerlere sahip olma düzeyleri ve kimlik arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılmaktadır. Ölçme aracına vereceğiniz cevaplar sadece bu çalışma için kullanılacaktır. Bilgileriniz gizli tutulacaktır. Lütfen sorularda size en uygun olan seçeneği işaretleyiniz. Vereceğiniz samimi cevaplarla bu bilimsel çalışmaya katkıda bulunacaksınız. Çalışmaya zaman ayırdığınız için teşekkür ederim. Hatice BAŞAR ALTINEL

1. Cinsiyetiniz : 1. Erkek 2. Kadın

2. Yaşınız: (yazınız).....

3. Hangi tür liseden mezun oldunuz:

1. Düz Lise
2. Anadolu Lisesi
3. Anadolu Öğretmen Lisesi
4. Fen Lisesi
5. Sosyal Bilimler Lisesi
6. İmam Hatip Lisesi
7. Kız Meslek Lisesi
8. Endüstri Meslek Lisesi
9. Çok Programlı Lise
10. Meslek Lisesi
11. Açık Lise
12. Diğer

4. Fakülteye girişteki puan türünüz: 1. Sözel 2. Sayısal 3. Eşit Ağırlık 4. Dil

5. Fakülteye girişteki sıralamanızı yazınız:

6. Hangi fakültede öğrenim görmektesiniz?.....

7. Hangi bölümde öğrenim görmektesiniz?.....

8. Kaçınıcı sınıftasınız?.....

9. Nerede yaşamaktasınız?

1. Ailemin yanında
2. Öğrenci yurdunda
3. Öğrenci evinde
4. Akraba veya yakınımın yanında
5. Kendi evimde
6. Diğer

10. Medeni Durumunuz:

1. Evli
2. Bekar

11. Aşağıdaki seçeneklerden durumunuza uygun tek bir seçenek işaretleyiniz.

1. Sadece ailemin desteği ile geçiniyorum
2. Sadece burslar ile geçiniyorum
3. Sürekli bir işte çalışıyorum
4. Part time bir işte çalışıyorum
5. Ailemin desteği ve burslarla geçiniyorum
6. Ailemin desteği, burslar ve çalışarak geçiniyorum
7. Diğer

12. Ailenizin ortalama aylık gelir miktarını yaklaşık olarak yazınız.....

13. Annenizin eğitim durumunu yazınız.....

14. Babanızın eğitim durumunu yazınız.....

15. Annenizin mesleğini yazınız.....

16. Babanızın mesleğini yazınız.....

17. Aile yapınızı nasıl tanımlarsınız: 1. Baba otoritesinin belirgin olduğu geleneksel aile 2. Anne otoritesinin hakim olduğu aile 3. Kararların birlikte alındığı demokratik aile 4. Ölüm, boşanma veya ayrı yaşama nedeniyle eşlerden birisinin bulunmadığı aile 5. Diğer

18. Yaşamınızın büyük kısmını nerede geçirdiniz?

1. Şehir / Büyükşehir
2. Kasaba / Köy

19. Doğup büyüdüğünüz ailenizin dünya görüşünü aşağıdaki noktalar arasında nerede konumlandırırsınız? İşaretleyiniz.

Liberal 1 2 3 4 5 6 7 8 9 Muhafazakâr

20 Kendi dünya görüşünüzü aşağıdaki noktalar arasında nerede konumlandırırsınız? İşaretleyiniz.

Liberal 1 2 3 4 5 6 7 8 9 Muhafazakâr

21. Aşağıda bulunan rakamlar dini görüşlerinizin oluşum düzeyine etki derecesini gösterir. (1) en az etkiyi ifade ederken (7) en yüksek etki düzeyini ifade etmektedir. Her bir etken için durumunuzu gösteren en az bir seçeneğe (X) işareti koyunuz.

Ailem	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
Kur'ân Kursları	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
İmam Hatip Ortaokulu	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
İmam Hatip Lisesi	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
Din Öğretmenim	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
Diğer Ders Öğretmenlerim	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
Arkadaşlarım	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
Konferans ve Seminerler	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
İnternet ve Sosyal Medya Kaynakları	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
Kitap, Dergi vb.	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki
Televizyon Programları	En Az Etki	1	2	3	4	5	6	7	En Yüksek Etki

22. Hangi sosyal medya platformuna ne sıklıkla zaman ayırdığınızı aşağıya yazınız.

Haftada 1-2 gün kullandığım sosyal medya platformları.....

Haftada 3-4 gün kullandığım sosyal medya platformları.....

Her gün düzenli kullandığım sosyal medya platformları.....

23. Hangi sosyal medya platformuna ne kadar zaman ayırdığınızı aşağıya yazınız.

Günde bir saatten az ayırdığım sosyal medya platformları:.....

Günde 1-2 saat arası zaman ayırdığım sosyal medya platformları.....

Günde 3-4 saat arası zaman ayırdığım sosyal medya platformları.....

Günde 4 saatten fazla zaman ayırdığım sosyal medya platformları.....

24. Sosyal medya platformlarını kullanma amaçlarınızı işaretleyiniz. (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz)

1. Bilgi edinme /Bilgi paylaşma

2.Sosyalleşme /Eğlence

3.Alışveriş 4. Oyun

5. Kültür sanat faaliyetleri

6. Siyasi düşünceleri ifade etme

7. Diğer

DİNİ KİMLİK ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki ifadelere ne oranda katılırsınız işaretleyiniz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Genel olarak, dinim kendimi nasıl hissettiğimle çok az ilişkilidir.					
2. Ait olduğum din, kim olduğumun önemli bir yansıtıcısıdır.					
3. Dinim, kimliğimin en önemli parçasıdır.					
4. Ait olduğum din, kim olduğumu anlatmada benim için önemsizdir.					
5. Genel olarak, dine mensup olmak kendilik imajımın önemli bir parçasıdır.					

DİNDARLIK ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyun ve size en uygun cevabın bulunduğu kutucuğu işaretleyin.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Dini inançlarım bütün hayatımı kapsar.					
2. Bir kimse her önemli karar aşamasında Allah'tan hakkında hayırlı olanı istemelidir.					
3. Allah'ın varlığını hep içimde hissediyorum.					
4. Dini inançlarım bazen davranışlarımı sınırlar.					
5. Dinimi bütün günlük işlerimin üzerinde tutmaya azami gayret sarf ederim.					
6. Dini inançlarım hayata bakış açımı belirler.					
7. Benim için hiçbir şey Allah'a ibadet etmekten daha önemli değildir.					
8. Ahlaki bir hayat yaşadığım sürece neye inandığım o kadar önemli değil					
9. Dini inançlarımın günlük işlerimi etkilemesine izin vermem.					
10. Hayatta dinden çok daha önemli şeyler olduğuna inanıyorum.					

MAHREMİYET YÖNELİMLERİ ÖLÇEĞİ

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyun ve size en uygun cevabın bulunduğu kutucuğu işaretleyin.					
1. İnsanlar kişisel verilerin suistimal edilmesine karşın yasal olarak korunmalıdırlar.					
2. Mahremiyet (gizlilik) ile ilgili yasalar, kişilerin özel yaşamlarını koruyacak şekilde güçlendirilmelidir.					
3. Eğer bugün bir anayasa yazacak olsaydım büyük ihtimalle kişisel mahremiyeti temel hak olarak eklerdim.					
4. Kişisel bilgilerimi istediğimden daha fazla kişi ile paylaşmış olmak beni kaygılandırıyor.					
5. Kimlik bilgilerini paylaşmanın sonuçları hakkında kaygılıyım.					
6. Etrafımdakilerin özel hayatım hakkında gereğinden fazla bilgiye sahip olduklarından kaygılıyım.					
7. Kişisel bilgilerimin detaylarını birisiyle paylaştığım zaman diğer insanlarla bunları paylaşacağı hakkında endişe duyarım.					
8. Kendileri dikkat etmiyorsa bile, başkalarının mahremiyetine saygı göstermek benim için					

önemlidir.					
9. Kendimin mahremiyeti kadar diğer insanların mahremiyetine de değer veriyorum.					
10. Başkalarının özel hayatlarına karışmamak için her zaman elimden geleni yaparım.					
11. Başkalarının mahremiyetine saygı, sosyal ilişkilerde önemli bir öncelik olmalıdır.					
12. Bir kişi kendi mahremiyetini korumaya özen göstermiyorsa bile, ben elimden geldiğince o kişinin özel yaşamına burun sokmamaya çalışırım.					
13. Çevremdeki insanların kendi hayatlarının mahremiyetine (gizliliğine) ne kadar özen gösterdikleri benim özelimin ne kadar korunabileceğini etkiler.					
14. Kendi özel yaşamları hakkındaki detayları herkesle paylaşan birine sırdaş olarak güvenemem.					
15. Özel hayatımın mahremiyetinin güvende olması için, arkadaşlarımın da kendi özel hayatları hakkında dikkatli olması gerekir.					
16. Kendi özel hayatını korumaya özen göstermeyen kişilerin benim özel hayatıma saygı göstereceğine güvenmiyorum.					

DEĞERLER ÖLÇEĞİ

Aşağıda 39 farklı değer ifadesi bulunmaktadır. Lütfen bu değerleri tek tek okuyup sizin yaşamınızdaki anlam ve önemine göre puanlama cetvelinden duygu ve düşüncenizi en iyi yansıttığını düşündüğünüz puanı işaretleyiniz. Puanın düşmesi ve sıfıra yaklaşması o değer için sizin yaşamınızda çok önemli yer tutmadığını, puanın yükselmesi ve dokuzla yaklaşması o değer için sizin hayatınızda çok önemli ve vazgeçilmez olduğunu düşündürmektedir. Lütfen hiçbir değer ifadesini cevapsız bırakmayın.

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Adalet (Hakkaniyet)										
Akıl / Ruh Sağlığı										
Aşk										
Başarı										
Beden Sağlığı										
Bilgi										
Cesaret										
Cömertlik										
Çalışma										
Dış Disiplin										
Din/İman										
Eğitim										
Emek										
Eş / Sevgili										
Haz / Zevk										
Hoşgörü										
İbadet										
İç Huzuru										
İnanç / İdeoloji										

İtibar / Saygınlık										
Kalite										
Kariyer										
Kişisel Gelişim										
Kültür										
Mal / Mülk										
Namus										
Nezakət										
Öz disiplin										
Özgürlük / Bağımsızlık										
Para										
Saygı										
Sorumluluk										
Statü										
Şeref / Onur										
Tevazu / Alçakgönüllülük										
Toplumsal Huzur										
Tutarlılık (Davranışlarında)										
Yardımseverlik										
Yaşam Hakkı										

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-16110545-302.08.01-49834
Konu : Hatice BAŞAR ALTINEL, Tez İzni

21.06.2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 27.04.2021 tarih ve 22567 sayılı yazımız.

Enstitünüz Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Hatice BAŞAR ALTINEL tez aşamasında olup "**DİN EĞİTİMİNİN MAHREMİYET BİLİNCİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ -İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ**" tez konusu ile ilgili çalışmasını Atatürk Eğitim Fakültesinde yapması uygun görülmüş olup ilgili yazı sureti ekte gönderilmiştir. Gereğini bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Mustafa KURT
Rektör Yardımcısı

Ek:

- 1- Yazı Sureti (1 sayfa)
- 2- Ek Belgeler (8 sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu :BSU5DRML3B Pin Kodu :93962

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ibdnK=5799&ID=BSU5DRML3B&K=93962>

Adres:Marmara Üniversitesi Göztepe Yerleşkesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı
34722 Kadıköy / İSTANBUL
Telefon:0216 777 1200 Faks:0216 777 1201
e-Posta:ogrencisileri@marmara.edu.tr Elektronik Ağ: <http://oidb.marmara.edu.tr>
Kep Adresi:marmarauniversitesi@hs01.kep.tr

Belge için: HASRET İSANC
Unvanı: Belge Yöneticisi

Tel No: (216) 777 12 12

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ

Sayı : E-59518453-044-0000064272
Konu : Hatice BAŞAR ALTINEL Anket
Uygulama İzni

8.9.2021

MARMARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : Marmara Üniversitesi Rektörlüğü'nün 01.07.2021 tarihli ve E-16110545-302.08.01-54874 sayılı yazısı.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Hatice BAŞAR ALTINEL'in "Din Eğitiminin Mahremiyet Bilinci Üzerindeki Etkisi - İstanbul İli Örneği" başlıklı tez çalışması kapsamında Üniversitemiz İlahiyat Fakültesinde anket uygulama isteği Rektörlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi arz ederim.

Prof. Dr. Mustafa SİNANOĞLU
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: CD78ACDD-CC8A-41C9-B271-AC2FE64ED9FF
Adres: Elmalıkent Mah. Elmalıkent Cad. No:4 34764 Ümraniye / İSTANBUL
Telefon No: 02164740860 Faks No: 02164740875
E-Posta: 29mayis@29mayis.edu.tr İnternet Adresi: www.29mayis.edu.tr
Kep Adresi: 29mayis@hu03.kep.tr

Belge Takip Adresi:
<https://www.turkiye.gov.tr/istanbul-29-mayis-universitesi-ebys>
Belgi için: Hüseyin GÜRBÜZ POYRAZ
Yazı İşleri ve EBYS Sorumlusu
Telefon No: 02164740860

Sayı : E-82281487-44.99-3763

11/08/2021

Konu : Hatice BAŞAR ALTINEL

MARMARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : 18.06.2021 tarihli ve E-16110545-302.08.01-41686 sayılı yazınız.

İlgi yazınıza istinaden Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Hatice BAŞAR ALTINEL'in, "Din Eğitiminin Mahremiyet Bilinci Üzerindeki Etkisi-İstanbul İli Örneği" başlıklı yüksek lisans tez çalışması kapsamında talep ettiği anket uygulaması Rektörlüğümüze uygun görülmüştür.

Bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Ömer CERAN
Rektör V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Evrakınızı <https://turkiye.gov.tr/istanbul-medipol-universitesi-ebys> linkinden 76E02BCXF koda ile doğrulayabilirsiniz.

Medipol Üniversitesi Kavacık Yerleşkesi (Ana Yerleşke Rektörlük)
Kavacık Mah. Ekinciler Cad. No: 19, Kavacık Kavşağı, 34810 Beykoz, İstanbul
T: 444 85 44 F: 0212 531 75 55
E-Posta: bilgi@medipol.edu.tr İnternet Adresi: www.medipol.edu.tr
Kep Adresi: medipoluniversitesi@hs03.kep.tr

Ayrıntılı Bilgi İçin: Yağmur KARACA
Tel: 5009 (Dahili)
E-Posta: ykaraca@medipol.edu.tr

